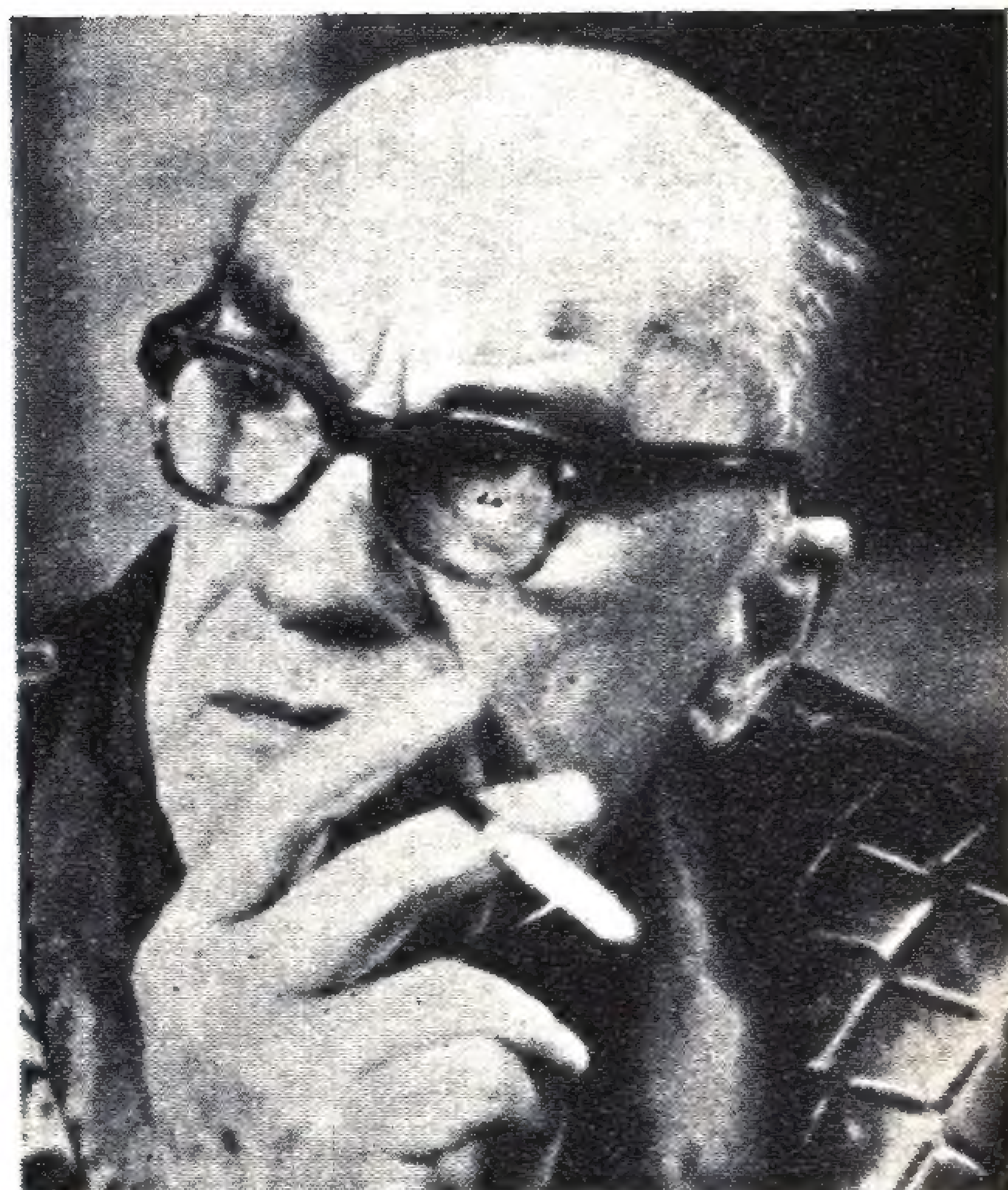
iwaszkiewicz

editura minerva

Vol. I–IV, lei 20

Născut la 20 februarie 1894, Jarosław Iwaszkiewicz — președintele Uniunii Scriitorilor Polonezi — este unul dintre cei mai de seamă scriitori de astăzi din Polonia.

Autor de volume de versuri, de teatru, de nuvele, (nuvela **Maica Ioana a îngerilor** — după care s-a realizat și un film deosebit de apreciat — a apărut în 1971 și în traducere românească, bucurîndu-se de o bună primire din partea cititorilor noștri), de romane el a atins punctul culminant al creației sale prin masivul roman **Slavă și falǎ**, publicat între anii 1956—1962, o frescă a societății poloneze din anii 1914—1945, un veritabil **Război și pace** polonez.

796

iwaszkiewicz

iwaszkiewicz

slavă și falǎ

Ilustrația copertei : *Dumitru Ionescu*

jarosław iwaszkiewicz

slavă și fală

ROMAN

*

ÎN ROMÂNEȘTE DE TELEMAC DAN
și VASILE M. THEODORESCU
PREFAȚĂ și TABEL CRONOLOGIC
DE STAN VELEA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1974
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Jarosław Iwaszkiewicz
SŁAWA I CHWAŁA
Tom I—IV
Państwowy Instytut Wydawniczy
Warszawa, 1968

PREFAȚĂ

Încă din 1923, așadar cînd Iwaszkiewicz publicase două volumașe de versuri: *Octostihuri (Oktostychy,* 1919) și *Dionisiace (Doinizje,* 1922), și cărțile în proză: *Zenobia Palmura* (1920), *Fuga la Bagdad (Ucieczka do Bagdadu,* 1920), *Demetra și alte legende (Legendy i Demeter,* 1921), și *Hilary, fiul contabilului (Hilary, syn buchaltera),* un mare scriitor al vremii, Ștefan Żeromski, reproșînd criticii de specialitate snobismul păgubitor și neglijarea condeielor autohtone, remarca două însușiri fundamentale ale tînărului poet și prozator: originalitatea și sinceritatea elevată a creației, prevestindu-i un viitor strălucit în cîmpul literaturii [1]. Aprecierea lui Żeromski a fost pe deplin confirmată de evoluția literară a lui Iwaszkiewicz. Volumele de poezii și nuvele, piesele de teatru și romanele apărute la intervale relativ scurte, l-au impus drept un talent autentic și complex. Iwaszkiewicz este, incontestabil, unul dintre literații de prestigiu ai Poloniei contemporane.

Tatăl său, Bolesław Iwaszkiewicz, se trăgea — mărturisește scriitorul într-un interviu — dintr-un neam de nobili scăpătați, cu începuturi în Lituania [2]; unii descendenți se stabiliseră cu timpul în Ucraina. Pe

---

[1] St. Żeromski, *Snobism și progres (Snobizm i postęp),* Varșovia, 1923, p. 94-96.

[2] *W. Mach discută cu J. Iwaszkiewicz (Z. J. Iwaszkiewiczem rozmawia W. Mach), Nowa Kultura,* 1957, nr. 20.

cînd studia la universitatea din Kiev, ia parte la acțiunile răsculaților polonezi din 1863, faptă pentru care este eliminat și condamnat la închisoare. După consumarea penitenței se întreține, ca atîția tineri fără posibilități materiale, din lecții și meditații pe la casele șleahticilor avuți. Așa își cunoaște viitoarea soție, Maria Piątkowska, al cărei tutore îl ajută să ocupe postul de contabil mai întîi la fabrica de zahăr din Sitkowice, apoi la Kalnik, nu departe de Kiev, unde va trăi pînă la sfîrșitul vieții [1]. Aici vede lumina zilei Jarosław Iwaszkiewicz, la 20 februarie 1894 [2]. După destăinuirile de mai tîrziu ale scriitorului, atmosfera de acasă, caracteristică pentru mediul funcționarilor mărunți, era favorabilă preocupărilor intelectuale. Bolesław Iwaszkiewicz se arăta sincer interesat de cărți și citea cu stăruință revistele poloneze. Uneori încerca să și scrie articole de publicistică și chiar literatură [3]. De la el va moșteni, probabil, Jarosław aplecarea spre creația literară.

În această ambianță familială, copilăria viitorului scriitor se scurge însorită sub privirile îngăduitoare ale părinților, pînă la vîrsta de opt ani, cînd se stinge din viață tatăl său, în 1902. După această dată, mama pleacă la Varșovia cu copiii pentru doi ani. În 1904 se mută la Elisavetgrad (Kirovgrad), iar în 1909 se stabilește pentru un timp mai îndelungat la Kiev. Individualitatea tînărului Iwaszkiewicz se conturează mai limpede în perioada studiilor; începuse gimnaziul la Elisavetgrad, dar îl sfîrșește la Kiev. În anii de liceu,

[1] J. Rohoziński, *J. Iwaszkiewicz — viața și opera (J. Iwaszkiewicz — życie i twórczość)*, prefață la vol. *Jarosław Iwaszkiewicz*, Varșovia, 1968, p. 8.

[2] În vol. *Scriitori polonezi*, Varșovia, 1965, A. Milska dădea drept dată a nașterii lui Iwaszkiewicz 10 februarie 1894.

[3] J. Iwaszkiewicz, *Cartea amintirilor mele (Książka moich wspomnień)*, Cracovia, 1957, p. 10.

preocupările intelectuale, familiare încă de acasă, se intensifică simțitor. Împreună cu cîțiva colegi, J. Mikluho-Maklai, M. Niedźwiecki ș.a. se aventurează pasionat în lumea cărților. Își lărgește orizontul spiritual, cercetînd în profunzime opere ale unor filozofi antici și moderni: Platon, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson etc., și își dezvoltă sensibilitatea artistică, apropiindu-se prin lectură de vîrfurile literaturii universale: Dostoievski și Turgheniev, Schiller, Strindberg și Ibsen, Chesterton și Wilde, Mickiewicz și Słowacki etc. Un loc destul de însemnat în formarea estetică îl ocupă, de asemenea, moderniștii ruși și polonezi [1]. Răsfrîngeri din aceste lecturi abundente vor răzbate în toată literatura lui J. Iwaszkiewicz, mai puternice și mai vizibile la început și tot mai slabe după maturizarea talentului.

Din perioada primilor ani petrecuți la Kiev datează și relațiile cu vărul său, Karol Szymanowski, compozitor pe cale de afirmare atunci, de care îl leagă o prietenie trainică, ce va dura pînă la moartea acestuia. Mai vîrstnic cu 12 ani, marele muzician polonez de mai tîrziu a exercitat o influență binefăcătoare asupra tînărului Iwaszkiewicz. Sub înrîurirea lui, poate, studiază, pe lîngă drept, și muzica. Pe de altă parte, talentul stîrnit de lectură tinde la început să se realizeze mai mult pe direcția muzicii: compune cîntece și scrie librete pentru operă. Abia mai tîrziu, după debutul literar, admirația celor din imediata apropiere pentru primul său „roman poetic" mai important, *Fuga la Bagdad* [2], îl hotărăște să se consacre literaturii. Muzica va rămîne însă una din pasiunile sale, căreia îi va închina pagini magistrale în creația beletristică.

[1] J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 12.

[2] *Ibid.*, p. 14.

În toţi aceşti ani, viaţa lui Iwaszkiewicz nu este lipsită de grija zilei de mîine. Mijloacele materiale ale familiei, cu totul precare, îl obligă de timpuriu să-şi cîştige singur existenţa, ca şi tatăl său. „De la 15 ani am început să cîştig, dînd meditaţii, să mă întreţin din lecţii şi să-mi petrec vacanţele la ţară ca profesor particular la familiile cu dare de mînă. Un şirag pitoresc de curţi şi conace, de vile, case şi palate mi s-au perindat prin faţa ochilor în cursul lung al anilor 1909-1920. Dacă toate lecţiile de la oraş mi s-au părut incolore şi apăsătoare, plecările la ţară mi-au lăsat amintiri plăcute, cîteodată instructive, m-au ajutat în mare măsură să cunosc lumea şi oamenii", va nota scriitorul mai tîrziu.[1] Iată sursa directă a cunoştinţelor temeinice, mergînd pînă la amănuntele vieţii zilnice, a nobilimii ucrainiene de origine poloneză din primele decenii ale secolului XX, stare socială pe care Iwaszkiewicz o va înfăţişa multilateral mai ales în cel mai bun dintre romanele sale: *Slavă şi fală (Sława i chwała*, 1956—1962).[2]

Cu toate că a încercat să-şi pună pe hîrtie impulsurile talentului încă din anii de gimnaziu, de o preocupare constantă şi rodnică în acest sens se poate vorbi abia după examenul de bacalaureat, susţinut în 1912. În literatură debutează în anul 1915, publicînd poezia *Lilith* în lunarul *Pióro* care apare o singură dată la Kiev. După acest prim şi firav contact cu publicul, îşi imparte eforturile de creaţie între poezie şi proză, semnînd şi cu pseudonimele: Ji, Jiw, Kazimierz, Bazar, e, Eleuter, Roman Roński; în 1916 scrie „romanul poetic" *Fuga la Bagdad*, iar între 1917-1918 concepe trei legende care vor intra în volumul *Demetra şi alte legende*, şi o parte din versurile ce vor

[1] Cf. J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, p. 114.
[2] Într-un studiu monografic publicat anterior am tradus titlul: *Slavă şi glorie.*

alcătui *Octostihurile*. În aceste producţii literare de început este evidentă împletirea elementelor culturii apusene cu cele din răsărit, pe fondul naturii meditative a Ucrainei şi, la fel, simbioza tradiţiilor nobiliare cu tendinţele moderniste. Deşi în acest răstimp manifestă un interes crescînd faţă de poezia lui Rimbaud [1], din care şi traduce împreună cu M. Kozłowski (Rytard), Iwaszkiewicz are drept model pe „regele paradoxului" englez, Wilde, a cărui concepţie estetică se apropie mai mult de ceea ce înţelegea el prin literatură: un mijloc de exprimare a eului, a personalităţii.[2] Cum s-a remarcat de mai multe ori, în poezia şi proza din ultimii ani ai şederii la Kiev precumpăneşte grija pentru stilizare, pentru cizelarea formală, vizînd perfecţiunea modelelor clasice.[3]

În octombrie 1918, cu puţine zile înainte ca Polonia să-şi recapete independenţa naţională, Iwaszkiewicz vine şi se stabileşte la Varşovia, unde o duce destul de greu, mai ales la început, deşi avea aici multe rude şi cunoscuţi. În aceeaşi *Carte a amintirilor mele* — material informativ de o valoare inestimabilă pentru devenirea omului şi a scriitorului — autorul descrie pe larg condiţiile trudnice şi familiarizarea dificilă cu ambianţa umană şi spirituală, nouă pentru el, a capitalei. Greutăţile băneşti încep să se rezolve după tipărirea unui mănunchi de *octostihuri* în *Pro arte et studio*, cînd se împrieteneşte cu scriitorii J. Tuwim, A. Słonimski, J. Lechoń, K. Wierzyński ş. a. cu care citeşte versuri în public la cafeneaua „La picador", convins fiind că scoaterea „poeziei în stradă" va schimba sufletul ascultătorilor şi le va deschide porţile spre

[1] Cf. J. Kwiatkowski, *Rimbaudismul lui Iwaszkiewicz, Pamiętnik Literacki*, 1962, t. 2.
[2] Vezi şi J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 14.
[3] Cf. de exemplu: R. Matuszewski, *Spicele morţii, spicele vieţii (Kłosy śmierci, kłosy życia), Twórczość*, 1963, nr. 11, p. 79-82.

ţărmul mirific al artei. În curînd, în 1920, alături de poeţii cu înclinaţii şi orientări diferite de la „La Picador", va alcătui gruparea literară „Skamander" care va edita revista lunară cu acelaşi titlu. Antrenat de dramatismul împrejurărilor istorice, Iwaszkiewicz trăieşte, conceptual, o cotitură însemnată pentru drumul creaţiei sale. Înţelege că nu se mai poate mulţumi cu liniştea de factură clasică a crezului poetic din octostihuri, că nu mai poate rămîne indiferent la cele ce se petrec în jurul lui: „Turnul de fildeş era bun la Kiev, dar anii 1919 şi 1920, tot ce se lega în Polonia cu atîta greutate şi aşa de rău, toate atentatele, treburile particulare, nimicniciile, Moraczewski şi Paderewski, scoaterea coroanei de pe capul Vulturului polonez de către Thugutt, în fine, toate problemele literare, Uniunile Vulturului Alb şi sindicatele, invectivele din fiecare săptămînă ale lui Nowaczyński şi Niemojewski, înfiinţarea «Republicii», în sfîrşit, certurile dintre poeţi şi scriitorii de comedii — toate acestea mă impresionau cu atît mai mult, cu cît erau o noutate pentru mine şi mă antrenau cu toate că nu eram deloc pregătit pentru îndatoririle şi problemele care trebuiau rezolvate aici." [1]

În anii care urmează, eliberat oarecum de obsesia grijilor materiale, Iwaszkiewicz închină cea mai mare parte din timp creaţiei literare; în 1920 începe să conducă rubrica de artă de la *Kurier Polski*, în 1922 se căsătoreşte cu Anna Lilpop, ocupă o vreme postul de secretar al mareşalului Seimului, iar în 1925 începe să colaboreze intens la *Wiadomości Literackie*. Acum apar la răstimpuri scurte volumul de poezii *Dionisiace* şi romanele *Hilary, fiul contabilului* şi *Răsare luna (Księżyc wschodzi*, 1925) — toate concepute după venirea la Varşovia. În istoria literară polonă s-a obser-

[1] J. Iwaszkiewicz, *op. cit.*, p. 184.

vat cu drept cuvînt că în operele scrise în această perioadă domină influenţa lui Rimbaud, filtrat prin poetica promovată de scamandriţi: tradiţia literaturii clasice, senzualismul şi cultul concretului cotidian. [1] În *Dionisiace*, dar şi în proza poetică, sînt într-adevăr semne care certifică preocupările expresioniste, amintind colaborarea cu periodicul *Zdrój*, organul expresioniştilor polonezi. În afară de direcţia unei „metafizici a biologicului" [2], a vitalismului senzual grefat pe un „erotism mohorît" [3], este de reţinut, în special în poeziile din volumul dedicat lui Dionysos, prezenţa unui lirism reflexiv cu implicaţii filozofice, care transpare uneori în romanele amintite în forme dure, ca în proza lui St. Żeromski, faţă de care Iwaszkiewicz nutrea o mare admiraţie.

Cărţile apărute fac să crească apreciabil prestigiul şi responsabilitatea scriitorului, căruia i se încredinţează consecutiv mandate şi funcţii importante. Astfel, în 1925, participă la congresul P.E.N.-Cluburilor de la Paris, unde cunoaşte literaţi de renume mondial, precum Valéry, Galsworthy, Joyce, H. Mann, Unamuno ş. a.; face parte, de asemenea, din delegaţia poloneză la congresele Uniunii Intelectualilor de la Viena, 1926 şi de la Heidelberg, 1927. În acest din urmă an, 1927, intră la Ministerul Afacerilor Externe ca şef al serviciului de propagandă a artei, post în care va funcţiona pînă în 1932, cînd începe să lucreze mai întîi la ambasada polonă de la Copenhaga (1932-1935), apoi la cea de la Bruxelles (1935-1936). Îşi îndeplineşte cu conştiinciozitate obligaţiile reclamate de funcţiile pe care

[1] J. Kwiatkowski, *op. cit.*, p. 408; J. Kwiatkowski, *Poezia lui Iwaszkiewicz (Poezja Iwaskiewicza), Życie Literackie*, 1964, nr. 13.

[2] R. Matuszewski, *op. cit.*

[3] Cf. E. Breiter, *Despre „Dionisiace" (O „Dionizjach")*, *Skamander*, 1922, nr. 1, p. 44-46.

le ocupă, dar nu se îndepărtează nici o clipă de creaţia literară. Călătoriile întreprinse în aceşti ani cu diverse prilejuri în Spania, Italia, Germania, Austria şi Elveţia, emoţiile intense încercate faţă de frumuseţea adesea stranie a peisajelor alpine şi mediterane, sau în faţa comorilor artei universale din muzeele şi locurile vizitate îi stimulează virtualităţile poetice. Acum publică volumele de poezii: *Cartea zilei şi cartea nopţii (Księga dnia i księga nocy*, 1929), *Întoarcerea în Europa (Powrót do Europy*, 1931), *1932 — Vara (Lato 1932*, 1933) şi *Altă viaţă (Inne życie*, 1938). În aceste poeme Iwaszkiewicz cultivă stăruitor speciile clasice tradiţionale — oda, elegia şi sonetul. Stilizarea apare, fireşte, şi aici, dar în forme mai discrete, exprimînd o tematică predilect culturală, fapt care a făcut ca autorul să fie caracterizat drept „poet al culturii". Multe poezii materializează entuziasmul sau meditaţia produsă de frumosul arhitectural, muzical, literar, sculptural etc. Se simte pulsul spiritual al epocii, neliniştea poetului faţă de drumul primejdios pe care se îndrepta umanitatea. Problematica bogată, majoră şi îmbinarea unor elemente de tradiţie, chiar dacă acestea nu sînt uneori decît nişte pretexte, cu inserţiile moderniste imprimă creaţiei în versuri a lui Iwaszkiewicz o tonalitate originală în contextul poeziei poloneze dintre cele două războaie.

Proza ocupă şi ea un rol important în preocupările scriitorului din anii care preced declanşarea celui de-al doilea război mondial. Romanele *Conspiraţia bărbaţilor (Zmowa mężczyzn*, 1930), *Scuturi roşii (Czerwone tarcze*, 1934), reconstituire istorică, avînd puternice rezonanţe contemporane, şi *Vicleimul de la Błędomierz (Pasje bledomierskie*, 1938), tablou al epocii cu accente critice, şi, într-o măsură sporită, povestirile *Domnişoarele de la Wilko (Panny z Wilka*, 1933), *Dumbrava de mesteacăn (Brzezina*, 1932), *Moara de pe Utrata*

(Młyn nad Utratą, 1936), *Zygfryd* (1936) ş. a. îl consacră drept unul dintre maeştrii nuvelei poloneze.[1]

Dacă socotim piesa *Kwidam*, scrisă în 1921, ca un exerciţiu care, de altminteri, nici n-a văzut lumina tiparului, Iwaszkiewicz îşi îmbogăţeşte acum creaţia cu o nouă valenţă, aceea a literaturii dramatice. Atras de farmecele Thaliei în timp ce tălmăcea pentru Teatrul Naţional *Romeo şi Julieta*, îşi propune să folosească altfel scheletul fabulaţiei în *Îndrăgostiţii din Verona (Kochankowie z Werony*, 1928), în care întîmplarea are un rol redus, în comparaţie cu tragedia lui Shakespeare, iar dragostea împlinită nu aduce alinare. La numai cîţiva ani, se reprezintă alte două piese ale lui Iwaszkiewicz dedicate unor personalităţi însemnate din muzica şi literatura romantică, pe care le înfăţişează în cadrul conflictului cunoscut dintre individualitatea cu aspiraţii superioare şi societatea care o apasă. Este vorba de *Vara la Nohant (Lato w Nohant*, 1936), inspirată din viaţa lui Chopin, dramă cu certe calităţi scenice, dar cu unele fisuri de compoziţie şi elemente de prisos[2], şi respectiv de *Mascarada* (1938), episodică densă, teatrală, bine primită de critică şi de public.[3]

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial îl găseşte pe Iwaszkiewicz în ţară; armatele germane năvălesc în Polonia în septembrie 1939. Ca şi alţi scriitori polonezi: M. Dąbrowska, Z. Nałkowska, L. Staff ş. a., J. Iwaszkiewicz — singurul dintre poeţii de la „Skamander" — petrece anii grei ai ocupaţiei într-o localitate mică de lîngă Varşovia, Stawisko, în care îşi

---

[1] Cf. de pildă: K. Wyka, *Schiţe literare şi artistice (Szkice literackie i artystyczne)*, Cracovia, 1956, vol. II, p. 123.

[2] Vezi şi K. Irzykowski, *Despre „Vara la Nohant" (O „Lecie w Nohant"), Pion*, 1936, nr. 51-52.

[3] Cf. A. Słonimski, *Despre „Mascarada" (O „Maskaradzie"), Wiadomości Literackie* 1938, nr. 52—53, p. 42.

află adăpost şi sprijin la ceas de cumpănă mulţi intelectuali şi slujitori ai artei.[1] Ecouri indirecte despre această vreme de restrişte pentru poporul polonez vor transpare, de pildă, în nuvelele *Cărămidăria părăsită* (*Stara cegielnia*, 1946) şi *Moara de pe Lutynia* (*Młyń nad Lutynią*, 1946) şi în ultimele două volume ale trilogiei *Slavă şi falǎ*.

După război, Iwaszkiewicz, antrenat de bucuria victoriei, participă entuziast la efortul colectiv pentru refacerea ţării, strădania lui consumîndu-se, evident, pe planuri tangente cu preocupările sale literare. Primul congres al Uniunii Scriitorilor Polonezi, care s-a ţinut în 1945, îl învesteşte cu demnitatea de preşedinte, calitate în care va funcţiona şi între anii 1947-1949, pentru ca începînd din 1959 să fie reales de fiecare dată pînă în zilele noastre. În acelaşi timp lucrează ca redactor şef la periodicele *Życie Literackie* (Poznań), între anii 1945-1946, la *Nowiny Literackie*, între anii 1947-1948, iar din 1955 pînă în prezent la *Twórczość*, lunar al Uniunii Scriitorilor Polonezi. Prestează, de asemenea, şi însemnate activităţi obşteşti ; în 1952 este ales deputat în Seimul R. P. Polone, iar între 1953-1957 este preşedinte al Comitetului polonez al apărătorilor păcii.

Cu toate aceste îndatoriri multiple Iwaszkiewicz trudeşte fără întrerupere în domeniul creaţiei literare. Roadele artistice ale sfertului de veac scurs de la eliberare marchează trepte deosebit de expresive pentru rotunjirea fizionomiei estetice a autorului care a cultivat cu strălucire aproape toate speciile literare. In volumele de poezie publicate în aceste două decenii şi jumătate se observă uşor o creştere a maturităţii de viziune, universul poetic se împlineşte cu faţete noi — rezultat al experienţelor încercate în timpul anilor de

[1] Apud A. Milska, *op. cit.*, p. 371.

teroare ai ocupaţiei. *Ode olimpice* (*Ody olimpijskie*, 1948) reprezintă un protest patetic, elocvent, adresat umanităţii învingătoare în numele victimelor războiului : soldaţi sacrificaţi pe cîmpul de luptă, oameni schingiuiţi barbar în temniţele Gestapoului ori ucişi şi arşi în crematoriile lagărelor de concentrare etc. — pentru ca grozăviile trecute să nu se mai repete. În versuri dense, poetul cîntă această competiţie frăţească ce se va desfăşura pe stadioane ca în timpurile străvechi ale Eladei eroice la Olimpia. Cît despre alte două volume : *Cosiţa toamnei* (*Warkocz jesieni*, 1954) şi *Cărări întunecate* (*Ciemne ścieżki*, 1957), noutatea se realizează, parcă, mai mult pe linia tematicii. În afară de vechile motive, proprii lui Iwaszkiewicz : tristeţea inefabilă a scurgerii timpului, toamna, efemeritatea strădaniilor, singurătatea, admiraţia pentru muzica lui Chopin sau Bach etc., apare o notă de optimism, e adevărat încă ceţos, în parte, în creaţia omului, a celor care ridică ţara din ruine. În sfîrşit, ultimul volumaş de poezii, *Mîine secerişul* (*Jutro żniwo*, 1963), inaugurează şi o direcţie nouă, deşi periferică în ansamblul creaţiei poetice, aceea a unei retorici moral-cetăţeneşti.[1] Cu toate că ideea morţii, a dispariţiei, apare aici frecvent, obsesiv aproape, etichetarea autorului ca „poet al morţii"[2] ne pare totuşi fortuită ; o încrîncenată dragoste de viaţă, de formele biologice în continuă transformare imprimă poeziilor un timbru de încredere în victoria asupra morţii gîndită ca posibilitate de evoluţie a materiei. Căci Iwaszkiewicz n-a fost nici înainte de război şi nici după aceea un poet al disperării iremediabile. Moartea constituie una dintre problemele fundamentale ale existenţei — numai atît şi ar fi deajuns ca să explice frecvenţa ei mare — dar este considerată filozofic din perspectiva devenirii vieţii. Opoziţia per-

[1] R. Matuszewski, *op. cit.*
[2] J. Kwiatkowski, *Poezia lui Iwaszkiewicz, loc. cit.*

manentă din cadrul relației moarte-viață se rezolvă în cele din urmă în favoarea ultimului termen.

Proza lui Iwaszkiewicz se îmbogățește și ea cu o mulțime de povestiri și cîteva romane. Din creația nuvelistică se remarcă drept reprezentative volumele *Iubire nouă și alte povestiri (Nowa miłość i inne opowiadania*, 1946), *Nuvele italiene (Nowele włoskie*, 1947), *Povestiri auzite (Opowieści zasłyszane*, 1946) și *Obligeana și alte povestiri (Tatarak i inne opowiadania*, 1960), al căror registru tematic, divers și cu legături multiple în realitatea contemporană, ilustrează de multe ori idei mai generale, vizînd abstracția filozofică. În ceea ce privește operele de largă respirație romanescă, Iwaszkiewicz publică romanul pentru tineret *Excursie la Sandomierz (Wycieczka do Sandomierza)*, în 1953, și trilogia *Slavă și falăi*[1] între 1958-1962, vastă panoramă în timp și spațiu, pentru care primește în anul 1963 premiul Ministerului Artei și Culturii.

Dacă, datorită creației poetice și în proză, valoroase și masive, Iwaszkiewicz se impune treptat la loc de frunte printre scriitorii polonezi din vremea noastră, în dramaturgie contribuția lui este mai redusă. O primă piesă, *Reconstrucția Błędomierzului (Odbudowa Błędomierza* 1951), se pierde în convenționalități facile, programatice, iar a doua, *Gospodăria (Gospodarstwo)*, scrisă mai de mult, în anii 1938-1941, dar publicată în 1957, este o comedie spumoasă într-un act fără ambiții reprezentative. Abia a treia piesă, *Nunta domnului Balzac (Wesele pana Balzaka*, 1959), este pe măsura talentului dovedit în *Mascarada* sau în *Vara la Nohant*. Ca și în cazul lui Pușkin sau al lui Chopin, și în cazul lui Balzac autorul întreprinde o ușoară demitizare a personajului coborît din sferele înalte ale artei în mijlocul grijilor „minore" ale vieții de zi cu zi.

[1] Republicată în anul 1968 în patru volume după care s-a efectuat traducerea de față (n. r.).

J. Iwaszkiewicz este un scriitor complex, care a reacționat întotdeauna emotiv și cerebral la tot ce s-a petrecut în jurul lui. Rezultatele în scris ale acestor trăiri, publicate de la război încoace sub formă de eseuri și exegeze literare, note de călătorie și memorialistică etc., în volume compacte, întregesc substanțial imaginea preocupărilor intelectuale ale scriitorului. Primele două volume sînt închinate unor personalități ilustre din lumea muzicii și a literaturii. În *Întîlniri cu Szymanowski (Spotkania z Szymanowskim*, 1947), autorul aduce o serie de materiale noi în legătură cu viața cunoscutului muzician, iar în *Patru schițe literare (Cztery szkice literackie*, 1953), se ocupă de opera literară a lui Leonardo da Vinci, Victor Hugo, Karol Szymanowski și Zofia Nałkowska, formulînd aprecieri subtile și întemeiate. Nu mai puțin demne de a fi pomenite, și nu pe locul din urmă, sînt descrierile de peisaje din țările vizitate, amintirile și întîmplările povestite de oameni întîlniți în timpul călătoriilor etc. — toate adunate în trei cărți: *Scrisori din America de Sud (Listy z Ameryki Południowej*, 1954), *Carte despre Sicilia (Książka o Sycylii*, 1956) și *Cuibul lebedelor (Gniazdo łabędzi*, 1962) care, într-o expresie literară atractivă, în afară de impresiile estetice, conțin și multe observații de natură culturală, sociologică și politică referitoare la America de Sud, la stîncoasa insulă din Mediterana și la Danemarca. Tot acum apare și *Cartea amintirilor mele*, care, prin bogăția materialului informativ despre sine și despre alții, umple multe goluri biografice și înlătură multe obscurități și semne de întrebare în explicitarea operei. În fine, volumele *Voroavă despre cărți și cititori (Gawęda o książkach i czytelnikach*, 1959) și *Discuții despre cărți (Rozmowy o książkach*, 1961) — cea din urmă cuprinzînd foiletoanele publicate în *Życie Warszawy* — ni-l relevă pe Iwaszkiewicz în postura eseistului, a cri-

ticului literar care judecă opera de artă din perspectiva utilității ei sociale: „Cartea este rezultatul luptei cu timpul și cu sine însuși. Este rezultatul marelui efort cheltuit pentru păstrarea unui crîmpei din realitate și în același timp a unui crîmpei din propria existență (...). Dacă o carte este rezultatul unei lupte, atunci este și rezultatul unui dialog. Cartea este totdeauna o discuție. Cartea este scrisă întotdeauna pentru cititor. Sînt autori care neagă acest lucru, considerîndu-și creația ca ceva care le vorbește numai lor, ca ceva închis în inimă, ca pe un bun pe care nu și-l pot explica decît lor. Sînt și alții care susțin că o carte este rezultatul unei nevoi instructive de a crea, a necesității de a permanentiza dialogul interior care se desfășoară fără încetare în fiecare om. Toate acestea nu sînt decît șiretlicuri sau prejudecăți. Cred că nici un scriitor n-ar scrie o carte, dacă nu și-ar imagina un ales sau mulțimea celor care-i vor citi cartea și pentru care trăirea lui creatoare capătă o însemnătate deosebită, putînd să le descopere un aspect nou al vieții, să-i îndemne să acționeze sau să gîndească ori pur și simplu să le dea o satisfacție estetică."[1]

În munca de creație, Iwaszkiewicz a urmat neabătut acest crez artistic superior. Operele lui — poezie, proză, teatru, publicistică etc. — au căutat să răspundă întotdeauna unor cerințe vitale ale omului. Prețuirea unanimă de care se bucură scriitorul în Polonia a fost întărită în mai multe rînduri și prin distincțiile cu care a fost cinstit. În 1955 i se acordă Premiul de Stat pentru întreaga creație, iar în 1964, cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani, primește ordinul „Constructorul Poloniei Populare". J. Iwaszkiewicz trăiește și își continuă activitatea înconjurat de respectul contemporanilor.

[1] J. Iwaszkiewicz, *Voroavă despre cărți și cititori*, Varșovia, 1959, p. 41-42.

*

Creația poetică și cea nuvelistică, amîndouă crescute relativ repede în valori de prima mînă, n-au absorbit în exclusivitate eforturile artistice ale lui Iwaszkiewicz. Nici măcar într-o măsură care să stînjenească dezvoltarea altor specii ale prozei, precum romanul. Chiar dacă ritmul procesului de maturizare pe această direcție este mai lent, unele deficiențe de construcție persistînd pînă astăzi, faptul ține mai mult de particularități ale talentului care se acomodează mai greu cu structurile compoziționale desfășurate pe întinderi largi, epice. Astfel că autorul unor nuvele devenite celebre, ca *Bătălia de pe cîmpia Sedgemoor* sau *Maica Joanna a îngerilor*, a cultivat cu stăruință încă de la începutul drumului său literar și romanul, elaborînd un număr apreciabil de volume. De altminteri, să ne amintim relatarea criticului Janusz Rohoziński, după spusele căruia opțiunea lui Iwaszkiewicz pentru literatură, în dauna muzicii, se datorește de bună seamă și îndemnurilor lui Karol Szymanowski, dar cel puțin într-o măsură egală și entuziasmului cu care prietenii îi întîmpină primul său „roman poetic" mai bun, *Fuga la Bagdad*.[1] Concepută în timpul șederii la Kiev și publicată după stabilirea la Varșovia, în 1920, această încercare, ambițioasă la douăzeci și doi de ani, conține, pe lîngă slăbiciunile firești la vîrsta-i juvenilă, o notă accentuată de lirism nostalgic propriu stepelor Ucrainei, lirism care va apare deosebit de intens în romanele de tinerețe, îmbrăcînd mai apoi forme din ce în ce mai reticente.

Cele dintîi opere care atrag atenția criticii de specialitate asupra lui Iwaszkiewicz ca romancier sînt *Hilary, fiul contabilului* și *Răsare luna* — foarte apropiate ca problematică și mod de tratare. In amîndouă

[1] J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 14.

acţiunea este localizată în melancolica Ucraină, în ambianţa moşierimii de la ţară, a cărei descriere este făcută în genere într-o tonalitate realistă, deşi stăruie asupra ei aura poetică a naturii şi a satului ucrainean. Referindu-se în special la cele două romane, A. Sandauer susţinea că, în proza de tinereţe a lui Iwaszkiewicz moşierimea nu este nici glorificată, dar nici criticată, ceea ce creează impresia de haos ideologic şi de compoziţie.[1] Afirmaţia istoricului literar polonez este însă adevărată numai în parte, deoarece, cu toate că reprezentanţii nobilimii funciare sînt înfăţişaţi la modul liric, simpatetic — Iwaszkiewicz însuşi se recunoscuse discipol al şcolii lui Żeromski — autorul se străduieşte să-i prezinte totuşi cu obiectivitate. Nu-i laudă şi nu-i critică direct, dar atitudinea scriitorului este implicită în imaginea de ansamblu, autentică în esenţa socială. Din acest punct de vedere este ilustrativă părerea unui alt istoric literar polonez, St. Kołaczkowski, care, vorbind despre *Răsare luna*, spunea cu totul întemeiat: „Abundenţa vieţii, necoordonate de nici o voinţă, de nici o idee morală, s-a vădit a fi mireasma ameţitoare a unor flori care se sufocă în propria îmbrăţişare, şi s-a consumat fără să dea roade. S-a pierdut în nemărginirea nostalgiilor vagi, a irumpt inutilă cu energii turbulente şi distructive ori a fost înăbuşită de golul şi plictiseala inactivităţii. Pe fundalul vrăjii narcotizante cu care Iwaszkiewicz a înconjurat satul şi viaţa Ucrainei, cu atît mai mult prin contrastul intrinsec, au fost accentuate toate laturile negative ale vieţii sociale şi morale."[2]

Şi în *Hilary, fiul contabilului* şi în *Răsare luna* episoadele sînt structurate în funcţie de conturarea individualităţii personajelor principale, a căror evoluţie conţine acea foame de limpezire conceptuală, care l-a obsedat întotdeauna pe Iwaszkiewicz. De aci caracterul autobiografic al romanelor. Bîntuiţi de drame interioare, în lupta cu viaţa eroii se poticnesc şi au un sfîrşit tragic. Pus în faţa unei dileme, studentul Antoni din *Răsare luna* n-are tăria morală de a alege şi se sinucide sărind călare într-o prăpastie. Aluviunile esteticii moderniste determină, probabil, o dominare categorică a impulsurilor emoţionale, a vieţii psihice dezorganizate, haotice, asupra celei raţionale şi etice. Ca şi în poezia şi povestirile scrise în această etapă, se observă şi aici o tendinţă spre simplitatea mijloacelor de expresie, împletită cu atracţia spre amănuntul vieţii reale, biologice, cu miros, aspect şi culoare, ale cărei forme tinde să le cuprindă în curgerea lor diversă. Cu toată stilizarea care, evident, persistă. Cele două romane reprezintă astfel o treaptă cu o importanţă pronunţat istorico-literară pentru proza romanescă a lui Iwaszkiewicz. Încheie perioada de tinereţe, atestînd eforturile autorului de a-şi găsi un drum propriu, de a-şi închega o concepţie proprie ideologică şi artistică. Rămîn însă şi prin descrierile de un farmec irezistibil ale naturii şi conacelor din Ucraina, învăluite în tristeţea inefabilă a timpului care trece fără oprire, lăsînd în urmă doar amintirea tot mai palidă a oamenilor şi a locurilor. Dacă nu şi prin fabulaţia propriu-zisă, perimată într-o epocă în care romanul funciar se restructura în conţinut, scriitorii deplasîndu-şi investigaţia asupra procesului de dezagregare a moşierimii ca strat social. *Nopţi şi zile* de Maria Dąbrowska, spre exemplu.[1]

Un prim roman care anunţă şi iniţiază preocupări estetice mature este *Conspiraţia bărbaţilor*, în care elementele intrigii gravitează în jurul căsniciei neizbu-

---

[1] A. Sandauer, *Poeţii celor trei generaţii (Poeci trzech pokoleń)*, Varşovia, 1962, p. 78.

[2] St. Kołaczkowski, *Literatura ţinuturilor din răsăritul Poloniei (Literatura kresów polskich), Przegląd Warszawski*, 1925, t. 50, p. 155.

[1] Vezi şi A. Sandauer, *loc. cit.*

tite a lui Władek și Alinka Sawicki, cuprinzînd reflecțiile social filozofice ale autorului asupra activității omenești raportate la pasivitatea naturii. Înfruntarea dintre cele două principii contradictorii se consumă prin opoziția dintre cei doi poli ai relației sociale: bărbat-femeie, care este expusă în spiritul tradițional al metafizicii iubirii conform preceptelor moderniste promovate de „Młoda Polska."[1]

Dacă bărbatul întruchipează premisa activității neobosite, el constituind factorul dinamic al dezvoltării, femeia reprezintă tendința spre staticul contemplativ, tulburat în vegetarea-i aistorică de ingerințele frămîntării bărbaților. Alinka formulează cum nu se poate mai limpede această idee, atunci cînd îi reproșează soțului că bărbații s-au înțeles să neliniștească lumea cu căutările lor. Fac invenții, creează religii, învață, fac sacrificii, vorbesc despre artă, creează arta și vor să convingă femeile că omul se poate schimba, că devine altul, răpindu-le liniștea. Acestea știu însă din instinct că trebuie să rămînă liniștite și lumea le va deveni indiferentă. Atunci granița dintre viață și moarte se șterge și totul se clarifică, fără a se schimba nimic. Sorgintea acestei teorii a inactivității se află în modelul oferit de natură, a cărei existență, veșnică în durabilitatea ei, pare prin excelență pasivă față de tot ce se întîmplă în jurul ei și cu ea. Mai mult, această înțelepciune naturală, ataraxică, este concepută ca o condiție *sine qua non* a puținei și trecătoarei fericiri omenești. Ei bine, tocmai împotriva acestei fericiri firave consipră bărbații, a căror frămîntare fără istov nu le aduce decît dezamăgiri și suferință. Fiindcă evoluția socială se efectuează de la sine și foarte încet, iar rezultatele practice ale strădaniei bărbaților sînt infime și nu merită consumul de energie investit. Așadar, numai printr-o atitudine contemplativă, apatică, se poate realiza o brumă de liniște, de fericire în viață. Sînt meditații sceptice ale zădărniciei zbaterii omului pe pămînt, care în unele nuvele se conjugă cu implicații religioase. În *Moara de pe Utrata* sfințenia este echivalentă cu liniștea, înțeleasă ca indiferență față de lume, agitația continuă fiind socotită un păcat pentru care omul trebuie să plătească prin chinuri.

[1] Citat după J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 191.

Pe linia zădărniciei eforturilor umane, *Conspirația bărbaților* se leagă direct de alt roman al lui Iwaszkiewicz, *Scuturi roșii*, apărut în anul 1934. Subiectul, plasat în secolul al XII-lea, în timpul primei generații încoronate din dinastia Piast, este turnat în două despărțituri compoziționale, hotărîte de cadrul geografic și legate prin evoluția personajului central, prințul Henryk de Sandomierz. În prima parte, autorul își poartă eroul prin Germania, Roma, Sicilia și Țara Sfîntă, pentru ca în a doua să-l întoarcă în Polonia. Henryk de Sandomierz e un principe dotat cu o minte ascuțită, lacomă de cunoștințe noi și de înțelegerea superioară a lucrurilor. De aceea întreprinde lunga-i călătorie prin Germania împăraților, unde se împrietenește cu viitorul monarh Frederic Barbarossa, trece prin Roma papilor, zăbovind apoi în regatul normand al Siciliei la curtea regelui Rotger, și se oprește, în cele din urmă, în Țara Sfîntă, unde asistă pasiv la luptele dintre cruciați și sarasini pentru mormîntul sfînt. Înțelegînd necesitatea unirii tuturor ținuturilor sub o singură mînă de fier într-un stat puternic, după ce revine în Polonia, amînă mereu lovitura de stat și moare la Sandomierz, fără să-și fi îndeplinit planul. Aceasta este, pe scurt, canavaua faptică a romanului. O investigație mai adîncă a comportării prințului Henryk de Sandomierz învederează pricini și rațiuni care se clarifică prin părerile de atunci ale autorului asupra activității oamenilor, păreri exprimate fără echi-

voc în *Conspirația bărbaților*. Căutările înfrigurate îl determină să cunoască oameni și locuri noi, dar în fața necesității istorice, pe care o înțelege bine, manifestă rezervă și teamă, refuzînd propunerea lui Frederic Barbarossa de a-l urca pe tronul Cracoviei. Refuzul lui a fost interpretat, nu fără anume dreptate, ca fiind generat de scrupule morale, ca un protest valabil în planul general al umanității împotriva puterii totalitare.[1] Este însă posibilă și altă variantă interpretativă. Călătoria îl convinge de deșertăciunea unor noțiuni ca putere, bogății, plăceri, sacrificii, artă etc. Dorința de a folosi cît mai mult din această viață prea scurtă îl face să creadă că va fi fericit dacă va renunța la acțiune, mulțumindu-se să contemple „lucrurile mici și frumoase din care e alcătuită lumea."[2] Un scepticism de natură intelectuală se împletește deci cu o nestăpînită dragoste de viață.

Realizarea literară a romanului *Scuturi roșii* este însă o chestiune care a suscitat unele discuții, receptarea cărții înregistrînd în timp două atitudini diametral opuse. La numai un an de la apariție, T. Parnicki formula cîteva reproșuri care ni se par întemeiate. Considera, printre altele, că lumea din afara granițelor Poloniei este superficial înfățișată, iar în prezentarea lui Henryk de Sandomierz autorul a pierdut cu totul perspectiva istorică, punîndu-și personajul să gîndească și să vorbească aidoma unui contemporan, cu termeni și categorii etice moderne.[3] Din motive similare, scriitorul J. Andrzejewski, deși semnala și el existența

---

[1] A. Sandauer, *op. cit.*, p. 80-81; J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 44.

[2] W. Kubacki, *Criticul și creatorul. Proza lui Iwaszkiewicz (Krytyk i twórca. Proza Iwaszkiewicza)*, Łódź, 1948, p. 192.

[3] T. Parnicki, *Un roman istoric contemporan polonez (Współczesna polska powieść historyczna)*, *Droga*, 1935, nr. 3, p. 222-223.

dublă istoricește a personajelor, conchidea exultant și cam facil că *Scuturi roșii*, folosind tradiția, rămîne o operă cu totul originală, care exprimă toate motivele, înclinațiile și însușirile prozei lui Iwaszkiewicz.[1] Fără a nega unele calități indiscutabile ale romanului, realizate mai ales în planul ideației, judecarea cărții, fie din perspectiva unei creații istorice, fie din aceea a unei opere contemporane, conduce la ideea de hibrid. Romanul istoric poate fi înviorat, cum s-a mai spus, prin aluzii instructive la adresa contemporaneității, dar *travesti*-ul faptic și cel lingvistic trebuie respectate. Altfel, planurile istorice se intervertesc, dînd naștere la incongruențe greu de acceptat.

Neliniștea care împinge omul la acțiune constituie și leit-motivul romanului *Vicleimul din Błędomierz*. Spre deosebire de alte cărți scrise mai înainte, în care găsim tratată această idee, autorul țintește aici, după cum o spune într-un fel în prefața ediției a doua din 1956, reliefarea ei într-un complex social contemporan specific epocii în care a fost elaborat romanul. Sîntem în ajunul celui de-al doilea război mondial și umanitatea, presimțind parcă apropierea catastrofei, se agită în fel și chip, din păcate fără folos. Cele mai multe dintre personajele înzestrate cu posibilități intelectuale se frămîntă în căutarea unui drum care să le dea sentimentul stabilității, al datoriei împlinite, eliberîndu-le astfel de temerile cețoase care le asaltează conștiința. Limanurile pe care le întrevăd nu le aduc liniștea. Scriitorul Zomoyłło trăiește drama convingerii că și-a ratat viața, compunînd opere ce rămîn străine și inutile oamenilor, iar poetul Kanicki se zbuciumă într-un coșmar continuu. Amîndoi semnifică și conflictul dintre artist și mediul apăsător, conflict care nu-și găsește ilustrarea corespunzătoare în planul

---

[1] J. Andrzejewski, *Scuturi roșii*, *Odrodzenie*, 1947, nr. 43.

social, deoarece în roman neînțelegerile dintre omul superior Zomoyllo, şi mediu se manifestă mai mult sub forma relațiilor familiale, iar nenorocirea lui Kanicki este generată nu de obtuzitatea celor din jur, ci de propriile angoase care-l conduc pînă la crimă. Nici unul, nici celălalt nu-şi află alinarea. Şi, pe alte planuri, nu şi-o află nici Anek care crede că poate scăpa de gînduri făcînd sport şi înscriindu-se la şcoala de marină, nici Pelaghia care-şi omoară plictisul în aventuri amoroase. Doar Róża pare că şi-a găsit un rost ca învățătoare într-un colț de provincie, şi Otton care se căsătoreşte cu fata primarului. Sînt însă fericiți, mulțumiți, s-au rezolvat astfel problemele vieții lor ? Nicidecum ; ele vor izbucni curînd, căci lumea merge înainte.

Acestea sînt mobilurile ideatice ale romanului, care se vor exprimate nu în cadrul unei desfăşurări strict epice, ci prin monografia unui fapt legat de vicleimul de la Błędomierz ; reprezentația uneşte personajele şi le defineşte în raport direct sau indirect cu ea. Ca unitate, romanul e fisurat, autorul relatează unele părți în foarte puține cuvinte, nu urmăreşte sistematic personajele şi episoadele unitare, schimbă mereu planurile temporale, de situații şi psihologice. Profilurile nu se conturează limpede, sînt mai mult schițate cu unele sclipiri pe anume laturi. Nu e nici unul cu adevărat complex. Chiar în cazul marelui scriitor Zamoyllo, despre care, în afară de titlurile cîtorva romane şi de neliniştea dinaintea morții, la care se adaugă cîteva date în privința relațiilor cu restul familiei, nu aflăm nimic. Sînt însă locuri în care relatarea simplă întipăreşte bine tabloul social şi natural.

După apariția romanului *Vicleimul din Błędomierz*, în proza romanească a lui Iwaszkiewicz intervine un hiatus destul de îndelungat, provocat, se înțelege, şi de perioada războiului. Abia în 1953 va schița o nouă

încercare, publicînd divertismentul pentru tineret *Excursie la Sandomierz*, oraş care, îndrăgit mult cu timpul, a jucat un rol important în viața şi creația autorului. În „vacanțele" pe care le-a petrecut aici aproape în fiecare an, i-au venit multe idei prețioase, dintre care unele au fost transfigurate artistic în această atmosferă propice scrisului, reconfortantă.

O revenire statornică a romanului în preocupările scriitoriceşti ale lui Iwaszkiewicz marchează trilogia *Slavă şi falā*. Ideea de a concepe un vast tablou social-istoric, în care să urmărească relaxat destinele oamenilor în toată complexitatea evoluției lor pe cît mai multe planuri posibil, s-a născut în timpul ocupației. Primele fragmente le publică în periodicele *Nowiny Literackie* şi *Kuźnica* în anii 1948 şi respectiv 1949 [1]. Vizînd proporții ample de la început, proiectul se realizează treptat, împlinind pînă la urmă trei volume masive, care apar în anii 1956, 1958 şi 1962 la Varşovia. În presa literară din Polonia s-a observat că J. Iwaszkiewicz, în opera sa cu cea mai dezvoltată structură compozițională, nu are o viziune epică, întrucît eşafodajul arhitectonic s-ar alcătui din elemente de proză realistă, proprii secolului al XIX-lea, alături de secvențe de discurs filozofic, roman de aventură şi tratat publicistic, de poem descriptiv, roman epistolar şi de moravuri, de *saga* familiei şi proză psihologică etc. [2] Este adevărat că fabulația nu curge lejeră şi neîntrerupt de la un capăt la altul, că relatarea se face în toate modalitățile amintite de H. Rohoziński, dar viziunea de ansamblu se încheagă aidoma unei fresce-fluviu, indiferent dacă formal modalitatea de expunere diferă de la un moment la altul. Autorul a avut şi are dificultăți cu derulările strict epice, dar

---

[1] *Nowiny Literackie*, 1948, nr. 30 ; *Kuźnica*, 1949, nr. 15.
[2] J. Rohoziński, *op. cit.*, p. 63.

aceasta este o problemă de compoziție, de formă, care nu presupune neapărat și o viziune statică.

Gîndit monumental, romanul prezintă o imagine condensată a istoriei, începînd din 1914 pînă în contemporaneitate; soarta personajelor care provin mai ales din aristocrația funciară, dar și din celelalte straturi sociale, închegă o cuprinzătoare panoramă a societății în acest răstimp. Primele două volume circumscriu intervalul 1914–1939, ultimul aducînd acțiunea pînă după eliberarea Poloniei în 1947. O perioadă de timp destul de lungă, peste trei decenii, în care se consumă trei evenimente de importanță capitală în istoria umanității: primul război mondial, revoluția socialistă rusă și al doilea război mondial. Cu toate acestea, *Slavă și falǎ* nu este nici pe departe un roman istoric, autorul nu țintește o cronică strînsă, o descripție complexă a evenimentelor istorice. Stăruie asupra lor doar atîta cît este nevoie pentru a evidenția implicațiile pe care le au în psihologia și activitatea oamenilor, deci răsfrîngerea lor în viața socială. *Slavă și falǎ* este un roman social, a cărui episodică se desfășoară pe mai multe registre geografice și temporale. Stepa nesfîrșită și conacele idilice ale Ucrainei înaintea izbucnirii primului război mondial, Odesa învîlvorată de revoluție, Varșovia din timpul „sanației" și a ocupației germane, Spania pustiită de vîlvătaia războiului civil, localurile de petrecere din Paris, Roma și de pe Coasta de Azur, Brazilia etc.; — iată în mare filmul imens, pe care scriitorul îl perindă cu dezinvoltură prin fața cititorului, subjugîndu-i atenția. Acțiunea se consumă în curgeri domoale cu insuficiențe analitice de psihologii și cadru, în ritmul vremurilor de pace, prăbușindu-se însă în rostogoliri bolovănoase, brutale, în avalanșa războaielor, tăvălug ce nimicește la întîmplare oameni și lucruri. Pe acest fundal enorm, individualitatea eroilor, foarte numeroși, se manifestă diferit și contradictoriu ca însăși viața, rațională abia în retrospectiva desfășurării ei. Devenirea lor în contextul intrigii repune în lumină aproape întreaga problematică a creației lui Iwaszkiewicz — poezie, proză sau teatru — pe care autorul o consideră acum din unghiurile multiple ale posibilităților de verificare, pe care le oferă viața într-un cadru temporal lărgit considerabil. Înțelegînd că romanul contemporan parcurge un proces de intelectualizare accentuată [1], pe de o parte, și avînd înclinații predilecte în această direcție, pe de altă parte, scriitorul a procedat în consecință, grefînd pe constituția psihologică a personajelor o mulțime de intenții interogative, pe care le trece apoi prin filtrele conviețuirii sociale.

Ideea majoră care răzbate cu limpezime în tot romanul — valabilă de altfel pentru întreaga creație — trimițînd fire de legătură către toate personajele, este reprezentată prin setea niciodată satisfăcută pe deplin a omului de a cunoaște adevărurile vieții, de a crede în sensul pozitiv al propriilor eforturi și de a fi fericit. În interviul acordat lui Wilhelm Mach în 1957, Iwaszkiewicz remarca drept motive fundamentale ale operei sale „nostalgia credinței" care promite liniștea în afara argumentelor, fără a o dovedi, și „nostalgia cunoașterii" care făgăduiește satisfacția supremă pentru lăcomia de a ști, dar care nu garantează fericirea individuală, ci dimpotrivă avertizează că uneori roadele științei pot dezamăgi. Să ne aducem aminte de cazul acrobatului din nuvela *Zygfryd*. Pentru cei mai mulți dintre oameni, înțelegerea în profunzime a pîrghiilor care împing viața înainte și a propriului rost în ansamblul aparent haotic al acestei complexități de factori este deosebit de trudnică. Sînt foarte puțini inși în roman care ajung să priceapă resorturile adevărate

[1] J. Iwaszkiewicz, *Romanul și proza (Powieść i proza)*, *Życie Warszawy*, 1963, nr. 93.

ale evenimentelor și să-și potrivească pasul existenței în funcție de ele. Împlinirea deplină, implicînd fericirea, rămîne mai mult o chestiune de perspectivă optimistă în noua societate socialistă, nefiind încă demonstrată artistic prin viața nici unuia dintre eroii trilogiei.

Drumurile pe care oamenii „bîjbîie" în căutarea fericirii sînt felurite și în viață și în romanul lui Iwaszkiewicz. Un exemplu semnificativ îl constituie evoluția personajului principal, Janusz Myszyński, fiul unui moșier din Ucraina. Copilăria tristă îl interiorizase de timpuriu și obiceiul de a căuta să se înțeleagă pe sine și pe cei din jurul său se dezvoltă cu încetul într-o deprindere care nu-l va părăsi pînă la sfîrșitul vieții. Ola Gołąbek spune despre el că are flacăra lăuntrică a căutătorului de adevăr, pe care s-ar putea să-l afle odată și odată; închis în el, nu-l iubește nimeni, de aceea pare pierdut și visător. E bun și cinstit, crede în oameni, deși nu prea știe bine ce sînt, și asta îl ferește de amărăciunea scepticismului. Dorește ca arta să fie pentru oameni, să le spună ceva, să-i impresioneze. Respinge religia creștină ca mod de viață în favoarea unei moralități superioare a umanității și concepe iubirea în sens tolstoian, ea fiind esența și conținutul existenței, superioară artei. Într-un cuvînt, crede în om, într-o umanitate cu sens moral și în adevăr, numai că despre toate acestea nu știe nimic. Are însă o aversiune înnăscută față de acțiunea care violentează curgerea calmă a vieții, firea-i meditativă îi determină o atitudine pasivă, caută să afle adevărul mai mult prin contemplație, dar viața înseamnă mișcare, acțiune, și toate încercările lui de a-și găsi mulțumirea pe această cale eșuează, învederînd practic falimentul atitudinii contemplative din *Conspirația bărbaților*. Acțiunile militare inutile, iubirea neîmplinită pentru Ariadna, experiența scurtă a căsătoriei cu Sofia, preocupările agricole și călătoriile pentru retrospectarea trecutului — toate simbolizînd modalități posibile de viață — nu-i alină căutările, adîncindu-i și mai mult izolarea și tristețea, pe care, contrar lui Auclair, o socotește ca pe o componentă esențială a vieții.

Dar, adevărata piatră de încercare este războiul, victorie a disprețului uman și a crimei, care-i spulberă și ultimele nădejdi. Cruzimile pe care nu le poate împiedica îl ajută să-și aprecieze retrospectiv viața și să-și înțeleagă greșeala; a participat reflexiv la toate, a vegheat fără un scop limpede, dar n-a făcut practic nimic pentru ca omenirea să evite acest impas care-i neagă esența superioară. De aceea, pentru a-și ispăși într-un fel vina, îl sfătuiește pe Andrzej Gołąbek să lupte împotriva ocupanților germani, să facă ce n-a făcut el, și acesta, deși îi repugnă și lui violența, se sacrifică, fiind convins că va rămîne în istorie în măsura în care acțiunea lui va lăsa în urmă imaginea materială a orașului distrus de cotropitori. Justețea revelației lui Janusz o confirmă Iwaszkiewicz, plasîndu-și eroul în mijlocul evenimentelor, al oamenilor. Ajutorul pe care-l dă partizanilor îl scapă de apăsarea înăbușitoare a apatiei și, pentru prima dată, stavilele neînțelegerii se îndepărtează, dezvăluindu-i perspectiva antrenantă a activității sociale în folosul oamenilor, al poporului său. Iată ce-i scrie nepotului său, Alo Biliński, în ajunul morții: „...Cînd omenirea și-a ieșit din orbite... am început să simt plenitudinea vieții... Cuget concret și întru totul obișnuit: se va termina războiul și teroarea hitleristă, nemții vor fi învinși și va fi o lume nouă, care va trăi în pace. Cred profund că asta se va întîmpla curînd și că abia după aceea va lucra omul și pentru sine... Am evitat lupta. Voi însă, cei tineri, ați fost siliți să vă supuneți ei, să admiteți ca ea să vă cotropească sufletul, care însă de acum înainte va fi sufletul oamenilor ce nu vor mai

lupta siliți, ci vor fi luptători pentru om... Să nu te temi de viitorul ăsta. De viitor se tem omul și poporul numai dacă nu au un trecut, nu au nimic dobîndit printr-o experiență îndelungată ori multiseculară. Îndată după război... întoarce-te oricum... Gîndește-te cum va trebui atunci să ne întărim existența, cîte mărturii va trebui să dăm și cît de necesar ne va fi fiecare... Nu cred în aristocrați, toți sînt trecători... În viață m-am ferit de patos ca de foc, iar ea, în schimb, a trecut ca un vis; n-am realizat nimic. Azi de-aș muri, nimic n-ar rămîne de pe urma mea. Mă pot făli însă cu un singur lucru: am știut să înregistrez fenomenele, am știut să constat faptele, să le rețin în mine și să le clasific, așezîndu-le în ordinea logicei lor legături." În noua orînduire socială care se prefigurează în Polonia eliberată, Alo va avea toate condițiile pentru a realiza aceste îndemnuri, întrucît a renunțat și la prejudecata oamenilor de tip faustic, după care suferința înseamnă glorie. Oare suferința este inexorabil legată de om? Totdeauna un om va trebui să sufere pentru altul? Omenirea nu poate trăi fără asemenea glorie, are cineva dreptul să dispună de viața altcuiva — se întreabă Alo — și experiența războiului îl conduce la concluzia că gloria umanității nu trebuie să se realizeze în suferință, ci în liniștea și fericirea colectivităților și a indivizilor. Acesta este sensul major al întregului roman.

Janusz Myszyński este însă un norocos care-și află lumina cugetului măcar cu o clipă înaintea morții. Viața ar fi prea simplă, mai ales într-o societate înlăuntrul căreia se operează prefaceri rapide și violente, care vor naște o nouă structură. Cele mai multe dintre personaje își irosesc zadarnic avînturile și dispar înainte de a se dumiri asupra drumului pe care ar trebui să-l urmeze în viață pentru a fi fericiți. Este cazul compozitorului Edgar Szyller, a cărui prietenie

cu Janusz amintește de relațiile trainice dintre autor și Karol Szymanowski. Înrudit ca atitudine față de dinamismul social, Edgar prețuiește viața numai în măsura în care transmite ecouri în artă; nu-i pasă că omenirea se zvîrcolește în războaie, poate să se prăbușească totul, dar să rămînă variațiunile lui Brahms. Ca urmare, nu-l interesează moartea nimănui, trăiește numai prin și pentru artă. Și totuși nu e fericit; se simte strîmtorat de formele tradiționale, dar nu e în stare să impună altele. Mai mult, în procesul creației se simte singur și meditează mereu asupra cauzelor solitarismului său. La un moment dat crede că le depistează în interesul exclusiv pentru muzica lui care, cu multe influențe străine, pare stranie și nu interesează pe nimeni, dar nu întreprinde nimic pentru a schimba lucrurile. Își duce povara ca un geniu neînțeles și moare de ftizie în plinătatea vîrstei cu sentimentul amar că nu pricepe nimic din lumea exterioară, în care pînă și frumosul artei este efemer. Egotismul exagerat al preocupărilor, desprinderea de semeni i-au răpit liniștea, consumîndu-i viața în mod inutil.

Dar fericiți nu sînt nici Józio Royski, Antek Gołąbek sau Niewolin care optează pentru atitudinea activă, considerînd că numai cei ce se plictisesc se refugiază în „luntrea artei". Lumea este însă plictisitoare doar pentru cei care nu știu să vadă, pentru cei care nu vor să facă nimic. Arta înseamnă budism, pasivitate, visare, iar viața nu este decît una și e păcat s-o petreci vegetînd. Acțiunea, pătrunderea în miezul vieții — iată menirea unui om adevărat — exclamă Niewolin. Arta e un lucru de prisos impus lumii de orientalismul sentimental. Toți trei sfîrșesc ca victime; viața pe care își propuneau s-o domine prin acțiuni, îi prăbușește unul după altul. Primii doi mor prematur în lupta la care participarea lor este mai mult sau mai

puţin întîmplătoare, iar Niewolin ratează, devenind un alcoolic. Un sfîrşit asemănător au şi Bronek Złoty, care piere în răscoala getto-ului varşovian din spirit de solidaritate cu cei de acelaşi sînge, şi Walery Royski, care, evoluînd spre crimă şi trădarea propriului popor, este împuşcat de patrioţi. Cu toate că moartea lor are pricini şi semnificaţii morale opuse, amîndoi sînt striviţi de evenimentele istorice, a căror precipitare nu distinge întotdeauna între fapta eroică, prestigioasă, şi mîrşăvia crimei.

Căutări zadarnice pentru realizarea unei fericiri îndelung vizate reprezintă şi personajele feminine ale romanului. Statornicia Ariadnei Tarło este izvorul propriei nenorociri. Generoasă şi entuziastă, dornică de a se dărui unei activităţi, unor idei în care să creadă ca într-un ideal, aleargă mereu după lumina la care nu va ajunge niciodată. Popasurile mai lungi sau mai scurte în slujba revoluţiei socialiste, la Odesa, în acţiunile filantropice la Paris sau în mînăstirea de la Roma înseamnă tot atîtea dezamăgiri. Moare călcată de un autobuz la Roma, fără a împlini ceva. Nefericite sînt, de asemenea, şi Hania Wolska, bogată, dar visînd consacrarea scenică, şi Elżbieta Szyller care are bani şi talent, dar trăieşte cu nostalgia iubirii lui Józio Royski. Şi Ola Gołąbek, lipsită de bucuria iubirii conjugale, şi Ewelina Royska, înşelată în speranţele pe care şi le pusese în copii, şi Helenka Gołąbek, împuşcată la începutul răscoalei din Varşovia...

Fiecare dintre personajele amintite simbolizează o atitudine faţă de viaţă, o problemă pe care autorul n-o rezolvă programatic, ci o lasă în seama timpului şi a relaţiilor sociale. L-a interesat întotdeauna „omul-problemă", nu „omul-tablou", aşadar omul în perspectiva transformării sub impulsul împrejurărilor multiple, nu omul static, imuabil, ireal.[1] Peste existenţă apasă greu *taedium vitae* cu începuturi în însingurarea aspiraţiilor ţîşnite din fiinţa intimă, în nestatornicia lucrurilor şi în „himerele" cu care trebuie să lupte. Finalul tragic al multora sugerează şi prăbuşirea nobilimii din Ucraina şi Polonia în procesul de restratificare socială regizat de iureşul istoriei. Evoluţia lor dă în ansamblu impresia de viaţă complexă, dialectic contradictorie, a cărei dezvoltare este greu de înţeles mai ales de către individul izolat, prins în vălmăşagul întîmplărilor.

În această sinteză istorică, Iwaszkiewicz s-a străduit să încifreze în soarta eroilor semnele scurgerii ireversibile a timpului, încercînd în acelaşi timp să descopere, să intuiască sensul istoriei şi, în acest cadru evolutiv, rosturile existenţei umane. Devenirea lor, a personajelor, este însoţită într-adevăr în permanenţă de tragismul morţii şi de dramatismul despărţirilor, de amărăciunea singurătăţii şi de spulberarea nădejdilor, dar zvîcnirile optimiste ale vieţii sînt mai puternice, pornesc impetuos din profunzimi necercetate. Deosebit de elocventă, de pildă, este concluzia curajoasă a lui Myszyński de a se angaja în lupta cu viaţa. Sau patriotismul lui Alo Biliński care vine din Anglia să contribuie la ridicarea ţării din ruină, cu tot riscul implicat de originea lui nobiliară, într-o vreme cînd contradicţiile sociale se manifestau acut. Tot aşa scena în care un ţăran îşi ară imperturbabil pămîntul sub ploaia de bombe. Tabloul împlineşte şi expresivitatea unui simbol pe linia unor vechi tradiţii ale literaturii poloneze, care exalta statornicia ţărănimii, legătura cu ogorul, dragostea ei de ţară.

Calităţile epice ale romanului, structura închegată, dramatismul episoadelor, unitatea şi, în acelaşi timp,

[1] W. Mach, op. cit.

complexitatea personajelor, ca să nu mai vorbim de importanţa problemelor şi de vastitatea imaginii sociale sînt însuşiri care hotărăsc aprecierea trilogiei *Slavă şi fală* drept una din cele mai izbutite creaţii ale lui Iwaszkiewicz. Apariţia ei a constituit un adevărat eveniment literar.

STAN VELEA

TABEL CRONOLOGIC

1894 *20 februarie.* Se naşte la Kalnik, lîngă Kiev, în Ucraina, Jarosław Iwaszkiewicz, într-o familie de şleahtici sărăciţi.

1896 Apare *Quo-vadis* — operă inspirată de persecuţiile creştinilor în timpul împăratului Nero, pentru care i se conferă lui H. Sienkiewicz, în 1905, Premiul Nobel.

1902 Moare Bolesław Iwaszkiewicz, tatăl scriitorului, contabil la o fabrică de zahăr din Kalnik.

1902—1904 Mama viitorului scriitor locuieşte cu copiii la Varşovia.

1902—1908 W. Reymont publică tetralogia campestră *Ţăranii* pentru care va primi în 1924 Premiul Nobel.

1904—1909 Iwaszkiewicz se mută cu ai săi la Kirovgrad, unde începe să frecventeze gimnaziul.

1905—1907 Are loc revoluţia burghezo-democratică din Rusia. A stîrnit ecouri largi în Polonia.

1909 Familia Iwaszkiewicz se stabilește pentru mai mulți ani la Kiev. Aici, în anii de școală, se împrietenește Jarosław cu vărul său, compozitorul Karol Szymanowski, mai vîrstnic cu 12 ani, cu Mikluho-Maklai ș. a., explorînd împreună lumea artei și a filozofiei.

1912 J. Iwaszkiewicz termină gimnaziul și studiază apoi dreptul și muzica. Tot în acest an începe să dea meditații pentru a spori mijloacele materiale, destul de precare, ale familiei.

1913 În articolul *Moștenirea simboliștilor și acmeismul*, publicat în periodicul *Apollo*, M. Gumilev formulează programul grupării literare a acmeiștilor ruși : „În locul simbolismului se va dezvolta un curent nou și, indiferent dacă se va numi *acmeism* (de la cuvîntul grecesc AKMΣ — punctul maxim al dezvoltării, floare) sau *adamism* (concepție bărbătească, fermă și limpede asupra vieții), va afirma în orice caz un echilibru mai mare și o diferențiere mai netă între subiect și obiect decît simbolismul". În Polonia, un curent analog va înflori cu mult mai tîrziu, după 20 de ani, sub forma catastrofismului clasicizant, de care va fi foarte aproape și Iwaszkiewicz.

1914—1918 Primul război mondial încheiat la 28 iunie 1919 prin tratatul de la Versailles.

1915 Are loc debutul literar al lui Iwaszkiewicz ; poezia *Lilith* apare în singurul număr al lunarului *Pióro (Pana)*, care se tipărește la Kiev. A semnat ulterior și cu pseudonimele : Ji, Jiw, Kazimierz, Bazar, e, Eleuter, Roman Roński.

1916 Moare la Vevey, în Elveția, H. Sienkiewicz.

1917 Revoluția Socialistă din Octombrie.

1918 La 7 noiembrie Polonia își recapătă independența națională.

1918 J. Iwaszkiewicz se stabilește la Varșovia, unde, alături de poeți cu înclinații și orientări diferite ca : J. Tuwin, A. Słonimski, J. Lechoń, K. Wierzyński ș. a., va alcătui gruparea poetică „Skamander" care va scoate și o revistă lunară cu același titlu.

1919 Publică primul volum de poezii intitulat *Octostihuri* vădind un lirism accentuat senzorial.

1919—1920 Războiul ruso-polonez încheiat prin pacea de la Riga la 18 martie 1921.

1920 Apare primul „roman poetic" mai important al lui Iwaszkiewicz : *Fuga la Bagdad*, conceput în 1916 în Ucraina.
Din toamnă redactează rubrica „Sztuka" (Arta) la periodicul *Kurier Polski*.

1922 Se căsătorește cu Anna Lilpop.
Iese de sub tipar volumul de poezii *Dionisiace* care certifică interesul autorului pentru expresionism.

1923 Apare romanul *Hilary, fiul contabilului*. Își intensifică colaborarea la periodicul *Wiadomości Literackie (Vești literare)*.
Publică romanul *Răsare luna* cu urme evidente ale convenționalității moderniste.
Face prima călătorie mai lungă la Paris. La

Congresul din primăvară al P.E.N.-Clubului cunoaşte creatori de renume : Valéry, Romains, Claudel, Cocteau, Ravel, Galsworthy, Joyce, H. Mann, Unamuno ş. a.

Se sting din viaţă scriitorii polonezi St. Żeromski şi Wł. Reymont.

1927 Intră la Ministerul Afacerilor Externe ca şef al serviciului de propagandă a artei, post în care va funcţiona pînă în anul 1932.

1929 Apare volumul de poezii *Cartea zilei şi cartea nopţii.*

1930 Tipăreşte romanul *Conspiraţia bărbaţilor.*

1931 Apare volumul de poezii *Întoarcerea în Europa.*

1932 Publică interesanta povestire *Dumbrava de mesteacăn.*

1932—1935 Lucrează la ambasada polonă de la Copenhaga.

1933 Apare volumul de poezii *1932, vara* şi nuvela *Domnişoarele de la Wilko.*

1934 Apare *Scuturi roşii,* roman istoric cu puternice rezonanţe contemporane.

1935—1936 Iwaszkiewicz lucrează la ambasada polonă de la Bruxelles.

1936 Publică piesa *Vara la Nohant,* închinată lui Chopin, şi povestirile *Moara de pe Utrata, Zygfryd şi Róża.*

1938 Apar volumul de poezii *Altă viaţă,* romanul *Vicleimul de la Błędomierz,* tablou al epocii cu accente critice, şi piesa *Mascarada,* dedicată lui A. S. Puşkin.

1939—1945 Al doilea război mondial încheiat prin conferinţele de la Ialta (4-11 februarie 1945) şi Potsdam (17 iulie — 2 august 1945). Polonia este ocupată de armata germană în septembrie 1939.

1939—1945 Ca şi alţi scriitori polonezi : M. Dąbrowska, Z. Nałkowska, L. Staff ş. a., J. Iwaszkiewicz petrece anii grei ai ocupaţiei în ţară, la Stawisko, unde se adăpostesc mulţi scriitori şi artişti.

1943 În aprilie-mai are loc răscoala evreilor din getto-ul varşovian.

1945 La primul congres al Uniunii Scriitorilor Polonezi J. Iwaszkiewicz este ales preşedinte.

1945—1946 Îndeplineşte funcţia de redactor-şef la *Życie Literackie (Viaţa literară)* la Poznań.

1946 Apar două volume de povestiri : *Iubire nouă şi alte povestiri* şi *Cărămidăria părăsită, Moara de pe Lutynia.*

1947 Publică volumele : *Nuvele italiene* şi *Intîlniri cu Szymanowski* — cel din urmă cuprinzînd materiale preţioase despre viaţa marelui compozitor.

1947—1948 Este redactor-şef al periodicului *Nowiny Literackie.*

1947—1949 Este ales din nou președinte al Uniunii Scriitorilor Polonezi.

1948 Apare volumul de poezii *Ode olimpice*, remarcat la Olimpiada de la Londra.

1952 J. Iwaszkiewicz este ales deputat în Seimul R. P. Polone.

1953 Se editează romanul pentru tineret *Excursie la Sandomierz* și *Patru schițe literare* despre Leonardo da Vinci, V. Hugo, K. Szymanowski și Z. Nałkowska.

1953—1957 Este ales președintele Comitetului polonez al apărătorilor păcii.

1954 Publică volumul de poezii *Cosița toamnei* și *Scrisori din America de Sud*, asezonate cu interesante observații culturale, sociologice și politice, și *Povestiri auzite* — o suită de narațiuni adunate din locurile vizitate.

1955 Iwaszkiewicz este numit redactor-șef la lunarul *Twórczość (Creația)*, funcție pe care o deține și în prezent.
I se acordă Premiul de Stat pentru literatură ca răsplată pentru întreaga creație literară.

1956 *Cartea despre Sicilia*: impresii din timpul petrecut acolo.
Apare primul volum din trilogia *Slavă și falā*, cel mai bun roman al lui Iwaszkiewicz; vol. II va apare în 1958, iar al III-lea în 1962. Pentru această carte autorul va primi în 1963 premiul Ministerului Artei și Culturii.

1957 Publică volumul de poezii *Cărări întunecate* și *Cartea amintirilor mele* — document util asupra locurilor în care a trăit și a oamenilor pe care i-a cunoscut.

1959 E reales președinte al Uniunii Scriitorilor Polonezi; prestează această activitate fără întrerupere pînă astăzi.
I se reprezintă piesa *Nunta domnului Balzac* și apare volumul *Voroavă despre cărți și cititori*, conceput din reflecții pe marginea lecturilor.

1960 *Obligeana și alte povestiri* — mănunchi de nuvele care consolidează titlul de maestru al nuvelei poloneze pe care i-l acordă critica.

1961 *Discuții despre cărți*, volum care strînge la un loc foiletoanele publicate în *Życie Warszawy*.

1962 Apare volumul *Cuibul lebedelor*, gîndit pe baza impresiilor din timpul șederii în Danemarca.

1963 Publică volumul de versuri *Mîine secerișul*.

1964 Creația sa în proză se îmbogățește cu *Heidenreich* și *Umbre* — aluzii retrospective la răscoala din 1863 și, respectiv, la viața unui orășel din Ucraina în timpul revoluției. La 70 de ani i se conferă ordinul „Constructorul Poloniei Populare".

ST. V.

NOTĂ

privind pronunțarea numelor personajelor principale din romanul

Slavă și fală

Janusz Myszyński — *Ianuș Mîșînski*
Zofia Zgorzelska — *Zofia Zgojelska*
Eliźbietka (Elżbieta, Elżunia) Szyller — *Eljbietka (Eljbieta, Eljunia) Șiler*
Marysia Bilińska — *Marîșia Bilińska*
Kazimierz Spychała — *Kajimiej Spîhaua*
Jan (Janek, Jasio) Wiewiórski — *Ian, (Ianek, Iașio) Vieviurski*
Franciszek Gołąbek — *Francișek Gouombek*
Andrzej — *Andjei*
Józio — *Iujio*
Jadwiga (Jadzia) — *Iadviga (Iagia)*
Antoś (Antoni) — *Antoș (Antoni)*
Szuszkiewicz — *Șușkievici*
Adaś Przebija-Łęcki — *Adaș Pjebiia Uențki*
Kolyszko — *Kolyșko*
Strzyżewska — *Stjîjevska*
Grześ — *Gjeș*
Piotruś — *Piotruș*
Staś Czyż — *Staș Cij*

TRADUCĂTORII

Nedreptatea poate triumfa în slavă,
dar fala este întotdeauna de partea dreptății...

GAETANO DI GAETA

— Credeți că graiul e tunet al istoriei ?
A slavei trompetă, al hățișurilor corn ?
Și că nu există predicatori fără larmă
În fața cerului ce-și reflectă prin geam lumina ?
— Pulberi, răscolite de pași pe lespezi,
Fără să cuprindă urme omenești ?...

C. K. NORWID : «SLAVĂ»

«VERBORGENHEIT» *

Ms Isbrem

I

În primele zile ale lui iulie 1914 doamna Ewelina Royska se găsea în salonul cel mare al familiei Szyller din Odesa. Obloanele trase întunecau încăperea spațioasă, cufundînd-o în penumbră; totuși printre crăpăturile lor se furișau raze vii, jucăușe. Tot vorbind, doamna Ewelina examina pe Kazimierz Spychała, așezat în fotoliul din fața ei. Îi vedea silueta, înaltă și osoasă, picioarele întinse, încălțămintea butucănoasă, dar îi scăpa expresia feței tînărului, ce se pierdea în umbră. Rostogolind fraze sonore, bogate, se căznea să-i pătrundă fața aspră, uscată și înclinată, anume parcă aplecată pentru a-i ascunde ochii și așa aproape acoperiți de niște pleoape grele.

— Înțelegi destul de bine, zise ea cu un ușor bîlbîit ce-i sporea farmecul vorbei, că nu-l pot lua pe Józio de aici după abia cîteva zile. N-aș putea să repet doamnei Szyllerowa, deși-i cea mai bună prietenă a mea, toate argumentele înșirate de dumneata. Voi mai reflecta asupra lor, deși încă de pe acum îmi este limpede că exagerezi. În ce privește sănătatea lui Józio, băile de mare îi fac foarte bine. S-a întremat, a devenit parcă mai bărbat. Își va recăpăta puterile, de care — mai ales după boala din anul trecut —

* „Iubire tăinuită" (germ.).

va avea atîta nevoie. Cît despre noile deprinderi... Impresia mea este că Józio are o fire echilibrată, care se va dezbăra uşor de toate influenţele rele. Pe de altă parte socot că nici nu-l putem împiedica să ia cunoştinţă de variatele aspecte ale vieţii...

Spychała ridică puţin capul şi cu o firească mirare căută spre doamna Ewelina. Zîmbi.

— Nu, nu, domnule Kazimierz, mă gîndesc numai — şi din nou se bîlbîi — mă gîndesc numai la rolul pe care îl joacă arta în viaţa oamenilor de aici. Poate că Józio arată acestei ramuri a vieţii o prea mare desconsiderare sau indiferenţă. Edgar este un om neobişnuit, un artist de mare talie... Astăzi soseşte şi Elżbietka...

— Elisabeth Schiller..., zise ironic Spychała.

— Vei vedea, e fermecătoare. Sînt sigură că amîndoi veţi avea de cîştigat în societatea ei. Şi-apoi, cîntecul ei...

Spychała mormăi ceva nedeslusit, dar doamna Royska fără să-l ia în seamă continuă :

— Anul acesta am avut puţine ocazii să vorbesc cu dumneata despre caracterul lui Józio. Despre schimbările lui din ultimul timp. Ce-mi poţi spune în această privinţă ? Dumneata îl cunoşti doar de trei ani...

Şi mai înainte ca Spychała să-şi poată aduna gîndurile, ea, stăpînită de avîntul entuziast al dragostei materne, vorbi mai departe :

— Anii aceştia sînt cei mai importanţi în viaţa fiecăruia ! De la paisprezece la şaptesprezece. Nu-i aşa ? Atunci se formează omul... Uneori, Józio îmi pare un om aproape străin, un om matur. Şi-i întotdeauna calm, moderat, sigur de sine. Dumneata nu crezi că acestea sînt calităţile lui cele mai de seamă ?

Spychała îşi drese din nou vocea şi cu plăcutul lui glas de bas, puţin cam voalat, rosti — ceea ce i se păru chiar şi lui surprinzător :

— Józio este un băiat foarte simpatic.

— Nu-i aşa ? accentuă cu vioiciune doamna Royska. Nu-i aşa ? Socot deci că nu-i va dăuna prea mult, moralmente, şederea la Odesa. Şi că, oricum, baia cosmopolită de aici nu-i va schimba firea.

Doamna Royska se ridică. Convorbirea se încheiase. Întinzîndu-i mîna, adăugă zîmbind :

— Nu trebuie să fii îngrijorat, domnule Kazimierz, nici să tragi concluzii pripite. Ochiul matern vede întotdeauna totul, mai bine decît oricine. Crede-mă !

Kazimierz sărută mîna parfumată a doamnei Ewelina şi se înclină stîngaci :

— Plec mîine, adăugă ea la despărţire, şi ca să vă consolez, să vă ridic moralul, am să vi-o trimit pe Ola.

Aruncînd vorba asta într-o doară, ieşi, fără să-l mai privească pe Kazimierz. De altfel în salon se întunecase de-a binelea aşa că n-ar fi putut să-i observe împurpurarea obrajilor. Spychała, ca să nu se vadă roşeaţa, îşi aplecase din nou şi mai tare capul. Apoi, cu un soi de vrăjmăşie şi nerăbdare deschise brusc uşa din partea opusă aceleia pe unde ieşise doamna Royska.

„Aştia-s totdeauna la fel — gîndi el — le vorbeşti ca unui perete".

Ieşi pe verandă ; ferestrele erau acum deschise. O grădină, nu prea mare, plină de salcîmi prăfuiţi, despărţea veranda de o coastă abruptă, dincolo de care ţărmurea marea. Kazimierz clipi, orbit de atîtea lumini ce licăreau pe arbori, pe nisip, în grădină şi mai ales pe marea întunecată,

violetă, care ici și colo era brăzdată de luciul unor dungi verzi, lunguiețe.

Cu pași de om supărat se îndreptă spre grădină. Era nemulțumit de convorbire, de faptul că el însuși o provocase. Voise să plece cît mai grabnic la Molińce, numai și numai pentru Józio; iar doamna Royska își închipuise, desigur, că urmărise cu totul altceva, din moment ce la despărțire îi spusese: „Am să vi-o trimit pe Ola". Aici nu era deloc vorba de Ola, ci de influența pe care ar fi putut-o avea Edgar Szyller și întreaga atmosferă a Odesei asupra lui Józio. De trei ani încoace Spychała își petrecuse vremea cu băiatul acesta, se atașase nespus de mult de el. Se obișnuise ca fiecare gînd, fiecare vorbă spusă de Józio să fie un reflex al propriilor sale gînduri. Józio citea aceleași cărți, povestea aceleași anecdote, reacționa în acelaș chip la fenomenele vieții. Și acum, deodată, la Odesa, expresiile lui Józio dobîndiră forme străine, în convorbiri folosea rînd pe rînd termeni francezi sau germani, lucru ce nu i se întîmplase niciodată mai înainte. Era în stare să discute ore întregi cu Edgar despre muzică și despre călătorii prin Europa, fără să acorde cea mai mică atenție lui Spychała care, în timpul acesta, se plictisea sau se prefăcea că se plictisește. Simți tăișul ascuțit al geloziei și, poate, mima doar o aparență că ar fi fost preocupat de binele lui Józio, iar nu de faptul că elevul îi scăpa din mînă, că influența lui nu s-a mai putut menține în fața personalității lui Edgar.

Tîrșîindu-și încălțămintea grea — „galițiană" — coborî fără tragere de inimă, în silă, treptele de lut, pînă la țărm. La ora aceea plaja era aproape pustie. Vila avea la mare un mic pavilion ce aparținea Szyllerilor și care le servea drept garderobă. Spychała voia să-și zvîrle hainele și să intre în apă, cînd, în apropierea pavilionului, pe plaja îngustă, la umbra malului destul de înalt în acest loc, îl zări pe Edgar culcat.

— Hei, domnule Kazimierz, strigă Edgar. Nu rămîi aici o clipă, lîngă mine? E foarte cald.

Kazimierz nu răspunse nimic; se lăsă în silă pe nisipul încins și, fără să-și scoată haina, se lungi pe plajă.

— Józio mi-a cerut să vă spun că a plecat la Odesa, după pozele date la developat. Se va întoarce la cină.

— A plecat singur?

— Se pare că a plecat cu Volodia.

— Cu Volodia? Spychała se strîmbă ușor. Edgar, văzîndu-i mutra, surîse.

— Nu vă place Volodia. Socotiți nepotrivită cunoștința asta a lui Józio. Dar, întrebă el, cum vă simțiți, în general, în casa Royski?

Spychała se mișcă greoi sub dogoarea soarelui și-și trase pălăria pe ochi. Întrebarea lui Edgar îl cam pusese pe gînduri.

Cum nu-i răspunse, Edgar continuă:

— Întreb, pentru că am impresia că vă trageți dintr-un mediu complet deosebit. Cu greu se poate obișnui cineva cu moșierimea noastră ucrainiană. Lumea aceasta aduce puțin cu cea din secolul al XVII-lea. Scuzați-mi insistența, dar aș vrea să știu cu ce se ocupă tatăl dumneavoastră?

— Lucrează la căile ferate, zise Kazimierz, fără grabă.

— Da, vedeți, e o lume cu totul diferită.

Kazimierz se hotărî să spună și el ceva.

— Firește, și uneori mă simt printre ei foarte străin. Spun lucruri cu care nu pot fi cîtuși de puțin de acord.

Edgar zîmbi.

— Nu însă Józio. El nu spune decît lucruri puse la punct în prealabil cu dumneavoastră.

Cuvintele astea atinseră foarte neplăcut pe Spychała.

— O, acum nu, cîtuși de puțin. Acum repetă totul după dumneavoastră.

— Socotiți că-i ceva foarte rău în asta?

— Nu. Aș prefera însă ca Józio să nu repete nimic, nici după mine și nici după dumneavoastră și să judece, cît de puțin, dar cu capul lui.

Edgar se întoarse pe partea cealaltă, expunîndu-și la soare spinarea, deși era destul de bronzată.

— Nu vă temeți, o să-i vină vremea. Este încă atît de tînăr... Credeți că-i un băiat capabil?

— Firește că este, spuse Kazimierz, de data aceasta cu vioiciune; se ocupă atît de puțin cu limba polonă, atîta doar cît parcurge cu mine, în vacanță... și totuși face mari progrese. Cert, este un băiat inteligent...

— Iată, tocmai asta-i, zise Edgar, ce am vrut să știu. Din moment ce este atît de inteligent, cum spuneți dumneavoastră... de altfel și eu sînt de aceeași părere... atunci n-ar trebui să vă îngrijoreze societatea lui Volodia. Józio va ști să țină piept unor astfel de influențe. Și — adăugă el cu subînțeles — tuturor celorlalte influențe.

Spychała era furios că Edgar îi ghicise, în așa măsură, gîndurile.

— De altfel, deocamdată, este încă în totul dominat de farmecul dumneavoastră. Uneori ne amuzăm, cu mama lui, ascultînd cum — fără să-și dea seama — imită modul dumneavoastră de a vorbi, chiar și unele expresii galițiene din limbajul dumneavoastră...

Spychała tăcu. Într-adevăr, cu toate că soarele se apropiase simțitor de amurg, era grozav de cald; aerul frigea. Edgar fuma leneș. Spychała îi urmărea — printre pleoapele ușor întredeschise — profilul ascuțit, care aducea puțin cu profilul lui Chopin, purtînd ciudata caschetă orientală cu care compozitorul își acoperea capul.

Edgar se ridică nițel într-un cot, privi valurile domoale dar înalte ale mării de jad și zise, ca și cum și-ar fi vorbit sieși:

— Este desigur o deosebită plăcere să-ți subordonezi astfel un om și să vezi cît de mult depinde el de tine. Asta-i prima voluptate a puterii: Lui i se par frumoase toate lucrurile pe care le socotim noi frumoase... gîndește cu mintea noastră, simte cu inima noastră... numai că, mai tîrziu, e tare neplăcut să ne dăm seama că pierdem această putere.

Lenevit de arșița care-l copleșise, Spychała, cu un ultim rest de voință se sculă, dezbrăcă scurta și cămașa, în timp ce se adresă lui Edgar, pe un ton arțăgos:

— Toate astea ne privesc pe noi, pe mine și pe Józio?

Edgar, rupt din meditațiile lui, căzu puțin pe gînduri.

— Despre dumneavoastră? Despre Józio? Deloc. Am vorbit așa, în general.

— Relațiile dintre oameni nu se desfășoară cum vă închipuiți dumneavoastră, făcu Spychała lungindu-se din nou pe nisip. Dumneavoastră sînteți artist... despre viață n-aveți o noțiune prea *amănunțită*...

— Adevărat ? Aceasta e părerea dumneavoastră despre artiști ? întrebă, nu fără ironie, Edgar. Poate aici vă veți schimba un pic părerea despre artiști. Cînd va sosi sora mea... Este o foarte mare artistă și totuși o femeie foarte simplă...

— Nu știu dacă influența artiștilor va fi folositoare lui Józio. În viață nu va avea prea mult de-a face cu ei.

— Cine știe ? se întrebă Edgar cu o oarecare tristețe. Ce-i Józio ? Un băiat obișnuit. Foarte simpatic, firește, și poate chiar inteligent, dar de o natură întru totul comună... Va gospodări pe moșia sa Molińce, va da tîrcoale fetelor, și atît. Dar, poate că nu-i doar atît. Nu putem prevedea, niciodată, pe ce cărări va drumeți soarta omului. E condiționată de atîtea lucruri. Istoria fiecărui om în parte seamănă cu istoria unor țări întregi...

Spychala ridică din umeri.

— Cîte ceva se poate prevedea întotdeauna ; și chiar trebuie.

— M-am referit la altceva, își continuă Edgar gîndurile ; mă refeream la puterea pe care unii oameni o au asupra altora. Pe ce căi se obține o astfel de putere ? Prin ce căi poți impune oamenilor propria ta personalitate ? Iată ce nu înțeleg.

Nu înțelegea nici Spychała. Nu înțelegea nici chiar despre ce vorbea Edgar. Simțea însă că sub aceste cuvinte, în aparență indiferente, se ascundea un alt conținut, ceva ce-l frămînta pe compozitor. Se temea, totuși, să nu fie vorba chiar de lupta pentru Józio.

— Niciodată n-am făcut nici cea mai mică stăruință, zise el, ca Józio să mă imite. Puteți să mă credeți, lucrul acesta vine întru totul de la sine.

Edgar surîse ușor la auzul acestei interpretări date cuvintelor sale și scutură țigareta.

— Oh, mie nu-mi vine nimic de la sine. Mi-e nespus de greu să scot totul din mine însumi. N-am nici o altă sursă. Și-i groaznic de chinuitor.

Uimit, Spychała se uită la Szyller. „Ce-o fi însemnînd «totul» ?“ se întrebă el.

Edgar, ca și cum i-ar fi ghicit gîndul, surîse din nou, dezarmant, așa cum numai el se pricepea să facă.

— Arta mea... grăi el jenat, fără să-și sfîrșească fraza.

„Iată care-i gîndul lui !“ își mărturisi din nou Spychała și, privind ironic expresia jenată a compozitorului, zise :

— Arta a jucat un rol redus în istoria omenirii.

— Credeți că mai importante au fost războaiele și invaziile ? întrebă Edgar, căruia-i pieri expresia jenată de pe amabila lui figură. Am impresia că dorința dumneavoastră, domnule Kazimierz, este să fiți un stăpînitor cumplit, adăugă el după o clipă.

Spychala hohoti sarcastic :

— Chiar așa ! Eu, un biet meditator din Galiția, care, într-un conac din Ucraina, nu-s nici măcar prezentat, întotdeauna, oaspeților ; eu, fiul unui feroviar, mai bine zis al unui muncitor de la căile ferate...

— Asta-i poveste, domnule Spychała, se revoltă Szyller. E neîndoielnic că sînteți prezentat oaspeților. Aici, acționează doar resentimentele dumneavoastră...

— La familia Royski da, dar nu și la vecinii lor Myszyński... ca și cum ar fi niște conți...

— Niște conți foarte mizeri, rîse Edgar. Ce-i drept, unii ca ăștia țin de cele mai multe ori nasul pe sus, desigur, însă, că n-ați avut nici o neplăcere din partea lui Janusz ?

— Aproape nici nu-l cunosc, mormăi Spychała.

— Dacă doriți să aveți prestigiu în fața oamenilor, nu trebuie să trageți concluzii dintr-o experiență atît de limitată, cum este aceea pe care o aveți... Mai bine ați citi ce-i scris aici — și-i împinse, pe nisip, o cărticică roșie — e sinteza experiențelor omenirii noastre. Și despre artă stă scris, totuși, aici, foarte mult.

Spychała, luînd cartea în mînă, rosti cu oarecare decepție :

— *Faust.*

Edgar zîmbi.

— Da, *Faust von Goethe* — zise el, oarecum în ghilimele și luînd cărticica din mîna lui Spychała începu să o examineze. Degetele lui fine pătrundeau printre file, ca o mîngîiere. O clipă se opri, zîmbind și citi :

FAUST

Der du die weite Welt umschweifst,
Geschäftiger Geist, wie nah fühl'ich mich dir.

ERDGEIST

Du gleichst dem Geist, den du begreifst,
Nicht mir !

Verschwindet [1]

FAUST

[1] Tu, care cuprinzi lumea largă întreagă,
Tu, duh al creației — cît îmi ești de-aproape.

SPIRITUL PĂMÎNTULUI

Numai un spirit asemănător ție îți este înțeles,
Eu, nu !

Dispare (germ.).

După obiceiul lui, Spychała înclină capul, își trase pleoapele peste ochi și-și țugui ironic buzele.

— Credeți că aparțin epocii „spiridușilor" („*Erdgeist*"-ilor) ?

— Nu. Văd însă, rîse Edgar, mai degrabă cu tristețe, că nu ne înțelegem deloc.

— Da, așa-i, sîntem din epoci cu totul diferite.

— Da. Dumneavoastră sînteți din epoca „telurică", pămîntească.

— Cel puțin mă simt bine pe pămînt... Chiar dacă nu am o prea mare pasiune pentru artă... izbucni Kazimierz, ca un bolovan.

— Oare nu cumva înseamnă că ați tras concluzii cam pripite ? observă Edgar, cu ironie.

Spychała tăcea. „Din nou aceste concluzii pripite. Încă un Royski, își zise el în gînd. Și ce compozitor o mai fi și el ? Un diletant bogat. Dar nu articulă judecățile astea amare, jignitoare pentru Edgar, care, dîndu-și poate seama că ele nu-i erau binevoitoare, rămăsese nehotărît, cu zîmbetul pe buze. Cu toate acestea simțea multă simpatie pentru omul acesta tînăr și colțuros. Ar fi vrut chiar să-i explice multe, foarte multe lucruri, dar înțelegînd că, deocamdată, era cu neputință, adăugă doar atît :

— Soră-mea sosește diseară, poate că ați fi de acord să mergeți cu mine la gară ?

Spychała, socotind că ar fi fost, poate, prea mult, zise cu indiferență :

— Vă mulțumesc, prefer s-o aștept pe doamna Elżbieta acasă.

Edgar oftă și mai aprinse o țigară. Simțise că nu se poate sta de vorbă cu dascălul ăsta bosumflat.

II

În forfota generală iscată de sosirea Elżbietei, nimeni aproape nu observă că Józio nu se întorsese din oraș, la vremea cinei. De altfel, cina însăși fusese pregătită oarecum în pripă, la nimereală, totul dînd impresia unui lucru improvizat pentru sosirea celebrei cîntărețe. Caleașca cu doi cai trăsese în fața vilei în așteptarea lui Edgar, care urma să meargă la gară. Doamna Szyllerowa, stacojie și neliniștită, fuma țigară după țigară. Spychała, impacientat de atmosfera asta, în care se simțea atît de mult poziția lui de străin, privea inexpresiv farfuria goală. Întunericul cobora încet, marea devenea cenușie, iar sclipirile ei se reflectau în ferestrele sufrageriei. În sfîrșit fură aprinse lămpile. Vorbea doar doamna Royska, privind, tulburată, spre ușă.

— Ești fericită, Paulina! Ai copii extraordinari, amîndoi celebri!

Ridicîndu-și capul greu, doamna Paulina, clipind mereu din ochi, privea tăcută lampa în jurul căreia roiau o mulțime de musculițe și de fluturi.

— Edgar nu-i încă atît de celebru, cum ar merita, continuă doamna Royska, dar Elźunia! Am citit nu de mult tăieturile din ziare, pe care le-a trimis. Ce glorie! Ultimele ei spectacole la Opera din Viena au fost un adevărat triumf. Iar...

Doamna Paulina, oarecum neliniștită, privea cînd la ceasornic, cînd la feciorul ei, așezat în capul mesei.

— Nu-i oare timpul să te duci, Edgar? întrebă ea.

Ridicîndu-se fără să spună vreun cuvînt, Edgar se aplecă spre mîna mamei sale. Urmă un rămas bun, o mîngîiere și aprobarea plecării. Pe fața lui ușor palidă flutură un zîmbet: era el însuși nerăbdător și neliniștit. Pornea, evident, prea devreme. Pînă la sosirea trenului mai erau două ceasuri.

Doamna Royska, cu o neliniște rău mascată printr-o conversație superficială cu prietena sa, arunca săgeți spre Spychała. Acesta, în sfîrșit, se ridică spunînd:

— Mă duc pînă la stația de tramvai, poate că-l voi întîlni pe Józio.

Doamna Royska îi mulțumi din ochi, după care reveni la gîndurile ei:

— Copiii mei sînt obișnuiți, ca toți ceilalți. Îi iubesc însă foarte mult, pur și simplu la nebunie! Uneori sînt însă invidioasă pe tine, Paulina, pentru copiii tăi. Sînt excepționali. Iar sărmana mea Helenka...

— Așa-i, spuse pe un ton serios doamna Szyllerowa, deși e nespus de greu să ai copii atît de neobișnuiți.

Spychała, ieși în fața vilei și porni pe drumul prăfuit, mereu printre aceiași salcîmi, în direcția stației. Vila Szyller era situată în apropiere de așa zisa Fîntînă Mijlocie. Tramvaiele din Odesa soseau aici destul de rar. Căldura nu se potolise deloc; seara n-adusese nici ea o împrospătare a aerului. Spychała se gîndea cu plăcere că peste cîteva zile va păși în amurgul acesta cald și limpede, în societatea Olei. „Era încă un copil, și-i atît de frumoasă și de bună" — își zise el în gînd. Aproape fără să se gîndească lăsă să treacă două tramvaie. Józio nu sosi. Se întoarse la vilă.

În sufragerie toate ferestrele erau deschise și uneori se auzea freamătul îndepărtat al mării. Pe masă : tăvi de argint pline de fructe : prune și pepeni galbeni. Un mic serviciu de masă o aștepta pe Elźunia. Cele două mame — încă la masă — nu mai stăteau acum de vorbă. Samovarul sîsîia într-un colț, feciorul în șorț alb se învîrtea prin cameră. Totul palpita în tăcere și așteptare.

Spychała se așeză într-un fotoliu comod, fumînd o țigară ; probabil, ațipise nițel, deoarece nu observă cum trecuseră aproape trei ore. Acum era unsprezece.

În fața casei răsună huruitul trăsurii, feciorul Hrehorko se repezi în anticameră, cucoanele porniră după el, Kazimierz rămase în sufragerie ; în fața casei se porni forfota și zarva, se aduseseră valizele, se auzi un rîs străin, de femeie și, în sfîrșit, cu toții, laolaltă, intrară în odaie.

Elźbieta Szyllerowna — Elisabeth Schiller — de talie nu prea înaltă, avea o înfățișare proporționată. Ochii ei albaștri, reliefați, se îndreptară spre tînărul necunoscut. Cu o voce destul de joasă, frumoasă, puțin aspră, povestea neîncetat despre călătorie, despre întîrzierea trenului, despre un conductor austriac. În același timp, încîntată de fructe, mușca dintr-o prună, lăsa să i se prelingă de pe buze sucul dulce, își ștergea mîinile și fața și rîdea. Era fericită. Se așeză la masă în fața tacîmului ei, se jucă cu furculița și mîncă felurile servite, fructele, pîinea și bomboanele de ciocolată, unele după altele. Cu o deosebită grijă încredințase spre ocrotire mamei sale un buchet de trandafiri de culoare aurie închisă.

— L-am adus într-o stare perfectă. Trandafirii se vor dezvolta.

— Ce soi sînt ? se interesă doamna Royska.

— Desigur ceva nou, zise serios doamna Paulina, clipind din ochi și mirosind, adînc, buchetul.

Elźbieta purta pe cap o mică tocă de culoarea bronzului, care-i ascundea aproape în întregime părul bălai. De pe tocă, atîrna o panglică lungă, cafenie, spînzurînd în spate. Un voal alb, nuanțînd cafeniul panglicii, îi învăluia gîtul, punîndu-i în lumină fața delicată și expresivă, de parcă ar fi fost detașată de trup. Capul marii cîntărețe răsărea din umbră, asemeni unei pete albe, nu prea mari, iradiind propria ei strălucire.

Spychała o privi cu teamă. Îl izbea caracterul străin al chipului și al accentului, ușoara greutate în pronunțarea lui „r", ca și a unor grupe de consoane specific poloneze. Elźbieta trecea adesea brusc la folosirea limbii franceze, întocmai unor mari doamne din ținuturile de răsărit care păstraseră acest obicei al secolului al optsprezecelea. Exoticul ființei ei îl făcea pe Kazimierz să se simtă cuprins, egal, de spaimă și repulsie.

Edgar în schimb o sorbea din ochi. Mîngîindu-i mîinile, se vedea cît era de bucuros și de mîndru.

— Cum a fost la Viena ? Povestește-ne...

Și Elźunia, în loc să se ocupe de ea, de succesele repurtate, — cîntase doar în noua operă a lui Puccini — revărsă din belșug numeroase întîmplări cu privire la cîntăreții și muzicienii vienezi, povestind despre ei ba una, ba alta și adresîndu-se îndeosebi lui Edgar. Pentru cei ce nu cunoșteau personajele vieneze, amănuntele acestea erau puțin interesante, dar Elźbieta grăia cu atîta farmec încît tot ce spunea ea devenea

captivant. Nu peste mult timp Spychała chiar se surprinse că o urmărea cu o admirație mută, cu niște ochi, desigur, tot atît de uimiți ca și cei ai lui Edgar.

După cină, deși Elżbieta era obosită, trecură cu toții în salon, nimănui netrecîndu-i prin minte să meargă la odihnă.

Elżbietka îi lămuri lui Edgar unele aspecte tehnice, de exemplu cum cîntă Jaritza cutare melodie, cum emite ea nota cutare, sau cum este costumată în *Salomeea* lui Strauss. Povestirea aceasta cu caracter intim, de confesiune, era gustată din plin de Edgar. Așezat la pian, în fața surorii sale, cu trupul puțin arcuit spre spate, el o privea atent, executînd din cînd în cînd unele acorduri.

Doamna Paulina își birui în cele din urmă sfiiciunea vizibilă și apropiindu-se încet, în vîrful picioarelor, de fiica sa, atinse cu mîna umărul feciorului.

Elżbietka zîmbi bucuroasă și, sigură de sine, nepierzînd-o din ochi pe maică-sa o întrebă, voioasă :

— Să cînt ?

Iar mama surîse, fericită.

— O singură melodie, doar una.

Elżbietka deveni gravă. Fața i se întunecă, îi pierise chiar zîmbetul. Se concentră ca și cum i-ar fi defilat prin minte toate cîntecele cunoscute. Își plimbă privirea nehotărîtă prin cameră, apoi și-o îndreptă spre pian, și din vraful de note așezate acolo luă un caiet mic, roz, și-l deschise în fața lui Edgar.

— *Verborgenheit* anunță ea pe maică-sa.

Doamna Paulina se retrase tot în vîrful picioarelor.

Elżbietka se aplecă de parcă-și examina boturile ghetuțelor, apoi, ridică deodată capul, astfel încît voalul căzu, lăsînd să i se vadă gîtul ei alb, splendid. Chipul i se aprinse apoi, după o secundă, se întunecă iar. Se aplecă din nou, de data asta spre Edgar și-i făcu un semn ; el începu un scurt preludiu.

Odată cu prima notă intonată lent și cu jumătate voce, pe buzele Elżbietkei apăru un zîmbet de nedumerire și de bucurie. Primul „mi bemol" fu atît de frumos, ca un sunet înalt de violoncel, încît Edgar, luîndu-și ochii de pe note, căută la sora-sa cu o privire încîntată și oarecum nu mai puțin uimită.

Doamna Royska și doamna Szyllerowa păreau transportate ; Spychała, simțind că se petrece ceva își lăsase capul în jos. Dincolo de ferestrele deschise coborîse o noapte caldă, de vară, care asculta și ea cîntecul „iubirii tăinuite".

În cursul primelor măsuri ale cîntecului — fără zgomot, așa că nimeni în afară de doamna Royska nu băgă de seamă, intră Józio cu colegul său și se așezară la margine, pe primele scaune.

Pe la jumătatea cîntecului, cam pe la cuvintele :

...Oft bin ich nur Kaum bewusst
und die helle Freude zucket... [1]

Spychała își ridică ochii de pe covor și zări băieții care ședeau acum de amîndouă laturile ușii. Józio își mușca buzele, în timp ce Volodia, cu ochii lui negri, mari, privea departe, înaintea sa, pe obraz rostogolindu-i-se lacrimi.

---

[1] ...Adesea sînt numai de-abia conștient
și-o mare bucurie în mine palpită... (germ.).
(citat din Hugo Wolf : *Verborgenheit)*

Cînd, deodată cu armoniosul acord în „mi bemol major“, executat lin de degetele lungi ale lui Edgar, amuți și vocea mătăsoasă a Elźuniei, o liniște absolută coborî în salon. Nimeni nu cuteza să se miște. Afară răsuna clopoțelul tramvaiului ce revenea de la Odesa. În sfîrșit, cîntăreața însăși întrerupse tăcerea, adresîndu-se pe neașteptate lui Edgar căruia, cu glas tare, îi spuse ceva despre mecanismul pedalei. Atunci de-abia se treziră cu toții din vraja care-i subjugase. Fără a-i spune vreo vorbă despre cîntecul ei, mama, sărutînd-o pe Elżiunka o pofti să meargă la culcare.

— Ești atît de obosită...

Edgar, însă, protestă. Voia s-o asculte încă pe soră-sa, să discute cu ea, cît de mult, despre muzică, fiindcă aici de fapt nu-l înțelegea nimeni.

Doamna Royska îl luă în primire pe Józio, făcîndu-i reproșuri foarte severe; află însă că cinase la Volodia, care locuia în apropiere. In definitiv, o greșeală nu prea mare!

Spychała îl conduse în odaia de sus, ocupată de ei amîndoi. Vila construită din lemn era veche, încăpătoare, o adevărată casă de acum șaizeci de ani; odăile de la mansardă fiind expuse la soare, se încingeau nespus de tare. De aceea Józio trecu de-a dreptul pe balcon, de unde se desfășura priveliștea mării, ce fremăta acum cu sclipiri argintii. Spychała se apropie de Józio, străpungînd întinderea de apă.

— Unde ai fost? șopti el aspru. Nu ai spus mamei adevărul.

Józio își privi dascălul cu ciudă.

— Ah, știi (îl tutuia pe Kazimierz) am fost cu Volodia, pentru prima oară, la un restaurant.

La „Georges“. Nici n-ai ideie ce emoții am avut, adăugă el cu indiferență.

— Ai băut vodcă, strigă Spychała îngrozit.

— Vodcă? nu!... zise Józio, vin!

— Vai de mine... oftă celălalt.

— E mai rău sau mai bine? întrebă Józio calm.

— Ești un puști! Am eu dreptate cînd spun că șederea la Odesa are asupra ta o influență nefastă. Acest lucru l-am discutat azi cu mama ta.

— Și ce-a zis?

— Ca deobicei — nu vede nimic. Orbită de dragoste pentru tine. Eu te-aș duce însă imediat la Molińce.

— Ce bine că nu poți să mă duci. Spune-mi, mai bine, izbucni deodată, agățîndu-se bucuros de un alt subiect, spune-mi! Cum cîntă Elżbieta asta! Nu-i așa că-i minunat? Spune, Kazio, nu-i minunat?

Îl cuprinse pe Spychała de grumaz și rămaseră amîndoi așa nemișcați, cu ochii ațintiți în noapte, la marea frămîntată. Desupra Odesei o spuză de lumini; aici liniște și beznă. Oricum, Spychała trebui să-i dea dreptate lui Józio: Elżbietka cîntase minunat; cîntecul ei fusese negrăit de frumos.

— O iubire tăinuită, zise Józio în șoaptă; și șoapta asta răsună, în aerul încins, nespus de pătrunzător: iubire tăinuită! *Verborgenheit!*

Spychała tot privind luminile Odesei fu cuprins de un sentiment bine cunoscut lui, ce-l năpădea cu destulă regularitate. Un soi de dorință de a pluti — ca în vis — de a se înălța și de a crea totodată, ambianța în care înălțarea

asta să-i fie ușurată: dorul de a risca, dorul unei existențe neobișnuite. Tot ce-l înconjura devenea, în astfel de clipe, micime, lucruri de rînd. Și-l însoțea în înălțarea asta doar cîntecul Elźuniei.

— *Verborgenheit*, repetă el zîmbind, eliberîndu-se din brațul lui Józio și îndreptîndu-se spre interiorul odăii încinse, unde se așeză pe pat.

Józio rămase mai departe pe balcon și mult timp încă Kazimierz nu-l putu convinge să se culce.

III

Ajunsese un adevărat obicei ca Walerek s-o aștepte la gară pe mama. De data aceasta voise și Ola să-l însoțească, dar Walerek, dornic să se bucure el cel dintîi de apariția mamei, de veștile de la Odesa, de suflul călătoriei pe care îl purta doamna Royska cu sine, ascunse Olei momentul plecării și acum se plimba singur pe peron. Trenul de Odesa sosea destul de tîrziu. Era întuneric de-a binelea și manevrarea vagoanelor parcă adormite se desfășura într-o lumină palidă. Însăși atmosfera aceasta de stație — ecoul clopoțelului și conversația șefului stației cu casierul — era pentru Walerek un fel de basm. Dis-de-dimineață hoinărise pe cîmp și acum i se făcuse chiar somn. Se mișca de colo pînă colo pe peron fluturîndu-și poalele pardesiului de vară. Cum trenul tot nu sosea, se duse în partea opusă gării, pe locul rezervat vehiculelor, unde caii fornăiau, vizitiul Ilko moțăia și unde mai așteptau cîteva căruțe evreiești.

În mirosul ușor al prafului, copacii încremeniseră tăcuți în semiîntunericul în care răsunau doar zăbalele unor cai nevăzuți.

Trenul sosi, în sfîrșit, luminat de cele două faruri ale locomotivei, zvîrlind trîmbe șuierînde de aburi, fără grabă și parcă sporind zăduful nopții de vară, din care răsărise și în care urma să dispară. Lui Walerek i se păru maică-sa tînără, zveltă, mai frumoasă decît de obicei, cu pălăria ei nouă, garnisită cu panglici verzi. Îi cuprinse gîtul cu brațele și o ajută să care cutiile mari, galbene, ca și micile valize de piele. Se îndreptară repede spre trăsură, în drum Walerek vorbindu-i despre toate întîmplările mai importante: în grădină se copseseră caisele, fața de Ola tăinuise plecarea la gară, la cina de astăzi se servise rață...

— Dumnezeule, rață! se minună doamna Royska, dar e ceva foarte nesănătos!

Walerek rîse:

— Așa îi spun eu! Dar n-a fost decît „cașa", terci cracovian.

Așezați în trăsură înaintau în bezna nopții cu care ochiul se obișnuia încet pe măsură ce se depărtau de gară. Era foarte cald și doamna Royska cădea mereu pe gînduri cu toată pălăvrăgeala lui Walerek: „Poate într-adevăr n-am făcut bine lăsîndu-l pe Józio la Odesa? Să fi avut oare Spychała dreptate? Bietul băiat!"

Și cu oarecare teamă examină pe Walerek: „El se deosebește de Józio, e drept, dar și pentru el, peste cîțiva ani, vor începe primejdiile. Cît de greu mă apasă toate astea!"

Walerek, ars de soare și ciufulit, se tolănise în fundul trăsurii și în sfîrșit amuți. Noaptea îl moleșise; ațipise. Mamă-sa privea cu dragoste

la fața-i regulată și liniștită. „Nu seamănă deloc cu Józio, la care fiecare obraz are altă formă, și-apoi ce privire neastîmpărată are ! Tare aș vrea să știu cum ar fi fost Helenka ? Iar ăsta — ce polonez sadea mai e !“

Traseră înaintea casei. Pe prispă ieșiră slujitorii și mătușa Michasia, ca de obicei cu falca legată.

— Vai de mine, Michasia, iarăși te-ai umflat !

Doamna Royska își aruncă pălăria cea nouă și intră în sufragerie. Domnul Royski citea ziarul ; își salută soția destul de indiferent. Ola, stacojie ca un rac, își sărută mătușa. Ar fi vrut s-o întrebe pe loc ce e cu plecarea ei la Odesa, dar nu cuteză. O privea cu ochii ei mari, albaștri și era toată o tăinuită întrebare. Doamna Royska își spuse în gînd :

„Ola asta pe zi ce trece se face tot mai frumoasă !“

Și-i zîmbi bucuroasă.

Ola era fiica „mătușei Michasia“, soră bună a doamnei Royska, dar care, domnișoară mai vîrstnică, se căsătorise cu un medic cam suspect. Îndată după nașterea Olei, medicul dispăruse. Rămasă singură, venise la Molińce unde, resemnată, îndeplinea rolul de administrator. Ola era o fată bravă, voinică, pe care asprimile vieții o maturizaseră înainte de vreme. Știa să suporte cu înțelepciune orice umilință. De altfel, doamna Royska era pentru ea mai mult decît o mamă.

Domnul Royski studia agricultura, cercetînd revistele de specialitate englezești, ale căror practici le aplica moșiei sale din Ucraina. Într-un an se ocupase de creșterea găinilor și raților, în altul de creșterea cailor de tracțiune. Era într-adevăr necesară o răbdare puțin obișnuită,

un pămînt extrem de roditor și o muncă devotată, ca aceea a domnului econom Trocki, pentru ca Molińce să poată suporta toate aceste fantastice experiențe. În anul acesta era moda însămînțărilor în șiruri paralele.

Pe sub masă Ola îl tot izbea cu picioarele pe Walerek, pentru că fugise fără ea la gară ; dar Walerek ațipise din nou. Nu simți nici cînd, seara tîrziu, apăru Janusz Myszyński, vecinul cel mai apropiat. Venise prin grădina care comunica cu parcul lor. Janusz îl luă pe brațe pe Walerek și-l duse sus în odaia lui, îl dezbrăcă și-i lăsă un bilet lîngă pat.

Coborî apoi la doamna Royska și timp de o jumătate de oră o ascultă vorbind despre Odesa și familia Szyller ; dînd să plece, doamna Royska îl opri :

— Știi, Janusz, aș vrea s-o trimit zilele acestea pe Ola la Odesa, pentru cîteva săptămîni. N-ai vrea s-o conduci ? Îți voi rambursa cheltuielile...

Janusz înmărmuri. Nu se așteptase la așa ceva. Fără să se gîndească însă, zise :

— Tata ?...

Doamna Royska zîmbi :

— Mă voi ocupa eu de chestiunea asta, voi vorbi cu tatăl tău. Mîine dimineață voi trece pe la voi, poate chiar cu trăsura.

Janusz porni spre casă cu inima grea. Știa bine că nu va fi ușor.

Grădina din Molińce dădea într-un stejăriș, după care urma părăginita grădină de la Mańkówka. Trecu pe sub stejarii cei întunecați, aspiră mireasma pămîntului gras, dar gîndul îi zbura la mare. Nu văzuse niciodată marea... Nu și-o putea închipui.

Tată-său nu dormea, era în cabinet și decupa note pentru pianolă. Avea în față, deschis, un caiet mare de muzică și perfora grijuliu cu un cuțitaș ascuțit notele corespunzătoare pe o bandă lată de pînză cerată. La intrarea fiului nu-și ridică măcar frumosul lui cap bătrîn. Janusz se agita de colo pînă colo prin semiîntunericul odăii. Abia după o bună bucată de vreme bătrînul conte își înalță fruntea, clipi din ochii lui calzi, și zise, ca și cum s-ar fi adresat văzduhului :

— O lucrare foarte frumoasă, absolut nouă, *Sonata în mi bemol minor* de Edgar Szyller.

— La familia Szyller locuiește acum Józio Royski.

— La Odesa ?

— Aha . . .

— Mi-a trimis-o Simrock . . .

Și domnul Myszyński se aplecă din nou deasupra notelor.

Janusz se întinse în pat dar nu ațipi ; pe la miezul nopții auzi pianola. Bătrînul cînta tocmai ce decupase. Partea lentă a sonatei lui Edgar răsuna din plin, bogat și totuși oarecum fără ecou, inanimat. Palpita în ea, ce e drept, o viață ascunsă, încă foarte intensă. Chiar atmosfera părea tulburată de muzica asta redată de o biată pianolă neînsuflețită. Iscase parcă și vîntul. Privi mișcarea crengilor abia perceptibilă din umbră, și gîndi cu toată făptura lui, a omului de optsprezece ani :

„Să trăiești, să trăiești ! Altfel, mai bine, mai din plin, mai adînc !"

Casa lor mică și pustie dormea, doar bătrînul și cu el vegheau, străini unul de celălalt, reci, singurateci. Deopotrivă prezentă era și muzica asta densă, grea, plină de miez.

Trezindu-se de timpuriu Walerek văzu numaidecît biletul lui Janusz.

„Vino — citi el — dis-de-dimineață, vom călări !"

Walerek n-avea însă chef de călărie. Făgăduise să meargă la pescuit. Dimineața era cețoasă, ca o neașteptată presimțire de toamnă. Se duse la iaz. Crengile teilor de pe mal aveau frunzele îngălbenite de dorul soarelui.

În răstimp doamna Royska plecase de dimineață la Mańkówka, să explice domnului Myszyński cauzele drumului lui Janusz la Odesa. Bătrînul nu numai că se învoi ca fiu-său să conducă pe Ola și să rămînă la Odesa timp de trei zile, dar se oferi să suporte chiar el cheltuielile călătoriei, ceea ce constituia un eveniment neobișnuit.

La masa de prînz tatăl, comunicînd fiului toate acestea, adăugă :

— Știi de ce am consimțit ? Pentru că îl vei cunoaște acolo pe acel Edward sau Edgar Szyller. Trebuie să-l inviți să vină la noi.

Janusz îl privi plin de uimire :

— Dar la noi nu vine nimeni...

— El va veni. Am zis — și gata —, rosti bătrînul și înflăcărat lovi cu furculița în terciul gros, ce-l avea în farfurie.

Pe la sfîrșitul mesei veni în grabă Walerek. Aștepta cu nerăbdare clipa cînd Janusz se va scula de la masă. Pete roșii îi apăruseră pe față și se vedea bine că e într-un hal fără hal. In sfîrșit, după cafea — apă chioară — îl trase pe Janusz într-o altă odaie și începu să-i facă o adevărată scenă de gelozie :

— Pleci așadar, pleci la Odesa și nu-mi spui o vorbă. Halal prieten ! Nu ?

Şi deodată, încolăcindu-şi braţele în jurul gîtului lui Janusz începu să-i şoptească la ureche :

— Ia-mă şi pe mine, ia-mă. De ce nu mi-ai spus ?

— Dar tu, tu de ce n-ai venit la călărie ?

— Am uitat, se justifică Walerek, de formă.

La pianolă se auzi o baladă de Chopin, deformată însă de sunetul ca de lemn al instrumentului.

Janusz se strîmbă.

— Nu te pot lua. Abia mi s-a dat mie voie.

Walerek, care îngenunchiase, se ridică repede din faţa lui Janusz şi pe loc îşi curmă potopul reproşurilor.

— Aşa prieten mai rar ! Zici că nu poţi să mă iei ! Eşti un porc !

Faţa i se crispă, căpătînd o expresie de ură înverşunată. Şi, pe neaşteptate, îi croi o palmă zdravănă.

— Porcule ! Mizerabilule ! strigă el cu violenţă şi fugi din odaie cît putu mai repede.

Janusz, copleşit de emoţie şi supărare, peste măsură de enervat, izbucni în plîns, ca un copil, cu toţi cei optsprezece ani ai săi.

IV

„Molińce, 12 iulie 1914

Draga mea Paulina !

Ţi-o trimit pe Ola, însoţită de vecinul nostru Janusz Myszyński. Nu mi-a fost prea greu să-l înduplec pe bătrînul şi maniacul lui părinte să-i permită o absenţă de măcar trei zile. Băiatul, tocmai a terminat gimnaziul din Żytomir şi se pregăteşte să se înscrie la Universitatea din Kiev ; mult prea serios pentru vîrsta lui, aproape taciturn, e însă un foarte bun prieten al ştrengarului de Walerek. Ola, încîntată de perspectivele călătoriei nu-şi ascunde fericirea. Cred că i se cuvenea, sărmănuţa, după o viaţă atît de tristă ; i-am cumpărat şi o rochiţă nouă ; deşi modestă, sper totuşi să poată face faţă bună, chiar alături de splendidele toalete ale Elźbietei.

A propos de Elźbietka, zîna fermecătoare ! Am o mare rugăminte, pe care necutezînd să i-o adresez direct, îţi scriu ţie. Ola are o voce de alto nespus de frumoasă, aşa cum a avut răposata mea mamă ; nu ştiu însă cît este de muzicală. Elźbietka n-ar vrea oare s-o asculte şi să-i dea cîteva îndrumări ? Regret că preocup cu astfel de lucruri pe talentata şi fermecătoarea ta fiică, dar mă tem să nu neglijez un fericit dar al naturii, mai ales că Ola — ca fată săracă — trebuie să se gîndească la viitorul ei, în viaţă talentul putîndu-i fi un nepreţuit ajutor ! O preocupare agreabilă, o bună folosire a timpului, şi poate chiar un mijloc de a-şi cîştiga pîinea cea de toate zilele. Nădăjduiesc să nu-i fie greu Elźuniei să asculte, în timpul vacanţei, miorlăitul Olei mele.

Am impresia că meditatorul nostru, Spychała, este îndrăgostit, pe ascuns, de fată. Fii bună şi urmăreşte cu toată atenţia ca flirtul acesta să nu depăşească limitele unor distracţii proprii tinereţei, de care ne-am bucurat şi noi. Îţi mai aduci aminte ?

Henryk al meu se simte destul de bine ; îl frămîntă însă însămînţările lui în şiruri para-

lele care n-au dat, la grîu, rezultatele așteptate. Cu toate acestea recolta e bună, mai bună decît oricînd, iar Trocki, bunul nostru econom, aprins la față de atîta muncă, este mulțumit. Bătrînul Myszyński îi tot dă zor cu pianola lui, foarte încîntat de sonata lui Edgar, pe care a primit-o din Leipzig, ca o ultimă și neobișnuită noutate. Ar vrea să-l cunoască pe Edgar și-l invită, insistent. Nu-l sfătuiesc să meargă la Mańkówka. Dar n-ar putea oare să vină la noi, însoțindu-i pe Józio și Ola? Ar cunoaște atît condițiile modeste de viață, cît și pe bătrînul conte, cel ce i-a îndrăgit muzica. Îl rog foarte mult; aș vrea să mă revanșez pentru marea bunătate ce mi-ai arătat mie și copiilor mei.

Te îmbrățișez, dragă prietenă, din toată inima.

Veșnic a ta
Ewelina Royska

P.S. Walerek ar vrea grozav să vină la voi, dar... poate să mai aștepte; are doar tot timpul să călătorească. A plîns și s-a supărat cînd i-am spus acest lucru, el susținînd — puștiul ăsta — că în viață trebuie să te folosești de fiece împrejurare favorabilă, fiindcă nu putem ști ce va fi mai tîrziu..."

V

A doua zi după sosirea lui Janusz și Olei la Odesa, Volodia Tarlo i-a invitat „la ceai". De fapt recepția era dată de sora lui, Ariadna, ceva mai mare decît el. Tatăl lor, polonez de origină, ocupa un post destul de important în poliția din Odesa. Zestrea mamei lor, fată de general, ca și visul de a deveni conte și de a se făli cu ori-

ginea lor poloneză — ceea ce la rușii țariști era un lucru de foarte mare preț — da acestei case un aer pretențios.

Seara, Ariadna îi primi într-o toaletă albă, cu o coafură etajată, încinsă cu o panglică argintie și purtînd un colier de perle artificiale, în felul principeselor din spectacolele de amatori. Toate accesoriile astea, de proastă calitate, nu-i umbreau însă farmecul natural. Avea sînge gruzin, ochii negri, umezi, de georgiană, un nas proeminent și o gură minunată, mare, cu un șirag bogat de dinți albi. Ieșind în întîmpinarea oaspeților în capul scărilor vilei — prăfuite și luminate slab de cîteva lumînări plăpînde — părea nespus de frumoasă.

La Tarlo se adunase „numai tineretul", din partea familiei Szyller — Edgar și Elżbietka, Józio cu dascălul lui, Ola, Janusz, și din oraș numai Nievolin, un tînăr voinic și chipeș, cornetul unui regiment de gardă, aducînd puțin cu Józio, fața lui fiind tot atît de neregulată. Era vedeta recepțiilor familiei Tarlo. Ariadna se fălea, firește, cu Nievolin, întrebările ce i le adresa ținînd să-i pună în relief originea nobilă, moșiile din districtul Lipow, relațiile cu cele mai de seamă familii din Rusia, în sfîrșit felul lui de viață foarte modern.

Nici o îndoială că Ariadna era îndrăgostită de ofițer. Întreaga sindrofie fusese organizată numai în scopul de a-i arăta lui Nievolin (Valerian — Valia era numele lui mic) că familia Tarlo are și ea relații simandicoase, iar Elżbietka, o celebritate europeană și Janusz, un incontestabil conte, erau crema societății. Adresîndu-i-se deosebit de des, Ariadna îl numea „graf", iar Janusz, crezînd că faptul acesta ascunde un mis-

ter, sau ceva foarte cald și foarte plăcut, îi surîdea delicat, plin de bunăvoință.

La început petrecerea mergea șchiopătînd, cu toții fiind prea tineri, prea puțin obișnuiți să se simtă în largul lor într-o societate mai mare. De aceea Elźbietka și Edgar trebuiră să ia asupra lor întreaga povară a conversației. Elźbietka se întreținea îndeosebi cu Nievolin, în limba franceză, povestindu-i cîte ceva din lumea largă, sau ascultîndu-i relatările despre Opera din Petesburg. Edgar stătea de vorbă cu Volodia.

Acesta, cu mult mai înalt decît sora sa, dar cu aceiași ochi umezi, avea, cu tot farmecul lui puțin oriental, ceva tainic, ascuns, un zîmbet parcă de apărare în fața unui interlocutor prea curios. Urmărindu-l pe Edgar, expresia calmă a feții lui concentrate era totuși străbătută, din cînd în cînd, de sclipirea vie a căutăturii ce-i arunca lui Nievolin. Acesta, deși crispat, asculta amabil pe Elźunia, în timp ce un zîmbet grav, artificial îi flutura pe buze. Se vedea destul de bine că în el avea loc un fel de joc — atît față de Ariadna, cît și față de el, de Volodia, fapt care dădea convorbirii și întrunirii întregi o anumită răceală.

„Ceaiul“ însuși era în realitate un amestec de gustare de după-amiază și de cină; multă mîncare — fie obișnuită, fie aleasă, mult „ceai“ și apoi sticle de vin vechi, aduse de Volodia pe ascuns. După vin, se simțiră cu toții mai la larg, conversația decurgînd mult mai natural. Ariadna cedă insistențelor lui Nievolin — spre marea și vizibila nemulțumire a lui Volodia — și primi să declame cîteva versuri.

Seara era din nou călduroasă. În odăile vilei — nu prea mari și pline de mobile înghesuite — era și mai cald și mai incomod. Elźunia, într-o

rochie neagră, simplă, Ola în „unica“ ei toaletă, păreau culmea simplității. în comparație cu Ariadna, care arăta ca o păpușă. În lumina candelabrului cu cinci lumînări, păpușa de ceară apăru pe fondul portierei, recitînd în rusește, de parcă ar fi gemut :

O, krasnîi parus,
V zielonoi dali,
Ceornîi steklarus
Na temnoi șali ! [1]

Cu toată artificialitatea podoabelor, cu toată nepăsătoarea rostire a versurilor, cu toată lipsa de rezonanță a glasului ei sec, ca de lemn, Janusz o privea totuși ca expresie a unor lucruri profund deosebite de cele de la el de acasă, din cuibul acela nesuferit și searbăd, în care un bătrîn maniac putea oricînd și fără cea mai mică ezitare să batjocorească aerul de păpușă al Ariadnei, conținutul versurilor, lipsa lor de înțeles și de „muzicalitate“. Ariadna părea atît de deosebită, de neasemănat cu lumea lui, încît i se oprea răsuflarea ori de cîte ori vedea luciul negru al ochilor ei mari. Pe deasupra, Janusz nu obișnuia niciodată să bea. Iar acum, cîteva pahare de vin îl făcuseră să simtă o uriașă, o divină desfătare ; se bucura de lumea întreagă, de mare, de Odesa, și mai ales de proaspăta lui prietenie cu Edgar. Întrerupînd mereu conversația cu Edgar, așezat între Elźunia și Volodia, îi mărturisea fără nici un înconjur :

---

[1] O, pînză roșie,
În depărtarea verde,
O, mărgele negre
Pe șalul întunecat... (rus.).
(A. Blok)

— Ştii, Edgar, cînd cunoşti o fiinţă ca tine... Eşti un om extraordinar... un bărbat extraordinar...

Edgar se apăra de cuvintele astea, pare-se ca de nişte muşte, deşi se vedea bine că nu-i sînt neplăcute. Şi aplecîndu-se peste scaunul Elźuniei se adresă din nou lui Nievolin :

— Janusz e noul meu prieten, un tînăr cîntăreţ al satului. Nu scrie încă versuri, dar va scrie, sînt sigur.

După chipul în care Edgar articulase ultimele cuvinte, Janusz îşi dădu seama că nici el nu rezistase tăriei vinului, de altfel, oarecare însufleţire se putea observa la toţi cei de faţă ; chiar versurile lui Blok, pe care Ariadna continua să le recite, sunau ca nişte îngeraşi de tinichea, în societatea asta ameţită.

Spychała nu-şi lua ochii de la Ola, care şedea naturală şi modestă — ca şi cum nu şi-ar fi dat deloc seama de situaţie —, simplă şi zîmbitoare ca de obicei, tăcută dar voioasă, uimită şi totuşi sigură de sine. Îşi mărturisi încă o dată întreaga lui admiraţie faţă de fata asta care ştia întotdeauna cum să se poarte, nu devenea niciodată o povară pentru cunoscuţi şi nici nu supăra pe nimeni.

„Cîtă armonie, ce fericire să ai o asemenea fiinţă lîngă tine", gîndi Spychała.

Józio, amărît şi nerăbdător, examina adunarea oarecum de sus, fumînd ţigară după ţigară ; se plimba prin odaie cu paharul în mînă ascultînd conversaţiile, ba de ici, ba de colo.

După un răstimp izbucni o discuţie neaşteptată despre valoarea artei. Vorbeau mai ales Nievolin şi Edgar. Spychała continua să urmărească pe Ola. Vedea cum ascultă cu atenţie, fără a se

amestecă însă în vorbă, cîntărind argumentele şi încercînd leal să nu ia partea nimănui, deşi era limpede că-şi dădea seama de sterilitatea unor asemenea dispute contradictorii. Edgar era calm, Nievolin vehement.

— Întreaga valoare a vieţii noastre, susţinea Edgar, e condiţionată de răsunetul ei în artă, răsunet prin care se plămădeşte edificiul valorilor supravitale, durabile, singurele care există cu adevărat...

Ariadna îngîndurată, aplecată spre lumînări, rosti, deodată, cu jumătate de glas :

...liş v liogkom celnoke iskusstva
Ot skuki mira uplîvioş... [1]

Simpla şoptire a acestor cuvinte, atît de spontane şi de sincere, făcu să apară în ochii, plini de recunoştinţă, ai tuturor, o altă Ariadnă. Iar Janusz, intuind infinitatea posibilităţilor, varietatea şi bogăţia neaşteptată a Ariadnei, simţi o şi mai mare admiraţie pentru ea.

Nievolin se opuse însă cu înflăcărare.

— Omul pentru care lumea este plictisitoare, n-are decît să evadeze „în barca artei". Lumea este însă plictisitoare numai pentru cei ce nu ştiu să o privească, pentru cei ce nu vor să acţioneze. Barca artei este budismul, pasivitatea, somnul... Viaţa însă e altceva. Ar fi păcat ca viaţa să fie şi ea un somn. Mişcarea, activitatea, pătrunderea în miezul lucrurilor, iată preocupări demne de un om adevărat. *Nihil humanum...* [2] Iar arta ? Pentru omenirea privită în întregul ei : o spumă,

---

[1] ...numai în barca delicată a artei
te vei îndepărta de plictiseala lumii... (rus.).
(A. Blok).

[2] Nimic din ce-i omenesc (nu-mi este străin) (lat.).

o jucărie, lipsită de orice însemnătate. Pentru englezoaicele cu *Baedekerul* în mînă, arta este un lucru de prisos, străin lor, impus oamenilor de un orientalism sentimental...

Spychała înțelesese unde băteau cuvintele chipeșului ofițer; fu însă nespus de uimit cînd înțelesese de pe chipul și ochii lui Józio că acesta împărtășește părerea lui Nievolin.

— Da, da, repetă Józio Royski, mișcîndu-se prin odaie, „pătrundere în miezul lucrurilor". Iată un lucru bine spus.

Spychała zîmbi.

— Am impresia, rosti el rar, că nu-i decît o chestiune de temperament.

Ariadna înălță capul și încetă recitarea, în șoaptă, a versurilor lui Blok. Lumina luminărilor căzîndu-i pe ochi și pe colierul din jurul gîtului o făcu să sclipească, precum o floare trezită. Janusz nu-și lua ochii de la ea.

Ariadna se ridică, traversă odaia și ieși pe balcon. Janusz o urmă. La orizontul, încă luminat, marea — de un albastru închis, aproape violet — dormea. Ariadna își cuprinse tîmplele în mîini și șopti:

— Mă doare capul.

Oprindu-se lîngă ea, cu ochii la mare, Janusz o întrebă:

— De partea cui ești?

— Nici cu unii, nici cu ceilalți, rosti Ariadna întorcîndu-se spre el și examinîndu-l mai de aproape. Janusz simți fluturîndu-i un zîmbet amar. Își dădu silința să-l alunge. Vroia să privească în adîncul ochilor ei. În fața lui stătea doar o păpușă budistă, palidă și parcă sculptată în fildeș.

— Eu am impresia, zise ea deodată, cu același glas ascuțit cu care spusese versurile cu o clipă mai înainte, că miezul și valoarea vieții este dragostea.

Janusz se aplecă repede și o sărută, fugar, pe gură. Fără să se ferească, Ariadna simți, cînd Janusz se îndepărtă, că zîmbetul lui amar flutură acum pe buzele ei. Aplecîndu-se din nou, el îngînă:

— Iartă-mă.

Ariadna îl atinse cu mîna pe frunte; apoi, și-o afundă puternic în părul lui, blond și răvășit. Janusz, atins de mîngîierea aceasta vru s-o sărute din nou. Ea însă duse degetul la buze și arătînd cu capul spre lumea din vilă îi zise:

— Vino mîine — singur!

Reveniră în salon. Elźunia se pregătea să cînte. Edgar era deja la pian. Józio și Nievolin se izolaseră într-o parte, ca și cum ar fi vrut să protesteze împotriva cîntecului Elźuniei, considerîndu-l o manifestare a artei disprețuite de ei.

VI

În ziua următoare Janusz nu veni la vila Tarlo, în schimb trimise o scrisoare:

„Domnișoară!

Te iubesc! Din prima clipă cînd te-am văzut, am simțit că soarta ne-a legat într-un chip unic, inexplicabil, neobișnuit. Te rog, domnișoară, să nu-mi iei în nume de rău sinceritatea epistolară, doresc însă să știi de la început ce gîndesc, ce simt, ce m-a zguduit. O simțire neobișnuită, ceva din ființa dumitale mi-a pătruns toate gîndu-

rile. Te ador, te respect, te iubesc — iată de ce nu sînt în stare să viu astăzi la dumneata. Fiecare cuvînt pe care ni l-am spune astăzi ar fi pentru mine o blasfemie. Ar destrăma, ar distruge mitul ce mi-am făcut despre dumneata, în noaptea trecută. Fiecare cuvînt rostit, fiecare gest, fiecare privire ar putea dovedi că ești un om, o femeie — iar nu zîna visată, dorită, pe care am bănuit-o încă din fragedă vîrstă.

N-am avut nici o îndoială că-mi vei ieși în cale. În copilăria mea, orfană și săracă, goală și tristă, m-am gîndit la dumneata. În tinerețea mea... Mama a murit la naștere ; nu i-am cunoscut mîngîierile. M-a crescut în conacul pustiu o englezoaică bătrînă, rece ; uneori, mi se părea că prin saloanele deșerte trece o arătare, neașteptată, că mă privește adînc cu ochi blînzi, mîngîietori, că în trecere mîna ei îmi netezește părul. Aveam impresia că este mama ; acum însă știu, era doar o presimțire a existenței dumitale. Mi-apăreai atunci în rochia albă de ieri seară, cu aceeași panglică argintie în păr...

Astăzi n-am puterea să te văd, iar mîine seara plec, mă întorc la casa mea ascunsă în mijlocul unor stejari înalți, tristă și lăsată în părăsire. Dacă aș fi putut să te văd, ți-aș fi povestit totul, totul. Să ți le scriu însă toate — nu merită. Poate nici nu vei citi, pînă la capăt, o scrisoare atît de lungă, poate vei zvîrli mîzgăleala unui băiat ridicol.

Dar... încă o clipă ; îmi vine greu să mă despart de hîrtia asta ; vreau, măcar prin ea, să mai fim puțin împreună, să-ți mai vorbesc de mine : ah, ce fericire, ce izbîndă ! Să-ți vorbesc de viața mea cenușie, searbădă, neinteresantă...

Acasă... tata, un maniac îndrăgostit de o muzică fără suflet, mecanică. Ore întregi taie note pentru pianolă, pentru ca apoi — executîndu-le cu acest instrument — să se înfurie că sunetul lui n-are rezonanța muzicii vii. Chopin, Beethoven, Straus, Szyller — totul la pianolă. Uneori, în nopțile întunecoase de toamnă, cînd frunzele stejarilor nedesprinse încă freamătă deasupra casei, mă trezește ecoul inert al unor pasagii de virtuozitate. Iar primăvara, cînd totul este atît de înviorător, instrumentul acesta lipsit de viață, chiar în bătaia vîntului ce suflă destul de puternic, devine o vechitură infernală.

Gimnaziul din Żytomir a fost pentru mine un adevărat chin. Dacă în îngrozitoarea mea singurătate n-ar fi fost presimțirea, semiconștientă, a sosirii, a sosirii, a sosirii... Ah, domnișoară Ariadna, aceasta a fost singura mea bucurie pînă azi. Tata și-a concentrat toate sentimentele asupra sorei mele mai mari, prințesa Bilińska, o doamnă frumoasă, înțeleaptă, ducînd o viață mondenă la Varșovia și la Petersburg și care la noi vine rar, aproape niciodată. Îmi dau seama că de cîte ori intru în odaia tatii, el regretă că sînt eu și nu ea. O iubește numai pe ea, îi face toate capriciile, dîndu-i ca zestre tot ce-i mai rămăsese și păstrînd doar Mańkówka, o moșioară părăginită, de vreo mie de deseatine.

Parcul nostru cu stejarii lui se unește cu parcul din Molińce : dacă fratele dumitale l-ar vizita pe Józio la Molińce, n-ai vrea oare să vii cu ei ? Royski este vecinul nostru cel mai apropiat, dar eu nu-l înțeleg pe Józio și nici el pe mine. Are niște idei pe care nu le pricep. Își rîde de mine și se poartă întotdeauna de parcă ar săvîrși ceva eroic, ceva ce eu nu sînt în stare

să gîndesc măcar. Întotdeauna — poţi să mă crezi — eu m-am gîndit la dragoste. În locul lui Józio, îl prefer pe fratele său mai mic, pe Walerek, un băiat simplu, obişnuit şi bun, doar puţin cam zvăpăiat. Îl iubesc ca pe un frate, şi numai pe el l-am iubit pînă în prezent. Sora îmi este străină, prea îndepărtată — şi poate prea strălucitoare. Aş vrea să-l cunoaşteţi pe Walerek, deşi este un copilandru — deabia patrusprezece ani.

Aşadar mîine plec din Odesa; am fost aici trei zile, iar ochii mi s-au deschis, parcă pentru prima oară, în zilele acestea de neuitat. Edgar şi dumneata! Nici n-am crezut că pot exista astfel de oameni pe lume! Edgar este minunat! Cîtă bogăţie de cunoştinţe, cîtă erudiţie, cîtă bunătate. Il cunoşti oare bine? N-ar fi rău să stai mult de vorbă cu el, cînd eu voi fi departe. Fiecare convorbire cu el te îmbogăţeşte în aşa măsură, în faţa ochilor ţi se deschid atîtea perspective, lucrul cel mai mărunt îl preocupă atît de adînc, încît îţi dai seama de micimea, de propria ta ignoranţă.

Şi acum, doar cîteva cuvinte încă. Condeiul şi hîrtia tot pentru dumneata. La drept vorbind mai mult pentru mine, eu sînt doar cel ce vorbeşte de ochii, de zîmbetul, de vocea dumitale. Cît de minunate sînt versurile lui Blok pe care le-ai declamat ieri seara. Pentru mine, de altfel, versurile nu există decît pentru a fi spuse aşa cum le spui dumneata, la o adunare de prieteni. Atunci — şi nu rămase în cărţi — ele capătă viaţă, îşi justifică existenţa, încetează să mai fie o neînsufleţită jucărie a unui cuget sterp. Ajung astfel, în primul rînd, o harfă a dragostei — şi doar acesta este destinul versurilor.

Nu pot, nu pot să vin domnişoară — şi cît aş vrea şi ce n-aş da, să te văd; nu pot. E ciudat? Nu-i aşa? Să-ţi cad la picioare, să mă cufund în ochii...

Ajunge, ajunge... trebuie să sfîrşesc. Trebuie să trimit scrisoarea ca de obicei, prin servitor, la cunoscuta vilă din Odesa. Totul mi se pare un basm din *O mie şi una de nopţi!* Nu-i aşa? Zîna, prinţesa, e Ariadna! Vai, ce fericire duc cu mine la Mańkówka! Fericirea de a te fi văzut, auzit şi simţit aproape. Iar fericirea mea nu cere nimic mai mult, de teamă să nu te pulverizezi, să nu te topeşti ca ceaţa cînd îmi voi întinde braţele spre dumneata...

La revedere, la revedere. Să nu te miri, dar nu doresc nimic altceva. Ochii dumitale sînt suprema mea răsplată pe pămînt — te iubesc, te iubesc, domnişoară. Să nu te superi pe mine! Şi să-mi îngădui un singur lucru: să-ţi scriu o dată, de două ori pe lună. De acord?... Dar nu vei arăta nimănui scrisorile mele? Va fi o taină numai a noastră. Nici chiar lui Edgar... Nici lui Nievolin? De acord? De acord?

Şi să nu uiţi că sînt întotdeauna la dispoziţia dumitale, aici, pretutindeni. E de-ajuns un cuvînt — voi fi necontenit acelaşi, îţi jur.

Janusz, conte Myszyński"

VII

A doua zi pe la trei după-amiaza în faţa vilei familiei Szyller se opri trăsura şefului de poliţie Tarlo. Volodia intră în vilă, dar Józio nu

era acasă. Plecase cu Edgar în oraș după filme pentru aparat. Volodia informă pe doamna Szyller că tatăl lui dorea să-l invite la o conferință.

— La ce conferință ?

— Nu știu. O conferință oarecare, răspunse Volodia, la care tata ține să vină și Józio.

Cu glas tare doamna Szyllerowa își exprimă regretul că Józio fiind în oraș nu-l poate însoți pe Volodia ; în fundul cugetului era însă recunoscătoare destinului, care orînduise totul, fiindcă a te arăta în oraș în trăsura șefului de poliție și în societatea Tarlilor ar fi fost un lucru nespus de neplăcut. Tarlo era, ce-i drept, numai ajutorul șefului de poliție... dar oricum uniforma lui de jandarm dezgusta pe polonezi. Janusz aflîndu-se în anticameră, auzise glasul lui Volodia. Își închipuise că poate veniseră „amîndoi" și intră în salon. Volodia întoarse capul și-l zări pe Janusz.

— În cazul acesta, n-ai vrea, conte, să mergi cu noi ?

Doamna Szyllerowa privi cu subînțeles pe Janusz, acesta însă nu pricepu.

— Unde ?

— La o conferință, împreună cu tata...

Janusz șovăi.

— Trăsura e în fața casei.

Timiditatea lui Janusz îl făcea să ezite. În același timp însă gîndul de a se plimba cu trăsura îl ispitea, mai ales că, neavînd prilejul s-o vadă chiar pe Ariadna, s-ar fi găsit totuși cîtva timp în societatea tatălui și fratelui ei. Putea să fie interesant. Poate că-i vor vorbi despre ea ? Dar chiar numai plimbarea în trăsura cu care

ea însăși mergea în oraș, avea, poate și ea, un farmec al ei. Consimți.

Doamna Szyllerowa nu se putea opri să nu dea din umeri, băieții erau însă în fața casei. Privind într-acolo văzu lucind, printre frunzele salcîmilor, chipiul verzui-albastru închis al șefului de poliție.

Domnul Tarlo ședea răsturnat pe pernele din fundul trăsurii, era o persoană vîrstnică, cu obrazul stacojiu. Trăsăturile feței, cîndva desigur frumoase, se pierdeau într-o grăsime bolnăvicioasă ; sub ochi atîrnau pungi zbîrcite ce aminteau de chipul lui Henric al VIII-lea. Ochii săi mici, cenușii, se mișcară neliniștiți cînd dădu mîna lui Janusz. Consimți fără să protesteze înlocuirea lui Royski cu Myszyński. Trăsura cu cauciucuri se urni lin și porniră ridicînd nori de praf în urma lor.

— Acum, nu de mult, a fost aniversarea bătăliei de la Grunwald [1] ; unul dintre ofițerii mei, bun cunoscător, va ține o conferință pe tema aceasta și m-am gîndit că vă va interesa cîte ceva din... bătălia noastră...

Janusz examină atent pe polițai. Avea, într-adevăr, o înfățișare foarte poloneză ; ca el putuse arăta Rej din Babina, sau Wielopolski, în tinerețe. Nu-l minunară însă atîta frazele bătrînului Tarlo, cît tema conferinței.

— Bătălia de la Grunwald ? repetă el.

Tarlo nu răspunse. Cotropit de amorțeală adîncă, se trezise o clipă la sosirea tinerilor. Ședea acum greoi și indiferent în fundul tră-

[1] Bătălia de la Grunwald a avut loc la 15 iulie 1410 între armatele regelui polon Władysław Jagiełło și cavalerii teutoni, sfîrșindu-se cu o strălucită victorie poloneză.

surii, cu pleoapele pe jumătate căzute peste ochi, iar din timp în timp fața i se contorsiona de sughițuri.

Volodia, în fața lui Janusz, privea deopotrivă de indiferent, într-o parte. Janusz căuta să regăsească pe chipul lui trăsăturile Ariadnei. Dar cum acesta își întorcea privirea în altă direcție, nu mai semăna deloc cu sora lui. Și dimpotrivă, cînd se uita la Janusz, ochii lui căpătau, pe loc, același luciu umed, de neuitat, la care se gîndise în lungile ore de insomnie din ultima noapte.

Plecară spre clădirea Statului Major, unde alături de o sală mare, cu portretul uriaș al lui Nicolae al II-lea, după Serov [1], se afla o altă sală mai mică. Acolo se strînsese un grup de ofițeri și de funcționari. După o clipă se apropie de catedră un ofițer de artilerie într-o uniformă lungă și începu să vorbească, arătînd din cînd în cînd, cu o baghetă, anumite puncte de pe harta atîrnată în dosul catedrei.

Din primul moment conferința îl plictisi pe Janusz, cu atît mai mult cu cît era strict tehnică. Ofițerul atacă de la început tema eventualelor date statistice privind efectivele cavalerilor teutoni și ale armatelor polono-lituaniene. Vorbi îndelung despre participarea la bătălie a oștirilor din părțile ucrainiene, lăsînd să se desprindă ca un lucru extrem de prețios pentru el faptul că împotriva cavalerilor teutoni luptase la Grunwald o coaliție slavă. Arătă apoi pe o hartă specială, mai mică, iluminată de o lanternă magică, pozițiile ocupate de armata teutonă și de cea polonă, cum a decurs fuga lituanienilor și cum atacul din flanc a făcut ca victoria să se încline de partea lui Witold și Jagiełło.

[1] Valentin Alexandrovici Serov (1865—1911), pictor rus.

Încă de la jumătatea conferinței Janusz se gîndea la altceva. Și-o imagina adică, pur și simplu, din nou pe Ariadna. Cum ședea puțin mai în spatele celor doi Tarlo, văzu linia fălcii lui Volodia *en profil perdu* [1], linie care, deși cu mult mai accentuată decît la Ariadna, îi reamintea totuși de chipul ei, în momentul cînd se întorsese spre el, aseară, acolo pe balcon. Pentru nu știu a cîta oară, depănă toate momentele serii de ieri, din chiar clipa cînd intrase în casa familiei Tarlo și zărise în capul scărilor silueta Ariadnei și pînă în clipa cînd ochii lor s-au încrucișat — în timp ce Elżunia începuse să cînte *Gretchen am Spinnrade*. Janusz își mărturisise atunci că nimic nu putea fi mai potrivit cu clipa aceea, decît sentimentul exprimat de Schubert : neputința de a lupta cu iubirea. După care, pînă la sfîrșitul seratei nu mai scosese nici un cuvînt.

Acum se rușină de scrisoarea lui, dar, în același timp era mîndru că nu răspunsese chemării Ariadnei și că reușise să nu-și „păteze“ dragostea, renunțînd, pe loc, mai înainte de orice ispită. Acum, se temea de o întîlnire cu domnișoara Tarlo și n-ar fi dorit nici măcar s-o vadă, fiindcă, nelimpezit încă, își dădea seama, totuși, că edificiul renunțării atît de ingenios concepute s-ar fi prăbușit. Cel mai bine, poate, ar fi să se sinucidă ? Dar cum așa ? Mai înainte de a ști ce este iubirea, și lumea, și omul — și adevărul ?

Deodată, observă că toți cei prezenți se ridică în picioare și aplaudă (mai mult de formă). Ofi-

[1] Profil văzut de la spate (fr.).

ţerul de artilerie se înclină şi coborî de la catedră : conferinţa se terminase.

Bătrînul Tarlo intră în vorbă cu un general şi pînă la urmă plecă cu el în oraş, trimiţîndu-i pe cei doi tineri, cu trăsura, pînă la Fîntîna din centru.

Tăcură, cît timp străbătură străzile Odesei, dar cînd intrară în suburbia ei, Volodia zise :

— Poţi să-mi spui, conte, cum ţi-a plăcut conferinţa ?

— Trebuie să recunosc, răspunse rar Janusz, că mi s-a părut prea tehnică, prea de specialitate...

— Nu te interesează istoria ?

— Istoria da, strategia însă...

— Cred că n-a fost chiar o conferinţă „strategică". Alta a fost semnificaţia ei... Lucrul acesta nu te-a izbit ?

— Nu, zise Janusz după ce se gîndi puţin. Nu te înţeleg.

— Cum aşa ? A fost doar o conferinţă vădit politică. N-ai sesizat lucrul acesta ?

Janusz se fîstîci.

— În timpul conferinţei m-am gîndit... la altceva, mărturisi el rîzînd. De altfel, era aşa de cald...

Volodia zîmbi, puţin ironic.

— Deci n-ai observat nimic ?

— Nu, nimic.

— Spune-mi, crezi că va fi război ?

— Ce ? Război ? se miră Janusz. Cum aşa : război ? Oamenii să tragă cu puşca în oameni şi să se ucidă ? Aşa ceva nu se poate întîmpla în Europa. Lumea s-a dezobişnuit de războaie.

— Crezi aşadar că pacea e veşnică ?

În clipa aceea trăsura se opri. Pe o stradă care se întretăia cu a lor, trecea o unitate militară. Se întorcea, se vede, de la baie, dinspre mare. Vestoanele albe de vară şi şepcile de o albeaţă ca zăpada sclipeau orbitor. In frunte, chiar lîngă ofiţer, păşea un tînăr „solist" care, cu o voce înaltă de tenor cînta, iar ostaşii îi răspundeau în cor, armonios, bine intonat :

...Barînia, sudarînia
bara-baraban udarila,
Naşa rota stroinaia ideot...
...ideot, ideot... [1]

Janusz îşi zise în gînd, că acum, la Odesa, vede pentru întîia oară atît de multă armată.

— Nu-mi pot explica, grăi el.

— Socoţi deci că dacă un ofiţer de stat major vorbeşte la clubul ofiţeresc, şi încă atît de amănunţit, despre victoria asupra germanilor, asta nu înseamnă nimic ? Înseamnă foarte mult : înseamnă război, la care vom porni împreună.

— Eu... şi dumneata ?

— Da, noi amîndoi. Sau şi mai bine zis : polonezii şi ruşii.

— Polonezii şi ruşii împreună ? Nu, este cu neputinţă, se împotrivi Janusz, pe loc. Dar, în general războiul... ce înseamnă războiul ? Sfîrşitul lumii.

— Pentru unii sfîrşitul, pentru alţii începutul... — filozofă Volodia îngîndurat, cînd caii, depăşind unitatea militară care trecea, o luară înainte. Pentru noi, poate să fie chiar începutul.

---

[1] ...Cucoană, cuconiţă
Toba — toba a bătut,
Compania chipeşă vine...
...vine, vine... (rus.).

— Care „noi“ ? zise Janusz.
Volodia însă nu răspunse și brusc se întoarse spre el și-l întrebă :
— Ce părere ai despre soră-mea ?
Janusz se bîlbîi :
— E foarte simpatică îngăimă după o clipă.
— Așa crezi ? insistă Volodia ; eu am impresia că-i cam țicnită. E însă posibil să se schimbe...
— O să se schimbe, sigur că o să se schimbe, rosti Janusz cu o convingere nejustificat de profundă. Și adăugă pe tonul unui berbant experimentat : Femeile se schimbă atît de ușor...
Volodia zîmbi. Zîmbetul lui mărturisea nu numai maturitate, dar chiar o oarecare superioritate. Lucrul acesta îl cam jenă pe Janusz care-și întoarse privirea de la el.
— Știi..., zise Volodia pe neașteptate, cu un aer confidențial, mi-ar fi mult mai ușor dacă aș fi sigur că nu rămîne singură...
— Cum așa : singură ? se miră Janusz, simțind în inimă o răceală, ca atunci cînd auzea de obicei șuieratul îndepărtat al unei locomotive.
Volodia îl prinse de mînă.
— Văd, conte, că dumneata nu prea înțelegi unele lucruri, continuă el cu o tremurare ironică a glasului, care vădea însă și simpatie, nici chiar că am putea lupta împreună, pentru ceva și împotriva cuiva. Sper însă să-ți dai seama că nu pot să rămîn acasă, într-o astfel de casă... în ajunul evenimentelor ce se apropie. Așa că Ariadna va rămîne singură...
— Păi cum, făcu Janusz care înțelesese deabia pe jumătate, nu veți pleca împreună ?
Volodia hohoti violent.
— Cine ? Ea ? Ariadna ? Grozave idei îți mai trec prin minte... Ce fel de revoluționară ar

putea fi ea ? zise el, în șoaptă, la urechea lui Janusz, ca să nu audă matahala de „iamșcik“ de pe capră, cu șapca împodobită cu pene de păun.
— Ah, așa stau lucrurile... — Janusz mai degrabă gîndi, decît șopti aceste cuvinte.
Așa au ajuns cu trăsura pînă la vila Szyllerilor. Volodia invită din nou pe Janusz la el, dar acesta rămase credincios cuvîntului dat. De altfel, se temea și de alte confidențe ; ele îl neliniștiseră provocîndu-i o panică de neînțeles. Și aplecîndu-se mult spre Volodia văzu, în clipa aceea, ochii lui negri, fierbinți și descifră în ei semnul unei rugăminți, de care se îngrozi.
— Cînd ? întrebă el, fără să-și dea seama, la ce se referă : la izbucnirea războiului, la fuga lui Volodia, sau, poate, la data întîlnirii lor ?
Volodia, rămînînd în trăsură, se ridică în picioare ca și cum despărțindu-se de Myszyński ar fi ridicat un perete invizibil între ei.
— Zilele acestea, răspunse el cu glas tare și indiferent.
Janusz își luă rămas bun. De departe zări pe Nievolin, care traversa strada și se îndrepta spre casa Tarlo. Aceasta îl făcu să-și iuțească pașii și să intre în gangul vilei Szyllerilor, fără să mai privească îndărăt.

VIII

Trenul, cu care călătorea Janusz, pleca înainte de înserat. Elźunia tocmai trebuia să meargă după niște treburi prin oraș, împreună cu Ola și Józio, iar Edgar urma să-l conducă pe Janusz la gară. Avînd vreme destulă s-au dus cu toții pe strada Derîbasovska, la „domnul

Franciszek“ — o cofetărie mică, filiala uneia din Varșovia — care, de curînd deschisă, se bucura de succes și cerură înghețată.

Domnul Franciszek Gołąbek, un grăsun tînăr frumușel, scund, blond, cu trăsături blajine, cu ochi sentimentali și lacrimogeni, stătea după tejghea, la casă și-și freca bucuros mîinile, uitîndu-se la societatea elegantă. Fața serioasă, liniștită a Olei îi atrase pe semne atenția, fiindcă se uita la ea neîncetat.

Edgar cunoștea toată lumea din Odesa, el și ai lui locuind mai demult și aproape stabil aci, la fabrica de zahăr rămînînd doar tatăl lor, în calitate de director. Edgar se apropie de domnul Franciszek și după ce discută cu el despre afaceri — cofetăria mergea destul de bine — ceru niște fondante pentru Janusz, să aibă pe drum.

Cînd ieșiră pe stradă, chelnerul înmînă Olei o cutie cu bomboane de ciocolată. Uimită, se uită în jur: lîngă casă, jenat și roșu la față, domnul Franciszek se înclină de cîteva ori, așa ca un Buddha binevoitor, cu zîmbetul ușor și ochii plictisiți. Ola găsi o ieșire onorabilă, înmînînd cutia Elźuniei, ca și cum îi fusese ei destinată.

— Pentru domnul Franciszek este o mare cinste vizita unei persoane atît de distinse...

Zîmbind, Elźunia privi cu înțeles la Ola și luînd bomboanele îi spuse :

— Începi să ai succes de timpuriu...

— Vai, doamnă, e oare vina mea ? suspină Ola, ca și cum amabilitatea domnului Franciszek ar fi mîhnit-o cu adevărat.

Fetele s-au întors acasă însoțite de Spychała și Józio, care, după toate aparențele, se îndrăgostise de Elźunia. Edgar și Janusz plecară la gară.

Era încă devreme. Se plimbară în sus și în jos pe peronul plin de lume, trecînd prin mulțimea cenușie a călătorilor : soldați, țărani, negustori. Se vindeau semințe de floarea soarelui, iar în coșuri erau transportați pepeni galbeni, castraveți și mere. Tocmai de aceea, poate, s-au și rătăcit oarecum în mulțimea aceasta, iar o anumită jenă, resimțită anterior, se topea aici, pe peronul murdar al unei gări mari, unde, în șuieratul aburului și în rotocoalele fumului, avea loc discuția lor atît de personală.

Edgar reluase conversația de ieri seară, de la Ariadna, despre rolul artei. Ce e drept, Janusz era, în clipa aceea, destul de departe de abstracțiunile acestuia, ba chiar îl cam iritau teoretizările compozitorului.

— Bine, bine, rosti el cu o neașteptată nerăbdare, între un șuierat de locomotivă și altul, dar care este, în toate acestea, rolul jucat de instinct ? Unde e locul instinctului în lumea asta rece a ta?

Edgar atinse ușor pe bătrîna care purta merele.

— Instinctul, sau mai știu și eu ? inspirația... Este undeva mai jos, sub cele mai adînci straturi ale eului nostru. Să ne înțelegem. Trebuie să pricepi că pentru mine conștiința artistului rămîne lucrul cel mai de preț în artă : siguranța meșteșugului, lămurirea obiectului pe care-l vrem. Tot ceea ce creăm, vine neorganizat, haotic, dinlăuntrul nostru ; ne revine cel mai important rol al intelectului artistic : alegerea. Din ceea ce avem în noi, trebuie să alegem. Nu putem etala totul, oricum, talmeș-balmeș ; trebuie să avem o oarecare poziție față de creația noastră. Din ea trebuie să realizăm ceva : tocmai lucrul acesta este forma !

Din nou nerăbdător, Janusz îi zise :

— Îi dai zor mereu cu arta ! Dar viața ? Cum trebuie s-o trăim ? Într-un cuvînt, care-i rolul dragostei ?

Pentru o clipă Edgar se opri, examinîndu-l atent. Pe fundalul cerului de vară, în amurg, chipul lui Edgar — expresiv, distins, cu ochi strălucitori, care luminau chiar în întuneric, reamintind întrucîtva fața lui Chopin din portretul lui Delacroix — se profila atît de limpede, încît pătrunse în ochii și în sufletul lui Janusz ca o formă exterioară, esențială, a noului său prieten.

— Iubirea ! suspină Edgar, e ceva mai presus de artă. E esența unică, conținutul ei. Toate celelalte sînt doar expresii ale acestui instinct.

Janusz îl apucă pe Szyller de mînă și-l opri brusc. Trenul său intrase în gară și prin fața lor treceau vagoanele lungi, sclipitoare.

— Ce spui tu, Edgar ? Cum ? Toate celelalte nu sînt decît expresia acestui instinct ?

Tocmai atunci apărură pe peron Ariadna, Volodia și Nievolin. Janusz n-ar fi recunoscut-o pe Ariadna, dacă n-ar fi mers la braț cu fratele ei. Alaltăieri, o văzuse într-o toaletă albă, cu o panglică argintie în păr, iar în minte și-o păstrase într-o formă neobișnuită, supraomenească. Și acum iată ce vedea în fața lui : o femeie de talie mijlocie, cu mult mai scundă decît fratele ei și decît ofițerul cel chipeș, îmbrăcată modest, într-un costum gri și cu o pălărie neagră, mare, care o făcea și mai mică.

Ariadna și Volodia discutau ceva repede, în mare grabă. Șirul cuvintelor obișnuite ce se rostogoleau pe buzele fetei îndrăgite aveau totuși pentru Janusz — care simțea lucrul acesta cu certitudine — înțelesul altor cuvinte, al acelora ce s-ar fi adresat lui, dacă ar fi fost numai

ei singuri. În glasul și privirile ei, Janusz citea atîtea și atîtea. Cînd ea spunea că au pornit în escapadă prin oraș, că merg să cineze, că au venit cu un tramvai, oprit undeva pe drum de un cal în agonie — lui i se părea că ea vorbește despre primirea scrisorii sale, că-i mulțumește nespus de mult, că-i va răspunde, că vrea să-l mai vadă...

Iar Volodia spunea că au uneltit o întreagă intrigă : să-i ia cu ei, pe Janusz și pe Edgar, la cină, să petreacă o noapte, iar Janusz să plece cu trenul următor, de dimineață.

Într-adevăr o perspectivă ispititoare. Janusz își imagină seara aceea, chiar numai posibilitatea unei astfel de petreceri îl înfioră de bucurie. Dar își dădu seama îndată că nu-i cu putință. Avea biletul în buzunar, telegrama la Mańkówka fusese expediată. În plus era fără bani, n-avea nici o lețcaie în buzunar. Pe deasupra își închipui mutra lui taică-su dacă n-ar fi sosit la timpul stabilit. Nu, categoric, nu poate.

Disperat că escapada propusă era exclusă, mulțumi lui Volodia destul de nepoliticos :

— Din păcate, nu-i pentru mine, trebuie să plec.

Edgar insistă cordial să mai rămînă cîteva ore la Odesa. Dar, nici pentru el, nu avu Janusz (cu disperarea în inimă) cuvinte mai amabile :

— Vă puteți distra admirabil și fără mine.

Cu toții protestară. Dar, în realitate, protestul acesta constituia aspectul cel mai dureros al stării lor de spirit. El își dădea perfect de bine seama că nu va fi resimțită lipsa unui tînăr stîngaci, greoi, care nu știa să se bucure de viață și că dimpotrivă grupul celor patru va petrece de minune fără el.

...Şi în timp ce trenul îl purta spre casă, așezat cum era în înghesuita clasă a treia, între un soldat și un evreu, în timp ce se profilau, clipind parcă dincolo de fereastră, stepele chersoniene, iar mai apoi stejărișurile podoliene, el, neputînd ațipi, își imagină cu precizie seara lor de la restaurant : pe Ariadna, aruncînd cuvinte pline de voie-bună chipeșului Valerian și uscățivului Volodia — ce ardea, ca pe jar, la gîndul că peste cîteva zile va părăsi casa... și totul, apoi pe Edgar, care, calm și nespus de elegant, comanda felurile de mîncare de pe lista restaurantului. Îi venea să urle de părere de rău și nu putu dormi pînă dimineața, cînd în zori se coborî la mica lui stație din Podolia, unde îl aștepta o trăsură cu cai, hodorogită, de modă veche.

Cum se întîmplă adesea, se perpelise degeaba. Plecarea lui Janusz — a acestui băiat timid și stîngaci — risipise tuturor dispoziția și în primul rînd Ariadnei.

— Acum nu mai am chef de nici o escapadă, zise ea cu încăpățînare. Nievolin se duse, deci, la Cazinou, iar Edgar îi conduse cu trăsura, pe Ariadna și pe fratele ei pînă la Fîntîna din centru. Tăcură aproape tot timpul și se despărțiră în fața vilei Tarlo.

Edgar porni spre casă, iar Ariadna urcă domol scările înalte. Volodia rămase jos. Examinîndu-i o clipă mișcările obosite îi zise :

— Nu te-aș lăsa singură cu contele ăsta tînăr. Are sclipiri primejdioase în ochi.

Ariadna se întoarse, leneș, scoțîndu-și pălăria și întrerupînd un ușor căscat răspunse :

— Primejdios ? Pentru mine ?

Și hohoti disprețuitor.

IX

În ziua aceea, deși toridă, Elźunia exersă cu Ola de-a lungul întregii dimineți. Glasul fetei avea un timbru plăcut, plin de dulceață, fiind bine înzestrat de la natură ; nici cu muzicalitatea nu avea vreo dificultate. Astfel, Elźunia se decise după cîteva lecții s-o învețe arii mai dificile — și chiar *Verborgenheit*. Deabia acum începură greutățile adevărate. Cîntecul Olei suna uscat, ca de lemn, fără expresie. În zadar îi dădea Elźunia accentele și-i indica „portamento"-ul : nu-i izbutea Olei nici măcar prima frază, destul de ușoară, de altfel. Sunetele ei păreau niște păsări împăiate, ce cădeau moarte pe loc.

Lass, o Welt, o lass mich sein ! [1]

Mai ales acel „*o lass*" — saltul atît de expresiv — răsuna pe buzele Olei fără culoare, ca un tăiș de cuțit. Zadarnic executa Elźunia cvarta asta, într-un chip minunat, catifelat, clar. Tot ceea ce Ola repeta după ea, era de nerecunoscut.

Și astfel, în orele dogoritoare de dinaintea prînzului, aceste cvarte, care aminteau gîngăvitul porumbeilor umpleau toată casa. „*O lass, o lass mich sein !*" intona Elźunia, „*O lass mich sein !*" repeta Ola.

Spychała, plin de îndoieli, se preumbla prin cameră cu pași grei. „*O lass mich sein !*" îi răsuna ca o chemare de viață, în existența unei făpturi ce nu se conturase încă. Dorea să izvorască din el și prin el, dar, în același timp, era cotropit de plictiseala de neînvins a întîmplărilor de fiecare zi.

[1] Îngăduie-mi, o, lume, îngăduie-mi să exist ! (germ.).

Odată cu sosirea Olei la Odesa totul se schimbase. Spychała nu mai avea răgaz să se preocupe de Józio, încetase chiar să mai controleze vizitele lui la Volodia, ca și conversațiile cu Edgar. De altfel nici Józio nu mai era dispus acum să hoinărească departe de casă. Ore întregi ședea în salon, sau în camera alăturată, mototolind între degete șervețelele croșetate ori răsfoind filele unor romane polițiste. Cu greu îl puteai îmbia chiar la plajă, mai ales în zilele cînd Elźunia „lucra". Exercițiile ei nu erau întotdeauna interesante ; uneori, renunțînd la savantele-i vocalize și cufundîndu-se în note dimineața întreagă, punea pe Edgar să o acompanieze și cînta arii de Schumann, Schubert sau Brahms. Spychała îl mai zărea pe Józio și într-un colț al grădinii, sub un gard, în dosul crengilor prăfuite ale unor salcîmi îngălbeniți. Deși lipsit de pitoresc, locul era în schimb cît se poate de ferit, din toate părțile. Deîndată ce Elźunia ataca o notă, Józio părăsea imediat ascunzătoarea și pornea încet spre vilă. Pe fața lui asimetrică se citea dîrzenie, în timp ce ochii mărturiseau neliniște.

Acum, pentru a asculta vocea Elźuniei, alesese tocmai odaia pe care o ocupa împreună cu Kazimierz ; intrînd aci, se așeză pe un scaun de paie de pe pragul balconului, rămînînd așa, aplecat și vădit nerăbdător, ca și Spychała.

Iar cînd în încăperea de jos porumbițele gînguriră cvarta : *„o lass !"* — *„o lass !"*, Spychała își dădu seama că-și neglijase elevul cu desăvîrșire în ultimul timp. Lecțiile se limitau la citirea împreună a celor mai importante opere literare poloneze și la unele teme scrise, de la care Józio căuta, în toate chipurile, să se eschiveze. Acum, bătînd în lung și în lat odaia, înțelegea bine că se petreceau lucruri ciudate cu ei amîndoi.

— Ți-ai scris tema ? întrebă Spychała în treacăt.

— Nu, rosti Józio, indiferent, urmărind cu urechea încordată vocea Elźuniei, care în clipa aceasta descifra Olei o frază de numai cîteva măsuri.

— De ce ? întrebă Spychała.

— N-am avut timp.

— Ce faci toată ziua ?

Józio se uită timid la meditator și zîmbind neputincios răspunse :

— Ascult lecțiile de canto. Dar tu ?

Kazimierz la început se încruntă, continuînd să se miște prin odaie, chiar cu pași mai grăbiți ; dar nu după mult se dădu bătut. Se opri lîngă Józio și privind peste balcon marea palidă și albastră, simți cum fața-i uscățivă se luminează de un zîmbet.

— Ce va ieși de-aici ? gîndește-te puțin, Józio !

Acesta, înclinîndu-și capul, se înroși.

— Am impresia că în astfel de cazuri nimeni nu se gîndește la ce se va întîmpla. Nu se poate întîmpla nimic, știu bine, adăugă el suspinînd.

— Tocmai, zîmbi Spychała, îndepărtîndu-se.

— Cînd te doare un dinte nu te crede nici chiar tovarășul de suferință, grăi Józio. *„Lass, o Welt, o lass mich sein !..."* — repetă el apoi versul care răsuna jos : *„...lass dies Herz alleine haben..."* [1]

---

[1] ...lasă inima asta în pace !... (germ.).

— Mereu singur, oftă Spychała pe negîndite și se lungi pe pat, ca și cum ar fi fost sleit de puteri.

Józio rîse amar, „ca un demon tînăr“, cum era la modă :

— Dar tu ce ți-ai imaginat ? Că poți împărți ceva cu altul pe lumea asta ? Fiecare își are soarta lui, numai a lui.

Spychała, surprins, își examină elevul.

— De unde știi tu asta ? întrebă el.

— Din văzduh, izbucni Józio.

Vru să mai spună ceva, dar fraza pe jumătate începută fu curmată de intrarea neașteptată a lui Volodia. Avea fața concentrată și gravă.

— Trebuie să plecați imediat, zise el lui Spychała, mîine va fi decretată mobilizarea și toate trenurile vor fi suspendate.

Spychała nu înțelese.

Józio sări și el în sus.

— Atunci trebuie să plecăm și noi.

— Prin Volocisk nu veți izbuti, trebuie să plecați în România, îi spuse Volodia lui Spychała.

Kazimierz, palid, asculta încremenit pe pat, fără să zică un cuvînt. Nu pricepea nimic, simțea doar un țiuit asurzitor în urechi. Se precipitau evenimentele.

Jos, gînguritul celor două femei nu încetase și față de vestea adusă de Volodia, cvartele lor săltărețe făceau impresia unor sarcasme. Spychała se ridică de pe pat, foarte mohorît, își trase în jos vestonul gros și-l întrebă pe Volodia.

— Cînd pleacă trenul ?

— Spre Reni, pe la orele cinci.

— O ! mai avem destul timp.

Se scobori pe scări și bătu la ușa salonului. Cele două femei îl priviră mirate.

— Vă rog să mă scuzați. Am de vorbit ceva foarte important. Domnișoară Ola, poți să mă asculți cîteva clipe ?

Ola privi întrebător la Elźunia.

— Du-te, copila mea, zise cîntăreața, pentru azi e deajuns.

Spychała alese pentru conversația cu Ola banca ascunsă după crengile de salcîmi, unde șezuse la pîndă Józio Royski. Era foarte cald și Spychała, transpirat de emoție, simțea cum inima i se strînge. Freamătul marilor evenimente îl zguduia și-l absorbea cu iuțeala unui torent. Ola calmă, zveltă, cu ochi albaștri, se așeză pe bancă și, politicos, își ascundea uimirea ce încerca să i se zugrăvească pe față. Spychała tăcu o clipă, frîngîndu-și degetele care trozniră și, fără să se uite la Ola, zise după cîteva clipe :

— Duduie Ola, mîine se va anunța mobilizarea. Ca supus austriac eu trebuie să plec imediat, aș vrea să-mi iau rămas bun de la dumneata.

Ola trase cu putere aer în plămîni, mișcare prin care-și dezvăluia sentimentul ce o stăpînea, uimirea și amețeala. Privea fără întrerupere pe Kazimierz care, înclinat în fața ei, palid, îi ocolea privirea și, țărănește, își întorcea capul din fața ochilor ei albaștri.

Elźunia, nebănuind motivul pentru care Spychała întrerupsese lecția, își continuă exercițiile în salon, împrăștiind în aerul dogoritor sunetele pure ale vocalizelor. Spychała, înălțîndu-și privirea spre Ola văzu că buzele i se strîngeau întocmai ca la copii, făcînd impresia că are doisprezece, iar nu șaisprezece ani. Emoționat, o apucă de mînă.

— Acum, ne va despărți războiul. Mă vei aștepta ?
— Da, te voi aștepta.
Cu toată emoția, Ola se exprimă clar, răspicat și cu toată convingerea. Spychała îi strînse mîna ; avea impresia că fata, mișcată, așteaptă să fie sărutată ; cu atît mai mult însă nu vroi el să-și îngăduie acest lucru.
— Cînd mă voi întoarce, cînd vom fi din nou împreună, atunci te voi săruta.
— Bine.
Ola rosti cuvîntul acesta ca o fetiță, ca o elevă cuminte, Spychała fu însă cutremurat, de parcă ar fi auzit un jurămînt. Ola zîmbi și, deodată, cu intonația unei femei mature îl întrebă :
— Nu-i așa că nu-mi vei pricinui o decepție ?
— Nu, niciodată.
— Bine, rosti ea, de data aceasta cu tonul obișnuit. Și acum, înainte de a-ți face bagajele, vino cu mine în salon, să-ți cînt ceva.
Întrerupînd-o pe Elźunia din exercițiile ei, Ola o rugă să repete cu ea aria *Iubirea tăinuită.* Elźunia se așeză la pian bucuroasă, dar fără mari speranțe. Prima frază intonată de gura micuței Ola păru nesigură și cu oarecare efort, dar, deodată, cvarta *„o lass“* răsună atît de frumos, din adîncul pieptului, cu sonoritatea unui violoncel. Cîntecul urmă pe buzele Olei, tot mai sigur, mai plin. Elźunia simți — cum ședea la pian — că la spatele ei se întîmplă ceva, ce crește și o străbate ca un fior ; se întoarse uimită și văzu pe Ola liniștită, dar puțin mai palidă, cu capul ridicat și cu ochii plini de lacrimi străvezii. Spychała într-un colț al salonului, cu slă-

bănoagele lui picioare mult îndepărtate unul de celălalt, își sprijinea cu amîndouă mîinile tîmplele osoase, în jurul cărora pielea întinsă să plesnească, părea îngălbenită.

X

Urcîndu-se în tren, sau, mai precis, încercînd să se urce, Kazimierz înțelese că omului nu-i este dat să-și trăiască viața în singurătate. Gara Odesa, încă pînă nu demult liniștită și idilică (Spychała își reaminti de plecarea lui Janusz și de expresia ochilor lui de îndrăgostit) își schimbase cu desărvîșire aspectul. În piața din fața gării stăteau soldați în tunici albe de vară, iar lîngă ei neveste ce boceau. Uriașele peroane erau și ele tixite de femei, al căror plîns avea un ecou așa de pătrunzător încît făcea să vibreze pînă și acoperișurile de sticlă de deasupra ieșirilor. Femei, cîini, copii, colivii, ficuși în donițe, coșuri alcătuiau un singur tot de nepătruns ; o mulțime compactă de-a lungul trenurilor, de care atîrnau oameni ca ciorchinii. Aveai impresia că soldații pleacă la vatră. Unul din trenuri era plin de cei cu chemări individuale : maiștri, specialiști, tehnicieni, artileriști. Trenul era tras pe o linie laterală și tocmai el părea cel mai încărcat.
Kazimierz, cu o valiză ușoară, își făcu loc către peronul al treilea unde staționa trenul de Reni, localitate la frontiera română, asaltat și el de femei cu coșuri și glastre cu leandri. Era nespus de cald, copiii plîngeau, iar numeroase evreice din Basarabia își apăsau sînul cu mîinile, fie de tulburare sau spaimă, fie pentru a ține

strîns la piept niște pungi destul de grele, legate cu sfori tari și pline cu briliante și aur. Ele știau încă de pe atunci că trebuie să strîngă aur, lucru pe care-l ignora însă Kazimierz, care cu cîteva clipe mai înainte, făcînd socoteala cu doamna Szyllerowa, preferase douăzeci și cinci de ruble în bancnote, în locul celor cinci galbeni imperiali ce i se oferiseră. Socotise că aurul e prea greu, că prea greu atîrnă în buzunare.

Deși trenul era peste măsură de încărcat, intrările și culoarele, toate, părînd și ele ocupate, Kazimierz izbuti să se strecoare pînă la vagonul Pulman de clasa a doua și să-și pună pe culoar valiza, pe care se așeză, îngăduind să ia loc și unei bătrîne corpolente, cu fața stacojie, congestionată de căldură. Femeia, făcîndu-și mereu vînt cu batista, repeta aproape inconștient, cînd mai tare, cînd mai încet, dar fără nici o întrerupere, aceeași vorbă : „Doamne, Dumnezeule, Dumnezeule...“ Călătorea singură, cele două nepoate rămase în oraș încercau acum să se strecoare prin mulțimea de pe peron ca să-și ia rămas bun de la bunica.

— Bunicuțo, bunicuțo ! strigau ele mișcînd brațele pe deasupra capetelor unor țărani gravi, amețiți, aproape buimaci, care, parcă împotmoliți lîngă vagoane, priveau, vădit fără simpatie, pe călătorii care plecau. Ei așteptau trenul următor, în direcția Rostov pe Don sau Ekaterinoslav.

Deodată însă mulțimea asta toată se puse în mișcare, se revărsă în valuri ca și cum s-ar fi iscat o furtună puternică deasupra unui cîmp de spice. De pe marginea peroanelor, ca și dinspre clădirea gării se auzi larmă, zăngănit de arme ; un întreg detașament de soldați, cu ranița și carabina în mînă, năvăli asupra trenului. Un

sergent dădu buzna în vagonul în care ședea Spychała și începu să urle așa de tare și atît de nedeslușit, încît nimeni nu-l înțelese. După cîteva clipe Kazimierz pricepu că soldatul le poruncește să părăsească vagonul. Nimeni însă nu se clinti din loc. Tot urlînd, din ce în ce mai tare, broboane de sudoare se rostogoleau de pe fruntea gradatului, în timp ce, de fiecare dată cînd deschidea gura să urle, lăsa să i se vadă dinții stricați, strîmbi și galbeni.

În clipa aceea la fereastră apăru un alt subofițer.

— Lasă-i, Froska, zise el. Soldații au ocupat un alt vagon.

Și într-adevăr, larma și zăngănitul — asemenea unui roi de albine abia pornit din stup — se auziră în altă parte, dinspre primele vagoane ale trenului. Spychała se sculă de pe valiză și se aplecă peste fereastră. Soldatul cu gălăgia ieșise pe peron. Cîteva vagoane mai încolo de vagonul său, Spychała văzu cum erau împinși călătorii cu coșurile și boccelele lor, jos pe peron. Țipetele femeilor deveneau tot mai ascuțite, și acum ele acopereau totul. Soldații, după ce-i alungară pe călători, tăbărîră prin uși și ferestre în vagonul golit. Alungații strigau și blestemau, împrăștiindu-se și încercînd să pătrundă în celelalte vagoane ; ei implorau pe cei de pe trepte să-i lase să se urce. Aceștia însă nu era chip să-i lase, pentru că nici ei nu erau lăsați să înainteze.

— Grozavi soldați mai sînteți și voi ! strigă o femeie ținînd de mînă doi copii, care plîngeau cît puteau. Halal soldați ! Goniți femeile din vagon !...

Un soldat, cu capela trasă pe o ureche și cu părul roșcat, căzut pe frunte, rîse de văicărelile babei făcîndu-i un semn cu mîna.

— Acum e război, babo, iar la război locul cel dintîi se cuvine soldatului, așa că afară cu babele !

Femeia lăsă mîna unuia din copii și-l amenință pe soldat cu pumnul.

— Încă nu-i război ! strigă ea.

— Dar mîine va fi, rîse soldatul și încă o dată făcu semnul cu mîna, spre femeie. Noi ne vom bate pentru tine ! strigă el după femeia ce se îndepărta — și n-ar trebui să te superi pe noi.

Femeia însă nu mai auzi argumentul soldatului. Dispăruse undeva în mulțime.

În sfîrșit trenul se urni din loc, după o întîrziere de o oră. În momentul cînd locomotiva șuierînd prelung trase vagoanele după ea, peronul fu invadat de o larmă și mai mare ca și cum viforul ar fi clătinat vîrfurile unor pini bătrîni. Larma aceasta devenea tot mai puternică, ea trecea de-a lungul trenului : era larma vocilor decepționate, mirate, disperate chiar. Fiindcă oamenii aceștia erau cu adevărat decepționați, mirați, disperați. Marea lor mulțime ocupase toate peroanele. Trenul, gîfîind domol, ajunse mai la larg abia după cîteva clipe. Atunci, porni ceva mai repede.

Sub influența oarecum a mersului trenului, a mișcării înainte, mulțimea compactă și înghesuită, care se revărsase în vagoane, zguduită la început puțin, se așeză acum firesc și astfel fiecare își găsise locul. Plînsetele încetară treptat și cunoscuta voioșie a oamenilor din Odesa se restabili curînd. Spychała nu privea mulțimea ca o unitate compactă, ci pe fiecare om în parte, individual. Astfel, pe rînd, el văzu diferite femei, unele mai vîrstnice, altele mai tinere, mai mult sau mai puțin zgomotoase ; văzu băieți tineri, apoi cîțiva țigani... Pe ici, pe colo, izbucneau rîsete, iar cînd trecură de prima stație și prin ferestre apăru întinsa stepă chersoniană, arsă de soarele verii și avînd culoarea bronzului, undeva la coada vagonului se auzi o melodie cîntată de un tînăr, în acordurile unei armonici. Deși era destul de greu să te miști în învălmășeala trupurilor, totuși oamenii și-au deschis micile lor coșuri ferecate cu sîrmă neagră, au desfăcut basmalele albe cu dungi roșii ale boccelelor și deodată apărură castraveciorii, ouăle răscoapte și chiar pepeni verzi, întregi, al căror miez roșu cu semințe negre sclipitoare răspîndea prospețime în aerul încins. Un rusnac trupeș și asudat, cu un smoc de păr în frunte, oferi lui Kazimierz și vecinei sale o felie trandafirie de pepene în formă de semilună.

— Singur nu-l pot mînca tot, zise el, iar restul îl voi arunca pe fereastră. Mîncați, mîncați.

Spychała se uită cu recunoștință la bătrînul care mesteca bucățile de pepene în gura lui știrbă, și luă cu plăcere în mînă o felie din fructul oferit. Își înmuie buzele în miezul dulce și rece. Vecina lui începu de asemenea să mănînce, scuipînd cu multă delicatețe semințele în palmă.

— Oh, bătrînul ăsta mi-a făcut un mare bine, zise ea către Spychała, muream de sete.

Aruncă coaja verde pe fereastră și începu din nou să-și facă vînt cu batista.

Valiza lui Kazimierz era destul de solidă și se putea ședea pe ea în voie, bătrîna mai ales se simțea în largul ei ; Spychała în schimb se

necăjea din greu cu lungile lui picioare. După ce mîncă felia de pepene, i se făcu somn. Își rezemă capul de perete, chiar lîngă fereastră și închise ochii. Simțea din plin curentul care uneori îi biciuia cu tărie fața, curent fără praf, nefiind iscat de vînt, ci de viteza trenului. Dinspre stepă adia un miros de pelin și scaiet. Soarele scăpătase jos, spre orizont.

Kazimierz încerca să recapituleze cît de cît ziua trecută, să se gîndească mai liniștit la cele întîmplate, dar nu izbuti. În vuietul trenului i se perindau prin cap, pe neașteptate, imagini greu de deslușit, ba din Molińce, ba din Odesa, iar în urechi îi răsunau cuvintele unor melodii și diferitele intonații ale vocalizelor Elżbietei. Auzea glasul lui Józio, al lui Edgar, al lui Volodia, dar în nici un fel nu izbutea să și-o reprezinte pe Ola; chiar făptura ei, întreagă, îi dispăruse din minte. I se întipărise în memorie doar culoarea nespus de albastră a ochilor și modul acela ciudat de a privi direct, în față, cu capul puțin ridicat.

Ori de cîte ori ațipea, crîmpeiele astea de imagini și gînduri se împleteau atît de strîns în covorul dens, țesut pare-se din fîșii aievea, încît felia roză de pepene pe care o mîncase nu de mult, alterna, în mintea lui, cu o cvartă dintr-o arie de Brahms. Învălmășeala și urzeala acestor imagini din timpul somnului erau pur și simplu înspăimîntătoare. Cînd se trezi, soarele se înclinase de-a binelea spre amurg, bătrînica dormea sprijinită pe umărul lui și sforăia ușor, iar ceilalți oameni din vagon își făcuseră culcușuri și mai bune, unii așezați pe jos, alții pe băncile de deasupra. Privirea lui Kazimierz putea pătrunde acum prin tot vagonul, de la un capăt la celălalt, pînă la ușă, lîngă care un tînăr negricios, cu părul cîrlionțat, își ținea armonica pe genunchi. Spychała, rememorîndu-și visele, i se păru destul de ciudat că într-o astfel de situație ele dădeau tîrcoale doar unor imagini și gînduri strict personale, intime. Nimic din întîmplările zguduitoare ce se petreceau în afara lui, nu pătrundea în cortul viselor sale. Acolo deși lumea întreagă se prăbușea, domneau sunetele, fructele, femeile.

Încercarea de a-și lămuri ce se petrece rămase zadarnică. Imaginația lui era prea slabă pentru a vedea într-o formă plastică rostul cuvîntului „război“, timp de atîția ani aruncat în lada expresiilor ieșite din uz. Cuvîntul acesta era cu desăvîrșire lipsit de conținut, după cum el nu camufla nimic: se ridicase doar la orizont ca un imens val verde pe mare și acum amenința să se prăbușească de la o înălțime amețitoare. Valul îl ajunsese și-l răpise. Spychała se cutremură: toate acestea nu erau, firește, decît un vis.

Băiatul de la capătul vagonului continua să cînte la armonică, încet, dar fără întrerupere. Mulțimea, cuprinsă de oboseală, amuțise treptat, ca un roi de albine seara; răsuna doar zumzetul conversațiilor înăbușite, moleșeala cuprinzînd toată lumea. Se întunecă. Vagonul nu era luminat, iar în penumbra serii care se lăsase Spychała distingea numai formele nedeslușite ale unor trupuri încovoiate, frînte de oboseală. Trenul înainta în general normal, cu cît se îndepărtau de Odesa, cu atît lumea se împuțina, iar zarva din stații se făcea tot mai mică. Clădirile erau cufundate în beznă; în cele luminate de lămpi aurii, probabil că nu ajunsese încă vestea de neînțeles, locuitorii așezărilor feroviare trăind

în liniște, pregătindu-se pentru ultima lor noapte calmă. Spychała privea cu oarecare emoție la dreptunghiul ferestrelor, unde, ca în golfurile neatinse încă de furtună, făpturi omenești se odihneau pentru cîteva clipe.

„Ultimele clipe de pace, își zise el în gînd, și apoi toate aceste ființe se vor prăbuși în groapa catastrofei comune. Dar, cum vor arăta oare toate acestea?“ se întreba el mereu.

Noaptea tîrziu au ajuns la stația Zmerynka; pe linia vecină staționa un alt tren. In lumina slabă a felinarelor Kazimierz citi deodată pe pereții vagonului: „Odesa—Varșovia“. Ajunseseră din urmă trenul varșovian plecat înaintea lor cu cîteva ore. Nici acest tren nu era luminat, deși se auzeau vocile obosite, pe jumătate adormite ale unor ființe omenești, a căror viață normală fusese de asemenea tulburată. In jurul trenului, ca furnicile în jurul cadavrului unei omizi uriașe, se agitau oameni preocupați, majoritatea bărbați. Se duceau la stație după apă caldă sau după fructe, își chemau soțiile rămase în vagoane, mulți dintre ei vorbeau limba polonă.

În vagonul lui Spychała se făcuse atîta loc liber, încît Kazimierz se putu scula și apropia de fereastră, dezmorțindu-și puțin picioarele. Vecina lui se trezise și ofta fără încetare, ștergîndu-și cu batista fața transpirată. În fereastra din față, Spychała văzu o femeie cu un băiat cam de zece ani care, neținînd seama de somnolența și deprimarea călătorilor punea fără încetare și cu glas tare întrebări amuzante într-o limbă cu accent pur varșovian.

— De ce stăm aici? Dar trenul acela încotro merge? De ce nu șuieră? Dar pentru care tren

sună? Capul blond al băiatului era într-o continuă mișcare, asemenea capetelor unor păsări.

Spychała tocmai voia să spună ceva, cînd trenul varșovian se puse în mișcare; băiatul se aplecă peste fereastră pînă la jumătatea corpului, încît Spychała intră în panică. Trenul avîntîndu-se deodată, destul de repede, Spychała auzi un strigăt în vagonul de alături.

— Doamnă Wiewiórska, doamnă Wiewiórska, țineți-vă bine băiețelul să nu cadă.

Dar femeia răspunse calm:

— N-o să pățească nimic.

Trenul alunecă mai departe, înfățișînd ochilor lui Kazimierz peronul și gara unde atîrnau deja imensele afișe roz ale mobilizării. Oamenii se opreau în fața lor, citindu-le cu oarecare greutate. În fața clădirii gării staționa o unitate militară în echipament de război.

Doi feroviari trecură repede pe lîngă tren, mișcînd felinarele. Discutau agitați:

— De, dacă-i război, apoi război să fie...

Cuvintele astea, frînte din conversația lor, ajunseră pînă la Spychała, care se trase îndărăt în vagon, așezîndu-se din nou pe valiză. Vagonul întreg sforăia lin.

ARBORI CĂSĂPIȚI

I

În toamna anului 1917 Kazio Spychała se îmbolnăvise de o bronșită de care nu mai scăpa. De cîtva timp locuia la Kiev. Nemaiputînd însă rămîne pe loc, se mută într-o localitate mai mică, aleasă nu departe de Molińce. Cînd descoperi că vechiul lui adăpost nu fusese încă dărîmat și că o parte a familiei Royski se mai află acolo, se hotărî să meargă, pentru convalescență, direct la ei. Era în ianuarie anul următor. Veni pe jos și intră în conac pe ușa de la bucătărie. Aci găsi doi prizonieri austrieci, folosiți în locul unor argați ai casei, care-l informară că nu mai erau prezenți decît bătrînul Royski și Józio. Bucurîndu-se din plin intră repede în sufragerie, unde gazdele luau ceaiul de seară. În încăperea mare domnea întunericul, nebiruit de cele două lumînări de pe masă, nici de fîșia de lumină a asfințitului geros, ce străbătea din afară. Amfitrionii nu-l recunoscură. Józio se sculă de la masă, Spychała fu uimit : crescuse, era un adevărat bărbat. În uniforma lui militară, în cămașa de culoare kaki, lipită de trup, făcea impresia unui om mult mai vîrstnic decît era în realitate. Avea acum și o mustăcioară blond-închisă, pufoasă.

Spychała pătrunse în cercul de lumină și-i întinse mîna. Józio îl recunoscu, în sfîrșit, dar se

fîstîci în așa măsură, încît fără să articuleze vreo vorbă îi apucă mîna și i-o scutură puțin.

— Cu gîndul am fost la o sută de mile de tine, zise el deodată. Și fără să-și descoasă prietenul, îi arătă un scaun.

— Ia loc !

Se examinară cîteva clipe unul pe altul cu un zîmbet mut, sub lumina palidă a lumînărilor. Bucuroși, și-au recunoscut trăsăturile, schimbate în anii care trecuseră.

— Arăți foarte slăbit ! Ce-i cu tine ? zise Józio.

Kazio observă în timbrul glasului lui Józio o nuanță mai profundă, mai dură, dar, în același timp și o siguranță de sine, care îi lipsise în trecut. Nu se îndoi, acum, că în fața lui se afla un alt om, cu totul altul. Pe gulerul bluzei văzu o panglică neagră și galbenă, semn că fusese pe front.

— Vorbește, rosti, în sfîrșit, Kazio, nu mai știu nimic despre tine.

Józio, perplex se uită la tatăl său, care, după ce salutase pe oaspete, revenise la răsfoirea revistei *Călărețul și cultivatorul*, ca și cum treaba aceasta ar fi fost de o foarte mare importanță.

— Într-adevăr, spuse el, nici eu nu știu cum să încep, despre ce să vorbesc mai întîi, aș avea atîtea de spus...

Spychała zîmbi, simțind bine că din nou îl domină pe Józio.

— Să începem cu ziua de azi, zise el, cred că așa ne va fi mai ușor. Nu pot să mai rămîn la Kiev și nu știu încotro s-o apuc, aș vrea să mă opresc aici măcar cîteva zile.

— Poți să rămîi cît vrei, zise Józio, fără a cere aprobarea tatălui său, însă nici noi nu prea știm cît timp vom mai putea locui aici. Din tot

districtul au scăpat numai aceste două moșii: Molińce și Mańkówka. Mama și Ola, împreună cu mătușa Michasia, sînt la Skwira. Urmează să sosească mîine, vin să ia argintăria.

Numele oamenilor și denumirea satelor îl readuseră dintr-o dată pe Kazimierz în atmosfera din care se rupsese atît de brusc cu trei ani și ceva în urmă. Mańkówka și mătușa Michasia! Nu se schimbase nimic. Totuși chiar și aceste nume și lucruri care îl înconjurară din nou pe Spychała pierduseră ceva din coloritul lor și, acoperite de pulberea depărtării, încetaseră să mai aibă o însemnătate practică proprie. Însuși domnul Royski lăsa impresia că nu-i decît o închipuire. Spychała avea în minte atîtea amintiri. Și, lucru ciudat, în toate acestea, Józio era singura realitate concretă și categorică. Vocea, gesturile milităroase, mustața tăiată scurt, obrazul neregulat și totuși foarte frumos, povestirea clipelor trăite în cursul luptelor, toate acestea apăreau luminoase ca o oază, în ochii lui Spychała. Simțea din nou siguranța de care avea nevoie.

Îndată după cină, Józio îl conduse în odaia pe care în trecut o ocupase Walerek și îl pofti să se întindă în pat. Aprinse focul în sobă, aduse niște mied vechi și cei doi prieteni începură să tăinească îndelung și liniștit, ca și cum afară, dincolo de ferestre, ar fi fost o lume ce putea fi supusă ușor voinței lor.

Kazimierz îl întrebă despre Walerek.

— Este în armată, la Odesa. De mult nu mai avem știri de la el.

— Dar aici, în sat, ce se întîmplă?

— Deocamdată, totul e bine. Numai arborii din parc sînt mereu... căsăpiți.

— Stejarii?

— Și stejarii. Toți arborii.

Prin ochii lui Józio fulgeră o flacără mohorîtă. Nu era spaima, nu, ci mai degrabă un semn prevestitor al viitoarei neputințe, al epuizării. Și lucrul acesta, interesîndu-l direct, neliniști pe Kazimierz, care dorea să găsească un reazim de durată mai lungă. Schimbă deci tema conversației și începu să povestească de ce, în ce scop venise din țara lui în Ucraina și ce anume intenționa să facă aici. Józio îl asculta descurajat, fiindcă îl preocupau mai mult chestiunile personale ale prietenului său, decît aspectele mai generale la care Spychała revenea mereu.

— Dar de ce ați rămas? De ce stați aici? întrebă el pe neașteptate. Știți bine că e primejdios. În orice clipă Molińce poate fi atacat.

Józio dădu din umeri.

— Nu-i oare totuna?

Spychała se revoltă:

— Cum poți vorbi așa? Ai tot viitorul în fața ta, nu te avînți, nu vrei o viață nouă?

— Din nou aceleași vorbe ridicole. Nu, nu vreau... dar, să lăsăm toate astea, și-și scutură parcă, înlăturînd de pe umeri, aversiunea, plictiseala de pînă atunci. Într-adevăr, ar fi trebuit să plecăm, de mult. Doamnele le-am și trimis deja la Skwira. Tata însă nu se poate hotărî să părăsească Molińce, deși aici ne paște primejdia... De altfel, avem oameni binevoitori în sat, care ne vor preveni.

— Ești sigur?

— Chiar foarte sigur. Și de aceea am fost de acord ca doamnele să vină mîine spre a lua unele lucruri. Dar tu ce-ai mai făcut? schimbă el vorba, politicos, fiindcă Spychała îi povestise destul

de multe despre el. Se vedea bine că gîndurile lui Józio erau îndreptate în cu totul altă direcție.

Spychała fu nespus de uimit. „Într-adevăr, băiatul ăsta s-a schimbat. Este stăpînit de o vădită adversitate față de lume. Să nu fie oare la mijloc, Elisabeth Schiller ?" se întrebă el în gînd.

— Ce rost mai are să vorbesc despre mine ? S-au schimbat, de altfel, atîtea, și-apoi cunoști situația mea familiară, ți-am vorbit nu o dată.

— Așa-i, mi-ai vorbit, făcu Józio și din nou căzu pe gînduri.

Spychała nu-și mai ascundea uimirea. Privea deschis la Józio, tot mai stăpînit de gînduri triste. Fața lui frumoasă se stingea parcă dinlăuntru, iar pe buze îi flutura un zîmbet apatic.

— Ce-ai pățit ? întrebă Spychała tulburat, punîndu-i mîna pe umăr.

— Simt o grea povară, zise Józio ca și cum vorbele lui ar fi dat la o parte un bolovan. Și, în același timp, privi pe fostul său dascăl, ca o sălbătăciune rănită de moarte.

Spychała nu-l mai întrebă nimic, oftă și rosti zîmbind :

— Oho, nu-i a bună.

II

A doua zi, pe cînd toți trei luau un prînz frugal, sosiră doamnele. Ewelina Royska mai suplă, mai gravă, aproape căruntă. Mătușa Michasia, într-o pelerină de lînă croșetată, urmată de Ola. Zărindu-l, Ewelina rămase încremenită. Kazimierz n-o văzuse însă decît pe Ola.

Crescuse parcă, dar nu prea mult. Slăbise și ochii ei, mari și albaștri, păreau și mai mari pe fața-i trasă. Spychała văzu bine cum i se îmbujorară obrajii pînă la urechi, zărindu-l. Îi întinse o mînă rece.

Trebui să-și întoarcă ochii de la ea și să răspundă întrebărilor doamnei Royska și mătușei Michasia, care doreau să afle despre politică totul și cît mai precis. Doamna Royska privea pe Spychała cu căldură, ca pe cineva apropiat ; era limpede că se bucura de sosirea lui neașteptată. Cu aceeași plăcere îi răspunde în tot cursul prînzului, la care doamnele luară parte îndată după sosire. Cînd masa se termină, Ola se ridică și zise :

— Vreau să mă mișc, să văd cum stau treburile...

Bătrînul Royski făcu un gest de indiferență.

— Nu-i nimic de văzut, spuse Józio.

— Te voi însoți, adăugă Spychała, sculîndu-se de pe scaun.

— Ar fi poate mai bine să nu fii văzut pe aici, observă doamna Royska.

— În grădină ca și pe moșie nu-i nimeni, în afară de cîțiva prizonieri austrieci, remarcă Józio.

Ieșiră împeună în fața conacului, fără să-și spună vreo vorbă. Gerul era moale, iar zăpada puțină. Traversară grădina în direcția acareturilor. Curtea părea pustie, atelierul și grajdul vraiște, paiele împrăștiate pe zăpadă, iar lîngă fîntîna înghețată un soldat în uniformă albastră. Un jigărit de cîine se tot vînzolea de colo pînă colo, iar din cînd în cînd, prins parcă de dureri se întindea de-a lungul pămîntului înghețat. Nu mai existau nici cai, nici vaci, iar cei cîțiva porci grohăiau în cocinile goale.

Ola și Kazimierz înconjurară cuprinsul și se îndreptară spre parc. Aici, pe drumul ce ducea spre conacul de la Mańkówka, începeau distrugerile. Toți pomii mai mici fuseseră retezați dar nu de la rădăcină, ci cam la vreun metru de la pămînt. Tulpinele lor tinere rămase în picioare și mustind, pe locul unde tăietura nu fusese netedă, o materie gălbinicoasă, făceau impresia unor postamente văduvite de statuile lor. Copacilor mari le fuseseră retezate coroanele, așa încît se înălțau acum drepți, zvelți, dar oarecum despuiați, anume pare-se pentru a fi supuși torturilor. Coroanele căsăpite, crengile și vreascurile zăceau deznădăjduite pe zăpadă și erau într-atît la vedere de parcă ar fi fost desenate cu condeiul. Pe alocurea fuseseră culcați chiar și arborii mari, iar trunchiurile stejarilor luceau în omăt ca niște scuturi căzute pe cîmpul de bătaie.

Ola privea cu tristețe toată pustiirea asta. Umblau fără să schimbe vreo vorbă. Dar, la un moment dat, cînd trecură pe lîngă o porțiune complet nimicită, Ola ridică ochii spre însoțitorul ei. Kazimierz își dădu seama că sînt tot atît de albaștri și de credincioși ca și atunci, pe malul mării, la Odesa. Un sentiment cald de fericire îi cuprinse toată ființa ; nu mai putu să dea atenție nici copacilor căsăpiți, nici lumii întregi.

— Ai văzut cîte distrugeri ? zise Ola.

— Asta-i doar începutul, răspunse Kazimierz, există lucruri și mai rele.

— Dar... din moartea aceasta va răsări oare o nouă viață ?

— Întotdeauna. Întotdeauna moartea naște viață.

— Viața noastră, șopti Ola.

Kazimierz nu îndrăzni să-și ridice ochii la ea.

O ținea de mînă și o strîngea puternic. Stăteau în zăpadă, privind înaintea lor, spre locul unde stejarii din Molińce formau încă un stejăriș compact și unde drumul cotea spre conacul familiei Myszyński. Acea molcomă strîngere de mînă vorbea cu mult mai mult decît cuvintele. Și din nou Spychała băgă de seamă că Ola este sigură de sine, că știe perfect de bine ce gîndește el, și că nu-i nevoie să-i spună nimic despre anii despărțirii. Ea era acum lîngă el, tot așa cum fusese mai înainte, tot atît de liniștită, de plină de devotament și de speranță, și, nespus, nespus de dragă. Dintr-o alee apăru Janusz. Nu se schimbase deloc ; continua să aibă aceeași aparență de copil. Pe cap n-avea nimic, iar părul lui răvășit, în neorînduială, părul lui blond — în care Ariadna cu atîta voluptate își afundase degetele — îi încununa fruntea cu un fel de aureolă. Se îndreaptă spre ei.

— Cum se mai simte tata ? întrebă Ola.

— Tot așa, nici o schimbare, răspunse Janusz fără s-o privească. Și, observîndu-l pe Kazimierz, lumina unui surîs i se zugrăvi pe față.

— Domnul Spychała ! exclamă el. Doamne ! Prin ce minune ai ajuns aici ?

— Astfel de minuni se mai întîmplă în zilele noastre, spuse Spychała uitîndu-se cu plăcere la chipul simpatic al lui Janusz.

— Dar nu mă mai striga așa de tare pe nume ; astăzi mă cheamă altfel.

— Iar eu, după cum vezi, am scăpat de armată. Nu m-au luat. Tata este grav bolnav, paralizat, nu poate fi transportat și de aceea stăm aici, cu toate amabilele ciudățenii ale Consiliului Central...

— Şi o cheamă mereu pe Marysia ? întrebă Ola.

— Mereu. Socot că pînă la urmă va trebui să trimitem pe cineva la familia Biliński.

— Oh, e atît de departe.

— Călare, în vreo două zile se ajunge. Trebuie s-o înştiinţeze cineva despre starea sănătăţi tatii. E greu să aşteptăm pînă ce poşta îşi va relua activitatea.

— Se pare că poşta funcţionează.

— Am trimis deja două scrisori, zise Janusz, dar... zadarnic.

Se întoarseră spre casă. Janusz trebui să povestească doamnei Royska despre boala tatălui său, totul de la început.

— O cheamă mereu pe sora mea, repetă el.

— Pe Marysia ? făcu repede doamna Royska. Dar despre mine nu spune nimic ?

— Despre dumneavoastră ? Janusz se miră nespus de mult. De ce ?

— Ah, nimic. Niciodată nu poţi şti ce-i trece unui bolnav prin minte.

— Ba da, poţi şti, zise Janusz, dîrz, tata a iubit-o întotdeauna mult pe Bilińska...

Doamna Royska oftă.

— Janusz spune sorei sale „Bilińska", întocmai ca şi cum ar fi o persoană străină, observă Józio.

Janusz îşi luă rămas bun şi prin întunecimea albăstruie a parcului ce aducea mai degrabă a pădure porni spre casă. Singurătatea şi tăcerea erau, în clipa aceea, unicii stăpîni ai întregii grădini ; de asemenea, nici dinspre casă nu se auzea vreun ecou, doar de departe, de dincolo de parc, dinspre pădurea cea adevărată, răsunau lovituri de topor retezînd copacii. Izbitura aceasta ritmică şi monotonă îl întovărăşi pe îngînduratul

Janusz pînă în faţa intrării. Aici se opri şi privi în zare peste stratul de flori : la apus se desfăşura un brîu roşu de lumină, semn că ziua, acum scurtă, era pe sfîrşite. Printre cele patru coloane clasice ale intrării se uită spre parc şi spre trunchiurile retezate, aurii, ca şi cum ar fi fost o scenă de teatru.

„Iat-o, cugetă el în sine, istoria... într-o singură vorbă".

Era gata să prindă clanţa, cînd zări între arbori, în fund, nişte umbre care se strecurau, ca lupii în pădure. Trei cai se apropiau în fugă de casă ; se opriră în faţa coloanelor, iar călăreţii descălecară. Un tînăr înalt, cu cizme, se apropie şovăitor prin pietrişul cărării. Lui Janusz i se păru o clipă că visează. În tînărul ce se îndrepta spre intrare sprijinindu-se cu mîna de coloană şi respirînd din greu, el recunoscu pe soră-sa.

— Marysia, strigă el fără să se mişte din loc —tu eşti ?

Femeia de-abia respira. La spatele ei stăteau doi cazaci, slujitori de la conac. Unul din ei purta în braţe un copil, adormit.

— Michalów a fost incendiat..., zise Bilińska şi făcu un pas spre treptele din faţa porţii.

— Dar Ksawery ? Ce-i cu el ? întrebă Janusz despre cumnatul său.

— Ucis... Şi domnul Iwanowski, şi băieţii lui, ucişi...

— Ai venit singură ? De acolo ?

— Am plecat noaptea. Semen şi Lewko au venit cu mine, dar ei se vor întoarce îndată acasă — şi întorcîndu-se spre unul din cazaci, zise : Dă-mi copilul.

Marysia îl luă şi-l dădu fratelui ei.

Janusz nu-și văzuse niciodată nepotul. Obrazul micuț, adormit, nu-i spunea nimic. Dormea, răsuflînd din greu, putea să aibă fierbințeli.

— Dar caii ? întrebă el.

— Îi vor lua cu ei, răspunse Marysia, nu sînt ai noștri, caii noștri au fost împușcați... cîțiva au ars...

— Duceți-vă la bucătărie, zise Janusz băieților.

— *Ni, ni,* răspunse Lewko, *nam treba vertatisia...*[1] vom petrece noaptea în sat...

Marysia voia să spună ceva, să se adreseze celor doi slujitori cazaci. Dar... ei tăceau. Timp de o clipă se priviră unii pe ceilalți, fără să spună vreun cuvînt. Apoi, Marysia coborî de pe treapta pe care se afla și-i sărută, pe Semen și pe Lewko, pe frunte.

— *Z Bogom*[2], spuse ea.

— *Ostavaitesi z Bogom*[3], ziseră ei, în același timp, și încălecînd caii înspumați o porniră în galop. Toate acestea se petrecură atît de repede, încît Janusz nu se putu dumeri asupra celor întîmplate.

— Ne-am oprit în fața ușii, grăi Marysia, haidem în casă.

— Da, ai dreptate, conveni Janusz, dar n-am să-l scap oare din brațe ?

— Îl voi lua eu îndată.

— Știi, tata e bolnav, își reaminti Janusz, te așteaptă ; de cîteva săptămîni, numai pe tine te-a pomenit. Acum nu mai scoate nici o vorbă.

Bilińska intră brusc în anticameră. Casa veche, ciudată, cu un etaj, avea iz de mucegai. La

[1] Trebuie să ne întoarcem (ucr.)

[2] Cu Dumnezeu (ucr.).

[3] Rămîneți cu Dumnezeu (ucr.).

dreapta și la stînga se înșirau odăile neîncălzite. Era pustiu. Bilińska trecu prin ele spre dormitorul tatălui. Lucrurile, cît s-a putut, fuseseră transportate la Skwira : tablourile mai de preț, argintăria, porțelanurile. Pianul lui Myszyński. În birou rămăsese doar mașina neînsuflețită cu cilindrii notelor perforate : pianola. Prin nemișcarea lui, instrumentul acesta inert o pregătea pe Bilińska să-și vadă tatăl paralizat. Se opri și examină pianola, părăsită ; de-abia acum avu impresia că înțelege ce s-a întîmplat, ce se întîmplă. Janusz, între timp, dăduse copilul, dormind, domnișoarei Biesiadowska. Apoi se opri alături de sora lui și amîndoi se uitară la pianolă.

— E grav bolnav ? întrebă prințesa.

— Paralizat.

— O ! Nu mai e nici o speranță ?

— Nu știu nimic, doctorul a fost acum două săptămîni.

— Este conștient ?

— Nu știu. Nu vorbește. Nu poate.

— Cine îl îngrijește ?

— Tekla.

— Și mai cine ?

— Tekla și Stanislaw ; și niște prizonieri.

Și într-adevăr ușa se deschise și intră Stanislaw, îmbrăcat într-o livrea veche de culoare albastră, închisă cu nasturi de aur. Se opri lîngă prag și, înclinînd capul său cărunt, pieptănat cu grijă, întrebă :

— Doamna prințesă poruncește să se servească ceaiul ?

— Da, și ceva de mîncare, n-am mîncat nimic de aseară.

— Ai ceva, Stanislaw ? întrebă Janusz.

— Nu prea mult. Dar ceva se va găsi.

Stanislaw porni cu pași echilibrați și cît se poate de calm, ca pe scenă.

— Mi-e teamă să mă duc acolo, zise Maria, mă va recunoaște oare ?

— Firește. El se gîndește mult la tine.

— De unde știi ? întrebă Bilińska din prag și întorcîndu-se către fratele ei repetă : de unde știi ?

Janusz zîmbi confuz.

— Știu. Întotdeauna s-a gîndit la tine ! D-apoi acum ?

Maria dădu din umeri și trecu pragul odăii în care se afla bolnavul.

Myszyński zăcea pe pat. Cufundat tot în pernă, nu i se putea zări decît profilul, obrajii trași, micșorîndu-i fața cîndva mare, și culoarea stacojie a pielii făcîndu-l să semene mai degrabă cu o păpușă schimonosită. Pleoapele îi erau pe jumătate închise ; gîfîia.

Bilińska făcu repede cei cîțiva pași care o despărțeau de pat și deodată, întinzînd brațele, atinse mîna tatălui, care zăcea nemișcat pe cearșaf. Avu impresia că-i rece. Bătrînul Myszyński simți atingerea și mișcă încet degetele ; era mîna stîngă, neparalizată. Apoi pleoapele i se ridicară puțin și Maria văzu deodată cum tatăl ei se uita la ea cu o privire conștientă. Se uita concentrat. Între sprîncenele late apăru o cută de încordare, un fel de zîmbet îi lumină partea stîngă a feței.

Nu vorbise nimic de mai multe zile. De data asta însă, deodată, buzele i se strîmbară ca într-o sforțare și pronunță răgușit :

— Marysia.

Bilińska îngenunchie lîngă pat și plînse cu glas tare.

— Tată, Ksawery... Ksawery..., repetă ea.

Dar bătrînul Myszyński nu auzea, sau nu asculta. Fața i se liniștise, colțurile buzelor se lăsaseră în jos. Janusz stătea la spatele Marysei și cu o privire cercetătoare căuta spre tatăl său. Deodată, Bilińska se ridică brusc.

— Unde-i copilul ? Unde-i ? Trebuie să-l arăt tatei.

— L-a luat domnișoara Tekla.

— Poruncește să fie adus aici.

— Să poruncesc, zîmbi Janusz, dar cui ? Karl s-a dus după făină...

Se repezi singur să caute pe Biesiadowska. In cămară, ea scotea copilul din șalurile, scutecele și pernele, toate, în care fusese înfășurat pe drum. Dezbrăcat, copilul părea o făptură micuță, slăbuță. Pentru prima oară privi pruncul cu simpatie.

Acesta se trezi și începu să plîngă. Janusz rugă pe Biesiadowska să-l ducă mamei, în odaia bolnavului, iar el rămase în hol. Nu avea putere să asiste la binecuvîntarea bunicului. Ieși în fața porții. Mai știi, te pomenești că mai vine cineva ?

Întunericul se lăsă repede. Brîul de la apus arunca încă lumini purpurii ; însă deasupra cerul devenise cenușiu, ca de plumb. Liniștea stăpînea văzduhul ; totuși urechea percepea încă retezatul arborilor, foarte îndepărtat, dar limpede.

Și din nou se auziră tropote. Janusz făcu un pas înainte. Din umbră, răsări unul din slujitorii cu care venise Bilińska și-și opri calul brusc, chiar în fața intrării.

— Ce-i ? întrebă Janusz.

Cazacul se aplecă de pe șea și-i întinse un săculeț.

— *Pani zabula* [1], zise el.
Janusz îl luă în mînă. Era destul de greu, desigur cu giuvaieruri.
— *Pani otdala, a patom zabula* [2], repetă cazacul.
Janusz mulţumi. Cazacul mai rămase o clipă. Apoi zise :
— Să nu mai rămîneţi aici. Naiba ştie ce va fi... Să nu mai staţi mult. Să plecaţi în tîrg... Oamenii vorbesc multe... în sat...
Janusz nu înţelese.
— Dar ce ? Ce ? întrebă el.
— Vorbesc multe. Mai bine să plecaţi, spuse cazacul şi, văzînd că Janusz tot nu înţelege, şovăi o clipă. S-ar putea să fie rău, domnişorule, plecaţi şi gata.
Întoarse calul, îl plesni cu biciul şi dispăru în beznă.
Janusz porni spre casă.
Biesiadowska îi spuse că Marysia este deja în sufragerie. Intră acolo. Încăperea, acum, după scoaterea tablourilor şi candelabrelor, părea şi mai mare. Pe masă ardea o singură lumînare şi luciul ei cădea pe faţa palidă, trasă, dar nu mai puţin foarte frumoasă a Mariei. Janusz îi puse în faţă săculeţul.
— Semen s-a întors, zise el, şi l-a adus !
— Vai, Dumnezeule ! şopti Maria, unde mi-a fost capul ?
— Bine aţi mai dresat sclavii, zîmbi Janusz.
— Ce vorbe-s astea ? se minună prinţesa. Semen are simţul datoriei...
— Semen a spus că trebuie să fugim.

[1] Doamna a uitat (ucr.).
[2] Doamna mi l-a dat, apoi a uitat (ucr.).

— Şi eu sînt de aceeaşi părere, rosti Bilińska îngîndurată, ridicîndu-şi la gură ceaşca de ceai. Dar ce facem cu tata ? Să-l culcăm în căruţă ?
În clipa aceea răsunară paşi grei dinspre bucătărie. Biesiadowska deschise uşa şi intră Kazio Spychała.

III

Deşi-l văzuse şi mai înainte, Janusz observă de-abia acum cît de mult se schimbase Spychała în ultimii ani. Nu atît la faţă, cît în gesturi, care căpătaseră elasticitate şi siguranţă. Îl prezentă prinţesei, care-i întinse mîna, fără să se scoale de la masă.
— Domnul Spychała, zise Janusz, sora mea, prinţesa Bilińska.
Nimeni nu observă ridicolul acestei prezentări oficiale. Fiecare dintre ei era preocupat de propriile gînduri. Lumina palidă a lumînării făcea ca feţele asupra cărora se răsfrîngea să pară foarte albe, dînd impresia că sînt de hîrtie. Spychała se uită cu interes la Marysia.
— Ce veşti ne-aduci ? îl întrebă Biesiadowska, care stătea în umbră şi era neliniştită de vizita asta.
— Vin, se bîlbîi Spychała, vin, să vă spun... Am fost avertizaţi... trebuie să plecăm. Cei de la Molińce pornesc la noapte, spre zori...
— Uite, vedeţi ! exclamă Janusz. Semen avea dreptate. Nu mai putem rămîne nici o clipă.
Bilińska, neputincioasă, simţi cum i se taie mîinile şi zise :
— Tata este în agonie.

— E chiar atît de grav ? se miră Janusz. Starea lui s-a înrăutățit ?

— Da. Karl e lîngă el. Cînd i l-am arătat pe Alo, a scos un sunet groaznic de răgușit. Am impresia că starea lui s-a agravat.

Tekla apăru din umbră.

— Cred că nu va apuca dimineața...

Spychała căzu pe gînduri, uitîndu-se la flacăra luminării.

— Cai aveți ?

— Nu, nici unul, răspunse Biesiadowska oftînd.

— Atunci mă întorc la Molińce, zise el, voi căpăta acolo, poate, o căruță. Îl vom culca pe conte pe paie și-l vom transporta.

— Karl este un om sigur, rosti Janusz.

— Bine. Lucrul cel mai important este omul, repetă Spychała și mai rămase o clipă.

— Mă întorc la Molińce, adăugă el și voi reveni neapărat.

— Merg cu tine, zise Janusz.

Ieșiră din nou. Era întuneric beznă și un ger ușor înghețase băltoacele. Janusz cunoștea drumul cu ochii închiși. Mergeau repede, aproape fără să scoată vreun cuvînt.

— Cînd a sosit sora dumitale ? întrebă Spychała.

— Acum o oră.

— Cum ?

— Călare. Cu doi slujitori, cazaci. Dar i-au luat calul cu ei.

— Ce cazaci ?

— Slujitori de-ai prințului. Cazacii însă au plecat. Unul din ei ne-a prevenit să nu mai rămînem mult timp...

— Aha...

— Soțul ei a fost ucis în Michalów.

— Cum ? Prințul a fost ucis ?

— Da. Dar încă nu știu cum s-a întîmplat. N-a apucat să-mi povestească.

— L-au ucis...

— A venit cu copilul. A împlinit de-abia șase luni.

— Greu. Să vedem ce-i de făcut mai departe.

— Tăcură din nou.

Așa ajunseră acasă.

Poarta, care pînă nu de mult fusese baricadată, era acum pe jumătate deschisă. Intrară într-un coridor întunecos. Pe alocurea se puteau vedea, în fundul odăilor, lumini care se mișcau. În sufragerie, pe masă, era un sfeșnic cu o singură lumînare aprinsă. Domnul Royski — pe a cărui retină gălbuie lumînarea arunca o slabă lucire — stătea la masă și se uita, neputincios, cum i se păru lui Spychała, la mătușa Michasia, care se odihnea de cealaltă parte a mesei, cu mîinile așezate pe pîntec, ca și cum de-abia terminase o masă îmbelșugată.

Janusz întrebă :

— Unde-i doamna Ewelina ?

Dar nu primi răspuns. Spychała se îndreptă spre salon. Acolo, lîngă o lumînare, care ardea pe pian, stătea Ola și împacheta într-o valiză mică de mînă niște șervețele și cîteva scrumiere de argint. Austriacul Adolf aducea din salon tablouri scoase din rame și le strîngea într-un colț.

— Domnișoară Ola, zise Spychała, ce faci aici ?

— Plecăm, îndată, plecăm, răspunse cu glas slab Ola, fără să-l privească. Plecăm îndată la Skwira. Pregătește-te și dumneata.

— Poate-i mai bine pe jos ?

— Ne vom strecura pe căi lăturalnice.

— Bătrînul Biliński a fost ucis, articula Spychała, deși nu-l văzuse și nici nu știa cum arăta.
— De unde vine știrea ?
— A sosit prințesa... călare...
— Ei pleacă ?
— Nu pot. Myszyński este foarte grav bolnav.
— Pregătește-te. Plecăm.
— Eu trebuie să rămîn, domnișoară Ola.
Ola, pentru întîia oară, examină pe Kazimierz. În lumina lumînării de seu, arăta foarte palid.
— Dumneata rămîi ? întrebă ea. Aici ?
— Ei nu pot rămîne singuri : Janusz, Bilińska și copilul. Bilińska a venit cu copilul.
Ola împinse valiza pe placa pianului și rămase înmărmurită. În penumbra camerei nu-i recunoscu nici chipul, nici ochii obosiți. Acum, cînd nu reușea să-i regăsească trăsăturile de odinioară, fața lui i se părea cu totul străină. Fenomenul acesta nu și-l putea explica.
— De ce te uiți așa la mine, domnișoară Ola ? spuse el.
Ea însă reveni la valiză, o deschise și, fără să-și dea seama ce face, începu să așeze din nou lucrurile puse acolo și de care nimeni nu avea nevoie. Lui Spychała i se făcu milă de ea.
— Domnișoară Ola, grăi el, uită-te la mine. E mai bine așa.
Ea zîmbi și fără să-l privească întrebă :
— Ai venit doar ca să ne luăm rămas bun ?
— Domnișoară Ola, mă mai iubești ? Spychała se apropie de ea repede și o apucă de mînă. Mă iubești ?
Ola zîmbi, continuînd să privească valiza deschisă. După cîte se putea observa fața i se luminase ; lumînarea de pe pian îi luminase și

gura, iar albul dinților sclipea sub buzele întredeschise. În clipa aceea Adolf scăpă din mîini, cu zgomot, cîteva tablouri. Mătușa Michasia se sperie.
— Doamne !..., strigă ea din sufragerie. Ce s-a întîmplat acolo ?
După o clipă apăru în prag. În tot timpul acesta Ola și Kazimierz nu-și schimbaseră poziția, rămînînd nemișcați. Mătușa Michasia se uita la ei chiorîș, ca și cum văzîndu-i ar fi apucat-o durerea de măsele.
— Ola, mi-ai pregătit valiza ? întrebă ea.
— Da mamă.
— Atunci, dă-mi-o, zise bătrîna doamnă, dar, din nou, nu se mișcă nimeni din loc. Adolf se întoarse după tablouri.
— Le scoți pe toate din ramă ? întrebă mătușa Michasia.
Apăru doamna Royska. Era ca întotdeauna, cu zîmbetul pe buze, calmă și îmbrăcată cu grijă.
— Caii au tras în fața ușii de la bucătărie, rosti ea liniștită, deși în liniștea asta excesivă, ca și în cuvintele prea prudent articulate, se putea citi mai degrabă enervarea ei ; într-o frază scurtă se bîlbîise de două ori. Dumneata vii cu noi, domnule Kazimierz ?
— Din păcate, trebuie să rămîn — familia Myszyński neputînd să plece. Bătrînul se simte nespus de rău.
Ola, în clipa aceea, închise valiza tare, cu zgomot și apoi, traversînd salonul cu pași apăsați, duse valiza mamei sale.
— Cum dorești, se adresă doamna Ewelina lui Kazimierz, strîngîndu-i mîna de rămas bun, dar e un lucru foarte primejdios.
— Trebuie să fie cineva cu ei, repetă Spychała.

Simţea, ca întotdeauna, un fel de timiditate şi de admiraţie faţă de doamna Royska, stare ce-l transporta în vremurile trecute cînd era încă naiv şi prea puţin stăpîn pe sine. Acum se înclină în tăcere.

Pe coridorul dinspre bucătărie luciră lumini şi cîteva umbre se strecurară spre ieşire. Cînd Spychała ieşi în faţa casei, desprinse, prin întuneric, cum caii mişcau cu zgomot hamurile. Glasul lui Adolf îi îndemna pe toţi să se grăbească. Simţi pe umăr mîna lui Janusz.

— Dumneata rămîi ? întrebă el în şoaptă, şi în glasul lui răsuna bucuria.

— Mi-e teamă să nu păţiţi ceva.

— Dar dumneata ?

În clipa aceea din căruţă se auzi glasul Olei :

— Domnule Kazimierz, domnule Kazimierz !

Oprindu-se lîngă căruţa plină de tulpini uscate de mazăre, îşi dădu seama că, exact în faţa lui, era Ola, întoarsă toată către el. Vocea calmă a doamnei Royska întrebă :

— Sînteţi cu toţii ?

— Da, cu toţii, răspunse domnul Royski, care, în bezna nopţii, devenise invizibil.

— Adolf vede drumul ? întrebă din nou doamna Royska.

— Îl văd, îl văd, stăpînă, răspunse Adolf, eu văd noaptea ca un motan.

Kazimierz se înclină şi în întuneric simţi pe gură buzele Olei. Tocmai atunci însă, caii se smuciră, căruţa se urni şi buzele lor, de-abia împreunate, se despărţiră. Cu un uşor scîrţîit căruţa alunecă peste pietrişul din parc. Kazimierz făcu un pas înainte fără să mai vadă ceva.

— Domnişoară Ola, domnişoară Ola ! rosti el aproape în şoaptă.

Janusz îi puse mîna pe umăr.

— Au plecat, hai să pornim şi noi.

Se uitară din nou la casă. Ochii, obişnuiţi cu întunericul, îi distinseră contururile. Era în faţa lor şi în negura nopţii ea părea imensă, înălţată, parcă, asemeni unor biserici. Uşa de la intrare rămase larg deschisă şi în coridor pîlpîiau ultimile licăriri ale mucului de lumînare.

Janusz dorea să se întoarcă repede, cît mai repede.

— Să mergem, repetă el, să mergem.

Deşi noaptea era neagră ca funinginea, dinspre parc răsunau încă pocnetele topoarelor : arborii erau retezaţi şi pe întuneric.

IV

Pe coridor i-a întîmpinat domnişoara Biesiadowska, ţinînd în mînă un sfeşnic cu trei lumînări. L-a ridicat în sus, revărsînd lumină asupra feţelor celor sosiţi, ca şi cum ar fi vrut să descifreze pe ele o hotărîre.

— Au plecat ? întrebă ea.

— Au plecat, răspunse Janusz.

Spychała, în umbră, se dezbrăcă şi-şi atîrnă paltonul şi cascheta pe coarnele unui cerb.

— Iar stăpînul nostru şi-a pierdut cunoştinţa, zise Biesiadowska cu o voce gravă.

Janusz întoarse capul spre ea. Chiar atunci intră Bilińska :

— Şi-a pierdut cunoştinţa, repetă ea.

Din odaia de sus răzbi ţipătul copilului. Biesiadowska puse lumînarea pe masă şi urcă scările. Ceilalţi, cîteştrei, rămaseră în anticameră, neştiind ce să facă.

— Trebuie să așteptăm, propuse Spychała. Noi cu Janusz vom sta în sufragerie. Dumneavoastră, doamnă, mergeți să vă odihniți. Sînteți foarte obosită.

Luară loc în sufragerie. Kazimierz scoase din buzunarul de la spate revolverul și-l puse pe masă, în fața sa. Flacăra luminării micuțe nu juca decît pe fețele celor doi, așezați pe scaune, în timp ce pe pereți străbătea doar o sclipire palidă, reflectată în portretele negre și pe marele orologiu care, deși țăcănea puternic, nu bătea însă niciodată orele. Tic-tacul acesta amintea vuietul surd al unei case mari, pustiite și amuțite.

Lui Janusz îi veni în minte pentru o clipă că asta era ultima noapte în casa părintească. Îl alungă însă pe loc, după cum alungă și gîndul morții. Îl năpădiră însă altele, care se perindau cu iuțeală prin capul lui obosit, fără a se lega între ele. Examină fața trasă a lui Spychała și ochii lui negri, nespus de strălucitori, care, tot uitîndu-se la flacăra luminării, păreau sașii.

Janusz pizmuia pe Spychała pentru dîrzenia, hotărîrea și siguranța lui, precum și pentru revolverul ce-l avea în față. Janusz nu se pricepea la arme și nu știa măcar să tragă cu pușca. „În secolul al douăzecelea trebuie să știi să tragi cu pușca...", filozofase cîndva Walerek, cînd începuse să meargă la vînătoare. Se vede că Janusz nu făcea parte din fiii adevărați ai secolului al douăzecelea. Deși era o noapte neagră, totuși ferestrele păreau luminoase, reflexul luminării în geamuri dîndu-le o lucire nedefinită, albastră. „De ce oare a rămas Spychała ? își zise Janusz în gînd, de ce n-a plecat cu Ola ?"

Să pornești la drum... și, deodată, îi veni în minte plimbarea de demult, din pădure, într-o

trăsură comodă, resimți mirosul pielii cu care erau căptușite pernele trăsurii și văzu chiar postavul liliachiu închis al pereților ei, ca și brîul roșu al vizitiului. Roțile, hîrșîind ușor, îl purtau pe un drum drept, arcurile se îndoiau sub greutatea ei, iar pădurea — pe numele ei Rewucha — unduia întunecată, misterioasă... Lîngă el... Ariadna, așa cum fusese în seara aceea, la Odesa, în rochia albă cu panglică albastră și cu miros de parfum ieftin...

Capul îi căzu pe masă. Ațipise.

Cînd se trezi, înțelese — după luminarea care arsese aproape pînă la capăt — că dormise îndelung ; flacăra ei înălțată dădea acum o lumină slabă, încolăcindu-se și sărind de colo pînă colo, într-o baltă de stearină. Undeva, în fundul casei, deschizîndu-se o ușă, se iscase curent. Copilul deasupra lui, în odăile de sus — se vede că se trezise, sau strigase prin somn. Janusz, puțin amețit, privi în jur și observă că Spychala nu mai era acolo, că rămăsese singur în odaia mare și întunecată. Tonul luminii de afară nu se schimbase, dar unele obiecte din interior — scaunele, cele două bufete sculptate — ieșiseră din umbră, contururile lor erau acum vizibile. Janusz pricepu că se crăpa de ziuă.

După o clipă auzi pași pe scările ce urcau sus și Spychała intră cu pașii săi mari, greoi, în odaie.

— Nu dormi ? întrebă el.

Janusz nu răspunse. Se mișcă doar din loc.

Spychała nu se opri. Se învîrtea în jurul mesei, cu picioarele larg depărtate, ca pe bordul unei nave. Mîinile le ținea în buzunare și fluiera ușor, lucru ce îl enerva nespus de mult pe Janusz. În odaia rece, frigul se întețea. Myszyń-

ski simţi fiori uşori în tălpi, şi apoi în şira spinării.

— Dumneata înţelegi ce se întîmplă? întrebă brusc pe Kazimierz.

Spychała se opri, cu ochii la fereastră şi cu spatele la Janusz. Nu încetă să fluiere. Într-un tîrziu răspunse.

— Uite, vezi, şovăi el o clipă, eu nu văd nimic în toate astea... ceea ce pare ciudat; dumneata te vei mira şi sora dumitale se va mira. Eu nu văd aici nici o agonie...

Janusz dădu din umeri.

— Totuşi..., zise el.

— Eu văd că se naşte ceva, izbucni Spychała şi începu să fluiere din nou. Germanilor nu le vor ajunge mult timp forţele de care dispun.

— Deh, acolo..., răbufni Janusz.

— Ah, crezi că aici? Spychała se întoarse cu faţa spre el. Ce-i aici, nu ştiu. Nici nu mă interesează.

— Ai haz, n-am ce zice, rosti Janusz pierzîndu-şi răbdarea şi sculîndu-se şi el în picioare. Ce te interesează în definitiv? Ne aflăm în clipa de faţă înconjuraţi de valurile unui ocean, putem să nu mai ieşim din această lume...

— Să nu ieşim, de ce? întrebă Spychała şi Janusz avu impresia că întrebarea era de o naivitate neroadă. Văd că te interesează problemele generale.

— Desigur, zise Janusz, aş vrea să înţeleg revoluţia.

— Revoluţia poate fi înţeleasă abia *post factum,* afirmă Spychała devenind, deodată, grav. Dincolo de arbori, nu se poate vedea pădurea. Cît să fie ora? întrebă el pe alt ton.

Janusz de-abia acum observă că orologiul cel mare nu mai mişca, se oprise. Îşi privi ceasul de buzunar.

— Şase, zise el, ca şi cum răspunsul acesta ar fi avut o însemnătate deosebită.

În clipa aceea, în fundul casei, undeva prin bucătărie, se auzi o uşă trîntită şi paşi grăbiţi. Împiedicîndu-se în întuneric, Karl se năpusti în sufragerie.

— Vin, spuse el, oprindu-se în mijlocul încăperii.

— De unde ştii? întrebă Spychała, pe un ton milităresc.

— Matei a trimis un băiat din sat. Trebuie să ne ascundem.

— Ascunsul nu-ţi poate fi de mare folos, bombăni Spychała.

— Unde-i Stanisław? întrebă Janusz.

— A fugit, zise Karl cu vădită satisfacţie în glas. A dispărut...

— Du-te la bucătărie şi aşteaptă, porunci Spychała.

Prizonierul nu-i dădu însă ascultare, se retrase pînă la uşa dinspre coridor şi rămase în umbră. O siluetă neagră apăru alături de el. Era Bilińska.

— Ce s-a întîmplat? întrebă ea.

— Vin, răspunse Janusz.

Trecu însă aproape o oră, în odaie începuse să se lumineze treptat cînd ajunse la urechile celor din sufragerie vuietul mulţimii care se apropia ca o revărsare de ape. Uitîndu-se prin fereastră zăriră, dincolo de gard, vîrfurile ciomegelor în mişcare (Să fie ţăpoaie, la naiba? se întrebă Spychała) şi baionetele carabinelor. Cei ce veneau călare, puteau fi văzuţi chiar pe dea-

supra gardului; căciuli înalte și bluze soldățești, fără galoane.

Bilińska, nemișcată chiar lîngă ușă, șopti:

— Eu sînt femeie, eu le voi ieși în cale.

Janusz, tresărind, zise mașinal:

— Firește.

Apoi însă, dîndu-și seama, se ridică încet de la masă.

— Nu, în clipa de față eu sînt aici gazdă.

Zgomotul mulțimii se apropia; erau deja în fața casei. Bilińska și Janusz porniră în același timp spre ușă; ferestrele holului ce dădeau spre terasa acoperită de la intrare, aveau geamuri mate. Janusz împinse brusc ușa din față, care nu era încuiată și primul lucru ce văzu fu cerul larg, iluminat de fîșiile verzi și reci, de deasupra arborilor parcului și a porții. Abia apoi văzu și mulțimea cenușie care, în masă compactă, invada întreg gazonul și terenul din fața casei. Mulțimea era uniformă, foarte densă, iar în nesiguranța ce-ți da întunecimea dimineții de iarnă, nu se puteau distinge fețele oamenilor, ba nici chiar siluetele lor. Doar în dreptul coloanelor de la intrare rămăsese un semicerc gol, în care stăteau cîțiva oameni, cu căciuli înalte și bluze. Erau cei ce veniseră călare.

Bilińska și Janusz se opriră chiar pe prag, izbiți de lumina cu mult mai intensă afară decît în casă, de răcoarea aerului care prevestea ivirea primului îngheț și de masa strînsă a oamenilor. Cîteva clipe domni tăcere. Oamenii stăteau muți, iar Janusz observă că cei cu căciuli înalte îi examinau cu atenție.

Deodată Bilińska făcu un pas înainte și, din înaltul treptelor, ridică în aer mîinile într-un gest patetic, strigînd:

— Mi-ați ucis bărbatul!

Căpeteniile se uitară unii la alții, iar din mulțime se înfiripă un vuiet, ca un val, ce se sparse în spatele ei.

Janusz înțelese că nu-i a bine și se hotărî să încerce în alt chip. Rămase alături de Bilińska, dar îndreptîndu-și privirea mai mult spre rîndurile din fund, le strigă:

— Ce vreți? De ce-ați venit aici?

Nu-și recunoscu vocea: răgușită de nesomn, frîntă de spaimă, vocea lui suna întrerupt (la intonația înaltă), asemenea cîntatului unui cocoș. Din mulțime nu răspunse nimeni; una din căpetenii făcu însă un pas în direcția coloanelor de la intrare, iar un altul duse mîna la buzunarul din spate.

Deodată, între Bilińska și Janusz își făcu loc Spychała, cu un cojocel aruncat pe umeri. Își roti privirea spre mulțimea adunată și fixîndu-și-o, în cele din urmă, asupra celui ce făcuse un pas înainte, zise:

— Îngăduiți ca dumnealor să plece la oraș.

Omul cu căciula înaltă aruncă o privire disprețuitoare spre grupul celor trei și întrebă:

— *Gde starîi graf?* [1]

— Bătrînul conte e pe moarte, răspunse Spychała.

Prin mulțime trecu din nou un vuiet. Omul cu căciulă deschise gura, dar nu fu lăsat să vorbească de cel ce dusese mîna la buzunar și în care ținea acum un revolver Nagan, mare.

— *Şto za şutki* [2], strigă el.

Janusz auzi la spatele său, în casă, zgomot de pași. Dinspre ieșirea laterală se pornise o

---

[1] Unde-i bătrînul conte? (ucr.).
[2] Îți arde de glumă? (ucr.).

mișcare și mulțimea începuse să se dea în lături. Sus, răsună un geam spart ; Janusz observă că dinspre scara de serviciu ieșise Karl și încă un prizonier, purtînd un pat alb, de fier, „cazon", pe care zăcea ceva, înfășurat în plăpumi și blănuri. Spychała arătă patul cu degetul.

— Nu-i vorba de nici un fel de *șutki*, cum vedeți...

Cîțiva soldați pășeau în urma lui Karl și a lui Hans, zorindu-i pe drumul ce se deschisese în mijlocul mulțimii, în direcția gazonului. Oamenii, văzînd că în afară de intrarea din față mai sînt și altele, laterale, începură să se scurgă prin ele ca apa, fără prea mare vuiet, fără zarvă. Din casă începură să se audă țipete, zgomote de sticlă spartă, izbituri surde în mobilele răsturnate. În cîteva clipe terenul din fața casei se golise. Austriecii așezară patul cu bătrînul conte în mijlocul gazonului.

— Stați acolo, porunci omul cu revolver.

Janusz, sora sa și Spychała coborîră încet treptele. Bilińska se lăsă în genunchi la patul bolnavului, pe iarba îngălbenită și aproape înghețată. Lîngă ei se postă un soldat cu carabină. Janusz se rezemă de partea din față a patului, netezindu-i în neștire bordura de fier. Se uita la cele cîteva smocuri de păr ce ieșiseră de sub plapoma trasă pînă la nasul bolnavului. Acesta răsufla din greu ; uneori, contele sorbea repede aer, pe rînd, de cîteva ori, apoi se înăbușea. Cu pași grei căpeteniile urcară treptele din fața porții, îndreptîndu-și căciulile și săbiile.

De undeva apăru Biesiadowska cu un braț de paltoane și blănuri ; o înfășură cu ele pe prințesă care, nevoind să se ridice plîngea și-și

agita necontenit capul, culcat pe plapoma ce-l acoperea pe tată-su.

Cineva atinse brațul lui Janusz. Acesta întoarse capul.

Un tînăr, întinzîndu-i mîna îi spuse :

— Bună ziua ! Ce întîlnire neașteptată ! Am o scrisoare pentru tine.

Janusz încremeni într-atîta, încît uită să-i dea mîna. Tînărul își descopcie haina, scoase din sîn un portofel gros, plin de hîrtii și căută cîtva timp scrisoarea.

Numai după ce-o găsi și i-o întinse, Janusz îl recunoscu. Era Volodia.

— Volodia ! Te rog, tata e în agonie, sora mea e singură cu copilul.

— Copilul e la mine, îl întrerupse Volodia.

— Pe bărbatul ei l-au ucis...

— Știu, știu, șopti Volodia. Și acum hai, ia odată scrisoarea !

Janusz apucă petecul de hîrtie, pe care i-l dăduse Tarlo.

— N-am știut că te voi vedea, spuse mai departe Volodia, dar Ariadna mi-a dat, la întîmplare, aceste cîteva cuvinte pentru tine, zicîndu-mi : „Poate, totuși, îl vei întîlni".

— O scrisoare de la Ariadna ? întrebă Janusz, și simți cum i se scurge sîngele din obraz.

— Dar de la cine ? Ciudată creatură, de la cine aș putea avea eu o scrisoare pentru tine ?

— Adevărat ? repetă Janusz întrebarea ; apoi, venindu-și în fire, dar fără a citi scrisoarea, apucă pe Volodia de mînă, folosind același „tu" pe care-l folosise și el.

— Dă-ne o căruță cu cai pînă la Skwira... Tata este pe moarte... Copilul...

— Copii parșivi de vampiri, rosti Volodia, pe jumătate în glumă, adăugînd apoi : Vă voi găsi îndată cai... și un ostaș cu carabină ; ăsta-i lucrul cel mai important. Dar trebuie să fiu prudent și eu...

Chemă un tînăr ce traversa curtea și-l întrebă dacă poate face rost de cai fără să atragă cuiva atenția.

— Ne vom revedea la Odesa, spuse Tarlo.

— La Odesa ? se miră Janusz.

— Da, la Odesa. Cred că veți veni la noi ?

Străbătură curtea de-a curmezișul. Nu-i observă nimeni, mulțimea fiind în plină forfotă. După ei pășea un soldat bătrîn cu o bluză ruptă, purtînd în brațe pe Alo, înfășurat într-o plăpumioară. Copilul dormea.

Volodia se opri la poartă.

— Să nu-ți închipui, zise el, nu noi... ci naționalismul ucrainian... Ați adunat atîta ură.

— Dar tu ce faci aici ? întrebă Janusz.

— Trebuie să fim cu ochii în patru..., zîmbi Volodia. De altfel vă voi da oameni siguri. Nu-i nevoie de prea multe victime...

Janusz observă că Bilińska, Biesiadowska, Spychała și cei doi austrieci strînși în jurul patului privesc cu toții într-o singură direcție. Le urmări privirea. În lumina cenușie a dimineții senine de iarnă se putea vedea cum flăcări palide, gălbui și roșietice se înălțau ici și colo pe acoperișul casei, prin șindrila înnegrită. Casa ardea.

Neștiind ce să facă, se prăvăli pe pat, ca și cum ar fi vrut să-l trezească pe bătrîn. În față îi apăru chipul de mort, galben-roșcat, al tatălui, cu gura deschisă și cu ochii închiși. Erau semnele înghețului ce învăluie fețele celor duși, îndată după moarte. Un păr alb, aspru, îi acoperea bărbia.

V

Urcînd cadavrul tatălui în căruță, străbătură, la început, satul. Convoiul era însoțit de același soldat, care îl purtase pe Alo și de încă unul, care ținea hățurile cailor. Caii fuseseră aduși din altă parte.

Apucară apoi pe drumul dinspre Śkwira. De cealaltă parte a satului, dincolo de cumpănă, pe un deal, se ridica un paraclis, într-un stil ce vroia să fie clasic, iar la spatele lui se întindea o pădurice de stejari. Era mauzoleul conților Myszyński, iar păduricea o continuare a parcului. Fuseseră îngropați aici membrii decedați ai familiei, deoarece biserica parohială se afla la peste cincizeci de verste depărtare de Mańkówka. Se odihneau deci aici, în rotonda albă, singuratici, neamestecați — nici chiar după moarte — cu poporul în mijlocul căruia crescuseră și nici cu comunitatea catolică. Deodată Janusz se adresă sorei sale :

— Știi ceva ? Să-l îngropăm aici.

— Cum aici ? În paraclis ?

— În paraclis nu se poate fără zidari. Stai ! Oprește ! strigă el soldatului de pe capră.

Bătrînul, în bluză ruptă, protestă, dar pînă la urmă pricepu despre ce-i vorba.

— De, la urma urmelor, se poate, zise el, de ce nu ? La ce bun să ducem mortul o cale atît de lungă. Numai că, de unde luăm lopeți ?

— Noi vom rămîne aici, lîngă paraclis, iar voi vă veți întoarce cu caii și veți aduce lopeți.

— Firește, așa vom face, grăi soldatul.

Mortul fu coborît din căruță și așezat chiar lîngă zidul alb al capelei. Soldatul cel bătrîn rămase aici, iar cel tînăr se întoarse dincolo de

gard, la locul unde casa fusese cuprinsă de vîlvătaie. Vîntul bătea dintr-acolo aducînd cu sine miros de ars.

Bătrînul Myszyński, învelit în întregime în pături, zăcea acoperit cu șalul verde cu pătrățele negre al Biesiadowskei. Cu toții se așezară pe treptele capelei. Karl și Hans aleseră locul mormîntului și-l însemnară cu crengi uscate. Spychała scoase restul țigărilor ce mai avea și oferi una soldatului bătrîn. Alo, din fericire, continua să doarmă pe brațul domnișoarei Tekla. Cel puțin plînsul lui nu le tulbura tăcerea. Dinspre Mańkówka se auzeau țipete îndepărtate, o dată sau de două ori răsunară chiar împușcături.

— E chiar mai bine că se va odihni aici, lîngă mama, spuse deodată Bilińska. Janusz îi aruncă o privire de vădită dezaprobare, în timp ce Spychała, prinzînd firul discuției, fu de acord cu prințesa.

Bătrînul soldat se interesă de paraclis.

— *Șo ce vono take ?* [1] întrebă el.

I se explică.

— Da, continuă el, capricii domnești. Și ce, le-ar cădea nasul dacă ar zăcea alături de mujici ?

— Nu-i totuna ! Firește, după moarte, răspunse Bilińska.

— Chiar așa, mormăi bătrînul, în timpul vieții au locuit în palate și vor să zacă tot în palate și după moarte.

— Iată însă unul care nu va zăcea în palat, arătă Spychała cu degetul trupul celui neînsuflețit și înfășurat în pături colorate.

— Nu vă gîndiți oare că unii oameni au dreptul să trăiască și să moară altfel..., grăi Maria.

[1] Ce-o mai fi și asta ? (ucr.).

Soldatul se uită lung, la ea.

— Dacă sînteți altfel de oameni, atunci plecați de-aici.

Bilińska dădu din umeri vorbind mai departe :

— Apoi chiar asta și facem, numai că nu întotdeauna ne îngăduiți să plecăm.

— S-a terminat cu stăpînirea voastră, strigă deodată pe un ton amenințător bătrînelul, care pînă atunci fusese binevoitor.

— *Tais-toi,* se adresă pe loc Bilińska fratelui ei, uitînd că tocmai ea vorbise cel mai mult cu soldatul, *cesse de lui parler.* [1]

Janusz dădu și el din umeri ; tăcură cu toții. După o oră căruța se întoarse cu două lopeți și cu încă un om, care aduse și un bilet de voie pentru Janusz și familia lui, semnat de comisar.

— Volodia pierduse din vedere, zise noul sosit, are atîtea pe cap. I l-a dat însă comisarul.

— Dar Molińce n-a fost încă incendiat ? întrebă Biesiadowska.

— Domnișoară Tekla ! gemu Bilińska, pe un ton de reproș.

— Nu, încă nu. Și poate că nici n-o să i se dea foc... Avem nevoie de astfel de palate pentru școli.

Domnișoara Tekla vru să mai spună ceva, dar Bilińska o opri.

Karl și Hans se apucară, cu nădejde, să sape groapa. Bătrînul soldat le dădu și el o mînă de ajutor.

Și abia acum își aduse aminte Janusz de scrisoarea Ariadnei, pe care o avea în buzunar. Ocoli paraclisul rotund, îndreptîndu-se spre partea unde soarele de iarnă lucea jos, la o mică înălțime. Un vînt puternic începu să sufle din-

[1] Taci... nu mai vorbi cu el (fr.).

spre apus și aproape că era să-i smulgă foaia de hîrtie cu pătrățele, pe care fuseseră aruncate cu creionul cîteva cuvinte :

„Mă gîndesc că Volodia te va întîlni undeva, în hoinăreala lui. Îi dau deci aceste cîteva cuvinte, spre a ți le înmîna. Dragă domnule Janusz *(dorogoi pan Janusz)*, te așteptăm cu toții la Odesa, vino acolo. Vei putea locui la Edgar, pe strada Derîbasovska 10. Fă tot ce-i posibil pentru a ajunge la Odesa. La revedere deci — va fi lucrul cel mai cuminte.

Ariadna

Era aproape de amiază. Soarele răspîndea căldură, dar vîntul isca frigul. Janusz se sprijini de zidul paraclisului strămoșilor, strîngînd între degete petecul de hîrtie albăstruie. Din locul acesta nu se vedea fumul de deasupra clădirilor de la Mańkówka, în schimb ajungea pînă aici mirosul de ars. Strîngînd hîrtia între degete, Janusz încerca zadarnic să priceapă ceva din cele întîmplate. Fiind strigat dinspre paraclis, porni într-acolo.

Prizonierii săpaseră o groapă nu prea adîncă. În groapă era soldatul care mînase caii și care continua să tot măsoare și să lărgească locul. Hans și Karl plecară să aducă mortul. Cadavrul domnului Myszyński se înțepenise însă de-a binelea, devenise foarte greu și de-abia putea fi purtat. Soldatul cel bătrîn vru să pună mîna și el, dar nu-l ajutau deloc puterile. Bilińska, nu departe de groapă, se sprijinea de umărul lui Spychała și, acoperindu-și fața cu mîinile, hohotea. Alo se trezise, în sfîrșit, și el, în brațele domnișoarei Tekla și scotea țipete dureroase, ce semănau cu miorlăitul unei pisici.

Janusz trebui să ia parte la așezarea tatălui său în groapă. Se apropie de cei doi austrieci care purtau cadavrul și-și puse mîinile sub capul și grumajii bătrînului conte. Simți, prin pătură, tăria craniului lui mare, linia boltită a cefei lui înțepenite și — cum i se păru în clipa aceea — încă puternică.

Tot ceea ce constituia viața lui, întreaga lui tinerețe și copilărie — spaima, teama, respectul și aversiunea înghețată — renăscură în el, din nou, acum cînd depunea pe tată-său în mormînt.

„Tata, își zicea el în gînd, cît de mult mi-a fost frică de el. Am simțit, oare în mine, față de el și ură ? Da, desigur, am simțit. Acum sînt liber : tata, Mańkówka, casa, toate s-au dus la naiba !“

Vru să-și îndrepte brațele, deocamdată însă mîinile îi erau strivite de povara ce ducea, de capul marmorean al tatălui.

Soldatul din fundul gropii ajuta la coborîrea cadavrului, dar treaba mergea greu. Corpul se strîmbase și căzuse grămadă într-o rînă. In clipa aceea șalul domnișoarei Biesiadowska alunecă de pe capul contelui și Janusz zări încă o dată fața imensă, palidă, ca de ceară acum, cu gura deschisă, cu părul răvășit și amestecat deja cu nisipul galben din groapă. Fără voie, se trase la o parte din fața gropii deschise, deasupra căreia soră-sa își aplecase trupul, acoperindu-și fața cu mîinile ce păstrau ceva, parcă, din duhoarea cadavrului. Sau, poate, era chiar mirosul scrumului ori al șalului domnișoarei Tekla, care stătuse mai multă vreme într-o cameră umedă.

Austriecii acoperiră așa de bine trupul cu bulgări de lut galben, încît peste cîteva clipe

totul era doar un mormînt gălbui, chiar lîngă perete. Se urcară cu toții în căruță și plecară.

Nu departe de Skwira dădură peste un camion mare, sanitar, împotmolit într-o băltoacă. Ofițeri, în uniforme străine, îi dădeau tîrcoale. Ei cerură ajutor noilor sosiți și se bucurară nespus de mult cînd aflară că se pot înțelege în limba franceză. Cu toții, laolaltă, urniră camionul.

Mașina sanitară era belgiană și se îndrepta spre Odesa, unde ancoraseră navele aliate. Ofițerii propuseră prințesei să meargă cu ei, împreună cu copilul. Aceasta primind fără șovăire, îi rugă însă să ia și pe fratele ei și pe Spychała. Belgienii consimțiră.

Căruța cu soldați fu trimisă înapoi, ca și cum ar fi făcut parte din convoiul lor, iar pe austrieci îi îndreptară către Skwira, la casa unde urma să fie găzduită familia Royski.

Spychała rupse o filă din carnet, însemnă pe ea numele Olei și-i scrise aceste cuvinte:

„Plec direct la Odesa, cred că acolo ne vom întîlni în curînd

Kazimierz“

VI

Cînd, după trei zile de călătorie, Janusz bătu seara tîrziu la poarta familiei Szyller, îi deschise chiar Edgar. La început nici nu-l recunoscu, dar mai pe urmă se bucură nespus de mult. Pe mașina de spirt, aflată în atelierul lui, pregăti ceaiul pentru Janusz, care era mort de oboseală. Edgar avea plăcuta însușire de a nu pune niciodată întrebări. Janusz prețui din plin lucrul

acesta; n-ar fi fost acum în stare să-i povestească ultimele emoții.

— Casa seamănă acum cu o biserică, zise Edgar, nu-i nimeni aici. Tata a rămas la Petersburg, iar mama doarme.

Janusz pricepu că intenționat Edgar nu vrea să vorbească despre Elżbieta, și se revanșă, nepunîndu-i nici el întrebări.

Casa Szyllerilor i se păru imensă și pustie. Uzina electrică nu funcționa și cînd Edgar trecu domol cu lumînarea în mînă prin odăile neluminate, umbrele lor alungite se agitară pe pereți. În camera de lucru pianul mare era deschis și pe pupitru se aflau notele. Edgar așeză lumînarea pe un suport și se ocupă de ceai. Janusz închise pe jumătate ochii, așezîndu-se într-un fotoliu adînc, comod. I se părea că visează.

În sfîrșit Edgar întrebă:

— Ai venit singur?

— Nu, cu sora; cumnatul a fost ucis. Sora cu copilul va locui la doamna Muszka. Pe deasupra a venit și Spychała.

— Kazio? De unde a răsărit?

— De fapt nu știu nici eu, a fost în Molińce, la familia Royski.

— Ei ce-au făcut?

— Au rămas la Skwira. Cred că vor veni aici. Edgar, îți mulțumesc pentru scrisori. In ultimul timp au fost singurul lucru care mi-a dat puterea de a trăi.

— Bănuiesc c-au mai fost încă unele motive.

— Prea puține. Cu tata, viața n-a fost ușoară în ultimul timp. Cînta în schimb... sonata ta.

— Adevărat?

— Firește, la pianolă... Într-o seară caldă, de vară, pe cînd noaptea tocmai sta să cadă și se pregătea de furtună, nereușind să adorm, stam tolănit sus în camera mea și morfoleam niște prune, în timp ce tata, jos, cînta „andante“ din sonata ta. Chiar așa...

— Cred însă că ieșea ceva groaznic.

— Mie-mi plăcea...

Edgar îi oferi ceașca de ceai. Fără zahăr.

— Ți-e foame? Am aici și două bucăți de pîine.

Înghițind bucățile uscate de pîine veche, deodată cu sorbitura ceaiului — era un ceai veritabil, o adevărată raritate — Janusz mirosea mai întîi, adînc, lichidul acesta fierbinte de o culoare foarte închisă.

— Și ce zici tu de toate astea? întrebă Janusz.

— De care astea?

— De toate întîmplările astea.

— Ce vrei, revoluția trebuie să treacă prin toate fazele ei.

— Și noi?

— Vom aștepta să treacă. Vom aștepta, sau...

— Trebuie să-ți spun că ești nesuferit cu înclinația asta a ta de a estetiza lucrurile.

— Acum cîteva clipe, numai, mi-ai lăudat scrisorile.

— Scrisorile tale au fost nespus de bine venite. Ele m-au salvat.

— Nu cuprindeau decît crezul meu estetic. Eu însumi am căutat prin ele propria-mi salvare.

— Salvarea? În fața cui? A vieții?

— În fața unei astfel de vieți.

— Uite, eu cred că-i așa..., continuă Janusz, tatăl meu a murit...

— N-am știut.

— Tata a murit, casa a fost incendiată. Sînt deci liber, liber!

— Liber! Nu-i oare o simplă aparență?

— Dă-mi pace, Edgar, vreau să trăiesc.

— Așa ți se pare..., doar ți se pare.

— Nu-mi fărîma iluziile. Spune-mi, mai bine, ce-i cu Ariadna?

În sfîrșit, numele ei fu rostit. Janusz aștepta clipa aceasta cu nerăbdare. Se uită țintă la Edgar; acesta însă, în penumbră, își turna, atent, încă un ceai. Se vedea bine că nu vrea să atingă acest subiect.

Ariadna sosi abia a doua zi la amiază.

Fu însă o întîlnire ciudată. Toată dimineața Edgar îi vorbise despre muzică și-i arătase lui Janusz schițele unor melodii noi. In locuința neîncălzită era foarte rece. Doamna Szyller ieșind speriată din odaie, pofti pe Janusz să-i povestească toate emoțiile prin care trecuse și mai ales moartea tatălui și a lui Ksawery Biliński.

— Vai, îngrozitor, îngrozitor, repeta ea, apucîndu-se cu mîinile de cap. Lucrul acesta îl irită nespus de mult pe Janusz care, în general, nefiind în stare să-și povestească emoțiile prin care trecuse, retrăia încă o dată acele clipe. Cu mult mai mare plăcere asculta ariile lui Edgar, decît jeluirile și compătimirile mamei acestuia.

Înainte de amiază își făcu apariția încă un locatar al casei: profesorul Ryniewicz, un botanist destul de cunoscut. Venise să asculte și el ultimele melodii ale lui Edgar: erau cîntece cu motive caucaziene pe cuvinte de Lermontov. Profesorul Ryniewicz își mărturisea încîntarea într-un mod care vădea o bună cunoaștere a muzicii contemporane și în general a problemelor

de compoziţie. El corectă chiar, în două locuri, prozodia defectuoasă a lui Szyller. Era limpede că Janusz nu gusta aceste melodii, ce-l supărau prin exotismul lor inutil, ca şi prin orientalismul lor oarecum plicticos.

Pe neaşteptate, izbucni un scandal teribil. Naţionaliştii ucrainieni, în mîinile cărora se afla în clipa aceea oraşul, veniră şi în casa familiei Szyller să rechiziţioneze camere pentru armată. Bătrînul paznic, polonezul Wolski, pur şi simplu nu le îngădui să intre, le închise poarta, spunîndu-le că nu-i lasă şi... gata. Soldaţii, făcînd un gest de renunţare, plecară. Doamna Szyller tremura toată de frică.

— Cum ai putut, Napoleon, să faci una ca asta ? zise ea bătrînului Wolski, care purta acest nume istoric. Cum ai putut, Napoleon ?

Bătrînul paznic, stînd în pragul odăii în care se aflau cu toţii, repeta mereu zîmbind :

— Nu le-am dat drumul şi... gata ! Bădăranii n-au ce căuta în casă !

La spatele lui Wolski era fiica lui, o fetişcană ce-şi ţinea tatăl de braţ :

— Ţi-am spus, tată, ţi-am spus ! Doamna Szyllerowa se va mînia !

— Într-o zi ai s-o păţeşti, Napoleon, vei fi împuşcat, zise Szyllerowa.

— N-au decît să mă împuşte, răspunse el, oricum, eu tot n-am să-i las să intre în casă !

Szyllerowa făcu un semn cu mîna şi zise :

— Bine, Napoleon, acum lasă-ne.

Fetiţa se apropie de ea şi-i sărută mîna. Era foarte frumoasă.

— Janusz, zise Edgar după ce paznicul şi fiica lui ieşiră, micuţa asta vine la mine să ia lecţii de canto. Are o voce minunată.

— Ce vorbeşti ? Adevărat ? rosti Janusz, aşa, fără nici un rost, uitîndu-se curios la Edgar. Acesta, la pian, mişcîndu-şi degetele pe claviatură, privea undeva, departe, cu nişte ochi trişti, îngîndurați. Ce putea însemna oare îngîndurarea asta neaşteptată ?

Şi tocmai atunci sosi Ariadna.

Edgar începuse să-şi cînte la pian melodia, Ryniewicz o asculta sprijinindu-şi fruntea cu mîna, iar Janusz se uita în stradă, cînd, de undeva din fundul casei, dinspre bucătărie, apăru o făptură măruntă, îmbrăcată într-o manta militară, cu o beretă albastru închis şi cu părul foarte cîrlionţat. Apariţia ei pricinui un atît de neînsemnat efect, încît nimeni aproape nu-i dădu atenţie. Se aşeză lîngă uşă şi nici chiar Janusz, cîteva clipe, nu ştiu cine este. N-o văzuse de peste trei ani, iar în acest răstimp îşi imaginase fiinţa ei cu totul în alt chip. De altfel, ea exista pentru el, din totdeauna, în rochie albă, cu o panglică pe cap şi declamînd versuri. Cînd colo aici intrase o fată îmbujorată de frig, puţin vulgară şi dintr-o cu totul altă lume.

— Volodia s-a reîntors ? o întrebă Janusz.

— Încă nu, mi-a dat însă de ştire că va sosi peste cîteva zile.

— Aş vrea să-l văd, spuse Janusz, vreau să-i mulţumesc.

— Pentru ce ? întrebă Ariadna.

— Pentru că mi-a adus o scrisoare de la dumneata.

— Şi pentru că te-a găsit.

— Într-un mod, de altfel, destul de ciudat.

— Mi-a spus omul trimis de el.

— Da, tocmai.

— Ariadna, ascultă acum, zise Szyller, cîntecul acesta care-ți plăcea atît de mult. Și execută în falset melodia exotică, plină de unduiri și de floricele. Emoționat, Janusz închise ochii pe jumătate și, deodată, i se înfățișă priveliștea unei iubiri cu totul deosebită de ceea ce simțea el în clipa aceea. Acolo, undeva, la sud, în soare, în arșiță, oamenii — pur și simplu — se iubesc. Închise ochii de tot. Nu voia s-o vadă pe fata aceea în manta militară și cu beretă, fata care îi trimisese o scrisoare în chiar ziua morții tatălui său, nu vroia să-l vadă nici pe profesorul amabil și cult, și nici pe speriata doamnă Szyller admonestîndu-l pe Napoleon Wolski... Ca pe o șosea ondulată, aluneca de pe o vale însorită spre altă vale, de la o femeie la alta... Și totul i se părea atît de firesc.

— E timpul să plec, locuiesc cu Volodia, spuse Ariadna dîndu-i adresa, vino la noi... peste cîteva zile...

Cele trei zile de așteptare, pînă la întîlnire, au fost cele mai chinuitoare din viața lui. Cu atît mai mult cu cît Edgar, în răstimp, îi arătase toate compozițiile lui. Și toate îi apăreau atît de în contradicție cu anturajul și cu emoțiile prin care trecea, încît, cu toată frumusețea lor, incontestabilă, îl plictiseau, ba chiar îl iritau. Nu ieși deloc din casă. Bilińska veni o singură dată.

Era în seara zilei cînd primiseră ceva mai mult petrol și în camera lui Edgar ardea lampa cea mare. Bilińska ședea la o masă rotundă, sprijinită în coate, iar lampa îi punea în lumină fața albă și trăsăturile puțin prea alungite. Clipea din ochi privind flacăra lămpii cu petrol și asculta indiferentă văicărelile mamei. Janusz

simți că soră-sa se gîndește la cu totul altceva și gîndurile astea, oarecum, îl cam neliniștiră, deși nu le putea atribui o semnificație concretă.

Bilińska rămase la cină. După ea veni și Kazio Spychała. Pentru întîia oară Janusz, care de altfel nu dădea nici o atenție unor asemenea lucruri, observă în conversația dintre soră-sa și Kazimierz, în tonul cu care vorbeau, în căldura privirilor, cînd, deși se uitau la alte obiecte sau persoane, se ascultau reciproc — urmele unei intimități, despre care nu știuse nimic pînă atunci. Ce-i dreptul, acestea puteau fi atribuite și faptului că în ultimul timp fuseseră împreună și că trecuseră prin zile grele. Acum, locuiau amîndoi la doamna Muszka și făceau glume pe socoteala societății aristocratice ce se întrunea acolo. Mîncau tăiețeі cu brînză de parcă ar fi fost cel mai delicios fel de bucate. Janusz se uita la sora lui cu oarecare mirare: nu făcea impresia unei persoane care-și pierduse de curînd soțul și deopotrivă tatăl, care ținuse atît de mult la ea.

Edgar vorbea numai despre muzică. Era o adevărată manie. Doamna Szyllerowa îl urmărea atentă, neîncetat, ca și cum s-ar fi temut să nu piardă cel mai mic cuvințel. Încetul cu încetul Janusz se lăsă și el furat de imperiul acesta al abstracțiilor și în pofida celor ce se petreceau în jurul lor, asculta cu plăcere și cu uimire cuvintele compozitorului.

Edgar vorbea despre *Tristan*, despre momentul cînd, în actul al doilea, duetul de dragoste se stinge și, în sunetul harpelor, răsuna deodată glasul Brangenei care veghease. Janusz nu văzuse niciodată opera *Tristan și Isolda*, dar își imagina cîntecul acela, ridicîndu-se deasupra

îndrăgostiților ce se uitau unul la altul cu priviri pierdute, ca un glas al omenirii care veghează. Brangena, căutînd spre stele și văzînd deschisă în fața dragostei lor prăpastia veșniciei, ridică glas de avertizare, știind bine că nu va fi ascultată.

Profesorul Ryniewicz adăugă și el unele comentarii, de altfel inutile. Era uimitor cum tot ce spunea profesorul, deși just și vădind cultură, nu nimerea miezul lucrurilor, provocînd chiar nespus de mare stare de uimire.

După cină Bilińska și Spychała se retraseră, iar Edgar reveni la melodiile ce le axase pe versurile lui Lermontov. O singură dată își întoarse capul de la pian și, abandonînd înfloriturile ce reaminteau unele pasagii din *Ancear*-ul lui Rimski-Korsakov, spuse :

— Știi ceva ? Sora ta este foarte inteligentă.

Janusz se minună. Era, poate, ultimul adjectiv potrivit pentru a o caracteriza. Și-i veni în minte profilul ei burbon, ochii ei albaștri, bulbucați.

— În adevăr, așa gîndești ? îl întrebă Edgar.

Simți însă, pe dată, că acordurile îl inundă, că laitmotivul unei melodii din *Ancear* revine iarăși, deschizîndu-i în fața ochilor strălucirea unui ținut îndepărtat din Orient. „Cel ce aude cîntecul acestei păsări uită de întreaga lume", își reaminti el cuvintele melodiei pe care o cînta cîndva, Elźunia : „Cine aude pasărea cîntînd uită de tot și de toate".

El nu putea însă uita doar un singur lucru : că Ariadna îi apăruse schimbată, cu totul alta. Firește, nu se așteptase s-o vadă declamînd versuri de Blok, în rochia ei albă, dar acum nu semăna nici măcar cu Ariadna, văzută la gară, în costumul ei gri și cu o pălărie neagră cu cocardă. Acum, poate, era chiar ceva mai înaltă decît la gară, ca și cum bereta și mantaua militară ar fi făcut-o să crească ; expresia feței însă, vocea, cuvintele erau altele — răsunau altfel, nu așa cum își închipuise în lungile seri de la Mańkówka, atunci cînd tată-su cînta la pianolă, acolo, jos, iar el era atît de singur.

Edgar întoarse din nou capul.

— Ariadna a spus cîndva, reluă el, că ai scîntei primejdioase în ochi. Arată ce poți !

Prezent era însă și profesorul Ryniewicz :

— Vai, în clipa de față domnul Janusz are ochii visători, spuse el. Nu văd în ei nici un fel de scîntei.

— La ce te gîndeai ? întrebă Edgar.

— La melodia ta, răspunse Janusz fără șovăire.

VII

Clădirea în care locuiau Volodia și Ariadna era o casă mare, de raport, situată în împrejurimile gării. Acolo, la etajul cinci, erau două odăi și o bucătărie în care locuia familia Tarlo. Cînd Janusz bătu la ușă, îi deschise un tînăr, pe care la început nu-l cunoscu. Era Nievolin — într-o „rubașcă" ofițerească, fără galoane. Il urmă într-o odaie mică. La o masă ovală ședeau Tarlovii și Walerek. Beau vodcă și ceai ; pe un ziar, pătat de grăsimi, erau cîteva bucăți de cîrnat, pîine neagră și slănină. Toți îl întîmpinară cu voioșie.

— Poftim, poftim, bine-ai venit ! exclamă Volodia. Walerek a adus de la țară cîrnați și pîine, iar vodcă avem de la Odesa !

Janusz, foarte mirat, întrebă pe Walerek:
— Cum ai ajuns aici?
Walerek, acum un tînăr cu o mică mustăcioară, înalt și foarte frumos, răspunse în doi peri.
— Acum unde locuiești? îl mai întrebă Janusz.
— Uneori, rămîn aici peste noapte.
Ariadna, puțin camuflată de un mare samovar de aramă, era întoarsă cu spatele spre lumina palidă de iarnă care pătrundea printr-o fereastră mică și foarte murdară. Janusz, răspunzînd la întrebări și vorbind el însuși mult (cum nu prea obișnuia), nu se putea dumiri asupra expresiei feței ei. Era îmbrăcată într-o rochie simplă bleumarin. Odată, cînd s-a ridicat să meargă la bucătărie după ceva, văzu că purta cizme de culoare vișiniu-gălbuie, cu șireturi. Tocurile înalte pocneau tare. Nu-și putea lua ochii de la ea. I se păru din nou alta, dar din nou nu așa cum și-o imaginase în ultimele zile.
Nievolin era ca la el acasă. Discutau, firește, politică.
Volodia merse în camera alăturată și-i aduse lui Janusz un ursuleț de porțelan din Copenhaga, care ornase odinioară biroul tatălui său.
— Privește, zise el, pentru tine l-am scos din casa în flăcări de la Mańkowka.
— Deci, casa a ars? întrebă el pe Volodia.
— Ți-ai închipuit altceva? Din moment ce i s-a pus foc a ars...
— Firește, bombăni Janusz.
— Pe tata l-ați îngropat lîngă paraclis? întrebă Volodia.
— Da. Doar știi...
— Da, așa-i, mormăi Volodia și o rugă pe soră-sa să-i mai toarne o ceașcă de ceai.

Janusz examină cîteva clipe, în tăcere, pe Volodia. Era acum mai mare, se făcuse un bărbat trupeș, rumen la față, dar avea aceiași ochi luminoși — sub sprîncenele negre, neschimbați.
— Uite, nu prea înțeleg, ce-ai căutat tu acolo? zise Janusz.
— Nici eu nu prea înțeleg, răspunse Volodia, evaziv.
— Cum ce? întrebă deodată, cu entuziasm, Ariadna, a ajutat revoluția!
— Revoluția constă oare în incendierea caselor? întrebă Janusz
— Și din incendierea caselor, răspunse Volodia, grav.
— Știi, Conacul de la Molińce a scăpat, strigă Walerek, adresîndu-se peste masă lui Janusz. Janusz înțelese că Walerek băuse cam multă vodcă.
— Nu te teme, nu te vei mai întoarce acolo, zise Volodia, fără să-l privească.
— Cine știe, cine știe? rîse Walerek.
Volodia nu-i luă cuvintele în serios.
— După ultima răsturnare de la Petrograd, revoluția a intrat într-o fază nouă...
— Așa crezi? întrebă Janusz, care nu se prea descurca în problemele politice.
— În orice caz, își întări Volodia argumentarea, întoarcere nu există și nici nu poate exista.
— Totul trebuie construit din nou, exclamă Ariadna, cu același entuziasm.
Janusz, o privi nedumerit. Nievolin o mînca din ochi. După cîtva timp bărbații se ridicară.
— Trebuie să plecăm.
— Fiți însă cu băgare de seamă, patrulele Consiliului Central circulă astăzi mai des.
— N-am observat, spuse Janusz. Am actele în regulă.

— Walerek, rămîi la noapte aici? întrebă Ariadna.

— Nu, astăzi nu, exclamă Walerek, pe un ton mai ridicat decît s-ar fi cuvenit, și se înroși pe loc.

Janusz se gîndi la transformarea pe care o suferise Walerek. Îl văzuse nu de mult, chiar vara trecută venise la Molińce. Acum era mai rumen la față, iar puful negru de sub nas devenise mustăcioară.

— Și unde te duci? întrebă el. De ce nu vii la familia Szyller?

— Ce să fac eu acolo? și Walerek dădu din umeri. Acolo, fără muzică, nu poți face un pas. Eu în schimb nu sînt în stare să bat toba și nici chiar să cînt la pianolă, ca tată-tu.

Numai cînd Walerek se întoarse din antreu, Janusz observă că mantaua lui avea trese de locotenent în armata Consiliului Central, iar chipiul un șiret albastru-închis.

— Ești în armată? întrebă el.

— Ce altceva am de făcut?.... trebuie..., mormăi Walerek.

Nievolin nu-i adresase lui Janusz nici un cuvînt în tot cursul serii. Vorbise numai cu Ariadna și cu Volodia, iar acum își luă rămas bun de la el, ceremonios, bătînd din călcîie. Ieșiră. Ariadna, rămasă singură cu Janusz, întrebă:

— Nu vrei să trecem în odaia mea?

Odaia era mai luminoasă și mai bine aranjată. Patul Ariadnei era acoperit cu o cuvertură albă de muselin, iar lîngă pat era un fotoliu adînc, în care se așeză Ariadna. Cu fața la fereastră, întreaga lumină se revărsa pe chipul ei. Janusz luă loc pe un scăunel scund sub fereastră și acum își putea privi prietena în voie.

— Mobilele astea sînt cele din vechea noastră locuință. Singurele pe care le-am salvat, cînd m-am mutat la Volodia. Tata a fost omorît, știi? L-au ucis pe stradă, îndată după izbucnirea revoluției. Și acum, uite, locuim așa cum vezi, adăugă ea destul de nervos, văzînd că Janusz o privește țintă și fără să spună nimic.

— De ce te uiți așa la mine?

— Caut pe fața dumitale trăsăturile pe care le-am cunoscut. Și care, apoi, mi-au însoțit multe din visele mele.

Ariadna rîse.

— Uite, vezi, acum totul trebuie construit din temelii. Volodia crede în revoluție, și uite, acum cred și eu. Acum lucrăm pentru revoluție, ascunzîndu-ne de Consiliul Central — el, eu și Nievolin...

— Și Walerek, nu?

— El? Nu știu. El este cu ceilalți. Dar e un băiat bun. Și iată, nicicînd n-am fost încă atît de fericită. Căci, vezi dumneata, aici lucrăm pentru ziua de mîine, pentru popor, pentru toți oamenii din lume. Noi îi așteptăm pe bolșevici aici. Războiul civil trebuie să se termine victorios. Consiliul Central e o aiureală, ca și întreaga republică ucrainiană. E un fel de burghezie. Desigur, ei vor sosi, Volodia crede că în decembrie, în ianuarie, bolșevicii vor fi aici. Așa că noi le pregătim terenul. Volodia și Nievolin merg la ședințe, au oamenii lor printre marinari, printre muncitorii din port, fiindcă lui Volodia i-a fost repartizat cartierul portului, au arme și încă mai strîng. Toți sînt aici pregătiți pentru revoluția cea adevărată... Căci asta, spune Volodia, nu face doi bani, e o nimica toată. Și Guvernul Provizoriu și Kereński s-au prăbușit, chiar și Consti-

tuanta aia, bine că au alungat-o ! Acum, avem o viață nouă, dreaptă !

Ariadna spunea toate acestea cu un ton nefiresc, care nu era al ei, ca și cum cuvintele ar fi ajuns la ea din cușca unui sufler. In cele din urmă adăugă :

— Dumneata ești cu noi, nu-i așa ? Eu gîndesc că dumenata ești un entuziast, că ești însuflețit de credința noastră și că vei merge cu noi în port. Întotdeauna am simțit lucrul acesta, intuitiv, de cîte ori m-am gîndit la dumneata...

— Te-ai gîndit la mine ?

— Da, m-am gîndit.

— În toți anii aceștia atît de lungi ?

Janusz nu-și dădu seama cum de pe scăunelul scund se pomeni lîngă Ariadna, îngenunchind în fața ei și punîndu-și mîinile pe genunchii ei.

— În anii aceștia lungi ? repetă el. Dumneata nu știi ce au fost pentru mine anii aceștia lungi ; n-a fost o zi, o oră, ca să nu mă gîndesc la dumneata. Astfel, ai devenit pentru mine ceva ireal, imaginat, un vis... Nu pot înțelege cum se face că dumneata ești acum în fața mea. Cu trei ani în urmă aveai o față cu totul alta, fără zîmbetul acesta, erai cu totul alta, dar și eu sînt un alt om, nou. Voi lucra alături de voi, dar trebuie să-mi spui ce am de făcut... Dă-mi o răsplată pentru toți anii plini de chinuri, pentru spaima că nu te voi mai vedea niciodată, pentru umilirea iubirii...

Ariadna se aplecă spre el și acum văzu limpede și de foarte aproape ochii ei, în care parcă se reflecta ceața orbirii, sau a demenței. Deschidea și își închidea gura ca un pește aruncat pe malul apei. Se apleca tot mai aproape, dar el nu se mișca, uitîndu-se țintă în ochii ei.

— Așadar mă iubești ?

Buzele ei pronunțară cuvîntul *„lubitie“*, ca și cum ar fi sorbit o licoare, picătură cu picătură. Janusz, cuprins de un fior interior, repetă :

— Te iubesc, te iubesc, te iubesc, te iubesc.

Atingerea trupului ei fu ceva atît de neașteptat, de neobișnuit, ceva urzit dintr-o substanță cu totul și cu totul necunoscută. Fiecare atingere — o dezmierda încet și timid — era revelația unor plaiuri nebănuite. Deși și-o imaginase pe Ariadna atîtea nopți de-a rîndul, lucrul acesta nu și-l putuse închipui, depășea nu numai putința închipuirii, dar chiar și a simțirii lui. Nu știa ce să facă ; fu cuprins, pe neașteptate, de slăbiciune și rămase cu capul răvășit, strîns lipit de sînul femeii... al primei femei. Ariadna trebui să preia ea, treptat, inițiativa, să-i ridice capul spre ea și să-și lipească buzele de ale lui. Sărutul i se păru o faptă rea, neașteptată, în afara obișnuinței vieții, dar se afundă cu sărutarea asta ca într-o prăpastie. Nu bănuise că se poate trăi astfel de clipe, că posedarea trupului iubit poate fi un lucru atît de fără socotință, că marginea dragostei este chiar marginea vieții, dincolo de care nu-i decît alunecarea nesfîrșită în prăpastia morții.

VIII

Familia Royski sosi la Odesa abia de Crăciun. Venise doamna Royska, mătușa Michasia, Ola și Józio. Domnul Royski părăsise Skwira și pornise spre Kiev, unde avea unele treburi ; nu se știa însă dacă ajunsese la destinație, căci nu trimisese nici o veste. Tăbărîră cu toții în casa Szyllerilor,

doamnele în cojoace, cu şaluri pe cap, iar Józio într-o manta uzată. Casa Szyllerilor era însă atît de spaţioasă, încît totalitatea oaspeţilor se pierdu în ea, fără urmă. Dincolo de sufragerie, dintr-un coridor lung, plin de dulapuri, se intra în cîteva odăi de musafiri, unde se instalară doamnele. Józio fu găzduit în aceeaşi cameră cu Janusz.

— Janusz e însă plecat în clipa asta, zise cu tristeţe doamna Szyller, adresîndu-se doamnei Royska. Acum vine mai rar la noi, uneori chiar rămîne, peste noapte, în oraş...

Doamna Royska se miră :

— Ce face el aici ? întrebă ea.

— Nu ştiu.

— Dar Walerek ? Walerek ? întrebă doamna Royska.

— Nu ştiu nici de el. Nu vine pe la noi.

Îndată ce se răspîndi vestea sosirii familiei Royski, apărură spre seară Janusz, şi nu mult după el, Walerek. Se strînseră cu toţii în atelier şi îşi povestiră unul altuia emoţiile trăite în ultimele săptămîni. Doamna Royska şi Walerek vorbeau cel mai mult. Janusz mai mult tăcea, iar Ola nu scotea nici un cuvînt. Cu familia Royska sosise şi Karl.

Hans plecase din Skwira cu un paşaport fals. Adolf dispăruse. Karl servi ceaiul celor de faţă, iar doamna Szyller scoase nişte dulceaţă, veche de vreo trei ani.

Ola tăcea, dar era atentă ca şi cum ar fi pîndit fiecare cuvînt. Pe faţă avea pete roşii de emoţie. Janusz nu se uita în ochii nimănui, ca şi cum, demonstrativ, nu înţelegea să se alăture corului acelora ce condamnau revoluţia. S-a vorbit mult despre formaţiile lui Dowbor-Muśnicki, care se organizau la nord ; deocamdată Odesa era

despărţită printr-un cordon de celelalte ţinuturi, iar veştile ce pătrundeau erau îndoielnice sau deformate.

— Dacă s-ar organiza aici o astfel de armată, m-aş înrola îndată, zise Józio, dar tu, Janusz ?

Janusz nu răspunse nimic. În locul lui doamna Royska spuse zîmbind :

— Pe Janusz nu-l prea trage inima la aşa ceva.

Edgar sări în apărarea lui.

— Noi, intelectualii, nu ne gîndim la război.

Józio izbucni :

— Deci îl treci şi pe Janusz în partida „ta" ? Şi îl scuteşti de orice datorie ?

Edgar îl privi uimit.

Numele lui Spychała nu fu pronunţat deloc. Deabia cînd toţi se retraseră, destul de devreme, la odihnă, Józio şi Janusz începură să vorbească despre el. Janusz, de altfel, vorbea despre Kazimierz cu o oarecare aversiune. Józio nu putu înţelege care-i pricina.

— Ştii, zise Józio, s-a purtat cu Ola ca un porc. Trebuia să se întoarcă numaidecît la Skwira şi s-a mulţumit să trimită doar o poştală neroadă...

— Ce s-a întîmplat ?

— Ştiu şi eu ? Ea nu vrea să spună nimic.

— E clar că n-a trecut cordonul şi n-a venit aici fără nici un motiv. Şi nu pentru ochii frumoşi ai Olei.

— Poate că şi ei au fost unul din motive.

— Da, însă cauzele cele mai importante sînt altele. El are aici o misiune militară.

— Ce spui ? Crezi că şi eu aş putea ? Józio se înflăcără. Era frig, dar şedea pe pat dezbrăcat la piele. Janusz îl privi şi fu cuprins de ui-

mire. Józio era acum nespus de arătos. Mai ales așa cum ședea, fără cămașă, linia mușchilor rotunzi de pe brațe era foarte frumoasă. Mai de mult nu se uita la așa ceva, acum însă știa să vadă, căci înțelegea ce este trupul. Compara frumusețea sa cu cea a lui Józio și simțea junghiul invidiei. Ariadna ar fi preferat trupul acesta de efeb grec, în locul brațelor uscățive și pieptului lui nespus de plăpînd, pe care i se puteau număra toate coastele. Acum, orice trup la care se gîndea îl compara cu trupul Ariadnei. Nu se putea gîndi la altceva.

Cineva bătu la ușă și Edgar intră cu o sticlă prăfuită în mînă.

— Uite, băieți, zise el, am descoperit undeva în cămară încă o sticlă de mied vechi. M-am gîndit că o putem goli noi trei.

Józio, fără să se jeneze de goliciunea lui, sări în mijlocul odăii.

— Dă-ne-o, dă-ne-o, și smulse sticla din mîna lui Edgar — s-o golim îndată. Unde găsim însă pahare ?

Au găsit și pahare. Józio îmbrăcă pijamaua caldă a lui Edgar și se așezară tustrei în jurul unei mese mici. După primul pahar, Józio cuteză să-l întrebe pe Edgar despre Elzunia. Nu de mult cîntase la Petrograd ; acum, nu mai avea știri de la ea.

— Nu înțeleg cum poate cineva să meargă la teatru acum, cînd pretutindeni se petrec lucruri grave. Eu n-am mai putut rezista la Skwira.

— Te cred, rosti Edgar ; nici la Odesa nu-i mai bine. Am dat două concerte în scop de binefacere.

— Ce-ai cîntat ? îl întrebă Józio.

— O sonată. Propriu-zis un andante dintr-o sonată.

— Tocmai ce cînta tata la pianolă, spuse Janusz.

— Asta-i bună, făcu Józio, concerte, teatre... Și noi, în plin război...

De departe, dinspre linia ferată, se auzi atunci un șuieart prelung de locomotivă, pe care Janusz nu-l putuse asculta niciodată fără emoție. Locomotiva șuiera tocmai ca în seara cînd fusese pentru întîia oară la Ariadna. Tot așa șuierase și cînd, adolescent fiind, se afla în trenul ce-l ducea la familia Biliński. Noaptea, trenul se oprea în stații și apoi, cînd se urnea din loc, scotea într-una, timp de un kilometru sau doi dincolo de stație, asemenea gemete ce nu puteau fi cu nimic asemuite. Janusz le îndrăgise, fiindcă ele îl transpuneau, pe loc, în primii ani ai copilăriei, în acele clipe neînstare încă să-și exprime sentimentele fracțiune cu fracțiune — așa cum i le simțea sufletul în toată plinătatea lor, i se părea că ele se prăbușeau, împreună parcă cu ființa lui întreagă, undeva în străfundurile existenței. Șuierăturile acestea prelungi trezeau în el senzația nașterii și a agoniei.

— De ce Maria n-a fost de-atîta vreme la noi ? întrebă Edgar.

— Nu știu, răspunse Janusz, îi văd acum atît de rar.

La auzul cuvintelor „îi văd“, Józio ciuli urechea, iar Janusz înțelese îndată că dacă Edgar venise și adusese sticla de mied, era numai ca să poată sta de vorbă cu ei despre Maria. Și, tocmai aceste două cuvinte care-i scăpaseră fără să vrea din gură, erau răspunsul dat lui Edgar. Ele însemnau : „De ce te mai ostenești, nu-i nimic de făcut, acolo-i Spychała. Abia în clipa aceea își dădu el însuși seama de rolul jucat de

Spychała pe lîngă soră-sa. Pînă atunci lucrul acesta nu-i venise în gînd, iar acum își aminti că în noaptea cînd așteptau atacul, adormise și că, trezindu-se, Spychała nu mai era în odaie. Încă de pe atunci fusese el la Maria. Îl năpădi mila de Edgar.

— Tu știi cît de mult prețuiesc eu inteligența ei și în plus cum știe ea să asculte muzică.

Janusz coborî ochii și nu mai scoase un cuvînt, Józio însă, care cunoștea bine pe Bilińska, nu mai știa ce să creadă.

— Ce vrei adică să spui ? îl întrebă uimit pe Edgar.

Edgar nu pricepuse. Cu un fel de mirare mută îl cerceta pe Józio ; Janusz începu să povestească despre simțul ei muzical, moștenit de la tată-său.

— Eu, vezi bine, nu prea am simț muzical, îmi place doar vioara și în general muzica de cameră. Știi ceva, Edgar, de ce nu scrii un cvartet ?

— Tocmai la asta mă gîndesc și eu, am chiar cîteva însemnări.

— Îl vei dedica Mariei, zise Józio, va suna chiar bine la ureche, ca o dedicație în genul lui Chopin : *à Madame la Princesse Marie Bilińska.*

Edgar zîmbi palid.

— Și-acum, noapte bună, băieți, spuse el, eu mă duc.

— Unde, Edgar, unde ? Nici miedul nu l-ai băut.

— Vă descurcați voi și singuri, adăugă Edgar și, fără grabă, oarecum îngîndurat, ieși din odaie.

— Ascultă, grăi Józio către Janusz, ce înseamnă toate astea ? Îmi ascundeți ceva ?

Janusz, fără să spună vreun cuvînt, se dezbrăcă și se întinse în pat, trăgînd plapoma și cojoacele pînă sub nas.

— E tare frig, stinge tu lumina.

Auzi cum Józio stinse lumînarea de pe masă, cum sorbi din paharul cu mied și în loc să meargă la patul lui, se îndreptă spre el.

— Dă-te mai încolo, am să dorm lîngă tine.

— Hai, du-te de-aici, du-te, se bosumflă Janusz, ai patul tău.

— Așa vom putea sta mai bine de vorbă, insistă Józio, noi, la școala militară, așa dormeam de regulă.

— Frumoase obiceiuri.

— Ba de loc, zise Józio făcîndu-și loc sub plapoma lui Janusz, asta n-are nici o legătură cu obiceiurile. Spune-mi mai bine ce înseamnă toate astea ?

— Edgar este îndrăgostit de sora mea.

— De Marysia ? Și-a pierdut capul. Dar Spychała ?

— Tocmai la asta mă tot gîndesc. Spychała, desigur, e și mai îndrăgostit.

— În cazul ăsta, ce se va întîmpla cu Ola ?

— Naiba știe ! Ce mă interesează ?

— Bine, dar tu, Janusz ? Și tu ești îndrăgostit ? Unde îți pierzi vremea toată ziua ? Ne-a spus bătrîna Szyllerowa...

— Fac vizite... am societatea mea...

— Nu fii așa discret, șopti Józio și, deodată, se apropie de Janusz vorbindu-i direct în ureche : Ai o femeie ? Vorbește, Janusz ! Povestește-mi, cum e... Uite, imaginează-ți, eu n-am avut niciodată o femeie...

— Văd și eu, mormăi Janusz, te comporți ca un mucos de paisprezece ani.

— Hai, Janusz, spune-mi cum e ?

Janusz auzi din nou șuieratul unui tren care pleca și care-l atrase ca într-o prăpastie fără

fund; cîteva clipe amuți, nedînd nici un fel de atenție lui Józio, al cărui braț era întins peste pieptul lui.

— E ceva ce nu se poate spune, rosti el deodată, misterios, ca și cum ar fi revenit pe pămînt dintr-o călătorie îndepărtată.

A doua zi dimineața cineva aduse în casa Szyllerilor patru chifle albe și un tort, cum n-ai fi putut găsi atunci, nu numai în toată Odesa, dar nici chiar în întregul sud al Rusiei. Pachetul era însoțit de un plic adresat Olei, iar în el un bilețel cu un nume și nimic mai mult. Iar numele acesta era:

Franciszek Gołąbek.

Doamna Szyllerowa era încîntată de pachetul primit, iar Karl înmînă bilețelul Olei cu o astfel de mutră de parcă i-ar fi predat o invitație la balul de la Schönbrunn. Olei i se împînziră ochii de lacrimi, iar mătușa Michasia, scoțîndu-și basmaua cu care-și încălzea obrazul, zise:

— Gołąbek? Cine-o mai fi și ăsta?

— E proprietarul cofetăriei. Ăla grasu!

Mătușa Michasia îl cunoscu chiar în după-amiaza aceea. Venise în grabă cu o cutie cu bomboane (de unde găsea el oare toate acestea aici în oraș?) foarte jenat, îmbujorat la față, dar, în același timp, tot atît de zgomotos. Pentru moment fu primit de doamna Szyllerowa și de doamna Royska. El insista însă s-o vadă neapărat pe domnișoara Ola. Era plin de haz, cu accentul lui neaoș de pe malurile Vistulei, ca și cu zîmbetul lipit pe fața lui mare, lată, de parcă ar fi fost făcută din cremă. Trăsăturile propriu-zis, erau destul de frumoase, iar ochii albaștri, plini de bonomie. Își freca mîinile, tot se mișca pe scaun și la fiecare două vorbe folosea expresia: „Stimată doamnă".

— Oare stimata doamnă nu dorește, stimată doamnă, puțină ciocolată? Căci... mai am încă rezerve de cacao și de ciocolată...

Doamna Royska surîdea cu distincție și încerca să răspundă firesc întrebărilor cu nemiluita pe care i le punea grăsunul. Intrară mătușa Michasia și Ola. Domnul Franciszek se ridică brusc de pe scaun, și-i sărută Olei mîna — cu toată împotrivirea ei — după care ceru doamnelor, insistent, să-i poruncească ce anume ar putea face pentru ele. Doamna Royska îl întrebă, folosindu-se de prilej, dacă are legături cu Kievul.

— Da, firește. Și ce adresă are stimatul dumnevoastră soț?

Doamna Royska dădu adresa unuia dintre prieteni.

În clipa aceea intră Kazimierz Spychała. Ola se înroși, apoi deveni palidă. Totuși, îi întinse mîna și, profitînd de învălmășeală, ieși. Peste o clipă Spychała, căutîndu-l pe Józio, intră în sufrageria, din care se ieșea în coridor. În sufragerie, la spatele jardinierei cu donițe, era Ola, cu fața la fereastră. Spychała îi spuse ceva. Cînd întoarse ochii spre el, văzu că plînsese cu o clipă mai înainte.

— Domnișoară Ola, zise el, ce s-a întîmplat cu dumneata?

Ola, întinzînd mîna peste jardinieră, în direcția salonului, arată spre ușă.

— Din cauza dumitale mă voi mărita cu brutarul ăla.

Kazimierz privi înspăimîntat la Ola și, fără să-și de-a seama ce face, spuse mecanic:

— Şi, în fond, de ce nu te-ai căsători cu domnul Gołąbek ?

Ola îşi acoperi faţa cu mîinile şi se întoarse din nou spre fereastră. Nu scoase nici un cuvînt, nici nu plînse. Spychała nu simţi nici un pic de milă. Era supărat foc pe ea, pentru o faptă făcută de el însuşi.

— Unde-i Józio ? întrebă el.

Cu un gest Ola îi arătă uşa dinspre coridor.

— Acolo, la Janusz, zise ea aspru.

Spychała, fără măcar să-şi întoarcă privirea, traversă încăperea şi deschise uşa. Ola tot aştepta să stea locului, să revină, să se oprească pe coridor. Dar bocănitul greu al cizmelor lui răsună pînă la capătul coridorului. Se auzi cum bătu la uşa băieţilor şi cum intră. Rămase acolo multă vreme.

Veni maică-sa şi-i spuse :

— Vino, Ola, domnul Gołąbek vrea să-şi ia rămas bun de la tine.

Ola se duse în salon fără tragere de inimă. Ca în vis întinse amîndouă mîinile domnului Gołąbek, care o întreabă dacă n-ar putea să vie şi mîine.

— Bine, poftiţi mîine, răspunse ea ; întorcîndu-şi capul zări faţa luminată de bucurie a mamei, care îşi uitase pînă şi durerea de măsele. Gołąbek plecă.

Mătuşa Michasia o îmbrăţişă pe Ola, cu un gest neaşteptat în braţele-i uscăţive.

— Vai, Dumnezeule, zise ea, Ola, tu tremuri toată !

— Aici, în salon, e atît de frig. Hai, mamă, să mergem la noi.

Şi pînă seara Ola nu mai fu văzută de nimeni. Toată vremea şi-o petrecu în odaie, cu mama ei. Nu ieşiră nici măcar la masă.

IX

Frontul se destrămă pe de-a-ntregul. Gările, vagoanele, trenurile, chiar şi şoselele erau ticsite de masa cenuşie a soldaţilor care, de capul lor, părăseau tranşeele şi se întorceau acasă. In schimb, armata bolşevică împingea o serie de regimente spre sud, sub comanda energică a comisarilor. În ianuarie 1918 regimentele acestea ocupară Kievul şi Odesa, împrăştiind pe partizanii Consiliului Central Ucrainian. Cînd Odesa căzu în mîinile armatei revoluţionare leniniste, Elżbieta Szyller se hotărî să părăsească Petrogradul şi să se strecoare pînă la ai ei, ceea ce însemna o adevărată expediţie, greu de dus pînă la capăt.

Mai întîi de toate trebuia să împrumuţi o înfăţişare asemănătoare mulţimii ce năpădea trenurile — şi care circulau nespus de prost — spre a nu atrage atenţia cuiva. Toate autorizaţiile necesare le obţinu cu uşurinţă, dată fiind calitatea ei de cîntăreaţă la Opera din Petrograd. Călătorea cu Helenka, fata de care se îngrijise ani de-a rîndul şi care-i făcea servicii pe jumătate de secretară, pe jumătate de cameristă. Se îmbrăcară în cojoace simple, îşi puseră pe cap broboade de lînă şi aşa, amestecate în mulţimea ostăşească, pătrunseră în vagonul ce trebuia să plece la Kiev. Pînă la pornirea trenului mai trecură cîteva ore, în răstimpul cărora patrulele verificau actele, nimeni neputînd să părăsească Petrogradul fără autorizaţie ; erau căutaţi îndeosebi aristocraţii, negustorii şi ofiţerii ţarişti.

Elźunia se aşeză pe o canapea, cîndva de clasa întîia sau a doua, iar astăzi, jupuită de postav, rînjindu-şi părul şi arcurile afară. Helenka stătea

în picioare. Lîngă ea se ascundea, în umbră, un om gras, îmbrăcat într-o „poddiovka“[1] neagră, așa cum obișnuiau în trecut negustorii mai mărunți și așa-zișii „prikazciki“[2]. Pe cap purta o șapcă, lucind din cale-afară de nouă ce era. Omul căută puțin la Elźunia, bănuind că și ea ascunde, ca și el, pe cineva ce aparține „lumii“ petersburgheze, la care astăzi, trebuia nu numai să renunți, dar chiar să și fugi cît mai departe de ea. Elżbieta bănui de asemenea, mai ales după nerăbdarea cu care călătorul acesta aștepta plecarea trenului, că era cineva ce ținea cu tot dinadinsul să zboare spre sud. Cu cîteva clipe înainte de pornirea trenului o patrulă intră în vagon. De fapt numai un soldat, celălalt rămase pe peron, dincolo de geamul spart, zorindu-l pe primul :

— Hai, termină, trenul pleacă îndată.

Soldatul examină hîrtiile mai mult de formă. Ceru și omului cu șapcă nouă să-i arate actele. Cu mîna tremurîndă, acesta i le dădu. În aparență, erau în perfectă ordine. Comisariatul general al sănătății autoriza pe felcerul Rabinovici să plece la Kiev, la familia lui.

Soldatului nu-i plăcu însă, se pare, aspectul exterior al „felcerului Rabinovici“.

— *Vî kto takoi ?*[3] întrebă el fără să-i restituie autorizația.

— Scrie doar în bilet, sînt felcerul Rabinovici. Locuiesc permanent la Kiev.

— În ce stradă ?

— În strada Funduklejovska.

[1] Scurtă (rus.).
[2] Băieți de prăvălie (rus.).
[3] Cine sînteți dv. ? (rus.).

— Minți, strigă deodată soldatul, pe strada Funduklejovska nu locuiește nici un felcer Rabinovici !

Omul șovăi.

— Am locuit mai de mult pe strada Tereșcenkovska, adăugă el și asta-l pierdu.

— Urmează-mă, zise soldatul.

Rabinovici începu să-i explice în grabă ceva, dar cuvintele i se încurcau în gură. Al doilea soldat din patrulă zorea, de pe peron.

— Mai iute, Vasia, s-a dat semnalul.

— Mai repede, mai repede, urmează-mă, striga soldatul din vagon.

Presupusul felcer arunca în jurul lui priviri disperate, căutîndu-și salvarea. Elżbietei i se făcu milă de el. Nedîndu-și seama ce face, zîmbi soldatului, spunîndu-i :

— De ce nu lăsați în pace pe tovarășul Rabinovici ? Merge doar cu mine la Kiev. Este un cunoscut de-al meu.

— Dar tu cine ești ? se burzului soldatul.

— Eu sînt cîntăreață la Opera din Petrograd, Elżbieta Szyller, zise Elźunia cu demnitate.

— Cîntăreață ? întrebă soldatul.

— Vasia, Vasia, mai repede, îl zorea glasul de pe peron, trenul pornește.

— Da, cîntăreață. Nu m-ați auzit cîntînd ?

— *Nu evo k ciortu !*[1] înjură el și, schițînd un gest de renunțare, își făcu loc cu forța spre ieșire. Trenul, într-adevăr, pornise domol.

În umbra peroanelor pe lîngă care treceau, felcerul Rabinovici se înclină, strîngînd recunoscător brațul Elżbietei.

[1] La dracu cu el ! (rus.).

Drumul întreg trecu cu bine. Așteptară cîteva ore la Moscova, apoi, la Kiev, legătura. Cînd, după o săptămînă de călătorie, grea, ajunse în sfîrșit la Odesa, Elźbietka era frîntă de oboseală.

Tot Edgar îi deschise ușa, zărind în prag pe sora lui, însoțită de Helenka. Rabinovici își însemnă adresa cîntăreței, făgăduindu-i că o va vizita în una din zilele următoare.

Elźbietka în cojoc și cu broboadă intră în sufragerie și, sprijinită de fratele și de mama ei care, înspăimîntată, venise în fugă, se lăsă pe un scaun. Privirea-i căzu pe un tînăr înalt, chipeș, care stătea de cealaltă parte a mesei și o privea uimit.

— Józio ! rosti Elźbietka, nu te-am recunoscut din primul moment... Mamă, e cu putință să fac o baie ?

— Da, vom face tot ce putem. Trebuie să încălzim apa pe soba din bucătărie... Altfel nu se poate.

— Numai să n-o puneți la treabă pe Helenka ; și ea este obosită.

Helenka însă își scosese cojocul, desfăcuse broboadele cu care fusese înfofolită și cu pași liniștiți începuse să trebăluiască prin casă.

— Unde va locui domnișoara Elźbietka ? întrebă ea.

— În odaia ei ; este liberă. Józio, ajută-i Helenkăi să ducă bagajele.

Józio apucă valizele Elźuniei, înfășurate în saci și legate cu sfori spre a nu da de bănuit, și le cără prin coridorul lung pînă la o odaie mică, situată între dormitorul bătrînilor Szyller și odaia pe care o ocupa el cu Janusz. Odaia Elźuniei era micuță, dar foarte plăcută. Era tapisată toată cu creton pe care erau imprimate păsări mari, cafenii-verzi pe un fond crem. O fotografie mare a lui Carusso era pe birou, iar alături un pian, în miniatură, „pentru exerciții". În toată odaia stăruia un miros pătrunzător dar delicat de parfumuri cu totul deosebite și un soi de mireasmă de flori ofilite de salcîm, sau de liliac neînflorit. Józio, așezînd valizele pe pardoseală, zise Helenkăi, care tocmai deschidea dulapul :

— Ce miroase aici, așa ?

— Parfumurile domnișoarei Elźbieta, răspunse ea, aceleași de totdeauna : „Nuit de Paris".

Pe Józio îl izbi frumosul accent franțuzesc, cu care Helenka pronunțase numele parfumului. Deasupra patului atîrna un tablou de școală germană înfățișînd scene din legenda trandafirilor sfintei Elisabeta. Sub el, o gravură de proporții mai mici, reprezenta pe Liszt dirijînd, în sutană, oratoriul *Sancta Elisabeth*.

Cînd Józio se întoarse în sufragerie, Elźbietka, fără să-și fi scos încă broboadele și cojoacele, discuta însuflețită cu doamna Szyller și cu mătușa Michasia — tot legată la falcă — despre viitoarea căsătorie a Olei cu Gołąbek.

— Ar fi un lucru lipsit de sens să dăm fata după un moș.

— Dar e tînăr !

— Un brutar este întotdeauna bătrîn.

— Cofetar, draga mea, cofetar, zise mătușa Michasia, cu o ușoară indignare.

— Se vor putea întoarce la Varșovia — încercă doamna Szyller să o convingă, uitîndu-se la lampa de deasupra mesei — gîndește-te, Elźunia, ce fericire pentru Michasia.

— Doar nu se mărită mătușa Michasia ! exclamă Elźunia, indignată.

Edgar ședea lîngă soră-sa ținînd-o de mînă. O privea fără să-i spună vreo vorbă și fără să asculte conversația din jurul lui.

Cînd Józio intră, Elźunia își reaminti de el.

— Nici nu te-am recunoscut, n-am crezut că mai poți crește! Te-ai făcut un adevărat bărbat. Dar mama unde-i?

— Mama s-a dus în oraș. Se va întoarce îndată.

Cuvintele schimbate erau destul de obișnuite; urechea trează a lui Edgar sesiză însă în sunetul vocilor lor un ton ciudat. Își luă ochii de pe chipul Elżbietei și cercetă atent pe Józio.

Józio simțise și el că în fraza: „Mama s-a dus în oraș, se va întoarce îndată", pusese prea mult sentiment. Intonația îi răsuna în urechi prea semnificativ, ca o coardă, întinsă, de violoncel. Se rușină foarte tare și se înroși, simțind cum sîngele îi năvălește în obraji.

Edgar observă acest lucru și se sculă de pe scaun.

— De ce nu te dezbraci? întrebă el pe Elźunia.

— E mai bine să mă fac comodă în odaie la mine, răspunse ea, ridicîndu-se și îndreptîndu-se cu pași nesiguri, obosiți, spre coridor.

Peste cîteva zile își făcu apariția felcerul Rabinovici. Helenka îl conduse în odaia Elźuniei. Din camera lui, Józio îi auzi prin perete cum vorbeau cu glas tare, rîzînd apoi, cu voioșie. Nu știa de ce, dar lucrul acesta îl irită nespus de mult. În odaia lui Józio se afla și Walerek, îmbrăcat în haine civile. Unde locuia Walerek și cu ce se ocupa, era greu de aflat. Frații nu se puteau înțelege. În timp ce Józio punea toate chestiunile, toate întrebările pe șleau, aproape primitiv, Walerek, dimpotrivă, avea o predispoziție naturală să se sustragă de la răspunsuri fățișe. Nu era în stare să se pronunțe firesc în nici o chestiune. Se pare că se ocupa cu ceva treburi comerciale, dar ce vindea, cui și unde, era greu de știut. Józio, de altfel, nici nu-l ascultă pe fratele său care povestea niște lucruri ciudate despre Spychała. El își încordase auzul ca să asculte ce se petrecea dincolo de perete. Conversația nu dură mult, urmară pași, zgomotul ușii închise, soneria de trei ori (așa o chema Elźunia pe Helenka) și apoi alți pași în direcția antreului.

— Ce-ai spus despre Spychała? întrebă mașinal Józio pe fratele său.

— Am spus că se ocupă aici, cu treburi secrete, răspunse acesta, dar încă n-am putut mirosi cu ce anume.

Walerek stătea în dreptul ferestrei. Józio îi examina silueta înaltă, deșirată, neînchegată încă. Nu-i plăcea luciul acela neliniștit, ce-i sclipea în ochii aplecați acum spre el cercetător și totdeodată ochiul stîng, care, alunecînd parcă în adînc, ar fi încetat să vadă, pierduse orice expresie. Mîniat de chipul acesta de a privi, dădu din umeri.

— E mai bine să nu mai adulmeci...

Intră în sufragerie; acolo, în mijlocul încăperii, doamna Szyllerowa, neputincioasă, privea cu ochii larg deschiși chipul Elźuniei, care-i spunea ceva repede și agitat.

— Acum? Cu vaporul? prin marea minată?

— Numai pînă în România, preciză Elźunia.

— România e ocupată de germani.

— Nu toată. El spune că va putea ajunge pînă la Constantinopol.

Doamnele tăcură. Józio traversă încăperea și se îndreptă spre camera lui Edgar, care, întins în pat, citea.

— E o carte admirabilă — și adăugă un nume rusesc — despre Sicilia...

Fără să spună un cuvînt Józio se așeză lîngă pat pe un fotoliu. Frînturile de conversație ce se auzeau îl neliniștiră, deși nu le înțelegea semnificația. Asculta mecanic pe Edgar, dînd afirmativ din cap. Din salonul aflat în fața ușii lui Edgar răsunară game și cîntece. Elźunia începuse să se ocupe de fiica paznicului, care, după cum constatase, avea o voce frumoasă.

— Tu Edgar, zise deodată Józio, ești un om ciudat, pe tine nu te interesează nimic ?

— Cum, nimic ? Dimpotrivă, mă interesează totul.

Veni și Janusz. Tăcut, se așeză și el în alt colț al odăii. Era neliniștit cu toată aparenta lui imobilitate.

— Germanii înaintează pe urmele armatei în descompunere, rosti el. În curînd, vor fi aici. În Crimeea, pe Don, garda albă continuă să lupte. Situația roșilor la Odesa se înrăutățește pe zi ce trece.

O clipă tăcură. Edgar reveni însă din nou la lucrarea despre Sicilia și apoi vorbi despre Florența. În salon, cîntecele amuțiră, Elźunia cu Hania încercînd acum game. Józio simțea că nu va mai putea rezista. În odaie, întunericul cădea cu repeziciune.

După cină bătu la ușa Elźuniei și, curajos, intră în odaie. La micul ei birou, Elźunia ridică spre el, fără uimire, ochii ei mari, albaștri și-i zise :

— Ia loc, Józio.

Șezu chiar lîngă birou. Niciodată nu-i văzuse fața atît de aproape. Îi examină nările care-i vibrau cînd vorbea, buzele care i se arcuiau cu precizie la articularea limpede a cuvintelor. Elźunia avea o dicțiune admirabilă. Se apleca spre ea, ca și cum ar fi vrut să-i soarbă cuvintele, deși, Dumnezeu îi era martor, nu prea le înțelegea sensul.

La un moment dat o întrerupse, întrebînd-o :

— Ce-i cu felcerul care a sosit azi ? Cine e ?

Elźunia zîmbi.

— Nu-i nici un felcer. Ție îți pot spune, fiindcă nu vei repeta nimănui. Este bancherul Rubinstein, știi, acela de la Petersburg. El vrea să se strecoare pînă în Crimeea, duce bani împărătesei-mamă.

— Și tu vrei să pleci cu el ?

Elźunia se gîndi o clipă și-l privi cercetător.

— De unde știi ?

— Mi-am închipuit, șopti el, sau mai bine zis am presimțit.

Îi apucă mîna, mai sus de încheietura palmei și simți, în același timp, calda atingere a pielii și răceala metalică a brățării ceasului.

— Nu pleca, o rugă el, nu pleca.

Elźunia rîse destul de înțelegător.

— Ce ți-a năzărit ? De ce să nu plec ? Ținta lui finală este Londra. Acolo are bani. Mi-a făgăduit că mă va ajuta să ajung și eu acolo. N-am cîntat niciodată la „Covent Garden".

Fără a-i lua în seamă vorbele, Józio îi strîngea tot mai puternic mîna, simțindu-i pulsația sîngelui. Și-n timp ce brățara intra tot mai adînc în piele, el repeta aproape inconștient :

— Nu pleca, nu pleca.

Elźunia, iritată, încercă la un moment dat să-și smulgă brațul din mîna lui, dar nu izbuti :

— Ce-i cu tine ? strigă ea. Lasă-mă ! Mă doare !

Și-și dădu capul pe spate, descoperindu-și gîtul alb.

Józio, fără să-i slăbească mîna, se ridică și, aplecat spre ea, cu dinții încleștați și vocea tremurîndă, îi zise :

— Gîndești că pe mine nu mă doare că nu te uiți la mine deloc ?

Și o sărută pe gură, scurt, puternic. Ea închise ochii. Józio se desprinse, făcu doi pași spre ușă, apoi se întoarse și, oprindu-se foarte aproape de Elźunia — rămasă așa cum o lăsase, cu capul dat pe spate, nemișcată și cu ochii închiși — îi șopti la ureche :

— Nu închide ușa, mă voi reîntoarce la noapte !

X

Din ziua în care Odesa fusese ocupată de bolșevici, în casa Tarlo de pe deal domnea sau pustiul, sau animația. Nievolin și Volodia erau foarte ocupați. Nievolin lucra într-un birou, iar Volodia, la început, la sfatul orășenesc, apoi la comisia extraordinară pentru lupta împotriva contrarevoluției. Ariadna trecea iarăși printr-o nouă fază. Pe jumătate în uniformă, purta pe cap o „papahă" enormă, frecventînd mitingurile și ședințele, unde lua cuvîntul și declama versuri revoluționare. Era la modă Maiakovski, și așa cum în trecut, prelungind ușor accentele, recita melodioasele versuri ale lui Blok, la fel și acum își dădea toată osteneala să spună răspicat, în fața mulțimilor, versurile sacadate ale lui Maiakovski. Janusz, care o auzise de cîteva ori, mărturisea că o prefera cînd declama versurile lui Blok.

El venea acum destul de des la ei, petrecîndu-și timpul mai mult în casa Tarlo decît la familia Szyller, unde apărea doar noaptea, destul de

tîrziu. Rar se întîmpla însă să-i găsească pe toți împreună, în casa Tarlo de pe Dvorțova. Cel mai rar o găsea tocmai pe Ariadna și aproape niciodată nu se întîlneau numai ei doi, singuri. Venea cu cîteva clipe mai înainte de ora cînd poliția interzicea circulația, fie bine dispusă, cu obrajii aprinși și povestind despre ultima ședință, fie încruntată dar calmă, fără să scoată un cuvînt. Volodia aducea cu sine, în servieta de care nu se despărțea niciodată, maldăre de hîrtii, pe care le răsfoia — cu un aer preocupat — la masa din prima încăpere, în timp ce în a doua odaie, Ariadna, cu Nievolin și Janusz, abia de schimbau cîteva cuvinte. Devenise oarecum neîncrezătoare și se comporta ca și cum Janusz ar fi trădat-o.

Walerek se furișa acum pe străzile Odesei într-o îmbrăcăminte civilă, foarte modestă. Cu toată purtarea sa revoluționară, Volodia îi făcuse rost de niște acte false și de un post fictiv, la unul din docurile din port. Spychała nu ieșea din casă și nimeni nu-l putea vedea prin oraș. Seara, Nievolin întîrzia îndelung la Tarlo și, cum locuia în altă parte, avea acum un bilet de voie cu care putea să circule și noaptea.

Janusz se gîndea atît de mult la Ariadna, numai la ea și la comportarea ei, încît nu-l mai interesau nici problemele cele mai importante. Prințeza Muszka, la care locuia Bilińska, fiind arestată împreună cu fiul ei cel mai vîrstnic, Maria veni la Janusz să-l roage să intervină pe lîngă Volodia în favoarea prințesei.

— Ce te interesează ? întrebă el, extrem de uimit de această rugăminte, după care trecu la alt subiect. Ce se întîmplă oare cu Spychała ? Nu l-am mai văzut de mult.

— Nu știu, răspunse Maria, indispusă.

Serile și uneori chiar nopțile se întorcea acasă de la familia Tarlo fără să posede biletul de voie legal, iar dacă întîlnea vreo patrulă, le spunea cu o mutră atît de dezarmantă, că nu are „bilet de voie“, încît de cele mai multe ori i se dădea pace. De altfel, ca de obicei în astfel de cazuri, avea marele noroc să fie foarte rar oprit de patrule. Ceea ce simțea el, atunci cînd se întorcea noaptea pe străzile pustii și rău luminate ale Odesei, nu se putea defini. Pentru el, pe de o parte, exista doar o singură dominantă: Ariadna. Pe de altă parte, ambianța de beznă în care erau cufundate casele, adierea mîngîietoare a vîntului din port, ca și răbufnirea surdă a unor împușcături îndepărtate ce-i atingeau din cînd în cînd auzul, toate acestea îi trezeau un soi de vagi remușcări de conștiință. „Ce fac eu aici?“ se întreba el. Bilińska îl îndemna să se înroleze în corpul de armată de la Dowbór-Muśnicki, el însă nu era deloc dispus să facă așa ceva. Spychała — care asistase la convorbire, ieșind pentru cîteva clipe din vizuina lui — nu sprijinea cîtuși de puțin propunerea Mariei și nici nu îndemna pe Janusz să se strecoare pînă la Dowbór.

— Poate va avea altceva de lucru, chiar aici, zise Spychała.

Într-o seară Ariadna se întorsese acasă însoțită de un ofițer francez, membru al uneia din nenumăratele misiuni militare ce se aflau pe vremea aceea în Rusia. Epoca păcii de la Brest era pe aproape și francezii simțeau că terenul le devine tot mai neprielnic. Noua cunoștință a Ariadnei se gîndea, desigur, cum ar face și încotro s-o șteargă. Se numea Maurice Delattre; nu se știe de unde-l culesese Ariadna, sau unde-l întîlnise și ce intenții avea. Făcea, de altfel, o impresie destul de bună; de n-ar fi fost infernala lui uscățime, ar fi fost chiar chipeș. Avea ochii negri, mari, cu sclipiri cochete, lăsînd impresia că-l interesează femeile.

Prin chipul lui de a fi mărturisea că venise în casa din Dvorțova numai ca un cunoscut al Ariadnei. Volodia și Nievolin îl tratau cu o politețe rafinată, dar rece. Ariadna însă se fălea cu el ca și cum ar fi fost o specie rară de animal exotic. Deși se găsea cu multă greutate făină de grîu, ea (ajutată îndeosebi de Janusz) făcea totuși prăjituri pentru el. Francezul, la început, venea din trei în trei zile, apoi deveni un musafir de fiecare zi. Înghiți întreaga rezervă de dulceață de care mai dispunea încă Ariadna. Janusz mersese atît de departe, încît o rugase pe doamna Szyller să-i dea două borcane din cămara ei, numai pentru a vedea în ochii Ariadnei — căreia i le adusese — o licărire de recunoștință.

Odesa își schimba aspectul exterior. Abandonată și neglijată cîtva timp, după ultimele lupte, acum erau deschise cinematografele, teatrele și cîteva cafenele, ceea ce necesitase multă trudă și eforturi susținute, despre care doar Volodia — din întreaga societate din Dvorțova — mai știa cîte ceva. Odată cafenelele deschise, mulțimea năvăli. Uneori, Ariadna mergea acolo cu Janusz, la o cafea. Nu puteau ieși prea des, cafenelele fiind scumpe, iar Janusz lipsit de bani de mai multă vreme. Bilińska îl întrebase de cîteva ori dacă are nevoie, el însă nu voise să primească bani de la ea. De altfel nu știa măcar, dacă ea însăși, mama unui copil, într-o vreme cînd laptele, greu de găsit, costa atît de scump, are cu ce trăi.

Janusz observase că Ariadna ședea acum mult mai puțin acasă, și că destul de des se întîlnea cu

Maurice la cafeneaua mică de pe strada Derbasovska. Janusz ocolea localul acesta, deoarece nu ținea să-l întîlnească pe Gołąbek, față de care nutrea o instinctivă antipatie cît și un profund regret cauzat de întîmplarea cu Ola. În această privință era stăpînit de simțăminte felurite. Un simțămînt de părere de rău încerca el în raport de Spychała, dar mai ales în raport de sora lui. O compătimea sincer pe biata Ola. Gołąbek insista tot mai mult ca nunta să aibă loc cît de repede, fără a aștepta întoarcerea — atît de nesigură — în patrie.

Cu toate acestea, Janusz o conducea adesea pe Ariadna pînă la ușa cafenelei lui Gołąbek. Își luau rămas bun în fața vitrinei cu oglinzi, în dosul căreia se putea zări coama neagră și ochii sclipitori ai lui Maurice. Întotdeauna, în aceste cazuri, îi săruta mîna în stradă, deși ea îl rugase să nu mai facă acest lucru.

Într-o bună zi îl atrase însă înăuntru. Consimți, fără tragere de inimă și stătu mult la masă, în timp ce Ariadna conversa cu Maurice. Nici măcar nu asculta ce vorbesc. La un moment dat îl puse pe gînduri o întrebare a Ariadnei :

— Și cît timp e necesar pentru a ajunge pe mare în Crimeea ? (Vorbea prost franțuzește și spusese „le Crime" în loc de „la Crimée").

Cuvintele acestea, auzite în treacăt, îl zăpăciră în așa măsură, încît nu știu cum să reacționeze. De data aceasta Ariadna nu stătu prea mult în cafenea ; se grăbea, din nou, la o întrunire și își luă foarte repede rămas-bun de la domnul Delattre. Janusz se ridică repede spre a o conduce, dar de-abia făcuse cîțiva pași de la ușa cafenelei, cînd ea îi întinse mîna.

— Acum du-te, nu-i bine să fim văzuți mereu împreună.

— Ești urmărită ?

— Presupun că nu. Dar Delattre este.

— Pleci ? o întrebă Janusz, ținîndu-i mîna.

— Nu știu încă nici eu — și Ariadna își trase mîna din mîna lui.

— Dar de ce ? zise Janusz, ca și cum răspunsul Ariadnei ar fi fost pozitiv.

— Nu știu nimic, șopti Ariadna întorcînd capul, fără însă să plece.

— Dar munca ta ? Dar revoluția ? întrebă Janusz.

Se uită la el în fugă și își întoarse din nou privirea.

— Vreau să trăiesc ! șopti ea și mai încet.

Janusz se miră.

— „Să trăiesc" ? Ce înseamnează ?

Ariadna rîse.

— Ce înseamnă să trăiesc ? Cum să-ți explic... *Cogito ergo sum...* iar altfel... *amo ergo sum.* [1]

— Nu înțeleg nimic, spuse Janusz, apropiindu-și fața de chipul Ariadnei, spre a-i examina mai bine trăsăturile. Avea pielița obosită, îngălbenită.

— Nici eu nu pricep prea multe, dar vom vedea.

Ariadna se uită la el din nou. I se păru chiar că-l privise cu compătimire.

— Să nu mai vii de-acum, dragul meu, la noi — adăugă ea pe neașteptate și cu o oarecare hotărîre — așteaptă scrisoarea mea.

Timp de trei zile Janusz nu mai ieși din locuința familiei Szyller, în așteptarea unei vești de

[1] Gîndesc, deci sînt... iubesc, deci sînt (lat.).

la Ariadna. De-abia acum, stînd tot timpul în casă, de dimineață pînă seara, observă el cît de multe lucruri se schimbaseră aici. Doamna Szyllerowa umbla foarte încruntată, doamna Royska și mătușa Michasia se închideau în odaia lor, Ola se pare că plîngea și umbla din colț în colț, palidă și tristă. Numai Józio era întruchiparea bucuriei cu care, pur și simplu, umplea întreaga locuință, atît de înghesuită. Doamna Royska temîndu-se foarte mult pentru el, nu-l lăsa să iasă în oraș și era silit să stea toată ziulica în sufragerie. Uneori, glasul și rîsetele lui răsunau din odaia Elżbietkei. Aceasta, de cîteva ori pe zi, începea să cînte, dar după cîteva măsuri amuțea, ca o pasăre ce-și înălțase glasul într-o prea timpurie primăvară. În fiecare zi pe la amiază, venea la lecție micuța Hania din casa paznicului și atunci, de după ușa închisă, se auzeau două glasuri sonore, repetînd solfegii și note singuratice, care răsunau ca un fel de arie a flautului din *Somnambula* — flautul fiind vocea Elżbietkei. Zilele de februarie erau cenușii, iar adierea vîntului de sud, aducînd miros de iod, îi mîngîia lui Janusz nările ori de cîte ori geamurile erau deschise pentru obișnuita curățenie. In a treia zi spre seară, Elżbietka — ușa odăii sale spre coridor fiind deschisă — începu să cînte. Janusz, în camera lui, în fața ferestrei privea cum deasupra acoperișurilor caselor din față cerul se întuneca a noapte. Józio, după ce aruncase cartea citită, fiind de altfel și prea întuneric, se întinsese în pat. Cînd însă Elżbietka emise prima notă, prelungită, într-o mezza-voce suculentă (glasul ei răsuna într-adevăr, în această clipă, minunat) Józio sări în sus. Janusz își desprinse și el ochii de pe cerul cenușiu și-l privi cum,

rezemat în coate și strîmbîndu-și capul ca un cîine de rasă, se pornise să asculte, atît de concentrat, ca și cum ar fi căutat să descopere ceva anume în acest cîntec. Și în adevăr, în aria de Händel — cu care Elżbietka începuse azi concertul — străbătură unele tonuri bizare, mișcătoare și pline de rugăciune și totodată de senzualitate. Janusz, deopotrivă, asculta cîntarea asta de parcă ar fi fost propria destăinuire a unei ființe.

— Ce s-a întîmplat? șopti Józio. De ce cîntă așa?

În același timp, pe coridor se auziră pași ușori, ușa se deschise și apăru Edgar. Vocea Elżbietei zbura acum mai susținut, ca a unui violoncel, fără surdină. Józio se uită la Edgar, dar își întoarse ochii. Nu-și schimbase poziția. Janusz, simți un fior rece.

Aria de Händel se apropia de sfîrșit, într-un minunat pianissimo; ultimele două acorduri se stinseră într-o cadență perfectă. Nimeni nu se mișca. Un nou acompaniament ușor, unduitor și Elżbieta execută, apoi, una după alta, melodiile italiene ale lui Wolff. Janusz văzu aievea plaiurile calde ale fericirii, ceva ce nu există pe pămîntul secolului al douăzecelea și nici n-a putut exista vreodată, decît doară într-un asemenea cîntec. Presimțirea fericirii amestecîndu-i-se pe neașteptate cu spaima unei întîmplări cumplite, repeta și el, în gînd, aceeași întrebare, ca și Józio: „Ce s-a întîmplat? De ce cîntă așa?“ Și-l cuprinse teama că aici se petrecea un lucru nespus de important, de care nu știa nimic; că soarta lui se hotărăște undeva, în afară de el și fără nici o participare, cît de mică, a ființei lui. Soarta lui, sau poate soarta lor, cîteștrei? Fața

lui Edgar, stînd în fața ușii, sprijinit cu mîna de pervaz, pălea în umbră. Józio, nemișcat, tot în capul oaselor, în pat și cu capul aplecat, asculta cu sfințenie. Janusz, dîndu-și capul pe spate, închise ochii : pleoapele i se umplură de lacrimi.

Tocmai atunci se auzi un ciocănit puternic dinspre ușa bucătăriei. Nu se mișcă nimeni și nici Elźbieta nu-și întrerupse cîntecul. Janusz se ridică, îmbrățișă în pragul ușii cu căldură pe Edgar, și se duse la bucătărie unde aprinse o lumînare. Elźbieta continua să cînte : „Poți să rămîi pînă în zori la fereastră, cîntecul tot nu-ți va folosi la nimic". Janusz deschise ușa și un marinar zvelt, negricios la obraji și nespus de frumos, îi întinse, fără să spună o vorbă, un bilet și, salutînd „ca albii", făcu stînga-mprejur, coborînd scările, ca și cum s-ar fi dat jos de pe o scenă.

Apropiind bilețelul de lumină (din el se desprinse o fițuică tipărită) și aplecîndu-se asupra-i, Janusz citi :

„Vino mîine la nouă seara în portul vechi, pe molul[1] al șaptesprezecelea. Te va întîmpina același marinar. Alăturat îți trimit, pentru orice eventualitate, un bilet de voie pe numele tău, spre a putea circula noaptea.

Ariadna"

A doua zi dimineață, cu toate că-i fusese interzis, Janusz se repezi la casa din Dvorțova ; nu era însă nimeni. Se întoarse acasă neliniștit, unde găsi o scrisorică de la Maria, care-l implora să vină la ea. De cîtva timp Bilińska îi evita pe Szylleri. Aruncă biletul și începu să umble

[1] *Mol*, construcție în bazinul unui port, sub formă de dig, care înaintează de la țărm către larg.

în sus și în jos prin odaia îngustă. Józio era în camera lui Edgar. La prînz Janusz observase că neliniștea lui molipsise, oarecum, întreaga familie adunată în jurul mesei. Edgar tăcea, cu nasu-n farfurie, Elźbieta răspundea fără nici o noimă la întrebările mătușei Michasia, Ola arunca priviri agitate mamei și mătuși-si, iar doamna Royska se căznea — și lucrul se vedea limpede — să articuleze vorbe fără rost despre percheziții, despre vreme, despre un vecin arestat.

Se făcea seară încetul cu încetul. Janusz se așezase în fotoliul lui din fața ferestrei, în timp ce Józio se întinsese din nou în pat, cu aceeași carte în mînă. Lui Janusz nu-i scăpase că Helenka traversase de cîteva ori coridorul de la bucătărie pînă la odaia Elźbietei, unde se găsea doamna Szyllerowa. Ecoul conversației lor liniștite străbătea prin perete, în camera băieților. Seara de februarie căzuse devreme, iar în camera lor ce dădea spre curte, întunericul se întindea din ce în ce mai mult.

În cele din urmă Janusz, nemaiputînd rezista, porni în oraș, fără ca Józio să-l întrebe măcar de ce iese atît de tîrziu. În camera de lucru a lui Edgar ardea încă lampa, muzicianul stînd liniștit de vorbă cu Ryniewicz asupra veșnicei teme a profesorului : epoca glaciară.

Cînd Janusz se află în stradă, se întunecase de-a binelea, dar felinarele nu erau încă aprinse. Fiind chiar în fața casei, auzi în depărtare o rafală de pușcă-mitralieră. Erau puțini pietoni. Trecu prin strada Richelieu și după cîteva minute ajunse la scările uriașe care duceau spre port. Mai era încă multă vreme pînă la ora fixată. Portul dormea, iar dinspre mare sufla un vînt aspru, rece, aducînd din cînd în cînd mi-

ros de fum. Unul sau două vapoare somnolente, ca niște animale domesticite, fumegau cu înverșunare pe apa invizibilă. Pe alocuri, mai la vale, clipoceau lumini roșii și felinare verzi. Sirena unuia din vapoare vui jalnic și în geamătul acesta, ca și în cîntecul Elźbietei de ieri seară, răsuna vestea unei despărțiri. Acum înțelese el, pe de-a-ntregul, că Ariadna pleacă.

Coborî o parte a scărilor, se așeză pe o bancă de piatră și rămase așa nemișcat și fără să se gîndească la ceva, pînă la ora stabilită. Pe scări circulau foarte puțini oameni. Pașii lor, tîrșîiți, răsunau ca un ecou pe treptele de granit. În sfîrșit Janusz se ridică și se duse în port. Cu mare greutate descoperi molul cu numărul șaptesprezece, fiind obligat de trei ori să prezinte patrulelor întîlnite biletul de voie primit de la Ariadna. Cînd începu să pășească pe molul descoperit, către micuța clădire ce se ridica la capătul lui, simți de îndată reavănul mării și auzi clocotul surd al valurilor tălăzuite de diguri. Și-l năpădi în clipa aceea un dor înverșunat de ducă, dorința plecării sau poate a nimicirii. În minte îi reveniră diminețile copilăriei, cînd se trezea sub obsesia acestui dor.

Tocmai atunci se ivi din întuneric un marinar înalt care-l salută.

— Vă rog, poftiți aici, dumnealor așteaptă.

După cîțiva pași abia, zări lîngă mal conturul negru al unei bărci mari cu motor, pe care nu ardea nici o lumină. I se păru totuși că în barcă se agită niște umbre. Deodată, chiar lîngă el, răsări o siluetă scundă, întunecată. O recunoscu : era Ariadna.

— Vino cu noi, zise ea pe loc, apucîndu-l de braț, fără a-l saluta, vino cu noi !

În umbră Janusz își zîmbi lui însuși.

„De ce n-aș pleca ?“ gîndi el. Însă răspunse :

— Nu, Ariadna, nu pot.

Apucîndu-l și de celălalt braț, Ariadna încercă să-l privească în ochi.

— De ce nu poți ?

Janusz nu răspunse nimic, îi îndepărtă doar mîinile de pe braț și o sărută.

— Cu cine fugi ? o întrebă el.

— Delattre a aranjat totul, și încă unul... totul e asigurat, nu ne vor opri.

— Păcat, glumi Janusz.

— Vai, cum poți vorbi așa..., zise Ariadna, și-apoi, mai este și Valia...

— Nievolin ? șopti Janusz cu un glas vădit mai înspăimîntat decît ar fi vrut să fie.

— Mai așteptăm... șopti Ariadna și se opri.

Auzind cum cineva se apropie, din spatele lui, cu pași repezi, Janusz se întoarse ; în fața lui era Elźbieta, așa cum venise de la Petesburg, în cojoc și cu broboadă pe cap. Rubinstein și Helenka trecură de-a dreptul în barca cu motor, însoțiți de marinarul cel înalt. Elźbieta își ridică fața spre Janusz ; în întuneric, ochii ei păreau obosiți și negri.

— Știam că vei fi și dumneata aici, rosti Elźbieta. Ești un om atît de bun. Să-i spui lui Józio...

— Józio știe ?

— Nu, nu i-am spus nimic. Numai Edgar și mama știu. Spune-i însă că voi ține minte.

Janusz se încruntă :

— Ce vei ține minte ?

— Ce ? Totul..., răspunse Elźbieta.

Ariadna se apropie din nou.

— Să mergem, zise ea.

Îndată motorul hurui și începu să pocănească. În tăcerea care domnea răsunetul era atît de tare, încît oricine ar fi putut crede că se va trezi nu numai portul, dar chiar întreaga Odesă.

— Rubinstein a azvîrlit desigur mult bănet, spuse Janusz adresîndu-se Ariadnei.

În fața lui erau acum două femei cu mîinile întinse spre el. Avea impresia că totul se petrece în vis. Se aplecă spre mîinile Elźbietei care-l sărută pe frunte, spunîndu-i ceva, din care nu reținu decît doar un singur cuvînt: „Józio".

— Bine, bine, făgădui el.

Ariadna îl cuprinse cu amîndouă brațele de gît, dar nu putea grăi nimic. Simți însă, lîngă el, trupul ei întreg, micuț și plăpînd.

— Ariadna, strigă el.

— Știu, i se auzi glasul, chiar lîngă urechea lui, știu, ești singurul om care mă iubește. Eu însă nu pot...

Marinarul se apropie și salută. Motorul pocănea ca o salvă de carabine. Cele două femei porniră și, întinzînd pe rînd mîna marinarului, urcară în barcă. Marinarul sări și el trăgînd puntea de scîndură. Dintr-o zvîcnire barca se avîntă în beznă și dispăru deodată; doar zgomotul ei, infernal, deveni repede tot mai slab și îi marca urma.

„Iată ce înseamnă curaj", gîndi Janusz.

Rămase încă o clipă locului, ca amețit, apoi traversă molul și, în sfîrșit portul, uitîndu-se în jur cu atenție, ca nu cumva să se trezească de data aceasta în fața unei patrule. Din fericire, scăpă.

Cu greutate urcă scările, cînd, pe penultimul nivel, îi ațînu calea o umbră:

— A plecat?

Recunoscu silueta lui Volodia.

— A plecat, răspunse Janusz și de-abia acum înțelese el ce s-a întîmplat.

— Tu oare o înțelegi? îl întrebă pe Volodia.

— La naiba, cine poate înțelege o femeie... Iți dai seama — înjură urît Volodia — cît de mult m-a trădat...

Janusz mișcă din cap nedumerit:

— Pe tine?

— Da, pe mine! Întreaga mea credință, grăi Volodia.

— Cum, tu crezi? întrebă Janusz.

— Cred! strigă deodată Volodia cu un glas atît de tare, încît ecoul, izbind granitul scărilor, se rostogoli în jos, pe trepte, departe, pînă dincolo de malul mării, unde zgomotul bărcii cu motor ce se îndepărtase amuțise de-acum.

XI

După încheierea păcii de la Brest, germanii porniră asupra Ucrainei într-un iureș impresionant. La jumătatea lui martie ocupară Kievul și Odesa. În Odesa intrară unități amestecate, austriace și germane, iar în Kiev numai germane, sub comanda feldmareșalului Eichhorn.

Cînd armata germană pătrunse în Odesa, primăvara era în toi, iar soarele strălucea pe cer, martie fiind o lună atît de frumoasă, cum doar în sudul Rusiei se mai întîmplă să fie. Mulțimea ieșise pe străzile pe unde treceau unitățile îmbrăcate ca de paradă, cu coifuri și purtînd sub centuri ramuri verzi de brad. Germanii, deși foarte obosiți de război, găsiseră undeva, pentru ocuparea orașelor ucrainiene, cîteva unități nea-

tinse, care au avut un impunător efect asupra locuitorilor Odesei, obișnuiti de luni de zile cu soldați în uniforme rupte, cu granatele și cartușierele atîrnîndu-le în neorînduială pe piept. După unitățile care, cu cizmele lor potcovite, bocăneau ritmic pe caldarîm, se încolonau, în mers domol, două automobile. Într-unul se afla comandantul șef al armatelor acordului, iar în celălalt atamanul Petliura [1]. Mașina acestuia era încărcată de flori, iar atamanul, în picioare, saluta zîmbind și întorcînd capul, și într-o parte și în cealaltă. Mulțimea urla și, din cînd în cînd, pe deasupra capetelor zburau buchete mari de flori sau de frunze, care, descriind un arc, cădeau peste automobil, nimerindu-l cînd mai bine, cînd mai rău. Șoferul căuta să se descotorosească de ele ca de niște muște, ridicînd coatele în sus, în timp ce palmele țineau crispat volanul.

Amestecat în mulțime Janusz privea, cu un sentiment ciudat, armatele care treceau. Fără îndoială, aduceau cu ele ceva în felul unei eliberări : ordine, legalitate, adierea apusului. Dar, în același timp, nu-și putea reține ura sufocantă, cînd privea fețele soldaților care, dacă nu erau îndeajuns de hrăniți, erau, în orice caz, bine spălați...

Janusz se retrase cît putu de iute din înghesuiala asta enervantă. La colțul străzii Derîbasovska întîlni pe Volodia, pe care abia de-l recunoscu în negustorul vioi, bine îmbrăcat și cu

[1] *Simon Vasilievici Petliura* (1876—1926), naționalist ucrainean, contrarevoluționar. S-a aliat, în 1920, cu Polonia burgheză, pentru a lupta împotriva Rusiei Sovietice.

o barbă destul de mare. Volodia se apropie repede de el și-i dădu noua lui adresă.

— Vino, zise el, sînt întotdeauna acasă pe la orele șase.

— Unde vine strada asta ? întrebă Janusz, care nu prea cunoștea orașul.

— Nu-i departe de port, acolo la vale..., adăugă Volodia și se topi în mulțime.

În casa Szyllerilor Janusz dădu peste un lucru cu adevărat senzațional. Karl — urmînd să se întoarcă la unitatea sa — venise să le mulțumească pentru găzduire și ocrotire. Acum aflară că nu era soldat de rînd, cum se prefăcuse în vremea prizonieratului. În uniformă de ofițer, el se prezentă drept căpitanul Schaefer, luă loc la masa din sufragerie și conversă cu un ușor accent vienez cu doamna Royska, căreia îi mărturisi că are, în sfîrșit, vești de la familia sa, aflată în loc sigur în Wiener-Neustadt. Adăugă apoi că rămîne foarte recunoscător familiei Royski pentru ospitalitatea și bunăvoința arătate, rugînd-o din inimă să-i viziteze cîndva, în Austria. Doamna Royska, surprinsă de schimbarea situației, nu prea știa ce să spună și se vedea bine că își rememora în minte mai toate momentele în care fusese prea aspră sau prea exigentă cu Karl. Ofițerul, avînd aerul că nu înțelege nimic, se întoarse spre Janusz și-i spuse :

— Vă sînt nespus de recunoscător, deoarece, la drept vorbind, la dumneavoastră mi-am început cariera de servitor... Am fost foarte impresionat de moartea tatălui dumneavoastră.

— Țin minte, răspunse Janusz, reamintindu-și paraclisul rotund și groapa cu lutul ei galben, și niciodată nu voi uita purtarea dumneavoastră.

Căpitanul Schaefer, pocnindu-și călcîiele în formă de salut, își luă rămas bun, în timp ce doamna Royska cu brațele încrucișate rosti :

— Cine și-ar fi putut închipui una ca asta.

Întreaga întîmplare o povestiră apoi profesorului și lui Edgar, în timp ce acesta, vădit îngîndurat, măsura neîncetat odaia. De la plecarea Elźuniei nu le parveniseră nici un fel de știri de la nici unul din pasagerii misterioși ai bărcii cu motor. Reușiseră ei să ajungă în Crimeea sau la Constantinopol ? Acum, cu greu putea străbate pînă la ei vreo scrisoare, mai ales în scurt timp. Iar războiul se tot prelungea, fără ca nimic să-i vestească sfîrșitul.

Cînd doamna Royska ieși, Janusz povesti lui Edgar întîlnirea cu Volodia. Edgar se învioră :

— Du-te, du-te la el, îndată... azi. Poate are el vreo știre.

Totuși, nu se putu duce chiar în seara aceea. În amurg apăru domnul Gołąbek, palid și oarecum neliniștit. Janusz fu extrem de uimit aflînd că vrea să-i vorbească între patru ochi. Îl conduse în odaia Elźuniei, toate celelalte încăperi fiind ocupate. Fără să se așeze, pan Gołąbek spuse lui Janusz că îl consideră drept singurul bărbat în această casă, deși, firește, mai este și Józio, dar tocmai lui Józio...

— Ce s-a întîmplat ? rosti neliniștit Janusz.

În adevăr domnul Gołąbek primise de la un cunoscut din Kiev știrea că domnul Royski fusese împușcat încă din ianuarie, în parcul Marîiski din Kiev, îndată după ocuparea orașului de bolșevici.

— De ce ? Pentru ce ? se precipită Janusz.

— De unde să știu ? A fost luat de-acasă împreună cu gazda sa, un ofițer din gardă, și au fost împușcați cu toții în parcul Marîiski.

— Dumnezeule, dar cum să le spun așa ceva ? murmură Janusz înspăimîntat.

Au mers să se sfătuiască cu Edgar, unde era și profesorul Ryniewicz. Nimeni nu se încumeta să comunice doamnei Royska și fiilor ei — Walerek locuia de cîtva timp în atelierul lui Szyller — o știre atît de dureroasă. În cele din urmă Edgar luă asupra-și această sarcină.

— Vedeți, le zise el, care dintre noi este un adevărat bărbat ? Asemenea lucruri cad, dintotdeauna, pe capul meu.

Și cu pasul liniștit se duse la doamna Royska.

Chiar în seara aceea Walerek spuse lui Józio și lui Janusz, pe cînd se pregăteau de culcare, că o parte din polonezii care serviseră în armata rusă se organizează într-o unitate poloneză al cărui Stat Major în curs de formare își are sediul la căzărmile Pavlovsk, în afara orașului. Și adăugă că mîine chiar se va duce acolo, să se înscrie.

Spre uimirea lui Janusz, Józio nu prea avea încredere în unitatea asta poloneză. Dar peste cîteva zile ajunse și la Odesa știrea formării Corpului al III-lea al Armatei Polone, la Vinnița și de-abia știrea asta îl mai învioră pe Józio. Walerek dispăru în cazărmile sale de îndată și nu se mai întoarse acasă.

De la plecarea Elźuniei, Józio se găsea într-o stare totală de apatie. Nu ieșea în oraș, nici chiar după intrarea austriecilor, iar timpul întreg și-l petrecea citind romane polițiste, din bogata rezervă din cabinetul bătrînului Szyller. Știrea morții tatălui îi dădu, aproape, lovitura

de grație. Acum singurul lui gînd era să plece la Vinnița, îndemnîndu-l și pe Janusz să facă același lucru. Acesta nu prea știa ce să facă, nu prea înțelegea ce putea fi armata aceea polonă : ulani cu stegulețe, sau un soi de artileriști. Știrile ce soseau la Odesa erau confuze, iar pentru formația locală nu simțea nici o atracție, deoarece acolo s-ar fi găsit alături de Walerek, față de care simțea, de cîtva timp, un fel de aversiune. Și dacă încerca să afle cauzele acestei antipatii, totul pornea de la palma pe care i-o dase Walerek cu patru ani în urmă ; desigur, o neînsemnată ciocnire copilărească, o ceartă furtunoasă între doi prieteni, dar de la această întîmplare ceva esențial se schimbase în atitudinea lui față de Walerek. Cu Józio era altceva. Janusz nu-și dădea seama, chiar de loc, de puternicul atașament ce-l avea față de el. În aceste cîteva luni de permanent contact se crease o deplină apropiere între el și acest băiat frumos și trupeș. Se temea puțin de soarta lui și nu voia să piardă legătura cu el. De aceea înclina să se înroleze în Corpul al III-lea, spre a fi cît mai îndelung împreună cu Józio. De altfel, ce altceva avea de făcut ? Din clipa în care Ariadna plecase, singurul lui vis era să ajungă în Apus. Și poate că prin mijlocirea armatei polone se deschidea drumul cel mai sigur.

Abia după vreo zece zile putu să meargă la Volodia. L-a găsit într-o odaie mică, la parterul aripei dinspre curte. Casa era de lemn și tare prăpădită ; în curtea murdară, creșteau niște salcîmi firavi, iar dincolo de gard, într-un locșor îngrădit, gîgîia o pereche de gîște, avere adusă de undeva din sat. Volodia se agita prin mica lui odaie ca un leu în cușcă. Era vizibil

că din lipsă de mișcare se îngrășase foarte mult ; barba dădea feței lui palide și umflate de grăsime o nuanță roșcată. Părea pe de-a-ntregul umflat. Așezat sub fereastră, Janusz îl asculta.

Situația revoluției ruse apărea ca fără ieșire : la răsărit, pe Don și în nordul Caucazului, Kornilov și Denikin erau victorioși ; germanii ocupaseră întreg sudul Rusiei despărțind Moscova de grînarul Ucrainei. La Moscova și Petrograd era foamete. În Armata Roșie — care lupta cu unitățile albe — era dezordine, uneori chiar anarhie. Volodia credea însă că totul se va schimba. Din moment ce America a intrat în horă, germanii vor fi învinși. Că nemții vor stăpîni minele din bazinul Cherson și al Donului, că ei vor culege grînele de pe cîmpiile Iekaterinoslavului — nu !, nici vorbă nu putea fi. De altfel puterea lor se întindea doar de-a lungul liniilor ferate, iar în adîncul țării — și e știut doar cît de rară este aici, la sud, rețeaua feroviară — domneau bandele de țărani, care nu vroiau să știe nici de nemți, nici de Moscova, nici de Denikin. Germanii îi repuneau în drepturi pe foștii proprietari ai fabricilor și moșiilor.

Oprindu-se în fața lui Janusz și privindu-l cercetător, Volodia îl întrebă :

— Vrei să te întorci la Mańkówka ?

Janusz făcu un gest negativ, de renunțare...

— La ce bun ? Nu mă voi mai întoarce niciodată. Acolo, totul s-a sfîrșit.

Volodia începu din nou să se agite ciocnindu-se de pereții vechi și de mobilele uzate.

— Așa gîndești ? Așa binevoiești să gîndești, domnule conte ?

— Inutilă ironie, preciză Janusz calm, casa a fost incendiată, tata nu mai trăiește. Un trecut sfîrșit. Roata istoriei nu-i chip să fie întoarsă.

— Bine, așa-i, izbucni Volodia, dar ce-i de făcut ? Vrei să vii cu noi ?

Janusz tăcu.

— Crezi în revoluție ? Volodia se opri din nou în fața lui Janusz. Acesta continua să tacă.

— Cred în ireversibilitatea revoluției, începu el domol ; față de ceea ce revoluția a înfăptuit, nu-i nimic de făcut.

— Și ai fi vrut tu să găsești ceva de făcut ? zise Volodia rîzînd.

— Nu, n-aș vrea, răspunse Janusz, dar eu consider revoluția voastră drept o cauză a voastră, proprie. În clipa asta, ea mă interesează prea puțin pe mine.

Volodia, amuțit, se așeză, ca și cum spusele lui Janusz i-ar fi astupat gura.

— Întotdeauna susții, continuă el peste o clipă, că ești în căutarea adevărului. Ce fel de adevăr cauți, fir-ar să fie, dacă nu vezi că revoluția rusă este evenimentul cel mai mare al secolului al douăzecelea ? Nu te poți găsi în afara orbitei ei.

— Polonia..., reîncepu Janusz.

— Tocmai Polonia — răbufni Volodia; așa de tare, încît Janusz se uită pe fereastră, căutînd să-și dea seama dacă glasul lui nu putea fi auzit din curte — tocmai Polonia nu se poate afla în afara revoluției ruse !

Janusz așteptă să treacă explozia și apoi, cît se poate de calm continuă :

— Eu socot că Polonia are în clipa de față sarcinile ei proprii. Cînd Germania se va prăbuși...

— Este o chestiune de cîteva luni, adăugă Volodia.

— Vom vedea. Dacă Germania se va prăbuși, ne așteaptă sarcina, nespus de grea, de a uni într-un tot întreg cele trei părți ale țării eliberate. Lucrul acesta nu-i oare o sarcină ? De-abia atunci ne vom putea gîndi la revoluție.

— Raționezi ca un adevărat burjui, izbucni Tarlo.

— Acum o clipă m-ai făcut „prea luminat conte“. Cum aș putea să raționez altfel ? Trebuie să înțelegi că nu pot. Adevărul adevărat e acesta. Eu însă nu sînt un revoluționar.

— Cine nu-i cu noi e împotriva noastră.

— Socot că n-ar fi nefiresc dacă ne-am găsi pe cele două părți ale baricadei. Dar, nu este așa.

— Baricada nu are și o a treia parte.

— Eu însă, în general, nu mă urc pe baricade. Am alte treburi de înfăptuit, obiectivele noastre sînt diferite. Asta-i tot.

— Mi-am închipuit, zise Volodia, te înrolezi în armata polonă ?

— Da, intenționez, răspunse Janusz fără șovăire, deși pînă chiar în clipa aceea se ridicase sus și tare împotriva unui asemenea gînd, după cum nu venise aici, deloc, cu o hotărîre gata luată.

— Păcat de tine, mărturisi Tarlo, ai fi fost un bun tovarăș, deși, ce-i drept, puțin cam prea moale. Voi, polonezii, aveți întotdeauna păreri confuze asupra problemelor. Vă apasă romantismul vostru.

— Cred că voi izbuti să-mi înfrînez romantismul care, recunosc, are uneori o putere prea mare asupră-mi. Tocmai...

În clipa aceea putu el să-şi elibereze din adîncuri întrebarea, singura pentru care venise aici.

— N-ai vreo ştire de la sora ta ?

Saltul mintal al lui Janusz era, se vede, prea dificil pentru Volodia care, cîteva clipe, tăcu. Pauza aceasta i se păru lui Janusz nesfîrşită. Privindu-l o clipă cu un ochi absent şi gîndindu-se probabil la altceva, Tarlo, în cele din urmă, răspunse :

— Da, aşa-i, am primit ştiri... cu toţii sînt la Constantinopol. S-au întîlnit pe drum cu un vapor turcesc, care i-a luat pe bord.

— Ai primit scrisoare ?

De data asta Volodia nu-l mai privi absent, ci dimpotrivă, foarte pătrunzător şi, oarecum, ca pe un vrăjmaş.

— Nu, zise el rar, am avut o ştire verbală.

Acum, Janusz se putea ridica. Putea să şi plece. Nu voia însă să se despartă de Volodia atît de rece, ca un străin. Nu ştia nici el de ce ! Poate pentru motivul că era fratele Ariadnei ? Sau poate pentru că prin el îşi lua rămas bun de la o parte a vieţii de la Odesa ? Sau pentru că nu voia să-i lase o amintire rea despre sine. Se despărţeau, desigur, pentru multă vreme.

— Ştii ceva, rosti el, ştii, Volodia, niciodată nu voi uita zilele petrecute la Odesa. Dacă aş fi fost rus, aş fi rămas cu tine. Aşa însă...

Efectul nu fu cel dorit. Totuşi, Volodia pricepuse. Îmbrăţişă pe Janusz, care rămăsese în uşă, fără nici un cuvînt. Janusz, însă, înţelese că se despart prieteni.

— Înainte de toate aş vrea să-ţi dai seama că nu-i vorba de asta... Rus... Polonez... Aici e vorba despre cu totul altceva...

— Poate cîndva voi pricepe, zise Janusz, umil.

Volodia îi întinse mîna.

— Nu se ştie ce ne aşteaptă, eu cred însă că ne vom mai întîlni, şopti Janusz ieşind...

În curte, îl gîgîiră gîştele albe de dincolo de gard. Un căţel lătră undeva, departe. Janusz era însă de acum stăpînit de un singur gînd, cel mai important pentru el : „Ea este la Constantinopol !" Şi gîndul acesta nu-l mai părăsi pînă seara.

XII

Cam în aceeaşi vreme, spre sfîrşitul lui martie, avu loc nunta Olei cu domnul Gołąbek. Spychała, după intrarea germanilor, dispăruse undeva, nu se ştie unde, Bilińska, în schimb, cu ajutorul prinţesei Muszka — eliberată din închisoare (pe fiul ei îl împuşcaseră) — legase cele mai strînse relaţii cu unii generali din armata austriacă de ocupaţie, printre care de altfel avea rude şi cumetri din familiile Baden şi Esterhazy. Cu ajutorul lor îşi pregătea plecarea la Viena, de unde intenţiona să ajungă la Cracovia şi apoi la Varşovia, oraşe unde avea stare şi imobile mari de raport. În aceste stăruitoare pregătiri i-a fost de cel mai mare ajutor, nu grangurii de sus, ci modestul slujbaş al statului major, căpitanul Karl Schaefer. Maria urma să părăsească Odesa la începutul lui aprilie. Edgar voia şi el să plece la Viena, dar întîmpina dificultăţi. Bilińska îl consola, încurajîndu-l, făcîndu-l să spere că în curînd se vor întîlni la Varşovia. Dar Edgar zîmbea trist, nevoind să-i spună că acolo îl avea pe Kazimierz.

În orice caz, sfîrșitul acesta de martie trecu pentru Edgar în liniște. Soarele era cald, ardea chiar și zvînta stepele din jurul Odesei. De cîteva ori o întovărășise pe Maria la mare, la Fîntîna centrală. Și cu toate că în plimbările lor nu era nimic vesel, totuși Edgar se simțea cu mult mai bine după ele, mai puțin stingher, mai ales că nu primea vești de la Elżbieta, despre care știa doar că este la Constantinopol.

Maria, pe care o conduse la gară, călătorea cu Alo și cu domnișoara Biesiadowska, într-un vagon de dormit german, unde fu salutată de niște soldați austrieci cu sunătoare bătăi din copite. Ea, impunătoare, indiferentă, acoperindu-și trăsăturile alungite cu un voal cu picățele negre, primea totul ca și cum pe bună dreptate i s-ar fi cuvenit.

La fel primi de altfel și salutul lui Edgar, care își înclinase capul și-i sărutase mîna. Intrînd în vagon, chiar în clipa cînd trenul se urni din loc, îi făcu semn prin geam cu un buchețel de violete. Dar... toate acestea s-au întîmplat mai tîrziu, după nunta Olei.

Nași la nunta asta, firește, destul de modestă, au fost Edgar și profesorul Ryniewicz, la ceremonia religioasă participînd în afara lor, mama, mătușa și doi veri. Walerek, apăru și el într-o splendidă uniformă nouă cu o cască de culoare kaki, de-a aliaților, avînd și un mic vultur de argint. Doamna Szyllerowa și domnișoara Biesiadowska pregătiseră acasă un dejun simplu. Ucenicii domnului Francisc trimiseseră însă un tort splendid. Aprovizionarea, după intrarea germanilor, se mai îmbunătățise, așa că se mai putea ciupi cîte ceva din rezervele imense adunate de ei în silozurile Odesei cu destinația *„in die Heimat“* [1].

Ola petrecu ziua nunții ca în vis. Vedea zîmbetul fericit al mamei și al mirelui și încerca și ea să le zîmbească; de altfel, ținea cu tot dinadinsul să nu se mai gîndească la domnul Kazimierz, lucru ce-i izbutea fără prea mari eforturi. Izgonise din viața ei pînă și amintirea acestuia; chiar amintirea celor cîțiva ani cît îl așteptase, ca și întîlnirea aceea neașteptată, care-i făcuse atunci atîta bucurie. Își amintea doar plimbarea făcută la Molińce, îndată după sosirea lui și din cînd în cînd îi apărea în fața ochilor imaginea gazonului pătat de noroi, precum și stejarii proaspăt căsăpiți ai căror butuci lucioși zăceau risipiți pe gazon, asemenea unor scuturi albe.

„Totul, rosti ea în gînd, seamănă cu arborii ăștia căsăpiți. Așa-mi este și viața: un arbore căsăpit...“

La dejun se află că băieții, Józio și Janusz, vor pleca a doua zi la Vinnița. Walerek lăudîndu-și formația, rîdea de ei cît putea. Băuse puțin și-i înveselea pe toți cu poveștile lui despre locotenentul Kalikst și despre sergentul Gorbal, care erau nu numai spaima, dar și idolii unității. Sergentul, de altfel, era, în civilie, un tînăr actor din Varșovia, îndestul de cunoscut. Józio combătea afirmațiile lui Walerek, susținînd că formația lor este demoralizată pe de-a-ntregul, că nici nu se gîndește la luptă, și cu atît mai puțin să se întoarcă în patrie.

— În orice caz nu ne vom bate cu nemții, spuse Walerek, iar bolșevicii sînt hăt-departe.

[1] În patrie (germ.).

— Dar... se pot apropia, observă Janusz.

— Ferească Dumnezeu, exclamă domnişoara Tekla, îmbujorată de repetata gustare a bunătăţilor la care lucrase ea însăşi toată dimineaţa.

După dejun, tinerii căsătoriţi plecară la locuinţa mirelui, unde mătuşa Michasia avea să-i urmeze abia peste cîteva zile, apartamentul domnului Francisc, deşi micuţ, fiind alcătuit din trei odăi. Domnul Gołąbek nu se putea dezbăra de năravul de a folosi expresia „stimată doamnă", nici de a-i spune Olei — decît cu mare greutate — „tu". La rîndu-i Ola nu putea pronunţa, nici ea, cuvîntul acesta simplu, faţă de un domn mai vîrstnic decît ea şi pe deasupra gras.

Aşezîndu-se la masă, în sufragerie, nu ştiau ce să-şi spună.

— Poate doreşti ceai? întrebă Franciszek. Eu, stimată doamnă, ţi-l voi pregăti chiar eu.

— Bine, aş bea cu plăcere, zise Ola, aşa ca să scape de societatea lui.

Tîrîndu-şi picioarele, domnul Franciszek porni spre bucătărie.

În faţa Olei se deschidea perspectiva unor zile disperat de pustii. Îi lipsea mătuşa, îi lipsea şi mama şi chiar viaţa de pînă atunci, concentrată, cu care se obişnuise. Francisc îi era înspăimîntător de străin.

După cîteva clipe îi aduse ceaiul. Tare, bine pregătit. În zilele acelea, cu greu se putea găsi ceai la Odesa. Îl privi cu gratitudine, iar el îi sărută mîna şi, făcînd gestul acesta simplu, din inimă, pentru întîia oară nu-i mai păru ridicol. Se aşeză alături şi se întoarse întreg, cu faţa spre ea. În clipa aceea îi văzu de aproape faţa frumoasă, cam rotofeie însă de grăsime, ochii lui albaştri cu genele albe şi pleoapele uşor înroşite. Începu să vorbească, ca şi cum ar fi vrut s-o convingă de ceva:

— Ştiu, îţi este greu, îţi vine greu să mă îndrăgeşti; te înţeleg, să ştii că te înţeleg cu adevărat şi îţi sînt atît de recunoscător că ai vrut să-mi fii soţie...

Ola, ascultînd vorbele lui stîngace, se gîndi cu oarecare emoţie că Gołąbek nu spusese încă nici măcar o singură dată „stimată doamnă", şi preţui nespus de mult lucrul acesta.

— Uite, vezi, vroiam să-ţi spun — continuă Gołąbek şi-şi lăsă privirea în jos — vroiam să-ţi spun... să fie aşa, dacă vrei, cum este şi acum... să te obişnuieşti cu mine, eu sînt doar atît de nepriceput, ştii... cît timp vei vrea tu... cînd vei vrea... iar acum să rămînă aşa cum este.

Se uită acum la ea cu ochi întrebători, iar Ola se înroşi şi-şi plecă pleoapele. Inima îi bătea ca un ciocan.

— Nu, tu eşti, oricum, om de treabă, şopti ea.

— Nu, nu, protestă brusc Gołąbek, nu sînt om de treabă, sînt un om rău. Ah, tu nu mă cunoşti. Dar te iubesc nespus de mult, termină el, încet.

Afară răsunară cîteva împuşcături, ceea ce era un lucru obişnuit. Ola nu dădu faptului nici o atenţie, dar se gîndi, precis, la domnul Kazimierz; îşi reaminti silueta lui înaltă, osoasă „nobilă" — cum obişnuia să spună odinioară —, de ochii lui mari, negri. Fu cuprinsă de o copleşitoare tristeţe. Resimţi violent lipsa mamei — de care nu se despărţise aproape din copilărie — şi izbucni în hohote de plîns. Gołąbek o îmbrăţişă şi la pieptul lui lat ca un scut simţi reazim, o pernă de piatră, sub visele ei spulberate. Plînse îndelung.

Cam la același ceas, în locuința familiei Szyller, cele două surori — Ewelina Royska și Michasia Seczykowska — șezînd una lîngă alta pe canapea, jeleau domol, liniștit, s-ar putea spune aproape metodic. Doamna Ewelina privea dincolo de fereastră, în timp ce lacrimile îi curgeau șiroaie, unele după altele, făcîndu-i poteci pe fața pudrată. Mătușa Michasia, cu falca legată, se sprijinea îngrijorată pe mîna stîngă, cutremurîndu-se fără zgomot, mărunt, ca o brișcă bătrînă cu arcurile stricate.

— Cel puțin tu ai avut noroc în viață, zise în sfîrșit Michalina, ai trăit cu bărbatul tău aproape douăzeci și cinci de ani... de, l-au împușcat, e drept, dar l-au ucis într-o astfel de vreme, de parcă a picat tocmai la timp... ce-ai fi făcut acuma, cu el ?

— Dragă Michasia, ripostă Royska, cum poți vorbi așa...

— Da, da, n-ar fi trebuit să ți-o spun, continuă mătușa Michasia, zgîlțîindu-se din tot trupul, dar în fundul sufletului îmi dai dreptate. De, ce poți face ? Te vei întoarce în Polonia mai avem acolo încă moșia Puste Łąki, unde te vei putea gospodări destul de bine. Cu el însă, ai fi avut numai necazuri... ar fi început iarăși experiențele... iarăși însămînțările în șiruri paralele...

— N-ai inimă, Michasia, grăi doamna Ewelina, să-mi vorbești așa după o lovitură atît de grea.

— Desigur că n-am inimă. Cum aș putea s-o mai am ? De cînd m-a părăsit Seczykowski, și tot trăind din mila altora, mi s-a împietrit.

— Știi bine că n-ai trăit din mila nimănui. Ai avut, la noi, micul tău capital, arendașul plătea cîte ceva pentru Puste Łąki... Cum poți vorbi așa !

— Nu, firește, nu. Ai fost bună cu Ola.

— De cînd mi-a murit Helenka, am socotit-o ca pe fiica mea.

— Da, da — și mătușa Michasia jeli ceva mai apăsat — cu toate astea însă m-am simțit ca un om ce trăiește din mila altora.

— Nu din vina mea.

— Vai de mine, Ewa, firește că din propria mea vină. Mi-a lipsit casa mea proprie.

— Acum, o vei avea... la Ola.

— Aceea va fi casa domnului Gołąbek. Este el un om foarte de treabă, dar...

— Uite, Michasia, am impresia că faci nazuri.

— Desigur, dragă Ewelina, desigur că fac nazuri. Dar... femeile care n-au avut parte în viață de dragoste, fac întotdeauna nazuri !

— L-ai iubit pe doctor.

— Pe Seczykowski ? L-am iubit, dar după doi ani m-a părăsit și am venit la voi. De altfel nici în cei doi ani n-am avut prea multe bucurii. Își aducea ibovnicele acasă.

— Mi-ai mai povestit.

— Da, ți-am povestit, și nu o dată. Dar tu ți-ai cam uitat. Uite, vezi, acum am vrut să-și aibă Ola casa ei. Gołąbek n-o va părăsi și în orice caz nu-i va aduce acasă ibovnicele. Este un om bun. Cît despre Spychała, să știi, n-am prea avut încredere.

— Și pe drept cuvînt.

— Băieții pleacă mîine.

— Da, asta mai lipsea. Walerek rămîne în Odesa, dar Józio...

— Ce-o mai fi și cu armata asta polonă ! Cu nemții...

— Deocamdată cu ei, iar mai apoi, împotriva lor. Niciodată nu poți să știi...

— Dragă Ewelina, asta nu-mi place. Seczykowski spunea, întotdeauna, că nemții sînt puternici.

— Ah, mai dă-mi pace cu... Seczykowski al tău.

Doamnei Ewelina i se împletici de-a binelea limba la pronunțarea numelui fostului ei cumnat. Începu să umble cu pași mari prin cameră.

— Crezi că-mi plac toate astea, exclamă ea adresîndu-se surorii care, ștergîndu-și ochii cu batista, încetase să mai plîngă, deși continuă să șadă sprijinită pe mînă, ca un Hristos îngrijorat.

Doamna Royska trecu în coridor și, fără să bată în ușă, intră în odaia băieților. Józio își făcea valiza. Stînd deasupra ei, cu o ciudată expresie a feței, privea fotografia ce o avea în mînă. Cînd intră mama, o ascunse, repede, sub rufăria din valiză. Doamna Royska își încruntă sprîncenele.

— Ai fotografia Elźuniei ? întrebă ea. De unde ?

Józio se uită fugar la mamă-sa și-și întoarse privirea.

Mi-a dat-o Edgar. Știi ?

— În casă știu toți. Te-ai purtat ca un copil.

Doamna Royska se așeză în fotoliul lui Janusz, de lîngă fereastră.

— O, mamă, zise Józio, făcînd un pas spre ea !

— De ! Ce să-i faci ! Așa-i cu motanii. Asta-i prima ta experiență.

— Mamă, dumneata crezi că se va mărita cu Rubinstein ?

— Crede-mă, știu mult mai puține decît tine. Ea nu ți-a făgăduit nimic ?

— Ea ? Nimic. Nici n-am știut că pleacă. Nu mi-a spus nimic. Numai Janusz a văzut-o.

— Janusz ?

— Da. Cu aceeași barcă a mai plecat cineva...

Doamna Royska se posomorî și cîteva clipe tăcu. Apoi șopti :

— Vezi dacă nu știe omul nimic despre voi.

Józio se repezi la ea, o sărută, și se așeză apoi la picioarele ei. Se întunecase.

— Vezi, mamă, zise el voios, șed la picioarele tale ca în micul buduar din Molińce.

— Buduarul nostru nu mai există, suspină doamna Ewelina. Józio o privi uimit. Nu o auzise niciodată suspinînd. Își aduse aminte însă de moartea tatălui și-și întoarse fața.

— Îți amintești, cînd îmi citeai din Sienkiewicz ? Îți amintești, după scarlatină, m-au adus în buduar și mi-ai citit din *Potopul ?* Îți amintești ?

— Da, îmi amintesc, Józio, au fost timpuri foarte bune.

— *Mademoiselle* Berthe avea grijă de Walerek, iar tu erai toată ziulica lîngă mine.

— Da, îmi amintesc. Au trecut toate.

— Dar... se vor întoarce, zise Józio cu adîncă siguranță.

— Nu, copilul meu, să nu ne facem iluzii, nu se vor mai întoarce.

— Cum ? Nu crezi, mamă, că ne vom întoarce la Molińce ?

— Nu, dragul meu, nu ne vom mai întoarce. E sigur că nu. Acest capitol al vieții și istoriei noastre s-a încheiat.

— Nu, nu, strigă Józio, apucînd-o de genunchi, nu, nu-i cu putință ! Vezi, cînd mi-ai citit din Sienkiewicz, atunci mi se părea că nu-i cu pu-

tință o întoarcere la timpurile acelea... că-i imposibilă. Dar acum, gîndește-te, acum cavaleria polonă e la Winnița, Strîjavka, Iarmolințe... e ca și cum ar fi la Kudak!

— Păcat că nu-i aici Janusz, zise doamna Royska, punînd mîna pe capul feciorului ei, el te-ar fi lămurit. Revoluția este ireversibilă, așa mi-a spus chiar el, nu de mult. Noi mai avem încă datorii de împlinit, de-am putea măcar să ne orientăm bine asupra lor. De aceea trebuie să ne întoarcem la Varșovia.

Józio dădu din umeri.

— Varșovia! Varșovia! Toți vorbesc acum de Varșovia. Eu voi rămîne aici.

Atunci, nu mai avem ce vorbi, spuse cu adîncă tristețe doamna Royska.

Józio amuți.

— Trebuie oare să ștergem fila aceasta din istoria noastră?

Mamă, istoria este și ea ireversibilă, dacă vrei!

— Trebuie să ținem seama de fapte. Și de aceea mă mîhnește plecarea ta la Winnița. Socot că-i inutil să ne fălim cu săbiuțele noastre.

— Profesorul Ryniewicz spune că așa ne dictează cele mai bune tradiții ale epocii cavalerești.

Profesorul Ryniewicz nici nu știe ce spune. Te îndeamnă să te duci la Corpul al III-lea, în timp ce el însuși face stăruințe să capete autorizație pentru Varșovia. Secolul al șaptesprezecelea a trecut, sîntem acum în al douăzecilea.

— Al douăzecilea! Un secol frumos, splendid, n-am ce zice!

— Începe destul de sîngeros, și doamna Royska suspină, pentru a doua oară.

— De data asta, Józio nu mai dădu atenție suspinului.

— ...Căci dumneata, mamă, ești pacifistă, șopti el nerăbdător.

— Nu, copilul meu, sînt numai femeie, iar după o clipă îl întrebă: Ai tot ce-ți trebuie?

Cîtva timp Józio tăcu. Doamna Royska, uimită, se aplecă asupra lui. În întunericul care se lăsa, văzu cum îi luceau ochii lui mari, albaștri, sub degete îi simți părul tînăr, ondulat, aspru și foarte des, iar dedesubt rotundul craniului. Deodată, Józio se apropie, îngenunchie și își lăsă capul pe genunchii mamei. Plîngea.

— Prea multe lacrimi au curs azi la Odesa, zise doamna Ewelina pe un ton glumeț, deși simțea și ea cum i se pune un nod în gît.

„Nu, acum n-am voie“, cugetă ea. Și se stăpîni. Cu podul palmelor mîngîie rotunzimea capului iubitului ei fecior și părul lui uscat, care se răsfira. Își lipi buzele de el, simțind, de aproape, mirosul lui atît de ciudat, atît de drag și totuși îmbibat puțin de parfumurile Elżbietei.

XIII

Sosiți la Winnița, Józio și Janusz fură primiți de un ins într-o manta uzată, instalat după o ușă pe care se putea citi inscripția: „Corpul al III-lea al Armatei Polone, înrolări“. Omul îi trimise la cazarma situată dincolo de Boh, la celălalt capăt al orașului. Aici se prezentară unui ofițer de artilerie, locotenentul Kieliszek. Józio își ascunse gradul de ofițer, nevoind să se despartă de Janusz. Locotenentul Kieliszek îi repartiză la unitatea a doua de artilerie și le arătă odaia cazărmii, unde se puteau instala. Acolo erau deja vreo douăzeci de soldați, vîrstnici și

căliţi în vînzoleala lor de aproape patru ani pe toate fronturile ruseşti. Unii dintre ei, rezervişti, erau bărboşi vechi. Primiţi foarte neplăcut şi chiar bănuitor, cei doi tineri nobili nu prea ştiau ce să facă pentru a ajunge pe picior de camaraderie cu noii lor tovarăşi. Ţigările oferite n-avură efectul dorit. Avusese el, Józio de-a face cu soldaţii din armata ţaristă, dar situaţia era alta. În primul rînd, acolo făcuse parte din casta privilegiată a ofiţerilor, faţă de care soldatul nu era niciodată sincer, iar în al doilea rînd aceia erau, aproape toţi, ruşi, în timp ce el era polonez. În momentul izbucnirii revoluţiei, Józio se afla la spitalul din Human, uşor rănit la pulpă. Noii lui camarazi trecuseră în schimb prin toate acestea şi ieşiseră din vîltoare, din vijelie, cu dorinţa intactă de a se întoarce în patrie, la colibele lor. Numai în scopul acesta se adunaseră ei aici, la formarea Corpului al III-lea, privind cu multă neîncredere la toţi ofiţerii, în ochii cărora luceau — tot ce se poate — alte ţeluri. În orice caz, faptul că astfel de unităţi se formau, dacă nu sub egida germanilor, cel puţin tolerate de ei, le dădea de gîndit soldaţilor. Se temeau că vor fi folosiţi în luptele împotriva bolşevicilor, sau la combaterea bandelor ţărăneşti, care se înmulţiseră ca ciupercile după ploaie, mai la fiecare kilometru de linie ferată. Se vede treaba că şi ţăranii se temeau, de asemenea, de această nouă apariţie a unei armate străine, deşi legată totuşi prin anumite interese de pămîntul ucrainian ; de aceea, cum le spusese tinerilor voluntari locotenentul Kieliszek, ei urmăreau cu o deosebită atenţie acţiunea soldaţilor cu vulturul polonez pe berete. În localitatea Niemirów se formau unită-

ţile de ulani, iar în Winniţa şi Gniewan — artileria călare şi infanteria.

De oamenii tineri se îngrijea în mod deosebit sergentul Golicz, un bărbat scund dar muşchiulos, ceva mai vîrstnic decît Józio. Era un tînăr foarte blond, pieptănat cu un smoc ascuţit ce-i cădea pe fruntea albă, cu dinţi mari lucioşi şi cu o expresie de cruzime în ochii lui de culoare deschisă. Din clipa în care Janusz şi Józio apărură în odaie, privirea lui se aţinti asupra lor şi de-atunci nimeni altul n-a mai măturat încăperea şi n-a mai şters geamurile. Mai ales îi punea deseori să facă de planton, pînă ce lucrul atrase atenţia tuturor celorlalţi. Un ţăran bătrîn, bărbos, de lîngă Sandomierz, Burek, luă partea celor doi tineri, la care Golicz făcu un scandal atît de mare şi-i apostrofă atît de aspru pe soldaţii adunaţi — spunîndu-le că sînt „bolşevici“ şi „revoluţionari“ — încît pe dată se liniştiră.

Întîmplarea totuşi le fu de folos. Amîndoi fură acceptaţi în sînul grupei, devenind astfel camarazii unor veterani încercaţi. În cazarmă nu era lumină ; în amurgul siniliu oamenii aprindeau focul într-o sobiţă de fier şi rămîneau strînşi în jurul ei, seara întreagă. Prin grătarul sobiţei lumini roşietice cădeau pe feţele soldaţilor brăzdate de zbîrcituri — pe bărbiile lor, pe trupurile lor goale, cînd îşi puricau cămăşile scoase de pe umeri. Pe toţi îi înveselea un mărunţel, un tînăr, un păcătos de frizer din Varşovia, născut întocmai ca şi sergentul Golicz în mahalaua Powiśle. Lîngă focul acesta nu domnea însă nici vreo armonie emoţionantă şi nici vreo bunăvoinţă reciprocă. Oamenii erau înrăiţi de despărţirea de casele lor — care dura de aproape patru ani — de lipsa veştilor de la ai lor. Întîmplările de pe

cîmpul de luptă, ca și cele revoluționare alungaseră din ei orice urmă de blîndețe și chiar dacă vreunul ar fi cultivat, acum, în fundul sufletului simțăminte ceva mai omenești, s-ar fi rușinat să recunoască că le are. Cu cinism, cu sarcasm își povesteau ei faptele de război, ironizînd pe ofițeri și pe subofițeri și fiind în permanență în așteptare. Micul frizer Gustek făcea glume pe socoteala tuturor, imitîndu-i pe șefi, precum și limbajul ideologic-abstract folosit față de ei de „idealistul“ Kieliszek. Soldații se tăvăleau de rîs, cînd Gustek imita expresiile locotenentului : „scumpa noastră patrie“, „drapelul național“, „onoarea armatei polone“. Toate astea erau pentru ei doar niște neroade copilării.

Janusz nu luase niciodată contact, atît de direct, cu brutalitatea vieții. Pînă acum întotdeauna — chiar cînd se izbise de asasinate, jafuri și teroare — plutise oarecum pe deasupra lor. Aici, se trezise însă într-un mediu rău, ordinar. De altfel, se supusese fără murmur sergentului Golicz și chiar găsea, în umilirea sa, un fel de plăcere. Curățea closetele, mătura încăperea, spăla geamurile și făcea de planton mai în fiecare noapte. Józio, în pofida acestor realități, își croise o poziție mai avantajoasă. Janusz chiar îl admira pentru iuțeala cu care știuse să se împrietenească cu Gustek — cel care prin glumele lui crea atmosfera odăii și era, la drept vorbind, stăpîn peste toți și toate ; sau cum izbutise să cîștige încrederea bătrînului Burek. În privința asta Janusz rămăsese departe de toți, iar înstrăinarea asta o simțea aici la fel ca și în Mańkówka sau în locuința familiei Szyller.

Instrucție aproape că nu se făcea deloc. Locotenentul Kieliszek nu voia să riște de a face instrucție cu niște soldați care ar fi putut, în multe privințe, să-i fie lui însuși instructori. În schimb, își iniția unitatea în mecanismul tunurilor, le explica modul și tehnica tragerilor cu tunurile ușoare de cîmp, pe care — în număr de patru — le adunaseră în cazarmă. Deși manevrau puțin cu aceste tunuri, băieții învățaseră să le pună în mișcare și să le așeze în bătaie. Chiar soldații bătrîni și mai refractari ascultau bucuroși lămuririle lui Kieliszek privitoare la chestiuni pur tehnice. Kieliszek venea însă și în odaia lor, ca să stea de vorbă și tocmai cu acest prilej folosea el expresiile pe care apoi Gustek le lua în derîdere. De altfel, îl ascultau cu indiferență, fără a-i întrerupe expunerea cu întrebări. O singură dată un țăran, ciupit de vărsat, de prin Pultusk, îl întrebase la sfîrșitul prelegerii :

— Și-acum, domnule locotenent, să ne spuneți cînd vom pleca acasă ?

La auzul acestor cuvinte, ceilalți nici măcar nu mișcară, știind prea bine că Kieliszek nu va răspunde la întrebare. Într-adevăr locotenentul se umflă în pene și le spuse :

— Dragii mei, înainte de a ne întoarce în prea scumpa noastră patrie ne așteaptă încă multe întîmplări — la care drept răspuns se auzi mormăitul ursuz al soldaților.

Pentru Janusz lucrul cel mai greu era plantonul de noapte în grajd. Caii erau neastîmpărați ; legați de o mînă nepricepută se dezlegau și se plimbau prin grajd, intrau în alte despărțituri și se mușcau nechezînd zgomotos. Janusz făcea de gardă cu încă un soldat, dar acesta, de cele mai multe ori, se înfofolea în paie și dormea dus, întreaga răspundere pentru ordinea din grajd căzînd pe capul lui Janusz. Caii i se pă-

reau pe atunci niște monștri plini de răutate și nerozi, niște forțe ale iadului ce nu puteau fi stăpînite cu nici un preț.

Într-o noapte, cam vreo zece zile de la sosirea lor în Winnița, Janusz făcea de gardă cu un soldat pe care pînă atunci nu-l mai văzuse. Era un băiat tînăr, cu capul rotund, tuns scurt, cu ochii mari, căprui și foarte isteț în mișcări. Nu numai că nu se culcă, dar îl și ajută toată noaptea și, cum se pricepea mai bine decît Janusz să lege căpestrele, caii fură mai liniștiți, așa încît cei doi soldați putură să stea mai mult de vorbă. Ședeau pe o laviță mică sub felinar, în mijlocul grajdului, și sporovăiau. Numai cînd vreunul din caii mari, de artilerie, începea să se agite, să izbească podeaua cu copitele sau să lovească jgheabul cu lanțul, numai atunci tovarășul lui Janusz ridicînd capul și-l îndrepta spre calul neastîmpărat și-i striga cu o voce prefăcută de bas :

— Ohoo, stai, frate, stai !

Și calul se liniștea.

Din convorbirea lor înțelese că tînărul soldat se chema Władek Sobański și că provenea dintr-o mică așezare nobiliară de lîngă Zytomierz. Nobilimea aceasta nu se deosebea prin nimic de țăranii din partea locului, în afară doar de nume și de credința ei catolică, la care țineau cu străşnicie. Władek nu apucase să intre în armata rusă, nu făcuse nici o campanie și, aflîndu-se din întîmplare la Winnița, se înrolase ca voluntar în corpul polonez. Cu toată experiența lui redusă, părea să fie un soldat înnăscut. În chestiunile militare se orienta mult mai bine decît Janusz, avea și unele cunoștințe politice și pe deasupra știa multe cîntece ostășești. I le cînta

lui Janusz, îndelung, noaptea, cu vocea lui necultivată, slabă, dar nespus de plăcută. Aici auzi Janusz pentru întîia oară cîntecul acesta, ce-l va însoți de atunci multă vreme :

În război ah ! cît e de frumos,
Cînd din șa ulanul cade jos...

Ce-i drept, îl cam pusese pe gînduri filozofia acestui cîntec, dar se lăsă cucerit de farmecul lui. În grajd era cald, mirosea a băligar și urină de cal, iar în jurul lui Władek te răzbea și o duhoare specifică de năduşeală soldățească, mirosuri care, cu toată acreala lor, nu-i erau neplăcute lui Janusz. Deși Władek se tot plîngea de dureri de dinți, totuși nu-i mai tăcea gura. Se vedea bine că nutrea și un sentiment, o simpatie pentru Janusz și că vrea să-și descarce inima de toată povara ce fusese nevoit, pînă atunci, să o țină sub obrocul tăcerii militare. Era cam de aceeași vîrstă cu Janusz.

Îi vorbi despre casa lui din natala Smolówka, despre surorile lui Anielcia și Joasia, grăind despre toate cu o naivitate dezarmantă. Povestea cum taică-său îl trezea dimineţile la muncă, cum ieșea la pădurea care înconjura satul din trei părți și chiar cum cîntau păsările pădurii, în zori. Janusz ațipea pe jumătate — era foarte obosit — dar asculta povestea și glasul lui Władek, și vorbirea lui amuzantă, puțin dialectală, arhaică, așa cum se păstrase în aceste părți de graniță, laolaltă cu străvechile obiceiuri.

— Știi ceva, îl ghionti Władek în coaste, acum, acolo, cocoșii de munte își cheamă găinușele. Oh, ce mai chestie hazlie !...

Dimineața sosi pe nesimțite, cîntară mai întîi cocoșii din depărtări, apoi, pe undeva, șuieră un

tren și, în sfîrșit, sună deșteptarea. Władek ieși din grajd ținîndu-se de falcă. În dimineața aceea locotenentul Keliszek făcu un fel de instrucție cu cei noi, dar Władek obținu scutirea. Cînd Janusz l-a regăsit, spre seară, Władek ședea într-un colț al odăii, pe un pat de scînduri și avea fața umflată. Ținînd-o cu mîna, îi zise lui Janusz :

— Trebuie să găsesc o soluție, nu mai pot răbda.

— Să-l chemăm pe Gustek, poate că se pricepe el.

Frizerul veni, îl așezară pe Wladek lîngă sobă și la lumina ușiței deschise Gustek examină falca. Sub un dinte putrezit, se adunase puroi mult, iar gingiile înroșite arătau că e vorba de un abces al periostului. Dînd din cap, Gustek își scoase degetele murdare din gura lui Władek.

— Nu-i nimic de făcut, dintele ăsta trebuie scos.

Janusz se sperie. Să-l scoată așa cu puroi și abces ? I se spusese întotdeauna că un dinte poate fi scos numai după dezumflare.

— Nu există altă ieșire, adăugă Gustek, altfel se va chinui vreo săptămînă. Așa, îi va trece într-o clipă...

Janusz propuse timid :

— Poate la dentist ?

— Deștept mai ești, rîse Gustek, unde poți găsi aici un dentist și cît o să ceară ? Hai, spune, să-l scot ? se adresă el lui Sobańki.

Băiatul șovăi.

— Dar... ești tu în stare ?

— Voi încerca. Trebuie însă să găsim undeva un clește ca lumea. Are careva niște spirt ?

Spirtul s-a găsit. Frizerul găsi în forja cazarmei un clește nu prea mare și se apucă de lucru. Władek îl rugă pe Janusz să-l țină tare de cap.

— Să-l ții numai cu toată puterea, zise și frizerul.

Janusz apucă capul lui Władek, tuns scurt și vru să-și întoarcă privirea. Dar, își zise el apoi în gînd, asta ar însemna lașitate și, strîngîndu-și fălcile, privi operația. Gustek vărsă spirt peste clește și unse cu lichidul ăsta gingiile umflate ale bolnavului. Soldații se adunară în jurul sobei și priveau operația. Unul din ei ținea un muc de lumînare și lumina cu el lăuntrul gurii lui Władek. Frizerul își sumese mînecile și prinse cleștele. Janusz ținea cu toată puterea capul rotund al lui Władek. Își rezemă bărbia de el și simți, pe piele, părul aspru, tuns scurt, ca și mirosul de mătreață ce se degaja din el. Frizerul apucă, destul de stîngaci, dintele cu cleștele, după ce alunecase de două ori peste el. Apoi ceva trosni, Gustek scutură de cîteva ori cleștele, trăgînd de capul lui Sobański, Janusz îl ținea însă cu toate puterile.

— Poftim, privește-l, zise Gustek, trăgînd cleștele împreună cu dintele. Din gura băiatului țîșni puroi și sînge. Janusz nu-l slăbi din mîini, simțind în palme cum capul i se acoperise într-o clipă de broboane mari de sudoare. Sub mîinile lui Myszyński, Władek se înmuie. Puncte negre treceau prin fața ochilor lui Janusz, care se temu de-a binelea că el și nu cel operat va leșina.

— Hai, lasă-mă, lasă-mă, zise brusc, cu gura însîngerată și îndurerată, tînărul soldat. Janusz

lăsă mîinile în jos și se dădu înapoi. Władek se ridică iute de pe scăunel, dar se cam împletici.

— Mi-e greață, zise el, îndreptîndu-se spre ieșire, în timp ce soldații, rîzînd se dădeau la o parte, făcîndu-i loc. Mașinal, Janusz se luă după el. Sobański mergea spre latrină și, cînd intră acolo, Janusz crezu că băiatul varsă. El însă doar scuipa sînge și puroi. Janusz se opri lîngă el.

— Cum te simți ?

Dar Władek nu răspunse. De-abia peste o clipă întoarse ochii la Janusz, îl prinse de gît și își lăsă capul pe pieptul lui. Cu o groaznică uimire, Janusz băgă de seamă că Władek plîngea ca un copil. Hohotele îi zguduiau tot trupul. Îmbrățișîndu-l, simți cît este Władek de plăpînd, de slab și ce oase micuțe are. Îl cuprinse o jale îngrozitoare.

— Taci, liniștește-te, repeta el mîngîindu-i părul aspru, ce mai soldat ești și tu. Ai vrut să pleci pe front și acum plîngi...

Władek ridică repede capul și, în umbra latrinei puturoase, Janusz zări privirea ochilor lui mari, cu adevărat omenești.

— N-ai să spui nimănui ? Nimănui, nu-i așa ? întrebă el printre lacrimi.

Janusz zîmbi.

— Firește că nu. Voi spune că ai vărsat.

— Căci te pomenești că o să-și rîdă de mine, adăugă Władek.

Janusz se întoarse în odaie și se culcă pe patul lui de scînduri, alături de Józio. Se lăsase seara. Józio stătea mai tot timpul culcat și Janusz știa bine că se gîndește neîncetat la Elżbieta.

— Vezi mai bine dacă n-ai cumva păduchi, mormăi deodată Józio, l-ai ținut pe ăla de cap.

— Vai, dar e un băiat așa de curat, răspunse Janusz, oarecum uimit.

— Ce te-a apucat să faci pe sora de caritate ?

— Am vrut să-l ajut.

— Grozav l-ai ajutat. Ce barbarie ! Mai mult ca sigur c-o să se infecteze — și Józio dădu din umeri.

— Nu va păți nimic, observă Janusz, și în același timp îi veni în minte șira spinării lui Władek, așa de firavă.

— Desigur, un bădăran ca el ! izbucni cu răutate Józio.

Janusz nu răspunse nimic. Se întoarse doar cu spatele la Józio. Îndată sosi și cafeaua de seară, apoi soldații se duseră să se culce, iar Janusz nu mai vorbi cu Józio. A doua zi își mută chiar efectele pe patul de scînduri liber de lîngă Władek, care se simțea cît se poate de bine, nemaiavînd nici o durere. Nu dormiră însă acolo, fiindcă înainte de a cădea seara se ținu o adunare și se ordonă strămutarea întregului detașament din Winnița la Gniewan.

Era o frumoasă seară de primăvară, cînd Józio și Janusz, așezați pe cheson, porniră la drum. În clipa aceea se apropie de ei Władek și-i întrebă politicos :

— Domnilor, se poate cu dumneavoastră ? De acord ?

Janusz consimți bucuros. Cînd tunurile porniră, li se alătură încă un ostaș, de asemenea tînăr. Le plăcu foarte mult călătoria asta. Caii erau conduși de călăreți ce ședeau cu spatele la direcția drumului. De îndată, dincolo de

Winniţa, se deschise deasupra lor un cer înalt, transparent, cu o spuză de stele. Se întuneca foarte încet, pe măsură ce înaintau. Din cînd în cînd se opreau pentru cîteva clipe, uneori mai lungi. Władek cînta tot timpul cu vocea lui plăcută, înceată, cîntece ostăşeşti, arii de nuntă din satul lui, cîntece din bătrîni, apoi de-ale vornicеilor, fetelor şi peţitoarelor. Unul din aceste cîntece era deosebit de duios, de mişcător. Cînta despărţirea miresei de casa părintească şi o jale adîncă străbătea toată melodia.

Noapte bună, praguri joase,
V-au trecut picioare dalbe,
Cine o să vă mai treacă
Cînd n-oi fi aci eu floare ?
Noapte bună, noapte bună !

Ascultînd cîntecul, Janusz îşi reaminti de seara din ajunul plecării Elżbietei şi de melodiile italiene ale lui Wolff, pe care ea le cîntase, desigur, ca un rămas bun. Şi se minună ce bună bucată de vreme se scursese de atunci ! Totul era altfel acum, atît de îndepărtat. Încercă să repete, împreună cu Władek, jalnica melodie şi apoi, aplecîndu-se la urechea lui Józio, îl întrebă :

— Îţi aminteşti ?

Józio îşi ridică doar capul, uitîndu-se la stele, dar nu răspunse nimic. Chesonul ba huruia peste bulgări, ba se legăna lunecînd pe drum moale, în timp ce călăreţii strigau la cai. Dinspre tunuri răsuna, din cînd în cînd, un glas : Stai, la naiba, încotro ai pornit ! sau, mai apoi, de-a lungul întregului convoi : Staţi ! Staţi !

Władek cînta acum aria peţitorilor.

...Janusz însă ştia bine că Józio îşi aminteşte.

XIV

În Gniewan situaţia era cu totul alta. Soldaţii au fost cazaţi la fabrica de zahăr, prin locuinţele slujbaşilor şi prin casele ţăranilor. Umbra de disciplină, care mai domnea încă la Winniţa, se spulberă de-a binelea. Zilele deveneau tot mai calde, mai însorite, ca de vară — deşi pomii erau încă goi — şi întreg cantonamentul se transformă astfel într-o adevărată vilegiatură. Băieţii locuiau într-o căsuţă albă, la marginea orăşelului : Janusz, Józio, Władek şi un al patrulea, care luase loc alături de ei pe cheson ; îl chema Staś Czyż şi era din Kiev. De altfel, era originar din „regat". Chiar de lîngă casă începeau fîneţele şi puţin mai la vale şerpuia brîul argintiu al Bohului. Mergeau acolo să se spele, iar Staś se scălda şi chiar înota, deşi apa nu era prea adîncă.

Ceva mai prost mergeau lucrurile cu mîncarea. Janusz şi Józio reuşiră să fie primiţi la cantina ofiţerilor, amenajată în locuinţa casierului. Concentrarea de unităţi fiind ceva mai mare la Gniewan, erau şi destui ofiţeri. Janusz şi Józio mîncară o masă bună, fără să dea vreo importanţă faptului că erau priviţi chiorîş, deşi nimeni nu le făcuse încă vreo observaţie. Tocmai cînd ieşeau în antreu, se apropie de ei un militar înalt, în uniformă de căpitan din artileria călare. Era Spychala.

Fără a intra în amănunte le spuse doar pe un ton de sus :

— Ascultaţi, băieţi, totul e-n regulă. Dar n-aveţi acces la cantina ofiţerilor. Sînteţi numai soldaţi.

Józio dădu, simplu, din umeri. Janusz vru însă să-i explice.

— Așteptați-mă în fața porții, rosti Kazimierz, voi ieși îndată după voi, vă voi întovărăși pînă la locul unde sînteți încartiruiți ; vreau să văd cum stați.

Băieții ieșiră la soare și se opriră în fața porțitei. Józio se juca cu vîrful cizmei în nisip, ridicînd un nouraș de praf.

— Ce-o fi făcînd el aici ?, întrebă Janusz.

— Naiba știe, răspunse Józio indispus, și de unde are el cele trei stele...

— Întotdeauna ți-am spus...

Spychała apăru și porniră împreună. El știa că sînt la Winnița și-i așteptase să vină la el. Nu avusese timp să-i găsească mai devreme.

— Știi ceva ? spuse el lui Janusz, sora ta a plecat deja la Varșovia.

— Deja ? zise Janusz, indiferent.

— Da, cu Alo și cu domnișoara Tekla. Doamna Szyllerowa este grav bolnavă, iar Edgar a rămas la Odesa, deși urma să plece și el la Viena.

— Dar Walerek ? întrebă Janusz.

— Walerek este acolo, la ăia... în Odesa..., răspunse Spychała încruntat.

În clipa cînd ajunseră aproape de căsuța lor, trecu pe lîngă ei un călăreț într-o uniformă soldățească foarte prăfuită. Fruntea lui înaltă era acoperită cu un strat de noroi, fața înnegrită de pulbere, de pe care sudoarea îi curgea șiroaie. Calul, și el, numai spume. La cîțiva pași, îl urma călare alt soldat. Recunoscînd în primul călăreț pe tînărul său vecin, Konrad Kicki, Janusz îi făcu semne cu mîna, de bucurie. Konrad nu-i răspunse însă printr-un zîmbet, ci cu un

gest scurt, ca și cum ar fi gonit o muscă. Și galopară mai departe în direcția locuinței directorului fabricii de zahăr, unde staționa statul major.

Spychała rămase cu ochii țintă pe urmele cavaleristului care gonea cît putea.

— Oho, zise el ridicînd în sus una din sprîncene, s-a întîmplat ceva.

Acum Józio i se adresă fățiș.

— Ascultă, Kazio, noi sîntem aici de două săptămîni, dar nu pricepem nimic. Explică-ne ce-s toate astea ?

Spychała se opri din drum.

— Am impresia că nu vom avea timp acum pentru așa ceva. Vom vorbi mai tîrziu.

Se întoarse și porni imediat, în direcția în care galopase și călărețul pe calul lui înspumat. Peste puțin timp intră în casă, repede, Władek strigînd :

— Adunarea ! Adunarea !

Au putut afla că detașamentele țărănești prinseseră lîngă Niemirow cîțiva ulani din regimentul abia format, le-au tăiat, cu carne cu tot, epoleții și lampasurile și, legîndu-i cu sîrmă ghimpată de copaci, i-au schingiuit îngrozitor. Ulanii din Niemirow, o mînă de oameni, porniseră spre Gniewan, spre a se uni cu restul corpului aflat aci în formație, ei înșiși nesimțindu-se în prea mare siguranță. Trebuia să le iasă deci în întîmpinare și să se unească imediat cu ei. Colonelul comandant poruncise adunarea și marșul.

De altfel, pînă să se adune, pînă să pună în mișcare — cu destulă nepricepere — tunurile și să înhame caii, îi apucase seara. O înserare minunată, de primăvară, caldă, ca în iunie. Deasupra șesului Podoliei coborîse diafana strălucire a

soarelui. Pămîntul, gol și nelucrat, se întindea pînă hăt-departe sub cerul albastru.

Iată cum cei patru băieți — Janusz, Józio, Władek și Staś Czyż — ședeau, din nou, pe chesonul lor. Porniseră ca la plimbare. Convoiul lung de artilerie — chesoane, infanterie, vehicule — se întindea de-a valma pe drumul care șerpuia de-a lungul Bohului pe la Sutyski și Tywrów, în direcția Peczara. Drumul era lat, plantat pe margini cu stejari și marcat, la fiecare verstă — ca în tot ținutul Potocki — prin trei plopi zvelți, ce săgetau văzduhul ca niște fîntîni. De data aceasta tuspatru cîntau cîntece ostășești, iar Józio își bălăbănea picioarele izbind cu călcîiele chesonul. Locotenentul Kieliszek îi instruise pe băieți în meșteșugul tunurilor și acum se deprinseseră cît de cît să îndese proiectilele în țeava tunului. Toți patru fură repartizați la același atelaj.

Soarele asfințise dincolo de Boh, ciocîrliile însă continuau să cînte.

— Privește, zise Józio, ce minunat este drumul acesta.

Într-adevăr, stejarii bătrîni și rămuroși, cu resturi de frunziș din anul trecut, uscate pe crengi, înfățișau o priveliște nespus de frumoasă. Fără să se oprească, băieții mîncară conserve de pește și cîte o bucată de pîine. Bulionul de roșii al conservelor le lăsase în colțul buzelor urme de sărătură, tare usturătoare. Gura le era arsă de vîntul de primăvară, care le bronzase repede și pielea.

— Pretutindeni... mărturii ale culturii noastre, rosti Józio, drumul acesta...

Janusz zîmbi trist.

— Ai uitat încotro mergem.

— Cum așa ? întrebă Józio. Nu înțeleg.

— Se vede cît de slabă a fost cultura asta dacă a dat astfel de rezultate.

— Dar tu ce-ai fi vrut ? întrebă Józio, agresiv.

— Nu știu. Eu însumi nu înțeleg.

— Ne va explica Spychała.

— Spychała ? Nici el nu știe nimic. Nu-i de prin părțile locului. Ca să pricepi totuși trebuie să trăiești îndelung aici.

— Vor să ne alunge și de aici, zise Józio încruntat.

— Ne-au și alungat, confirmă Janusz dînd din umeri, tu nu vezi oare că falimentul este general ? Ne tot adunăm, dar numai pentru a ne putea întoarce la Varșovia. După trei veacuri de strădanii ne întoarcem jumuliți, la prima vatră. Aici, ceva nu-i în ordine.

— Tu ești un bolșevic, zise Józio, ai petrecut prea mult în societatea lui Volodia și a Ariadnei...

Cînd auzi numele acesta, Janusz amuți pe loc. Soarele era deja așa de coborît, încît te puteai uita la el în voie. Pe cer, dinspre apus, treceau două rînduri de nouri violeți. „Să ajungi pînă la Varșovia, își zise Janusz în gînd, înseamnă să ajungi pînă la Ariadna.“ Și, uitîndu-se la soare, adăugă, tot în gînd : „Spre apus, acolo unde soarele apune...“.

— Dumnezeule mare, suspină el, ar trebui să mai judeci și tu puțin, Józio, să nu zvîrli așa, că totul e bolșevism. Tu nu vezi dincolo de vîrful nasului. Și ai fi putut să înveți ceva, măcar de la mama ta.

— Mama a fost întotdeauna o socialistă, mormăi Józio.

— Într-adevăr, observă Janusz, pentru că dădea voie țăranilor să se plimbe duminicile în parcul de la Molińce.

— N-a ajutat la nimic, se răsti Józio, la fel au distrus parcul acesta, ca și pe toate celelalte.

— Se vede că metoda nu era prea bună, rîse Janusz și-și întoarse fața spre vecinul său Staś.

Czyź fluiera cu însuflețire, țuguindu-și puternic buzele.

— Ești din Kiev ? întrebă Janusz.

— Da, răspunse Czyź, întrerupîndu-și fluieratul, dar la origină sînt de lîngă Lódź. Doar postul tatei este la Kiev, la Societatea varșoviană de asigurări.

Janusz simți o vie simpatie față de Czyź care era cu mult mai tînăr decît cei doi băieți.

— Fratele meu este aici locotenent, continuă Czyź, fără să fie întrebat, a rămas la Gniewan cu restul garnizoanei. Noi am vrea să ajungem la Varșovia...

La auzul cuvîntului „Varșovia", Józio se încruntă din nou, dar nu zise nimic. Spre seară ajunseră la Tywrów și fură încartiruiți în orășel. Janusz și Józio făcură rost de locuință la un evreu bogat, care le cedă „salonul" cu o canapea îngustă, incomodă. Întinseră cojocul direct pe pardoseală. dar nu putură ațipi. Deșteptarea fusese anunțată pentru orele cinci. Evreul le oferi ceai și conversă puțin cu ei, evitînd cu grijă temele mai actuale. Nu le comunică nimic și nici nu le puse întrebări. Li se adresa cu expresia „domnișori". „Domnișorilor" nu le e foame ? „Domnișorii" sînt de la Odesa ?... — acestea erau singurele întrebări.

Stînd așa întinși pe cojoc, Janusz și Józio căzuseră puțin pe gînduri. Cel dintîi vorbi Józio :

— Știi ceva ? Eu nici acum nu înțeleg nimic din aventura noastră.

— Cred, zise Janusz, că în cazul acesta e mai bine să nu judeci. Rațiunea nu te-ar ajuta la nimic.

— Nu ți se pare că ne-am vîrît într-o treabă inutilă ?

— Poate.

— Deși s-ar putea să nu fie inutilă, spuse Józio. Vezi, eu îmi dau seama că sînt prost...

Janusz mormăi ceva, în semn de protest.

— Dar, la drept vorbind, nici așa nu puteam sta, cu mîinile în sîn, în Odesa aia. Trebuia făcut ceva. Uite, cred că dacă aș fi fost rus, poate că aș fi mers alături de Volodia...

— Tu, bolșevicule, rîse Janusz.

— Nu mă cicăli. Da, însă noi trebuie să facem ceva pentru Polonia.

— De aceea mîine vom trage în țărani ucraineni.

— Tocmai — ceva nu-i în regulă aici.

— Rațiunea noastră n-are nimic de spus aici, oftă Janusz, nu putem face nimic.

— Oare trebuie întotdeauna să plutești în sensul curentului ? întrebă Józio.

— Dacă n-ai destulă forță să te opui...

Dar... cînd la cinci sună deșteptarea, băieții își uitară toate îndoielile. Era o dimineață de primăvară, minunată. Turnul bisericii din Tywrów, de culoarea fildeșului, se ridica sus, deasupra orășelului, iar Bohul curgea lin, ca și cum ar fi fost de sticlă. În ușa întredeschisă a parohiei, preotul privea cu neîncredere soldații care se mișcau în piață de colo pînă colo. Locotenentul Kieliszek luă două tunuri cu chesoanele lor și porni cu ele dincolo de Tywrów, în direcția

opusă Gniewanului. Tunurile înaintau ușor, chiar și pe drumul polonez pe care cotiră. Roua ogoarelor lucea în soarele splendid al primăverii, în timp ce ciocîrliile se înălțau și coborau întocmai ca plumbii de pușcă. Władek fredona într-una :

— *În rezbel, ah, cît e de frumos...*

Locotenentul Kieliszek, îndreptîndu-se spre șesul neted pe care răsărise grîul, porunci să se așeze tunurile în bătaie. La vreo doi kilometri în fața lor, dincolo de un deal lin, cu o pădurice, se vedea un sat, iar în față cîteva case albe. Dimineața era liniștită și în sat părea că totul doarme ; de altfel, de departe, cu greu se putea recunoaște ceva precis.

Locotenentul fixă dispozitivul de ochire spre casa albă din marginea satului, la stînga. Janusz scoase cu mîna tremurîndă proiectilul și-l așeză în țeavă. Tunul se cutremură, se trase înapoi și bubuitul lui asurzi pe Janusz cu desăvîrșire. In timpane îi răsuna acum un țiuit ascuțit, insuportabil. Se auzi zborul șuierător al proiectilului și Janusz văzu cum casa albă sări în aer și cum streașina ei se risipi în toate părțile. O coloană înaltă de foc și fum se ridică din ea, în aceeași clipă. Traseră și cu celălalt tun. O clipă după cel de al doilea proiectil Janusz observă cum fug oamenii din sat, de-a lungul dealului, ca niște furnici mărunțele. Undeva, departe spre hotarul cîmpului, se mișcară mici puncte negre. Locotenentul Kieliszek comandă :

— Cu șrapnele, după fugari ! Și trăgătorul îndreptă tunul, iar Janusz îi dădu proiectilul ce explodă într-un mic nor negru, în care luci ceva

— la orizontul de dincolo de deal — pe deasupra micilor puncte negre.

Printre soldații care stăteau în jurul tunurilor, Janusz observă o subită tulburare. Sergentul Gromko se apropie de locotenent și-i șopti ceva. Locotenentul luă binoclul și privi în direcția locurilor împădurite din apropierea cîmpului unde staționau tunurile. Janusz observă că pe cîmp, ici și colo, la o oarecare distanță de baterie, se ridicau de pe pămîntul uscat mici nouri de pulbere. Nourașii aceștia durară însă scurtă vreme, se topiră imediat, în dimineața liniștită, luminoasă. Józio îl atinse pe Janusz cu cotul arătîndu-i unul dintre nourași.

— Trag în noi, zise el.

Janusz se uită la locotenentul Kieliszek. Acesta își luase binoclul de la ochi. Era palid. Cu glas liniștit porunci retragerea tunurilor. Băieții săriră pe chesoane. În clipa aceea, Staś Czyż țipă ușor și se apucă de ureche. Cînd își trase mîna, era plină de sînge.

— Mi-au retezat-o ! strigă el.

La trăsura sanitară — lăsată pe șosea — se ajungea mai repede de-a curmezișul, peste cîmp. Locotenentul Kieliszek observînd că rana lui Czyż sîngera din belșug, ordonă :

— Soldat Royski, condu rănitul la trăsura sanitară.

Józio apucă de braț pe Staś și porniră în direcția indicată. Între timp, tunurile făcuseră un ocol și se apropiaseră de șosea. Chesonul era deschis ; cînd Janusz își desprinse ochii de pe Józio — care înainta peste cîmp spre trăsura sanitară — văzu că Władek se căznește, de unul singur, să închidă sertarele chesonului, fără să izbutească. Călărețul devenise nerăbdător. Un sunet

limpede, frumos, ca de la o coardă plesnită, răsună deasupra capetelor lor.

„Un glonte“, zise Janusz în gînd.

În mare grabă se așeză să-l ajute pe Władek, dar ultimul sertar nu se lăsa închis cu nici un preț. Disperat, Janusz se uită la Władek, care — dîndu-și capela pe ceafă, și cu limba scoasă, ca un școlar cînd face un desen mai greu — transpira, împingînd sertarul din toate puterile lui.

Janusz îl reținu cu mîna.

— Nu forța, zise el, cu forța nu vei reuși nimic.

Gloanțele șuierau tot mai des, iar nourașii negri se îngrămădeau tot mai aproape de chesonul ascuns între tulpinele grînelor, de un verde palid.

Tunurile se îndepărtau pe șosea; ei însă erau singurii care rămîneau pe loc.

Calm, Janusz scoase de tot sertarul cel îndărătnic și apoi, cu grijă și încet îl vîrî din nou în cheson. Alături de el Władek gîfîia, în timp ce călărețul le tot dădea zor. Sertarul se închise. Janusz verifică dacă a intrat bine și trînti capacul. Călărețul porni pe loc, așa că Janusz și Władek abia de putură să se cațere pe cheson, sărind din fugă pe banchetă.

Ajunseră repede la Tywrów. Aici nu fură lăsați nici să răsufle, căci primiră ordinul să plece îndată dincolo de Boh, peste deal, în partea opusă. Tywrów era înconjurat din toate părțile de detașamente de ucrainieni. De pe dealul unde staționaseră pînă la amiază, locotenentul Kieliszek bombardă, la întîmplare, împrejurimile orășelului.

Nourașii sinilii de ieri, dinspre apus, se transformară acum în nouri grei, de furtună. Pe fondul lor violet închis, șrapnelele care explodau luceau ca niște puncte de foc roșietice, în vreme ce nourașii lor se destrămau în văzduh.

După ce au consumat întregul cheson, li s-a ordonat să se retragă în spatele dealului. Józio cu Staś nu se întorseseră încă. Janusz împreună cu Władek rămase pe cheson aproape toată ziua. Erau flămînzi. Władek mai avea în manta o cutie de „consierve“ — cum le spunea el; o împărți cu Janusz, cum împărți și codrul de pîine. Un detașament de ulani — strecurat probabil pînă aici din Niemirow — trecu pe lîngă chesonul aflat în șosea. În primul șir — alcătuit din trei ostași — călărea chipeșul Konrad Kicki, a cărui bărbie — strînsă cum era în cureluța coifului — tremura. Își întoarse fața — palidă, fără urmă de zîmbet — spre Janusz, înclinînd ușor lancea cu stegulețul ei alb-roșu.

Janusz, nedorind să împărtășească semnificația acestui semn al disperării, îi strigă:

— Nu te teme, Konrad, totul se va sfîrși cu bine.

Abia atunci un zîmbet lumină fața lui Kicki, scoțîndu-i la iveală admirabilii lui dinți. Acum era și mai frumos; un arhanghel pe fundalul nourului violet ce se ridica deasupra dealului, acolo pe unde călăreau ulanii. Și după ce trecură, la pas, pe lîngă cheson, o porniră apoi la trap.

— Tot un domnișor este și ăsta, zise Władek, gîndindu-se la Kicki, cînd detașamentul se scurse.

Janusz, zîmbind, răspunse:

— Domnișor ca și mine.

— O, tu nu ești deloc domnișor, tu ești băiat dintr-o bucată, protestă Sobański.

— Ce știi tu ! mormăi Janusz, foarte măgulit de elogiul adus.

— Știu, știu bine, stărui Władek, e destul să se uite omul la tine.

XV

Spre seară sosiră și Józio și Staś. Staś avea capul bandajat. Nu fusese decît o simplă zgîrietură. Toată ziua au stat în Tywrów, așteptînd medicul și gustînd totodată pe-ndelete o băutură bună la hanul din mijlocul pieței.

— Hai, spune-mi, cum îți place războiul ăsta, Janusz ? zise Józio, bătîndu-l peste pulpe. Janusz își întoarse însă fața și-l întrebă pe Staś dacă-l doare ceva.

Chiar în clipa aceea primiră ordin de plecare. Întoarcerea spre Gniewan nu mai fu însă tot atît de senină ; începuse să cadă o ploaie primăvăratică, violentă. Sub răpăitul ei, pămîntul umed pornea să se umfle, iar mugurii fragezi ai plopilor pe lîngă care treceau răspîndeau, din verstă în verstă, o aromă asemănătoare aceleia de tămîie. În freamătul vremii ăstia urîte, împușcăturile se stingeau, în urma lor, încetul cu încetul, în timp ce foșnetul amurgului albastru estompa totul în jur. La spatele lor — cu toată ploaia — stăruia o văpaie purpurie ce se ridica în înaltul cerului, treptat, pe măsură ce ei se îndreptau spre Gniewan.

Władek se întoarse și el pe banchetă. Văpaia de pe cer se reflecta și pe chipul lui.

— Tywrów-ul arde, repetă el, un lucru bine cunoscut de toți. În ochii lui Janusz încremenise imaginea căsuței albe, ca și momentul neașteptatei ei prăbușiri și al împrăștierii rămășițelor streașinii, în locul căreia apăruse imediat coloana neagră provocată de explozie.

— Și cum mai fugeau oamenii aceia ! zise la un moment dat Staś, ca și cum ar fi citit gîndurile lui Janusz. Probabil că se gîndise și el la același lucru.

De-abia spre dimineață sosiră la Gniewan. De data aceasta fură altfel cazați. Toți soldații fură siliți să intre într-o hală mare de fabrică și să doarmă pe pardosele. Sergentul Golicz din nou porunci lui Royski și Myszyński să facă de planton. De data asta însă ei se revoltară și fură sprijiniți de întreaga companie. Pînă la urmă au făcut de planton doi dintre soldații care nu plecaseră „la rezbel".

Deșteptarea îi trezi în zorii unei zile umede, de primăvară. Ceața joasă se lipea de tufișurile de pe malurile Bohului, aerul era rece și înmirezmat, pe nisip se iveau băltoace proaspete a căror apă dispărea cu repeziciune. Toți soldații fură adunați în marea curte a fabricii, unde — cu armele în piramidă — serviră cafea neagră și... așteptară. Ofițerii țineau sfat în locuința directorului.

La un moment dat apăru în curte Spychała, care apelă la cîțiva voluntari dintre soldați ; fusese informat că în gară se află un vagon de muniții ; trebuie dar mers acolo, cercetat la fața locului și adus, eventual, ce se putea aduce. Cu toate luptele din împrejurimi, trenurile treceau prin Gniewan în chip normal și astfel Janusz auzi,

din nou, șuieratul prelung al locomotivei, în timp ce mergeau spre gară.

Pentru a ajunge în fața peronului, trebuia să te strecori pe un drumeag îngust între două zăplazuri. Nebănuind nimic, Staś dădu bice cailor înhămați la căruța cu care porniseră după muniții Janusz, Józio, Staś și Władek — tuspatru prezentați ca voluntari. În mijlocul drumeagului era o băltoacă mai mare, peste care Staś vru să treacă la trap. În clipa cînd intrară printre zăplazuri, izbucni deodată o rafală de pușcă-mitralieră, atît de aproape, încît avură impresia că se trăgea chiar din spatele zăplazului. Nici Staś și nici altcineva nu văzu cum caii făcură cale întoarsă într-un loc atît de strîmt, dar... căruța porni în galop în direcție opusă. Răsună o a doua rafală ; se putu însă vedea că trag mîini foarte nepricepute, căci nimeni nu păți nimic. Accesul la gară era în mîinile țăranilor. Așa fu informat Spychała, care făcu un gest de nepăsare.

— Nu-i nimic, zise el, am telefonat la Winnița. Un detașament de infanterie austriacă va sosi de partea cealaltă, în despresurare ; trebuie doar să mai așteptăm puțin.

Józio, mirat, întrebă :

— I-ați chemat pe austrieci în ajutor ?

Spychała lăsă să-i cadă brațele în jos.

Restul dimineții — pînă la amiază — fu petrecut pe sacii de ovăz. Staś se dusese la pansament, Royski pornise în cercetare. Tunurile, înhămate, se odihneau, iar soldații așteptau în formație liberă, pe două rînduri, păstrîndu-și armele în piramidă. Încet-încet soarele ieșea de după nouri, străbătînd ceața. Din pădurea care începea chiar de lîngă fabrică, ajungea pînă la

ei ciripitul, în cor, al păsărelelor. În înaltul plopilor, din chiar curtea fabricii, ciorile își construiau cuiburile cu mare larmă.

Janusz și Władek schimbau între ei cuvinte potolite. Soarele începînd să încălzească, își desfăcură mantalele, și-și descopciară vestoanele. Władek fluiera liniștit melodia lui preferată.

— Colegii nu-l compătimesc, repetă Janusz mașinal.

Voia să-l atragă pe Władek într-o conversație oarecare, dar nu știa cum să înceapă. Față de ostașul ăsta tînăr avea mereu sentimentul unei vinovății, pe care nu era în stare să și-l explice, dar care îl împiedica să-și mărturisească gîndurile.

— Władek, întrebă el în cele din urmă, ce-o fi acum în Smolówka ?

Acesta se opri din fluierat și, căzînd pe gînduri, își puse capela pe sacii de ovăz. Janusz văzu în fața lui un cap mic, tuns chilug și plăpînd. Władek privea în gol, nu răspundea nimic.

— Te mai doare dintele ? întrebă Janusz din nou.

— Nu, mi-am uitat de el, răspunse Władek și, ca și cum și-ar fi depănat mai departe gîndurile, începu să povestească despre Smolówka. Ah, și ce mai pregătiri se fac acum acolo, Paștele-i doar aproape, și ce de mișcare-i pe cîmp... și în pădure...

Deodată, apăru în fugă locotenentul Kieliszek și, prinzîndu-și cureaua sub bărbie, își luă carabina din căruță. Soldații, aflați pe două rînduri se aliniară cît ai clipi, luînd poziție de drepți.

— La arme ! comandă locotenentul. Lăsați cîte un om la transporturi ! După mine ! la atac !

Sergentul Golicz, zărind pe Józio îi ordonă :

— Royski, rămîi la căruță !
— Władek ! grăi Janusz, să stai lîngă mine, vreau să te întreb ceva.
Władek făcu un gest de nerăbdare cu mîna liberă.
— Lasă acum, mai tîrziu ! strigă el întorcîndu-și fața spre Janusz. Şi se năpusti înainte.
Toţi soldații alergară după locotenent în direcția pădurii și se împrăștiară la marginea ei, în trăgători. Carabina lui Janusz agățîndu-și patul între doi saci, acesta se căznea s-o desprindă. Józio alergă pînă la el.
— Janusz, te implor, rămîi lîngă căruță ; mă voi repezi eu în locul tău. În pădure, se pare, sînt bande ; pădurea trebuie curățită. Lasă-mă pe mine.
Janusz șovăi.
— Hai, ce zici ? !
La cîțiva pași izbucniră strigătele de „ura !" ale soldaţilor care atacau. Janusz dădu din umeri :
— Bine, zboară ! consimți el.
Józio se năpusti în goană mare spre pădure, de unde și începuseră să șuiere unele proiectile singuratice, tot mai dese apoi, pe măsură ce formația de tiraliori se adîncea mai mult în fundul pădurii. Ecourile luptei se îndepărtară însă în direcția Bohului ; odată, mai țăcăni și o pușcă mitralieră, dar amuți pe loc. Janusz se învîrtea în jurul căruței, strigînd la cai ; aceștia, neliniștiți, își tot frecau urechile. În sfîrșit, se făcu liniște și în pădure. Soarele devenea tot mai arzător, iar Janusz, nedormit din noaptea trecută, căsca de zor, în timp ce ciorile, aciuite în plopi, croncăneau tot mai gălăgios.

După vreo trei sferturi de oră începură să se întoarcă soldații, îmbujorați și nădușiți, cu vestoanele descopciate, cu carabinele aruncate halandala pe spate, în grupulețe, rîzînd zgomotos și sporovăind despre curățirea pădurii. In adevăr, în pădure fuseseră așa zișii „ciubărîci". Avuseseră și o pușcă-mitralieră, dar s-au speriat așa de tare de cum slobozîră prima împușcătură, încît o și luară la sănătoasa, de-abia mai trăgînd cîte o împușcătură și lăsînd chiar să le fie capturată pușca-mitralieră.
Veni și Józio, care în focul atacului se împrietenise, se vede treaba, cu sergentul Golicz, fiindcă mergeau acum împreună, discutînd cu foc, cu fețele aprinse de atîta alergare și cu capelele date pe ceafă. Józio se apropie de Janusz și, ca și cum ar fi fost beat, fără vreo introducere, începu să-i povestească :
— Păi să vezi cum a fost, mă uit, și cînd colo ce să văd, lucește ceva printre stejari. Iau poziția și trag...
Janusz asculta cu o oarecare jenă povestea asta despre împușcarea „ciubărîci"-lor.
— Pe Władek nu l-ai văzut ? întrebă el.
— L-am văzut, alerga pe flancul stîng. Acolo unde era și carabina.
— Dar... nu-l văd întorcîndu-se.
— Va sosi îndată, îl liniști Józio.
— Nu avem pierderi, adăugă Golicz scoțîndu-și capela și îndreptîndu-și într-o oglinjoară, ca de obicei, moțul de păr de pe frunte — moțișor bălai și fără luciu, pe care-l pieptăna cu multă grijă.
Aproape toți soldații se întoarseră cu locotenentul. Curtea se umplu de zarva convorbirilor. Janusz se nelinişti.

— Unde i-ai văzut? Hai, arată-mi...

— Dă-mi pace, nu vezi că sînt obosit, răspunse Józio, așezîndu-se pe sacii cu ovăz.

— Nu, nu! Trebuie! Janusz îl apucă de mînă și-l trase din căruță. Poate să fie rănit...

— Ce te interesează Władek ăsta, făcu Józio, pierzîndu-și răbdarea. Dar se lăsă convins. Porniră împreună în pădure.

— Fiți atenți, băieți, strigă Golicz în spatele lor, poate că a mai rămas cineva acolo.

Intrară printre copaci, ținînd carabinele în mîini, ca pentru apărare. În pădure era însă liniște. Păsăruicele speriate de împușcături, se vede că se întorceau de acum înapoi, ciripitul lor auzindu-se din nou, parcă și mai însuflețit. Władek nu mai era acolo unde îl văzuse Józio, în tiraliori. Zăcea la vreo douăzeci de pași mai încolo, cu fața în sus și cu capul dat pe spate. Pe frunte purta un semn mic, roșu, iar țeasta-i zăcea într-o băltoacă de sînge. Ochii lui cenușii, fără expresie, erau îndreptați spre cer, care, acum, se înseninase.

Pe Władek Sobański îl îngropară în grabă lîngă zăplazul fabricii. O dată terminată îngroparea, în curtea fabricii intră infanteria austriacă. Prăfuiți și murdari de noroi pînă peste cap, soldații (se vede bine că plouase pretutindeni) se uitau obosiți și vizibil disprețuitori la detașamentul polonez, care-i salutase cu strigăte de bucurie. Austriecii au fost ținuți mult timp în poziție de drepți, apoi li s-a ordonat „pe loc repaos", nu însă și să rupă rîndurile. Între timp detașamentul polonez a intrat în formație, ca de regulă, cu infanteria în frunte, apoi cu tunurile, iar la urmă căruțele și trenul regimentar. Și au pornit în direcția Winnița. Golicz porunci lui

Janusz să-l înlocuiască pe călărețul bolnav. Îl văzuse pe Józio cum se așezase comod în căruța cu ovăz și cum se acoperise cu pătura. Seara de primăvară, rece, înmiresmată, îi învălui repede. Janusz, frînt de oboseală, de-abia se ținea în șa. Călărețul din față se tot uita la el și îi tot spunea ceva, dar Janusz nu pricepea. Ațipind pentru cîteva clipe se proptea pe grumazul calului, simțindu-i părul aspru al coamei și cutremurîndu-se de teamă să nu alunece și să nu cadă sub roți.

Într-un astfel de moment de somnolență, zări pe Władek ieșind din pădure și spunîndu-i cu carabina ridicată în sus: „Îți voi spune îndată totul, totul!" Și voia parcă să tragă în el cu carabina, dar Janusz țipă și se trezi. Noaptea se făcea tot mai rece.

Prin întuneric, fără popas, trecură prin Winnița și dimineața erau pe malurile Bohului. Șoseaua șerpuia de-a lungul rîului, care devenea tot mai îngust. După ploaia din ajun pășunile înverziseră. Janusz băgă de seamă, trecînd pe lîngă așezările de pe Boh, că mugurii vișinilor erau umflați de sevă și simți, deodată, în întreaga lui făptură, adierea primăverii.

Către amiază se opriră într-un sat, unde trebuiră să rămînă pînă seara și chiar să înnopteze. Józio, Janusz și Staś Czyż ocupară o odaie într-o căsuță bine gospodărită; de data aceasta li se alătură și sergentul Golicz. Se vede treaba că mirosise ceva gologani la soldatul de rînd Royski, de care, îndrăgindu-l nespus de mult, nu voia să se mai despartă cu nici un chip. Cerură babei să le fiarbă niște cartofi, sergentul Golicz scoase, firește, o mulțime de conserve de carne și se apucară să pregătească o masă în lege. Golicz

făcu rost de undeva și de o sticlă de vodcă. Festinul se anunța plin de veselie. Au invitat și gazda, un țăran încă în puterea vîrstei și pe soția lui, o nevastă destul de chipeșă. Bînd vodcă, s-au împrietenit cît ai clipi din ochi. Gazda, om scund, bărbos și cu ochii aprinși, se năpusti lacom asupra conservelor prăjite de Golicz într-o tigaie mare. Vodca, de asemenea, servită cu pahare mari, de sticlă groasă, se topi și ea cît ai bate din palme. Janusz înghițise un pic din lichidul acela arzător cu miros neplăcut. El băgase de seamă că gazdele li se adresau cu expresia „pan“, iar armatei lor îi spuneau armată „de pani“. „Pentru ei, își spuse el în gînd, polonezii sînt întotdeauna pani.“ De altfel în timpul mesei evitaseră conversațiile politice. Numai sergentul Golicz, pe măsură ce vodca își făcea efectul, se înghesuia tot mai mult în stăpîna casei, al cărei nume era Motriona, în timp ce soțul ei se prefăcea că nu vede nimic, atîta timp cît mai era vodcă în sticlă.

În încăpere se făcuse groaznic de cald. Odaia joasă, cu ferestre mici, pe care nu le deschisese nimeni niciodată, se încălzise brusc de focul care troznea în cuptor, ca și de căldura celor șase trupuri masive. Golicz își descătărămase revolverul și îl pusese pe fereastră, lîngă un cerceluș plăpînd, apoi își descopcie scurta și își desfăcu cămașa dezvelind un piept puternic și alb. Acum, cuprinzînd-o de mijloc pe Motrioana cu brațul drept, cu mîna stîngă ridica rînd pe rînd paharele la gură. După o jumătate de oră rachiul i se urcase bine de tot la cap, ca și țăranului, beat de-a binelea. Józio zîmbea pe sub mustăcioara lui bălaie, iar Staś moțăind, își tot clătina capul bandajat peste masă. Se întunecase,

Motriona, alegînd o așchie mare, uscată, din legătura de după sobă, o înfipse într-un suport special de fier și o aprinse la focul din cuptor. Flacăra așchiei ardea inegal, lumina ei lunecînd pe pereți și pe fețele oamenilor. Și afară se lăsase o umbră sinilie, primăvăratică.

Golicz ridică cu mîna stîngă paharul cu restul de vodcă, iar pe cea drepată și-o mută de la mijlocul Motrionei mai spre subțiori, strigînd :

— Și acum, să bem în sănătatea armatei noastre, a armatei de pani. Ura !

Deodată, gazda sări ca un motan, apucă revolverul de pe fereastră, îl scoase din toc și-l îndreptă spre sergent.

Toți se ridicară într-o clipită de pe locurile lor, în timp ce Józio se clătina de-a binelea pe picioare, fie din cauza beției, fie, poate, de oboseală.

Țăranul strigă cu vocea răgușită :

— Mîinile sus !

Nimeni nu ridică însă mîinile sus.

— Să beau eu în sănătatea armatei voastre de pani ? Eu, Vasîl Ciobotarîk ? De-ar da moartea în voi, să pieriți cu toții, leși blestemați ce sînteți ! Dă-i pace soției, că te împușc pe loc, se adresă el lui Golicz, deși acesta n-o mai ținea de mijloc pe Motriona.

Se făcuse tăcere. Janusz simți că situația trebuie, oricum, salvată și izbucni deodată într-un rîs puternic, hohotitor. Țăranul îl privi și îndreptă cu mîna tremurînd revolverul spre el. Janusz, făcu însă un pas înainte dojenindu-l :

— Ce glumă proastă mai e și asta ! și, calm, luă din mîna țăranului revolverul. Astfel de fapte, gazdă, nu-s glume ! Ține revolverul, zise el dîndu-i arma lui Golicz, iar dumneata, gazdă, șezi

aici pe laviță. Mai am puțină vodcă în paharul meu. Vom bea, bătrîne, nu în sănătatea armatei poloneze, ci în sănătatea polonezilor. Se știe doar că polonezii nu-s numai pani. Știi și dumneata că există și țărani polonezi, și muncitori polonezi — așa că : în sănătatea polonezilor !

Țăranul se așeză pe laviță și hohoti atît de puternic, încît lăcrimă.

— Așa-i..., repetă el, așa-i, am glumit, așa-s glumele mele...

Și goli restul de vodcă din paharul lui Janusz. Cu toții se așezară din nou la masă. Janusz prezentînd gazdei pe Staś îi spuse :

— Uite, vezi, ăsta-i un țăran polonez, iar ăsta, și-l arătă cu degetul pe Golicz, este un muncitor din Varșovia — și încă de la uzina electrică.

Țăranul, care continua să rîdă, hohotea cît îl țineau puterile, apucîndu-se cu mîinile de burtă, iar Motriona — ea însăși destul de amețită — reuși să-l culce pe patul din colțul odăii, pe un morman de perne.

Golicz, strînse mîna lui Janusz pe sub masă și-i spuse :

— Îți mulțumesc.

Rîzînd, Janusz răspunse :

— Altă dată va fi rîndul dumitale !

Janusz și Staś se întinseră pe cuptor, unde era și cald și curat. Golicz și Józio se lungiră pe laviță. Lumina așchiei se stinse, și cu tot întunericul se putu vedea cum Motriona se oploși lîngă bărbatu-su.

Janusz, deși ostenit peste măsură, nu putea ațipi, dogoarea fiind cumplită, iar Staś, pe care-l mai durea urechea împușcată, gemea și-n somn. Geamurile ferestrelor se proiectau pe peretele

întunecat al odăii ca două pătrate albastre. Janusz văzu, cu ochii minții, trupul lui Władek — ieri încă atît de firav, de plăpînd — acoperit de lutul greu ; apoi, îi văzu surorile, pe Anielcia și pe Józia, care-l așteptau în Smolówka.

— Mult timp vor mai aștepta ele știri, mormăi el.

Deodată Staś se ridică pe jumătate de pe cuptor și strigă cît putu de tare :

— Mamă !

Golicz, de pe laviță, rîse : se vede că nici el nu dormea.

— Copii, șopti atunci Janusz, sîntem cu toții niște copii.

A doua zi, dis-de-dimineață, porniră mai departe, mereu de-a lungul Bohului. După-amiază unitatea se opri la fabrica de zahăr din Uladówka. Ziua era din nou frumoasă, iar cireșii în floare. După artileria călare a Corpului al III-lea, dar înainte de a se însera, sosi o unitate de honvezi unguri. Toți soldații fură chemați și li se ordonă să se împrăștie fără carabine, care, așezate în piramide, rămaseră în grija santinelelor.

În seara aceea, la postul de pază din fața casei unde erau încartiruiți ofițerii, stăteau de pază Janusz și Staś. Noaptea fusese caldă. Spre dimineață, cornul lunii alunecase undeva printre acoperișurile de paie, către livada cireșilor înfloriți. Dincolo de casă, într-un mălin înalt, acoperit de mărunte flori albe, cîntase toată noaptea o privighetoare. După ce s-au preumblat îndelung prin fața casei, băieții, în cele din urmă, s-au așezat pe pragul ei. Către orele patru, cînd întunecimea sumbră se lăsă pătrunsă de o strălucire interioară, iar cireșii se luminară

prin propriul lor luciu, ușa casei se deschise, încet, și un bărbat înalt, cu cizme dar în cămașă, ieși pe verandă. Băieții se ridicară iute ; el însă le spuse :

— Ședeți, ședeți, voi sta și eu lîngă voi. Aș vrea să stăm de vorbă.

Era Spychała.

— Nu vă este frig ? întrebă Janusz.

— Nu, nu mi-e frig. Îți mulțumesc. Nu pot ațipi, și știam că ești aici...

Tăcură o clipă. Privighetoarea își reîncepu trilurile, cele mai măiestre triluri. Dimineața se apropia.

— Ați văzut cum ne-au dezarmat austriecii ? rosti Spychała, în treacăt. Băieții nu răspunseră.

„Aha, își zise Janusz în gînd, asta înseamnează dezarmare."

— Trebuie să vă vedeți de drum, continuă Spychała, aici nu mai aveți ce face. V-ați războit un pic, și gata.

— Frumoasă războire, zise Staś.

— Și de ce nu ? Ești rănit ! E drept că de un altfel de glonț...

Tăcură din nou. Spychała, mișcîndu-se ca și cum ar fi vrut să se ridice, grăi :

— Janusz, să veniți mîine la cancelarie. Vă voi da bilet de lăsare la vatră și bilet de călătorie. Dar încotro ?

— Tocmai, întrebă Janusz, încotro pot pleca ?

— La Odesa nu v-aș sfătui, răspunse Spychała, Maria a plecat. Familia Szyller se pregătește și ea de plecare...

— Eu vă rog să-mi dați un bilet pînă la Kiev, interveni Staś, spre Kiev trenurile circulă normal.

— Poate că și dumneata, Józio, ai vrea tot la Kiev, adăugă Spychała, nesigur. Oricum, e mai aproape de Varșovia.

Janusz zîmbi. Își reamintise cît de puțin îi plăcea lui Józio Varșovia.

— Doamna Royska, continuă Spychała, se pregătea, de asemenea, să plece la Kiev.

Staś atinse mîna lui Janusz.

— Veniți cu mine la Kiev. Veți locui la mine. Mama va fi, desigur, bucuroasă.

— De ! n-am ce face, se decise Janusz, putem pleca la Kiev. Cînd cineva se rupe de propriul său cămin, nu se mai întoarce curînd la el.

XVI

Spychała reintră în casa încă adormită. Se opri în antreu și își dezmorți puțin mădularele. Totuși răcoarea zorilor de primăvară îl pătrunsese din plin și resimți cum îl trec fiorii. Roua îi jilăvise cămașa și îi umezise coapsele. Mai zăbovi o clipă. Antreul casei directorului fabricii de zahăr avea aspectul adormit, obișnuit tuturor interioarelor. Ferestrele erau deschise și prin ele străbătea odată cu o ușoară răcoare și mireazma nopții. Coarnele de cerbi dormitau pe pereți, iar de sub măsuțe, de pe cuier, ca și din oglindă pîndeau pete de albastru. Chipul lui Kazimierz se tulbură în oglindă, ca și cum s-ar fi răsfrînt în fundul unui lac. De departe răsună o împușcătură.

Kazimierz rămase pe gînduri. De cîtva timp între el și Janusz se iscase o răceală nedefinită. De cînd oare anume ? Spychała știa foarte bine de cînd. Cu toate acestea, nu se putea decide

să-l privească cu simpatie pe fratele Mariei. De altfel, nici nu semăna cu sora lui, nu era nici atît de înalt și nici așa de zvelt ca ea, nu avea nasul ei uscat, splendid sculptat. Doar uneori, ca de pildă acum, pe verandă — cînd ochii îi străluceau de sub ochelari — privirea lui i-o reamintea pe Bilińska. Kazimierz își dădea seama că Janusz nu vedea cu ochi buni toată povestea lui cu Ola și nici nu i-ar fi plăcut să-i devină cumnat. Deși era convins, că în această privință nu aveau nici un rol unele prejudecăți de castă, mormăi totuși, cu aversiune, către veranda de unde se auzeau încă glasurile băieților :

— Tot domnișor, fir-ar să fie !

Nu-i venea să creadă că Maria n-ar mai fi la Odesa. Plecase la Viena... ? Kazimierz cunoștea Viena, fusese acolo la universitate, în 1914, după întoarcerea din Rusia, puțin timp însă, abia cîteva luni, fiindcă venise mobilizarea. Apoi, se înrolase în legiune. Acum și-o imagina pe străzile Vienei, ceea ce — fără voie — îi modifica impresiile de la Odesa. Este posibil ca la Mańkówka, amenințată cum era, să i se fi părut — atunci, în gang, pe fondul conacului condamnat la distrugere — neverosimilă. Acum, pe fondul Vienei, nu era decît o femeie obișnuită, de rînd, cum sînt atît de multe la Viena. E posibil ! Dar ea este Maria, Maria lui, această mare și splendidă doamnă, care, atunci, cu o simplitate atît de cuceritoare își ascunsese fața la pieptul lui, șoptindu-i :

— Apără-mă.

Își cam reproșa că se despărțise de ea. Se gîndea însă că acum se află în siguranță. De la

Viena urma să plece la Varșovia — unde avea casa ei — lucru ce desigur îl va putea rezolva cu ajutorul familiei Esterhazy. Lui Spychała îi făcea plăcere, chiar fără voie, să repete numele acesta sonor, pe care în trecut îl citise doar în ziare ; acum, datorită Mariei, știa să vadă sub aceste sonorități persoane vii. Esterhazy, bătrînul, este, după cît se spune, un om foarte amuzant. Grozav de amuzant. Ce glumă îi povestise oare Maria despre el ? Poate că îi vorbise despre Dzieduszycki ?

Făcu încă un pas și se apropie de fereastră. Din gîtlejul privighetoarei, cocoțată pe mălin, se rostogoleau triluri puternice, al căror ecou — prin izbirea de clădirea vecină — dubla puterea de pătrundere a glasului păsărelei. De-ar fi putut asculta, împreună cu ea, cîntecul acesteia ! Ah, dacă ar fi fost măcar mai aproape, la un lat de mînă, dacă i-ar fi putut atinge brățara cu ametiste, ce-i împodobea încheietura mîinii ! Cînd i se adresa în limba franceză îi spunea întotdeauna *vous*. Kazimierz începuse să ia, pe furiș, lecții de franceză încă de la Odesa, căci nu știa prea bine limba aceasta și uneori nu înțelegea ce-i spunea Maria. Atunci se înroșea groaznic, își privea picioarele lui mari și articula repede și aproape șoptit : „Pardon ?“ Iar ea îi repeta fraza în limba polonă. Lucrul acesta era, poate, cea mai mare umilință pe care o resimțea în societatea ei.

Nu putuse să o însoțească la Viena, fiindu-i încredințată o nouă misiune în sudul Ucrainei, printre altele să se ocupe de problemele Corpului al III-lea. „Cred — își zise el în gînd — că lucrul acesta este de acum lichidat. Trebuie să

mă întorc la Varșovia, să prezint raportul. Poate că ea a și ajuns acolo? Sau, poate, mă vor trimite la Viena? Din Viena se ajunge mult mai repede la Magdeburg."

Porni pe scările ce duceau la etaj, spre camera pe care o ocupa împreună cu alți doi camarazi. Era dormitorul directorului. În penumbra zorilor se distingeau pe fondul lor albastru doar lustra trandafirie și rotundă ce spînzura în mijlocul încăperii și deasupra paturilor un covor negru cu un cîine mare. Pe unul din aceste paturi dormea tun locotenentul Robinson de la intendență. Pe canapeaua din colț se lungise Kieliszek. Cînd Spychała intră în odaie, în vîrful picioarelor, acesta se ridică din așternut și-l întrebă:

— Ai ieșit? S-a întîmplat ceva?

— Nu, răspunse Spychała calm, am avut ceva de spus santinelelor. Nu dormi?

— Nu pot să dorm. Îl invidiez pe Robinson. Privighetoarea face atîta larmă și tocmai deasupra urechilor mele.

Singura fereastră a dormitorului dădea în adevăr spre mălinul înalt, încărcat cu flori albe, din care cauză în dormitor stăruia un miros greoi. Cîteva clipe privighetoarea își încetă cîntul pentru a reîncepe, cu un și mai viu suflu, asemenea perseverentelor cîntărețe ce fac exerciții de coloratură. Spychała își reaminti de Elżbieta. Se așeză pe pat fără să se culce.

Kieliszek nu se culcase nici el.

— Ascultă, Kazio, zise acesta, ce se va mai întîmpla de acum încolo? Ne-au făcut figura! Să fie oare acesta sfîrșitul definitiv al Corpului al III-lea?

— Cred că acțiunea trebuie socotită lichidată. Nu-mi închipui că pentru asta o să ne închidă. Va trebui să ne vedem de drum.

— Oare crearea unei astfel de armate a avut un scop măreț? întrebă Kieliszek, culcîndu-și capul pe pernă.

— După cum am văzut, nu prea măreț. Încă o dată o „armată de pani"... Fir-ar să fie, nu sîntem în stare să găsim drumul cel bun. Ce greu se lipește învățătura de noi!

— Fiindcă nu putem să pășim alături de nemți, răspunse Kieliszek, pe un ton hotărît.

— Știi ceva, Antoś? continuă Spychała, în apus, după cum scriu gazetele, nemților nu prea le merge. Ofensiva a doua, la Verdun, a eșuat din nou.

— Crezi că pînă la urmă vor fi bătuți? Nu va fi oare prea tîrziu?

— Cred că nu. Situația se prezintă chiar destul de bine. Țarismul s-a prăbușit. Sovietul Suprem a recunoscut independența Poloniei...

— *In partibus infidelium.* [1]

— Nu face nimic. Pe de altă parte America susține aceleași teze.

— Germanii au anunțat chiar formarea unui regat... Într-un cuvînt, toți vor să existe o Polonie, conchise rîzînd Kieliszek.

— Nu-i totuși ceva prea îmbucurător.

— De ce?

— Fiindcă cu toții vor ceva, foarte mult; apoi, tot cu toții, n-or să mai vrea — acel ceva — tot foarte mult!

— N-avem încotro, trebuie s-o pornim spre Varșovia.

[1] În țara necredincioșilor (lat.).

Kieliszek zîmbi.

— Spre Varșovia, da, nimic de zis, dar și mai bine spre Polonia. Să terminăm odată cu „corturile“ [1] noastre din Ucraina...

— Din păcate nu de bună voie. Dar nici nu te-am întrebat : Tu de unde ești ?

— Știi că există un oraș cu numele de Turek ?

— Turek ? se miră Spychała. Pe unde o fi ?

— Eh, om înapoiat din Galiția ce ești, zise Kieliszek mișcîndu-se pe canapea, cum, nu știi ? E un oraș strălucit... Kalisz este situat în apropiere de Turek !

— Aha, acolo. Și cu ce te ocupi ?

— Cu ce mă ocup ? Deocamdată cu nimic. Am tot fost la școală, dar am plecat în 1915, cînd ne-au cotropit nemții. Părinții mei locuiesc tot acolo. Tata este meseriaș, cizmar.

— Spune, glumi Spychała, este cizmar bun ? Poate că ar putea să-mi facă niște cizme ofițerești ?

— Vino, îți va face sigur, rîse Kieliszek și din nou se așeză pe canapea ; și-apoi ce de domnișoare frumoase avem la noi... Se spune că doar la Lublin și la Turek găsești femei atît de frumoase.

Robinson, mișcîndu-se în pat, deschise un ochi umflat de somn.

— Ați înnebunit ? Atîta vorbărie în miez de noapte...

— Scoală, Kamil, s-a făcut ziuă-albă de-a binelea, glumi Kieliszek. Acuși o să te întrebe maiorul Nagy ce-i cu conservele.

— Să vă ia naiba ! înjură Robinson și se întoarse pe partea cealaltă.

---

[1] Este vorba de latifundiile panilor poloni

Kazimierz se ridică din pat și se apropie de fereastră ; dincolo de mălinul de un verde crud și de florile lui albe se desfășura, cît vedeai cu ochii, pajiștea verzuie-albastră peste care cerul se înălța auriu, proaspăt, primăvăratic. Spychała își întinse brațele și căscă.

— Păcat de ținuturile astea, zise el.

— Mie totul mi se pare aici puțin cam străin, suspină Kieliszek, e prea întins. La noi, lîngă Turek, pămîntul e deopotrivă de frumos.

— Ți se pare prea întins ? făcu Spychała adresîndu-se locotenentului și așezîndu-se pe canapeaua lui, fiindcă, vezi, noi sîntem oameni mărunți, prea obișnuiți cu treburi mici, cu probleme mărunte. Lîngă Turek spui că ogoarele sînt deopotrivă de bune. Există însă lucruri și mai importante decît soiul pămîntului ; ca să-l ari bine, pămîntul trebuie să fie al tău, nu-i așa ? Tata a muncit la căile ferate, dar venise de la țară. Bunicul avea două iugăre de pămînt ale lui și mai ținea două cu arendă. De cîte ori l-am ajutat la arat, bunicul îmi spunea că-i vine munca mai ușoară pe ogorul lui... Precum vezi, s-a terminat și cu arenda. S-a terminat prost. Trebuie să ne întoarcem la uneltele noastre...

— Ai arat ? întrebă locotenentul Kieliszek, după ce se gîndi cîteva clipe.

— Da, am arat. Și ce-i cu asta ?

— Vezi, eu nu mă mai pricep să ung ața cu smoală. Tata m-a dat la școală. Și am ajuns ofițeraș.

— De, și asta-i o meserie.

— Cam proastă. Nu-i așa ?

— „Domnișoarele se țin lanț...“

— Da, dar...

— Şi cînd te gîndeşti cît sînge am vărsat noi aici. Şi totul... a curs pe şesul acesta întins şi... s-a uscat. Sînge mult, şi... nici urmă. Nimic. Adio tuturor...

Antoni nu prea înţelegea mult din spusele lui Spychała, dar îl asculta cu smerenie.

Avea mare respect pentru căpitanul Spychała, şi mai ales ştia că este iniţiat în numeroase taine.

— Kazio, hai să ne culcăm, zise el în cele din urmă.

— Crezi că merită ? Ia priveşte...

Şi-i arătă fereastra. Soarele se înălţa de dincolo de linia orizontului şi, luminos, strălucitor, îşi săgeta razele jucăuşe printre frunzele albe ca zăpada ale mălinului.

— Acum va suna şi deşteptarea.

— Da, aşa-i, şi Kieliszek îşi încordă trupul puternic, încă o noapte nedormită.

— Ai remuşcări ? îl întrebă Spychała.

— Nu ! N-am ajuns aşa de departe. Dar tare aş vrea să ştiu la ce bun toate astea ?

— Pui întrebări ca soldatul de rînd Royski.

— Ce spune el nu-i nimic. În schimb prietenul lui e un om primejdios. Cugetă mult prea mult.

— Janusz ? Eşti de părere că a gîndi e o ocupaţie primejdioasă ?

— Aşa cred. Şi desigur că aşa şi e.

— Dar tu, tu nu cugeţi deloc ?

— Uite... acum cuget... şi presimt primejdia. Trebuie să ne sculăm şi să ne ocupăm de biletele de voie.

— Să se împrăştie cu toţii, care încotro. Dar mai degrabă îndrumă-i spre Kiev, zice Spychała.

— Spre Kiev ? De ce ?

— Cine ştie ce se mai poate întîmpla. Hai să mergem...

Spychała se ridică de pe canapea, bătu din pinteni şi-l izbi pe Robinson în şoldul ce-l ţinea mai ridicat. Cînd îşi îmbrăcă vestonul răsună deşteptarea. Soldaţii se treziră, pentru ultima oară, în Corpul al III-lea al Armatei Polone.

XVII

Doamna Royska către Józio :

„Odesa, aprilie 1918

Dragă Józio !

S-au scurs cîteva săptămîni de cînd aţi plecat, tu şi Janusz, şi în afara celor cîteva rînduri scrise din Winniţa, n-am primit nimic de la voi. Iar timpurile — vai, ce mai timpuri ! — sînt de aşa fel încît ne gîndim cu teamă la soarta voastră. La Odesa, prea puţine schimbări. Maria, femeia aceasta minunată, a plecat — aţi aflat desigur — după prinţesa Muszka la Viena, iar, după cum spun unii, Spychała s-ar afla undeva prin părţile voastre. Să fie adevărat ? Să se fi despărţit oare plebeul ăsta de aristocrata aceea ? Mă bucură însă faptul că toată povestea a contribuit la fericirea Olei. Nici n-ai idee ce plăcut este la familia Gołąbek ! Michasia s-a mutat şi ea acolo ; îi merge tare bine. În sfîrşit, a apucat şi ea zile mai fericite — sărmana şi atît de draga mea surioară. Gołąbek a primit deja veşti din Varşovia — prăvălia lui continuă să fie deschisă şi s-ar părea că prosperă. Este condusă de asociatul lui, Waflewski. *Nomen — omen.*[1] Singura parte mai aşa şi aşa este

[1] Expresie semnificînd : nume predestinat (Waflewski).

doar că Ola, făptura asta pură, poartă în prezent un nume atît de puțin răsunător. Presupun însă că în Polonia există acum multe nume asemănătoare. Vineri am fost la ei la un ceai. Ola mi s-a părut cam posomorîtă, dar poate că era ceva trecător, poate avusese vreo mică neînțelegere cu soțul ei, cu omul acesta de omenie. Nu-mi vine să cred că această căsnicie ar fi nepotrivită. Se pregătesc să plece la Varșovia. Se pare că la Kiev s-a deschis o secție a Consiliului Central de Ocrotire, care se ocupă de întoarcerea emigranților acasă, în Regat. Se vorbește că și la Odesa se va deschide o astfel de instituție; socot că la vară voi putea pleca și eu la Varșovia și atunci voi vedea ce se întîmplă la Puste Łąki. Arendașul era un om de treabă, așa că nu cred să fie în stare să ne tragă pe sfoară, pe mine și pe sărmana mea Michasia.

Timpul este minunat, și cred că și voi faceți instrucție cu plăcere, în aer liber. Am fost astăzi la țărmul mării, îndreptîndu-mă spre palatul Brzozowski. De departe, palatul acesta face încă o impresie atît de frumoasă, încît mi-am adus aminte de vremea cînd, domnișoară fiind, veneam aici la familia Brzozowski. Tatăl meu, adică bunicul tău, Józio, deși — ce-i drept — doar proprietar al unei argăsării din apropierea Odesei și a Charkovului, era totuși un om instruit și simpatic, primit pretutindeni cu plăcere. Nici cei din familia Brzozowski nu erau prea îngîmfați. Pe tatăl tău l-am cunoscut în altă parte, dar îmi aduc aminte că tot la familia asta Brzozowski, la un bal strălucit, am dansat cu el mazurca, iar la cină am fost la vecini. Nu-mi trecuse prin cap că voi deveni soția lui, nici chiar atunci cînd — neîndemînatecul — mi-a vărsat un păhărel

de punch, pe rochia mea cea nouă, albastră... Sărmana Helenka semăna leit cu bunică-su.

Închipuiește-ți, Józio! Cine crezi că m-a întrerupt în terminarea acestei scrisori? bătrînul Opanas cu fiica lui — nu mai țin minte care din ele, el are doar atîtea, cred însă că Jalyna, aia frumușică. Au fost la mine acum cîteva clipe și mi-au adus cîteva lucruri salvate de la Molińce. O miniatură a bunicului tău Royski în uniformă de șambelan, portretul micuței mele Helenka, portretul tatălui meu domnul Kalinowski, despre care ți-am amintit mai sus... Ce ciudată coincidență! În chiar clipa în care eu, stingheră, neavînd cu cine sta de vorbă, îți scriam despre tatăl meu — așa cum îmi venise, pe neașteptate, să-ți povestesc despre sărmanul de el — tocmai atunci să sosească și perechea aceea de țărani, aducîndu-mi chiar portretul lui! *Tu peux croire que j'étais contente. Je dirais plus, j'étais heureuse. Mon pauvre père...*[1] S-o fi gîndit el oare, vreodată, că voi locui din nou la Odesa în condiții atît de deosebite? Nu-i plăcea orașul acesta și întotdeauna ofta după Siedlce, locul lui de baștină, despre care spunea că este cel mai frumos oraș din Europa. *Beautiful indeed!*[2] Opanas m-a informat că a fost prădată casa, rămasă însă în picioare, și că doar parcul a fost căsăpit, din loc în loc! Ce păcat! Iată un lucru pe care nici nu mi-l pot imagina.

— Tu cred că te vei întoarce acolo. Deci va trebui să sădești parcul din nou. Eu — bătrîna sceptică — sînt de altă părere. Roata asta nu se mai întoarce. Dar... mai știi? Fiica lui Opanas —

[1] Poți să-ți închipui cît am fost de mulțumită. Ba ceva mai mult, am fost fericită. Sărmanul meu tată... (fr.).
[2] Într-adevăr frumos (engl.).

atît de tînără și de frumoasă — mi-a adus cîteva mărunțișuri de pe toaleta mea, printre care o cutiuță de argint, pe care mi-o luase tata de la Londra, cînd eram încă o domnișoară foarte tînără. Gîndește-te, din toată frumoasa noastră argintărie și din celelalte lucruri frumoase mi-a rămas doar cutiuța asta mică — amintirea asta ! Și m-am bucurat de ea atîta, de parcă aș fi redobîndit toată casa. Poate că ai dreptate, poate că este cu neputință să pierdem totul ; gîndește-te cîtă cultură am făcut să rodească aici : curți, palate, colecții, tablouri, porțelanuri — îți amintești de vaza noastră de Corint ? Dar tu nu prea dădeai atenție acestor lucruri ! Și e posibil ca toate acestea să se irosească ? Spychała spunea că am semănat pe nisip, am plantat pe pămînt străin... și uneori mă gîndesc — să nu te superi, fiule, că are el dreptate ; dar, pe de altă parte, regret toate acestea. Opanas, săracul, a plîns puțin, mi-a sărutat mîna, dar dîndu-mi obiectele mi-a spus : „Sînt ultimele lucruri care v-au mai rămas, doamnă, din Molińce al dumneavoastră ; nouă nu ne sînt de trebuință, dar dumneavoastră vă veți aduce aminte, la bătrînețe, cum ați fost doamnă, cîndva !" Și, în ochii lui de viezure, am observat ceva ce ar fi putut avea semnificația unui triumf. Dacă aș fi o femeie rea, aș înclina să cred că dinadins a venit și mi-a adus cele cîteva lucruri, pentru ca să se bucure, cît de puțin, de umilitoarea mea situație. Iar eu, cu bunătatea inimii mele l-am lăsat să se bucure de priveliște. Am plîns puțin — eu, incorigibila — deasupra portretului Helenkăi. El însă, desigur, ar fi vrut să mă plîng de pierderea conacului, sau, poate, a dorit să afle dacă nu intenționez cumva să mă folosesc de ajutorul nemților și să mă întorc la Molińce, așa cum a făcut familia Kicki. Dar eu nu mă voi întoarce cu nemții acolo și i-am spus-o pe șleau lui Opanas. Bănuiesc că nu fără nici o intenție — și fără știrea celorlalți țărani — a venit el la mine, ci spre a mirosi cum stau lucrurile... Doar sărmănica aceea de Jalyna, sau Kalyna, mi-a sărutat mîna și părea stingherită și tristă. Dar, desigur, ar fi avut alte mutre dacă le-aș fi spus că mă întorc chiar mîine la Molińce. Ei și-au împărțit și pămîntul și inventarul, gospodărind fiecare după bunul lui plac, iar „chliborobii"[1] lor alegînd pe hatman. Toate astea însă — socot eu — n-o să dureze mult... L-am văzut și pe prietenul tău, care mi-a spus lucruri ciudate. De la Elźunia n-au sosit știri și nici de la sora lui. De Elźunia îmi reamintește numai Hania Wolska, care vine să exerseze la pianul ei. Familia Wolski ne este foarte dragă și pe cît putem o ajutăm. Din păcate, Hania a neglijat muzica serioasă, cîntînd aproape numai romanțe țigănești și cîntece la modă. Ce păcat !

Domnul Szyller a scris soției sale din Wapniarka : vrea să plece la Varșovia, și acolo să lucreze mai departe în industria zahărului. Dar Szyllerowa este bolnavă, Edgar cam plictisit — umblă toată ziua de colo pînă colo prin odaie — iar profesorul, foarte agitat, își varsă năduful pe Rusia de nord, de mă și îngrozesc, uneori. El continuă să prevestească o nouă epocă glaciară, teorie cu care vrea să plece la Cracovia.

Uite dar, o sumedenie de vești de la mine, despre tot ce se petrece aici. Să te binecuvînteze Dumnezeu, fiul meu cel mai scump, sărută-l pe

[1] Brutarii (ucr.).

Janusz și purtați-vă acolo bine. Aveți spălătoreasă ? Porți izmene calde ? Căci știu bine că ție nu-ți prea plac — ușuratic ce ești !

Te strîng la inima mea de mamă și te sărut fierbinte. Walerek nu vine aproape deloc acasă și-i îndrăgostit de slujba lui

Mama ta
Ewelina Royska, născută Kalinowska."

Scrisoarea aceasta n-a ajuns însă în mîinile lui Józio.

XVIII

Dacă doamna Royska ar fi cunoscut unde se află fiul său mai tînăr, și slujba „de care era îndrăgostit", desigur că n-ar mai fi fost de acord cu admirația lui. Regimentul de infanterie din Odesa al armatei polone era cantonat în aripa pustiită a cazarmei de artilerie situată în partea de nord-est a orașului, propriu-zis în afara orașului, pe șesul de stepă, care începea chiar din apropierea Odesei. Ajungînd într-un tramvai arhiplin — la stația finală, Walerek mai avea de mers încă o jumătate de oră pe un trotuar plin de noroaie, prin mijlocul unor căsuțe mici de lemn, dintre care multe cufundate pe jumătate în pămînt. Căsuțele deveneau tot mai rare pînă ce dispăreau cu totul. De pe o moviliță pustie se deschidea priveliștea unei vaste cazărmi din cărămidă gălbuie. Marele complex de clădiri, construit chiar înainte de război — atunci cînd Rusia începuse să se pregătească febril, înțelegînd, în sfîrșit, rostul discursurilor „ireponsabile" ale lui Wilhelm — purtase numele de cazarma „Marelui Duce Alexandru Mihailovici". Acum însă își pierduse nu numai vechea firmă arhiducală și vulturii de pe frontoane și de pe porți, dar chiar geamurile de la ferestre și o parte din pervazuri. Părăsită de armată, devastată de populație, cazarma se înălța acum ca o paragină, cu geamurile sparte și parcă stropită de noroi. In ultimul pavilion, ale cărui ferestre dădeau spre cîmpul pustiu și neted ca o masă, spre stepa fără copaci a gurberniei de pe țărmul mării, se instalase, în ultimele zile ale lui martie, formația poloneză. Aici au fost organizate două companii de infanterie și acum un escadron de cavalerie.

Inițiatorul acestei acțiuni era locotenentul Duszan, un bărbat solid ca un stejar, cu o față mare, frumoasă și cu părul tuns cu mașina numărul zero. Avea vocea puternică. Ieșind în curte i se auzea glasul în toată cazarma, iar cînd comanda „drepți !" cădeau și restul de geamuri din ferestrele pavilioanelor. Walerek izbutise să cîștige simpatia locotenentului Duszan. Devenise colaboratorul lui principal ; amîndoi munceau de zor toată ziulica, de dimineață și pînă seara. Niște furnizori de mîna a doua nu mai ieșeau din mica odaie unde, la o masă simplă acoperită cu un ziar prins în pioneze lucra Kalikst Duszan, de cele mai multe ori însoțit de Walerek.

Cazarma avea în interior un aspect jalnic. Trebuie să recunoaștem că în formația aceasta, fie din cauză că Odesa era un oraș rău famat, fie că aici se îngrămădeau în mod special ofițerii, aventurierii și se înrolau elementele cele mai deochiate. Dacă la Corpul al III-lea din Winnița veneau oameni de treabă, meșteșugari mărunți, țărani, intelectuali care visau să ajungă la Varșovia și numai rareori oameni obosiți și demo-

ralizați de cei patru ani de război, în regimentul de la Odesa — spre deosebire de alte formații organizate în același oraș și care ulterior, mărșăluind prin România, s-au întors în patrie, în bună ordine — se strînseseră niște aventurieri și păcătoși cu mîna pe cuțit, pe care nici războiul cu nemții, nici războiul civil nu-i putea potoli. E greu de ghicit de unde s-au putut aduna aici toți bărbații ăștia corpolenți, cu părul pieptănat căzăcește sau cu capetele rase și cu palmele cît o ciosvîrtă mare de vită. Nici chiar locotenentul Duszan nu izbutea întotdeauna să se descurce cu ei, deși își dădea silința să introducă o disciplină de fier.

„Băieții“ beau vodcă, aduceau femei în cazarmă, furau pe capete, se tăiau uneori cu baioneta, ba unii din ei țineau și cîte un cuțit de rezervă în carîmbul cizmei. Deocamdată pe nemți îi lăsau în pace, dar cu soldații atamanului Petliura și cu cazacii din Sicz — care purtau șepci cu ciucuri atîrnați ca măscăricii — se băteau destul de des. În spitalul cazărmii era mereu întins pe salteaua murdară de paie cîte un soldat sau subofițer împușcat, sau tăiat cu cuțitul. Locotenentul Duszan se apuca de cap, înjura groaznic, apoi poruncea să vină brișca cu două roți, îl lua pe Walerek sau pe sergentul Gorbal, cu care — cu tot gradul lui — era prieten și pornea în galop spre Odesa. Aceeași vodcă, aceleași femei ușoare — numai în hoteluri elegante.

Într-o bună zi a plecat cu Walerek. Acesta voia să meargă la mama lui, fiindcă acum avea tot mai des nevoie de bani, pe care îi scotea de la doamna Royska, deși aceasta nu era prea bucuroasă să-i dea ultimii ei bănuți. Walery se urcă sus, iar Kalikst rămase în fața casei. Hania Wolska, înlocuind pe tatăl ei la măturat, tocmai ieșise la poartă și se uita la trecătorii de pe stradă, care se plimbau în frumosul amurg de primăvară. Purta o bluză albă, pe care i-o dăruise Elźunia la plecare, iar pe umeri o haină de primăvară. Era foarte frumoasă, ceea ce Kalikst observă pe dată. Cînd Walerek coborî, schimbă cîteva cuvinte cu Hania în limba polonă, iar Kalikst intră și el în vorbă.

— Vino, hai vino, Royski, zise el, nu-ți pierde vremea cu domnișoarele. Afară de cazul că o inviți pe domnișoara în brișcă.

— Hania ! hai vino să ne plimbăm, strigă Walerek.

Dar Wolska scăpără numai din ochi, rîse tare și o zbughi spre casă dînd cu tifla — în semn de bătaie de joc — în direcția lui Duszan. Walerek se urcă în brișcă. Duszan însă nu porni îndată, ci tot privea spre poartă, ca și cum ar fi așteptat ca domnișoara să apară din nou.

— Cine-i femeia asta ? întrebă el în sfîrșit pe Walerek.

— E Hania, fiica paznicului. Eleva Elźbietei Szyller. Cîntă.

— Cîntă frumos ?

— Știu și eu ? Nu mă pricep la așa ceva. Oamenii spun că da.

De atunci, plecînd în oraș Duszan îl lua mai des pe Walerek decît pe Gorbal. Și întotdeauna îl întreba dacă nu are vreo treabă la mama lui, și-l îndemna chiar să-și viziteze familia. Cîtva timp doamna Royska fu mirată de desele vizite ale lui Walerek, mai ales că erau cît se poate de dezinteresate. La un moment dat chiar îi spuse doamnei Szyller :

— Știi ceva, Joasia, am impresia uneori că sînt nedreaptă cu Walerek.

Dar nu peste multă vreme, Walerek încetă să mai vină la locuința din strada Derîbasowska, iar motivul — simplu — era că Duszan nu-l mai lua cu el. Nu-l lua nici pe Gorbal. Walerek era silit să meargă cu tramvaiul, iar dacă se întorcea seara tîrziu, trebuia să vină pe jos.

Formarea escadronului (Duszan fiind cavalerist) mergea încet : nu erau cai. În toamna anului șaptesprezece se născuse un comerț foarte rentabil care comporta însă un mare risc și mult curaj. Negustorii de cai din Kiev și de la Odesa (și de asemenea din alte orășele) organizau expediții pe frontul în descompunere. Acolo se putea găsi de toate în depozitele intendenței și în primul rînd se puteau cumpăra caii armatei pe o nimica toată și, mai mult, se puteau găsi chiar cai abandonați, de care nu avea nimeni grijă. Toată greutatea era de a transporta averea astfel dobîndită printre masele de soldați ce se retrăgeau, printre comitetele și sfaturile legale și ilegale. Acestea, în lipsa oricăror organizații militare, pîndeau pe toate drumurile, fiind dornice să pună mîna măcar temporar pe hergheliile de cai și pe convoaiele de bunuri de tot felul. Acum, caii de pradă se aflau însă deja în locuri tainice, în mîna geambașilor și „barîșnicilor", care îi vindeau la prețuri mari, fiindcă de cele mai multe ori nici nu prea erau de găsit.

Duszan alerga cît putea prin toate părțile, iar în alergăturile astea îi era de mare folos sergentul Gorbal, care, uitînd că fusese actor ca civil, devenise acum un ostaș sadea, de nerecunoscut. Totuși îi rămăsese darul de a-i face să se intereseze de teatru chiar pe camarazii cei

mai înrăiți, organizînd, din cînd în cînd, spectacole la „căminul cultural" — o sală murdară din pavilionul învecinat și pe jumătate părăginit. Pe urmele cailor de care escadronul avea nevoie într-un număr destul de mare — Duszan vorbea deocamdată numai de optzeci — se putea ajunge doar dacă luai contact cu un soi de negustori suspecți în anumite localuri de noapte. Localurile astea erau nu numai lăcașuri unde se bea multă vodcă — ba se putea găsi chiar și șampanie — dar unde puteai afla, de asemenea, în acele vremuri ale ocupației austriece, tot felul de lucruri. Acolo se făceau fel de fel de tranzacții, de cele mai multe ori fictive, putîndu-se cumpăra un vagon de zahăr, un vagon de biciclete sau un vagon de grîu. Cel mai mare local de acest gen era, pe atunci, cafeneaua „Lux", deschisă toată noaptea și unde aveau loc deopotrivă reprezentații date de cîntăreți, dansatori și scamatori.

Pe nesimțite, Duszan, Walerek și Gorbal deveniră musafirii, aproape zilnici, ai acestei taverne. De cele mai multe ori însă, veneau aici fiecare în parte. Duszan mai ales, începuse, de cîtva timp, să se cam ferească de societatea subofițerilor. Walerek căpătase, nu se știe prin ce minune, două galoane.

Într-o seară Gorbal și Walerek frînți de oboseală intrară pentru o clipă la „Lux", pe la orele zece. Veniseră pe jos de la cazarmă și erau nespus de trudiți. Walerek îl înjura pe Kalikst că merge numai el cu trăsura în oraș, iar Gorbal clipea din micii lui ochi negri, surîzînd ca un Buddha. În sală erau puține persoane, marile lustre nu fuseseră încă aprinse peste tot, iar în lojile de lîngă pereți domnea întunericul. Ocupară o masă mai mică și cerură cîte o cafea

neagră : nici Gorbal, nici Walerek un prea dispuneau de bani în ultimul timp. Tocmai se terminase un număr de estradă, cînd aprinzîndu-se toate lustrele, ieși la iveală într-una din lojile din apropiere, la o masă plină de sticle, o întreagă societate alcătuită din persoane cunoscute, dar așezate într-un mod foarte ciudat. Walerek nu-și putu stăpîni rîsul și îi făcu semn lui Gorbal să se uite și el la cei din lojă. La mijloc, trona trupeșul Kalikst — aprins și cherchelit, cu ochii ieșiți din orbite și cu broboane mari de nădușeală ce-i împînzeau creștetul ras ; alături de el, la dreapta, într-o bluză albastră și cu o pălărie cu pene — pe care Walerek o recunoscu : era pălăria doamnei Royska — ședea Hania Wolska, veselă, zîmbitoare, aproape complet transfigurată ; iar la stînga, un evreu nespus de palid, încă în puterea vîrstei, pe care Walerek îl mai văzuse la Molińce și care era un negustor de cai din Skwira. Kalikst, observîndu-i și el, le făcu un semn cu mîna, apoi se ridică, ceru scuze Haniei și cu pași țepeni se apropie de masa lor. Deși peste măsură de băut, totuși făcea eforturi uriașe să se domine.

— Veniți la masa noastră, zise el, dar să nu puneți nici o întrebare. Înțelegeți ? Nici o întrebare. Mai tîrziu am să vă explic totul.

Gorbal și Walerek trecură în lojă, chelnerul le puse în față pahare și le turnă șampanie. Walerek spuse lui Kalikst :

— Aș mînca ceva.

Acesta făcu un gest către evreul din Skwira, prezentîndu-l :

— Domnul Lipowiecki este aici gazdă.

— Poftim, vă rog. Lipowiecki zîmbi și-i făcu semn chelnerului.

— *Bîlo da splîlo* [1], rosti Walerek zîmbind. Negustorul porunci să aducă lista, iar Walerek se adresă Haniei :

— Arăți minunat !

Hania îi aruncă o căutătură neliniștită. Nu știa dacă e ironie, sau trebuie să-i ia în serios cuvintele. Arătîndu-i cu degetul pălăria rotundă cu pene de struț negre, pe care o purta, îl întrebă :

— O recunoști ?

Walerek dădu din umeri. Nu-l interesa deloc.

— Atîta îți spun, șopti el, arăți strălucit.

Kalikst își îndreptă ochii pe furiș spre ei, adresîndu-se lui Lipowiecki, cu accentul lui lituanian :

— Așadar, domnule Lipowiecki, ăsta-i tîrgul. Pentru optzeci de cai de călărie regimentul oferă două milioane de ruble kerenkiene. Sau ucrainiene, cum preferi.

Lipowiecki se uită la noii oaspeți din jurul mesei.

— Putem vorbi pe față, dînșii mă ajută la ținerea casei de bani a regimentului, așa că, oricum, vor avea cunoștință de întreaga tranzacție.

Bine că fuseseră preveniți de Kalikst, să nu pună întrebări. Walerek și Gorbal se uitară doar unul la altul, timp în care chelnerul le aduse felurile comandate. Atît Gorbal cît și Walerek știau că regimentul dobîndise o jumătate de milion de ruble kerenskiene pe care le avea în casă și că în afară de această sumă, nu dispunea de alte fonduri. La mijloc, se vede treaba, era vorba de o manevră pusă la cale de Kalikst.

[1] A fost dar s-a isprăvit (rus.).

Walerek își examină prietenul cu o oarecare spaimă. Duszan ședea ca un munte puternic, dar cu o față fără expresie, întocmai ca un luptător de circ. Ochii lui mari, albaștri și holbați nu spuneau nimic. Făcea doar impresia că gulerul uniformei lui de locotenent îi strînge așa de tare grumajii de taur, încît din cauza aceasta, respiră greu, iar ochii îi ies din cap.

— Așadar, ne-am înțeles. Zilele astea, cînd vei vrea dumneata, David Abramovici, îmi vei preda caii loco cazarmă. În aceeași zi, după amiază, vei primi gologanii.

— Dar arvuna? întrebă Lipowiecki, uitîndu-se pe furiș la Hania, ca și cum s-ar fi rușinat să vorbească despre afaceri în prezența unei doamne.

— Să-ți dau arvună și pe cai, să-i ia dracu? Ți-am spus limpede: caii în grajd, plata pe loc. Îți dau cuvîntul meu de nobil. Nu-ți ajunge?

Gorbal se uită din nou la Walerek și mai-mai să i se oprească în gît osul peștelui pe care-l consuma. Duszan era fecior de țăran din Zmudź și povestea deseori prietenilor despre acest lucru, amintindu-și de albinele și lacurile din locul său de baștină. Luminile localului se stinseseră din nou pe jumătate și pe scenă începu numărul jonglerului, care azvîrlea în sus lămpi și farfurii. Kalikst, ridicînd cupa de șampanie, întrebă:

— Pe cuvînt?

— Pe cuvînt, răspunse Lipowiecki, cu o vizibilă îndoială în glas.

— În sănătatea dumitale! strigă Duszan așa de tare, încît oamenii își întoarseră capetele spre el. Dădu cupa pe gît și apoi rămase din nou tăcut, înțepenit. Numai după ochii lui holbați, care mai că nu mai clipeau, se putea vedea cît era de beat.

După cîtva timp se ridică. Lipowiecki își luă încă o dată rămas bun la garderobă, portarul chemă băiatul care păzea brișca lui Duszan și calul, tîrînd-o, ajunse în fața porții. Era o noapte umedă de primăvară. Duszan, cu gesturi de stăpîn, o ridică pe Hania în brișcă.

— Tu, spuse el lui Gorbal, te vei duce cu Hania, o vei lăsa acasă și te vei întoarce la cazarmă, iar eu cu Walerek vom merge pe jos.

Walerek își privi uimit prietenul. N-avea deloc chef să meargă pe jos o atît de mare bucată de drum. Dar Kalikst dădu hotărît din cap.

— Da, da, așa va fi mai bine.

Hania se aplecă peste spatele lui Gorbal și-i șopti lui Walerek:

— Vino, vino mîine. Va fi debutul meu.

— Debutul tău? Unde?

— Aici. La „Lux". Debutul meu. Am niște emoții...

— Și ce-ai să faci?

— Voi cînta... ce, nu știi?

— Cum să nu! Și... voi veni.

— Vino, vino. Hania dorește să aibă în sală cît mai mulți prieteni, rosti Kalikst, pe un ton patern, protector. În lumina felinarului, Walerek văzu, încă o dată, jocul ochilor mici, de tătar ai lui Gorbal, care parcă grăiau:

„Ia poftim, să vezi cum merg treburile de iute..."

Și calul porni.

Walerek și locotenentul porniră și ei în aceeași direcție. La început au mers în tăcere, cu pași mari. Își dădeau silința să ocolească micile bălțoace lăsate de ploaia de primăvară între bolovanii inegali ai trotuarului. Walerek era zvelt și aproape tot atît de înalt ca și locotenentul Dus-

zan. Acesta, beat și obosit, mergea dormind. De-abia cînd au ajuns hăt departe, în străzile din apropierea periferiei orașului, au mai încetinit mersul. Un ultim felinar lumina o casă scundă, cu un singur cat, zugrăvită în roz, cu ferestrele alungite și cu balcoanele de fier forjat. Kalikst se opri lîngă această casă.

— Uite, vezi, zise el deodată, apucîndu-l pe Walerek de nasturele tunicii, vezi, trebuie să joci pe cartea norocului... ca la loterie.

— Nu înțeleg, șopti Walerek cam speriat.

— Iiiii..., făcu Kalikst, să nu pui întrebări... nici chiar aici să nu pui întrebări...

— Tac, răspunse Royski.

— Totul depinde de faptul dacă evreul va reține trăsura, sau îi va da drumul.

— Ce fel de trăsură ?

Kalikst se prăvăli în bezna care stăpînea tot restul drumului. Mergînd repede, depăși pe Walerek cu cîțiva pași. Vocea lui, cînd se auzi din nou, ajungea la Royski ca din fundul nopții întunecate, cu miros de stepă.

— Evreul va veni poimîine după bani... la cazarmă. Tot poimîine este și spectacolul lui Gorbal... la cămin. În primul pavilion vom fi singuri. Dacă evreul va trimite trăsura înapoi în oraș — norocul nostru ! Al nostru va fi și omul.

În cîteva salturi Walerek se apropie de Duszan și-l apucă de mînă. Duszan nu se opri, mergea mai departe ; Walerek îl trase de mînecă.

— Ascultă, strigă el, ce-ai pus la cale ? Ce vrei să faci ?

— Eu ? nimic, mormăi Duszan cu jumătate de glas. Tu vei face !

— Cum eu ? Walerek lăsă mîneca lui Kalikst, care sărea peste băltoace și fugea înainte în bezna

ce devenise cumplită, de parcă avea, se vede treaba, ochi de pisică.

— Tu, tu, șuieră Kalikst după o clipă de tăcere. N-am încredere în Gorbal. O să-i fie frică. E artist.

— Ascultă-mă, te-ai îmbătat turtă ? Ești în toate mințile ?

— Da ! în toate mințile... Vino mai repede, am să-ți explic.

Lui Walerek i se păru că înseși pavilioanele cazarmei, ele însele, au zburat spre ei, așa de repede au ajuns la ele. Trecură pe lîngă santinelă și urcară scările în fugă. Kalikst întoarse întrerupătorul și deodată se aflară față în față, pe două scaune, cu mîinile rezemate de masă și cu ochii ațintiți unul în ochii celuilalt.

— Gîndește-te numai, zise Duszan, vom avea și cai pentru trupă și jumătate de milion în buzunar.

— Vei lua banii ?

— Îi voi împărți.

— Vor afla.

— El locuiește aici singur, la hotel. O dîră în apă... și gata.

— Dar de ce eu ? întrebă Walerek, simțind fiori reci pe șira spinării.

— Cine altul ? Eu trebuie să stau de vorbă cu el. Cineva, trebuie, de la spate. Ești în stare ?

— Sînt, zise Walerek, tremurînd tot și clănțănindu-i dinții.

— Să nu-i spui lui Gorbal.

— Dar dacă refuz ?

— Ordon ! strigă Kalikst, cu vocea omului pe jumătate beat.

— Ordoni ? izbucni Walerek într-un uriaș hohot de rîs, care-l sili să-și rezeme capul de tă-

blia mesei. Ordoni ? Poate mai și adaogi : pentru binele obștesc ! Ha, ha, ha ! Hahaha !

Kalikst își aplecă trunchiul și, urmărind atent cum se tot rostogolește pe masă capul negricios al lui Walerek, rosti :

— Ascultă, Royski. Să nu fii isteric. Înțelegi ?

— Înțeleg, strigă Walerek, ridicîndu-se repede de la masă. Și, apucîndu-l pe Kalikst de umeri, începu să-l zguduie.

— Ascultă, ascultă-mă, noi doi vom cuceri lumea.

— O, dar lumea nu-i doar un singur evreu, răspunse Kalikst împingîndu-l în așa fel pe Walerek încît acesta se opri abia lîngă perete. El se întoarse însă și, îmbrățișîndu-l pe Kalikst, îl sărută pe gură.

XIX

Vara anului 1918 a fost nespus de frumoasă. În mai era deja arșiță și greu se putea respira în oraș. Emigranții din Regatul Poloniei așteptau promisele trenuri de reevacuare, care însă nu se prea vedeau. Doamna Szyllerowa se întreba — în gînd — dacă n-ar fi înțelept să se mute, măcar pentru cîteva săptămîni, în vila de pe malul mării. Zăduful și praful ce domneau în oraș erau de nesuportat. Doamna Royska și mătușa Michasia ar fi plecat poate cu ei, iar soții Gołąbek ar fi venit acolo duminicile, el fiind reținut de treburi în oraș. În chipul acesta timpul pînă la plecare ar fi trecut mai ușor. Szyller primise, la Kiev, un bilet de voie special pentru trenurile germane — lucru extrem de greu de obținut — și plecase deja la Varșovia, dar din scrisoarea trimisă nu se putea înțelege mare lucru. Edgar

își petrecuse ultimele luni într-o stare de totală depresiune. De la Elźunia nu avea știri, iar Bilińska scrisese din Viena niște lucruri cu totul neprecise. Starea asta de suspendare în vid nu mai putea continua. Doamna Szyller îl îndemnase pe Edgar să meargă el la „Fontan“, să vadă în ce stare e vila și dacă ar putea fi folosită măcar cîteva săptămîni. Locuia acolo, ce-i drept, bătrînul Napoleon Wolski, dar el era cu desăvîrșire năucit de faptul că Hania cînta la café-chantant. Nu știa nici el dacă trebuie să fie mîhnit sau, dimpotrivă, trebuie să se bucure, motiv pentru care își exprima sentimentele cînd într-un fel, cînd într-altul. Față de lumea străină încetase însă cu desăvîrșire să mai reacționeze. Așa că informațiile lui asupra vilei erau la fel de confuze.

Edgar rugase pe Walerek să-l ducă pînă la vilă, împrumutînd de la locotenentul lui un cal și o brișcă. Cînd văzură marea — care li se dezvălui pe neașteptate, de după o cotitură a străzii — Edgar se cruci că a putut trăi atîtea luni de zile, aici, într-o astfel de deprimare, avînd totuși marea alături. Vila era în deplină ordine. Walerek, cu bătrînul Wolski deshămară iapa, fiind acum înhămat alt cal de la atelajul locotenentului Duszan — și adăpostiră brișca sub șopronul trăsurilor. Edgar vizită încăperile. Mobilele, acoperite cu huse, erau așezate lîngă pereții salonului. Edgar deschise pianul și făcu să răsune cîteva note. Era prima frază din *Verborgenheit*. Își aduse aminte de Elźunia — care cînta aria asta — și, deodată, i se făcu dor de muzică.

Prin fereastră se vedea marea și valurile ei verzi-palide, care se înălțau mari, dar liniștite.

Prelungi nota „mi bemol“ de sus și ea, sub degetele lui, sună oarecum jalnic. Niciodată nu simțise, atît de viu, sensul efemer al tuturor lucrurilor, și că trebuie să te grăbești dacă vrei să faci ceva, să te grăbești... Valurile mării tot vor veni și tot vor nimici totul.

Apucă una din perdele și contactul stofei prăfuite îi reaminti de primul spectacol al Elżbietei la Opera din Odesa, de atingerea draperiilor cînd sta în culise și asculta barcarola din *Povestirile lui Hoffmann,* melodia atît de îndrăgită de toți diletanții și de toți spiritiștii. Citise nu de mult *Șerpii și trandafirii* de Nalkowska [1] — carte ce-i făcuse o puternică impresie — și-și aminti că îl mișcase descrierea aceleiași barcarole. Poezia Nalkowskăi, amintirea Elżuniei, priveliștea mării îl scoaseră, pe neașteptate, din îndelungata lui stare de depresiune. Dacă nu s-ar fi rușinat s-ar fi așezat, ca atunci, aici la pian și ar fi început să compună.

Cineva intră. Era Walerek. Edgar nu-și întoarse deîndată capul, reușind abia cu mare greutate să-și desprindă ochii de la infinitul mării.

— Nu te deranjez, unchiule?

Nu se știe de ce Walerek îi spunea lui Edgar „unchiule“.

— Nu, nu, de ce? Privesc cît este astăzi marea de frumoasă.

— Nu vrei, unchiule, să facem o plimbare? Wolski pregătește dejunul și asta va ține cam o oră.

— Bine, să mergem la plajă. Mă bucur mult că voi face plimbarea asta.

---

[1] *Zofia Nalkowska* (1885—1954), scriitoare socialistă poloneză.

Coborîră de pe terasă, jos, la plajă, care era pustie de tot. Lui Edgar îi plăcea nespus de mult să se miște pe plajă, fără grabă, pas cu pas, să asculte și să vadă cum valurile se rostogoleau pe țărm și cum, retrăgîndu-se apoi, lăsau o dantelă transparentă de spumă pe nisip.

Salutul acesta al mării, după o atît de îndelungată despărțire, îi umplea azi inima de duioșie. Mergea nespus de încet, oprindu-se la fiecare pas. Walerek, întocmai ca aghiotantul unui general, îl urma la doi pași distanță. Trecură pe lîngă plaja Szyllerilor și colindară de-a lungul țărmului luminos și destul de înalt, pe care nisipul din partea mai joasă fusese răscolit de furtuna fluxului. Acum marea era însă liniștită și verde, precum ciorchinii de struguri; valurile ei, netransparente, se înălțau domol și se rostogoleau pe țărm ca niște lighioane ascultătoare. Uneori, soarele făcea să răsară pe întinsul undelor lumini de licurici mărunți, strălucitori.

După multe luni de tăcere, Edgar simțea nevoia să vorbească, dar... de o conversație nici vorbă nu putea fi. Walerek răspundea doar prin monosilabe și — după impresia lui Edgar — ținea să nu-și trădeze spiritul cazon, nici măcar printr-un cuvînt spus mai pe șleau. Nu-i rămînea deci decît să monologheze. Mărturisindu-și în gînd că Walerek ar putea fi interesat de descrierea călătorilor, îi vorbi despre alte tărîmuri, pe care le cutreierase. Și, ca de obicei, începu din nou să vorbească despre Sicilia. Tema asta se pare că-i surîdea lui Walerek, care din cînd în cînd punea cîte o întrebare:

— Și cum a fost acolo, unchiule? Și cînd s-au întîmplat toate astea, unchiule?

Edgar se oprea și-i povestea cum arată marea; de pildă, la Palermo — pe plaja din Mondello situată de partea cealaltă, la Monte Pellegrino...

— Dar Monte Pellegrino ce este ?

Îi descria întreaga priveliște de la Palermo, situat la picioarele lui Monte Pellegrino, care avea forma unei mese. Îi vorbi apoi de portocalii înfloriți din parcul vilei „La Favorita", cu adierile lor înmiresmate ce rătăceau deasupra mării în serile de primăvară. Aici însă, Marea Neagră exala doar miros de iod și de alge, iar pe țărm înverzeau niște salcîmi firavi.

Îi mai vorbi apoi despre lăcașurile sfinte, despre oameni, despre cîntece. Pe măsură ce vorbea, Edgar se însuflețea, se oprea sau grăbea și mai tare pasul.

Într-una din aceste avîntări de pași iuțiți, se poticni de ceva ce zăcea de-a curmezișul plajei, acoperit cu o pînză de corabie. Un milițian cu carabină stătea lîngă pachetul ăsta de o formă alungită.

— *Prohodite, prohodite* [1], îi zise el lui Edgar, care se oprise brusc.

— *Șto eto takoie ?* [2] întrebă, mirat, Edgar.

De mai multe ore acolo, milițianul, plictisit, era bucuros să-l lămurească cum marea aruncase, chiar în locul acela, cadavrul unui om ucis. După cum s-a constatat, era unul dintre bandiții care jefuiseră „Orlovski-Kamski Bank". Desigur că, spre a fi în siguranță, își împărțiseră prada pe o corabie în mijlocul mării. Cu ocazia răfuielii împușcaseră pe unul din bandă și-l aruncaseră în apă. În buzunare — afirma milițianul — avusese

[1] Circulați, circulați ! (rus.).
[2] Ce-i asta ? (rus.).

o mulțime de pietre, dar buzunarele rupîndu-se mortul revenise la suprafață.

— Dacă buzunarele erau rupte de unde știți că au fost pline cu pietre ? rîse Edgar, întorcîndu-se spre Walerek. Acestuia îi pierise însă zîmbetul, se făcuse palid și privea necontenit cadavrul din pînza de corabie, sub care se desenau formele unui bărbat trupeș.

Edgar vru să ocolească cadavrul și să meargă mai departe pe plajă. Chiar se pregătise să povestească despre Paestum, cînd Walerek îl apucă de mînă.

— Să ne întoarcem, unchiule, zise el cu glasul schimbat, desigur că Wolski a pregătit dejunul.

Edgar se întoarse, nespus de surprins de neliniștile lui Walerek.

— Vai, Doamne, cît sînteți voi tinerii de nestăpîniți. Există doar atîtea asasinate, de toate felurile. Știam chiar o astfel de întîmplare, mi-a povestit-o profesorul Ryniewicz. Foarte romantică, exact ca în *Comoara din insulă* de Stevenson. Împărțirea pradei în barcă, încăierarea, înecarea cadavrului cu buzunarele pline de pietre. Nu mă așteptam, însă, să mă întîlnesc în modul acesta cu victima dramei... Probabil că pietrele erau pregătite din vreme.

— În astfel de cazuri soarta găsește ea singură soluțiile, zise pe neașteptate Walerek ; desigur că pietrele se aflau în barcă întîmplător.

Edgar se uită la el mirat. Walerek, înalt, svelt, dar palid, pășea mai în urmă, grav și elastic, cu părul lui negru împrăștiat în neorînduială de vînt. Trăsăturile cam armenești ale feței ce-și pierduse rumeneala erau acum crispate într-un fel de concentrare de parcă încerca să rezolve o problemă, cu ochii larg deschiși ca și gura, cu dinții

ei de o albeață strălucitoare. Lui Edgar i se păru că-i nespus de frumos, așa cum mergea el avînd ca fundal verdele mării. Zîmbind, întoarse capul. Fără îndoială Walerek trecea, în clipa asta, printr-un moment hotărîtor. Zîmbetul lui Edgar mărturisea neabătuta sa atitudine indulgentă față de tineretul confruntat întotdeauna cu problemele proprii lui. Pentru Edgar, tînărul Walerek, cu toată expresia crispată a feței, nu era decît un copil naiv.

Deodată începu să-i vorbească, iar cuvintele curgeau destul de ușor :

— Unchiule, unde găsești dumneata atîta calm în fața problemelor vieții ? Cum faci, unchiule, de reușești să te izolezi din întîmplările ce ne asaltează din toate părțile ? Cum poți, unchiule, în prezența cadavrului unui bandit ucis, să vorbești despre portocalii înfloriți ? Unchiule, reprezintă asta o forță, sau e o slăbiciune ?

Mirat, Edgar se opri. Se uită încă o clipă la băiat. Îmbujorat de avalanșa atîtor întrebări, Walerek pare-se mirat el însuși și cu buzele întredeschise se opri lîngă Edgar, privindu-l și el, la rîndu-i.

— Uite, Walerek, nu-ți voi răspunde la întrebările ce mi-ai pus. Eu însumi nu-s în stare să le dau răspuns. Da... fiindcă Sicilia mă interesează, iar banditul ucis nu...

— Dar dacă n-o fi fost un bandit ?

— Din moment ce nu l-am cunoscut... nu mă interesează. Desigur, aici mai este și un alt aspect. Cînd omul mă interesează, îl compătimesc. E adevărat. Dar, dacă aș ține să mă preocup de tot ce se întîmplă acum în jurul meu, ce s-ar mai alege din arta mea ? Iar ea este cel mai important lucru pentru mine.

Walerek nu mai spuse nimic. Intrară în vilă și se așezară la masă. Era limpede că și Edgar băgase de seamă că Walerek îl scrutează, ironic, pe „unchiul“ său. Edgar simțea chiar mustrări de conștiință, temîndu-se ca vorbele lui să nu fi avut o influență demoralizantă asupra tînărului. Așa își făcea el griji, din orice.

— Tu știi că acolo unde se taie o pădure sar așchii.

Walerek avea în clipa aceea o jumătate a feței acoperită de ceașca din care-și bea ceaiul. Ochii lui însă, sclipind deasupra ceștii, aveau un luciu funest. Conversația întreruptă nu și-a mai putut relua firul.

După cîteva ore s-au întors. Walerek mînînd calul își dădu silința tot timpul să șteargă o mică pată de culoare deschisă de pe partea din față a briștei. O frecase cu batista, o zgîriase cu unghia, dar pata nu dispărea. Deși comportarea asta a lui Walerek îl enervase pe Edgar, totuși s-a despărțit de el, în fața porții, cu destulă afecțiune.

— Îți mulțumesc din inimă că m-ai însoțit. Nu-i așa că a fost o plimbare plăcută ?

— Foarte plăcută, confirmă Walerek și dădu bici calului.

XX

Janusz și Józio după sosirea lor la Kiev locuiră la mama lui Staś Czyż. Doamna Czyżowa avea o locuință mare pe strada Malia Vłodimirskaia și trăia din închirierea camerelor. Acum nu mai avea mulți locatari, așa că cei doi tineri se aranjară comod, cu toate că doamna Czyżowa avea șase fii. Unul din ei, ce-i drept, nu era pre-

zent, se aventurase undeva spre nord și aterizase în corpul de armată al lui Dowbór ; toți ceilalți însă se aflau la Kiev. Lucrau undeva, dispăreau, se întorceau, aduceau cîte ceva de mîncare. Faptul cel mai amuzant era că toți erau întru totul la fel cu Staś. Doi, ceva mai trupeși, alți doi ceva mai mici, dar semănau între ei în mod aproape comic. Doamna Czyżowa, o persoană încă în puterea vîrstei, frumoasă, îmbujorată, cu năsucul cîrn, guverna cu simplitate și grație întregul grup. Și în timpurile acelea nu era o sarcină ușoară să fii mama a șase feciori. Dar doamna Helena o scotea admirabil la capăt cu ei, iar băieții ascultau de glasul calm al mamei, chiar cînd erau muștruluiți bine. Lui Janusz i se părea cu totul comic să-l vadă pe Staś — pe care pînă atunci îl știuse un soldat plin de independență și de curaj — cum devenea din nou, în mediul familiei, un „băiat" oarecare, ce-și ajuta mama, iar după masă ducea chiar vasele murdare la bucătărie.

Călătoria de la locul de cantonament al Corpului al III-lea pînă la Kiev avusese loc în condiții bune, fără nici un fel de surprize. Cu trenul mic, pe șine înguste, ajunseseră pînă la Kalinówka, unde așteptaseră cîtva timp legătura cu trenul obișnuit, pe șine normale, Odesa-Kiev. Ieșiseră puțin în oraș, în căutarea — cum spunea Józio — unor rude, deoarece doamna Royska era născută Kalinowska. Dar nu găsiră nimic. Pe drum au făcut însă cunoștință cu un tînăr pictor, Henryk Antoniewski, care călătorea de la Odesa la Kiev. Era un tînăr cu pălărie și pelerină neagră, purta plete și era simplu, vesel, natural. Lucra ca ajutor de decorator la Teatr Polski din Kiev și i-a rugat pe băieți să-l viziteze acolo. Nu fu nevoie să-i roage de două ori. Îndată după sosire, Józio și Janusz au început să frecventeze regulat teatrul. Nu mergeau atît de des la spectacole, cît se furișau în culise, la Henryk, asistînd la repetiții, ori urmărind de departe actorii de seamă, cum erau Jaracz sau Osterwa, care pe vremea aceea jucau la Kiev. Józio făcu chiar cunoștință cu tînăra actriță Halina Wyczer, pe care începu s-o și curteze un pic, mergînd împreună la cofetăria din Piața Dumei, la o cafea sau la o turtă dulce. Janusz aduna, pur și simplu, impresii. Îi plăcea să meargă în culise, în cursul spectacolelor, să privească mașiniștii cum demontau decorurile și avea chiar prieteni printre ei, cum era un tîmplar, sprijinitor al muncii electrotehnicienilor și inventator chiar al unei spade speciale, ce se împlînta treptat în tărîțe și cu ajutorul căreia se puteau stinge sau intensifica luminile de scenă. Domnul Malek era varșovian. Stînd între culise, îi plăcea să-i povestească lui Janusz istoria tinereții lui, demonstrația din piața Grzybowski la care luase parte, și alte asemenea întîmplări. Józio ieșea din teatru cu Halina, Janusz se întorcea singur, iar în serile frumoase de primăvară, chiar pe jos. Niciodată nu-și simțise mai mult singurătatea. Întorcîndu-se spre casă, se gîndea nespus de mult la oamenii simpli și buni, cum era tîmplarul, precum și la liniștea ce ți-o dă o astfel de simplitate. În minte îi mai venea și Władzio Sobański, și fără să-și dea seama începea să fredoneze, încet, cîntecul Corpului al III-lea : „În răsbel, ah ! cît e de frumos...".

Cel mai mult însă îi plăcea lui Janusz să stea de vorbă, în culise, cu Henryk. Era aproape ciudată însuflețirea cu care discutau despre artă, chiar în timpul cînd Antoniewski trebuia să su-

pravegheze deplasarea decorurilor sau manipularea luminilor. Printre construcțiile de pînză înfățișînd odaia doamnei Dulska, sau cîrciuma din piesa *Celălalt* de Zapolska [1], Henryk făcea spume împotriva întregii picturi contemporane, condamnînd-o din principiu. Avea chiar o teorie a lui, deosebită, despre influența dăunătoare a sculpturii asupra picturii. După el, pictura bizantină, lucrările în mozaic din Ravenna — iată arta pură. Sculptura, prin influența ei, demoralizase oarecum pictura. Janusz, fie că aproba sau nu pe Antoniewski, era însă uimit de faptul că cineva putea să manifeste în problemele de artă o atît de mare dîrzenie. Cînd Edgar vorbea despre muzică, el își păstra calmul și chiar o oarecare răceală. Pictorul — cunoscut de curînd — își revărsa însă întregul său temperament asupra presupușilor adversari. Într-o zi îi arătase lui Janusz tablourile lui, într-o mică încăpere deasupra podului, pe care o ocupa în clădirea teatrului. Janusz avusese o mare decepție văzînd cartoanele acelea pictate în dungi, de culori diferite, în flăcări și petece, atîrnînd ca niște cravate. El poreclise aceste „tablouri“ cravate, denumire pe care și-au păstrat-o. Antoniewski nu s-a supărat de porecla dată și începu el însuși să o folosească, considerînd-o un fel de *„termen tehnic“* al picturii abstracte. Ciudate păreau, desigur, reîntoarcerile după aceste convorbiri în casa doamnei Czyżowa, unde toate problemele care depășeau nivelul casnic, ale existenței de fiecare zi, erau socotite stupide, lipsite de sens. Staś Czyż nu pricepea deloc rostul preocupărilor lui Janusz pentru pictură

[1] *Gabriela Zapolska* (1860—1921), scriitoare clasică poloneză, cunoscută mai ales ca dramaturgă *(Moralitatea doamnei Dulska)*.

sau teatru. El avea alte treburi, cărora le consacra tot timpul, și Janusz îl putea bănui chiar că-și pregătește din nou o evadare de-acasă. De altfel și Antoniewski avea un aer confuz ori de cîte ori Janusz pomenea de o eventuală plecare la Varșovia.

— Așteaptă, îi zise el într-o zi, vom avea desigur și aici unele surprize, un fel de intermezzo.

Janusz aștepta acest intermezzo cu neliniștea în suflet.

Dar... nu așteptă prea mult. Într-o seară se dusese la spectacolul *Celălalt* să mai vadă o dată măiastra creație a lui Jaracz în rolul Căpitanului. La mijlocul spectacolului intră Henryk și se așeză lîngă Janusz.

— Nu știi oare unde este Józio ? întrebă el.

— Cred că-i în culise, răspunse Janusz în șoaptă.

— După actul acesta să ieși din sală. Te voi aștepta în fața teatrului.

— E ceva important ? mai întrebă Janusz, neliniștit.

— Foarte important. Plec peste două ore.

— Încotro ? întrebă Janusz fără să-și dea seama.

Henryk își duse degetul la buze și se strecură încet, afară.

Wyczerówna juca rolul unei fete tinere, nefericite. Era simplă și emoționantă, deși avea unele deficiențe de dicțiune. La gîndul că Józio se află în culise, Janusz zîmbi. Elżbieta fusese îndepărtată deci din memoria lui. Lucrul acesta îi reaminti de Ariadna lui. Oare i-a dispărut și ea din memorie ? Din nefericire, nu. În primul moment constatarea asta o simți ca o povară grea, dar

după o clipă i se păru că-i o mare fericire. Cortina se lăsă, mai înainte ca Janusz să-și revină, să-și dea seama ce se petrecea pe scenă. Alergă în culise, unde Józio, rezemat de o construcție de lemn, stătea de vorbă cu Halina. Îl chemă, își luară repede pălăriile și porniră în goană pe scări. În stradă, lumina felinarului se amesteca cu lumina încă stăruitoare a serii de primăvară. Józio nici n-apucă să-l întrebe pe Janusz despre ce e vorba, cînd dădură peste Antoniewski. Îi luă de braț și porniră în josul străzii Merîngowskaia. De-abia atunci Antoniewski le zise :

— Uite ce-i, Haller cu brigada a doua carpatică a trecut de partea aceasta și vrea să ia contact cu armata rusă. S-a îndreptat în direcția noastră și acum este undeva aproape, la sud-vest de Kiev. S-a lansat un manifest către soldații și ofițerii polonezi, să i se alăture. Mergeți ?

Józio răspunse imediat :

— Mergem.

— Trebuie însă procedat repede. Peste trei ore ne vom întîlni la ultima stație a tramvaiului care merge spre Pădurea Wodița. Noi trei și încă doi băieți...

— Staś Czyź va merge cu noi ?

— Trebuie să vă duceți imediat la Vladimierskaia și să vă îmbrăcați așa, încît să nu atrageți atenția asupra voastră. Nemții sau oamenii din formația Mazepa ar putea să pună mîna pe noi. Pe de altă parte însă, trebuie să fiți pregătiți pentru un drum lung și, firește... pentru luptă.

— Putem să-l luăm și pe Staś Czyź ? întrebă din nou Józio.

— Bine, luați-l, dar... pe răspunderea voastră.

Janusz tăcu. Tăcu tot drumul pînă acasă, încotro se și îndreptară imediat. Nu-și dădea seama ce vor să facă. Ce gîndește Haller ? Ce vrea ? Să lupte cu nemții ? Sau... Ce pot însemna toate astea ? Și din nou întrebarea : procedînd astfel se apropie sau se îndepărtează de Ariadna ? Nu, nu uitase nici o clipă de fata asta, de trupul ei mărunt, plăpînd. Mai calmă decît toți ceilalți primi vestea plecării băieților doamna Czyżowa. Cînd sosiră, era culcată în pat. Îmbrăcă în grabă halatul și pregăti ceva de mîncare pentru drum. Consimți, îndată, să plece și Staś, dar avu grijă să nu ia cu el decît lucrurile indispensabile.

— Vezi să nu te încarci cu prea multe, spuse ea, să nu-ți fie greu mai tîrziu. Și așa le vei arunca.

Unse cu untură bucăți de pîine și le înfășură în hîrtie.

Staś se hotărî între timp să meargă la o fată de deasupra lor, la etajul al patrulea. După cîteva clipe apăru cu domnișoara, cu mama și bunica ei, care strîngea la piept icoana Maicii Domnului pictată pe tablă. Doamna Czyź rîse aproape cu poftă :

— Bunica a pornit cu întregul aparat ? întrebă ea.

— De, așa trebuie, se rușină puțin bătrînica, tremurînd toată. Doar... pleacă la război.

— E adevărat — și doamna Czyź se opri cu cuțitul în mînă — iar eu le pregătesc de parcă ar merge în excursie.

Careva dintre frații lui Staś vru să pornească și el, dar nu-l lăsară, deoarece Henryk nu fusese de acord. Cînd trecură pragul în antreu, Janusz observă privirea tulburată a doamnei Czyżowa încremenită pe chipul lui Staś. Își dete seama — totul dură însă doar o clipă — că numai pe el nu-l petrecea nimeni.

Noaptea era liniștită și întunecată. Din timp în timp, norii, alunecînd, acopereau luna. Pașii răsunau zgomotos pe trotuar. Tramvaiul spre Pădurea Vodița nu mai circula, trebuiră deci să meargă tot timpul pe jos, pe linia tramvaiului. La bariera orașului intrară în umbră și, înșiruiți unul cîte unul, trecură prin locurile unde umblau patrulele. Nu-i acostă însă nimeni.

Întîrziaseră puțin. La stația de tramvai îi aștepta Antoniewski, singurul îmbrăcat aproape ca un militar. Numai părul cam lung și bereta îndesată pe o ureche erau cu totul și cu totul civile. Trebuiau să meargă patru kilometri pînă la un sat, unde locuiau niște cunoscuți de-ai lui Henryk, și de-acolo să pornească cu căruța, să traverseze Niprul și să înainteze direct spre miazănoapte. Unitățile lui Haller, care trecuseră încă din martie în ținutul Zbrucz, în apropiere de Husiatyn, înaintau acum și ele în aceeași direcție. Deocamdată, germanii îi lăsau să treacă, fără să le facă nici un fel de piedici. Brigada înainta în marș liniștit prin sate și orășele. iar ofițerii de stat major îi înrolau pe soldații și ofițerii polonezi, care se prezentau din toate părțile.

Cei patru tineri ajunseră noaptea tîrziu, foarte obosiți, într-un sat mic, situat la marginea unui codru. Mai departe spre sud și spre nord-vest se întindea șesul. Ocoliră satul și găsiră la o distanță de un kilometru o casă mare, ai cărei pereți, înălbiți cu var, luceau chiar și în timpul nopții. Nourii acoperiseră complet luna și totuși în văzduh se revărsase un luciu ca de plumb, care învăluia toate obiectele cu un soi de lumină fosforescentă. Era răcoare și pe rucsacurile drumeților căzuseră picături de rouă. Cînd se apropiară

de casă, cocoșul cîntă de două ori. Noaptea se scurgea cu repeziciune.

Henryk se orienta pe terenul acesta cu atîta ușurință, de parcă ar fi fost locul lui de naștere. Un cîine lătră, pictorul însă îl îmblînzi. Intră într-o grădină mică și bătu în oblon. În scurtă vreme ușa se deschise și se ivi un bărbat înalt, în cămașă albă și în mînă cu o pușcă cu două țevi.

— Eu sînt, zise Henryk, am adus încă trei... De data asta, merg și eu.

— Bine, spuse gazda, intrați. Trebuie să dormiți pînă spre seară. Astăzi nu vom merge împreună.

— De ce?

— Știu eu de ce, răspunse posomorît pădurarul și se scărpină în cap. Haideți, intrați în casă, afară e frig. Se apropie revărsatul zorilor.

În odaia pădurarului drumeții fură izbiți în obraz de căldura cuptorului și de mirosul acru al pîinii proaspete. Se vede că nu demult se sfîrșise coptul. O lampă mică de gaz lumina slab încăperea.

— Culcați-vă cîteșitrei în pat și puteți dormi pînă la amiază măcar. Eu trebuie să mai stau de vorbă cu domnul șef al ocolului silvic, zise Henryk și trecu în odaia alăturată, luînd cu el și lampa. Camarazii își scoaseră rucsacurile de pe umeri și-și lepădară vestoanele.

Janusz se așeză pe pat și, văzînd la lumina slabă ce pătrundea prin fereastră cum Staś îngenunchiase lîngă pat și-și spunea rugăciunea, gîndi în sinea lui:

„Ce om bogat, are o mamă și pe Dumnezeu!“. Se întinse alături de Józio, lăsînd loc și pentru Staś, dar nu ațipi. Ceilalți mai vorbiră un pic, cu glas de om somnoros, și nu peste mult începură

să sforăie ritmic și tare. Cu ochii deschiși, Janusz privea în întuneric, cînd deodată zări — dincolo de cuptorul în care se stingea spuza ultimilor cărbuni aprinși — deschizîndu-se ușa și intrînd Ariadna. Tristă, se apropie de el și-i puse mîna pe frunte. Atunci, strigă... și-și dău seama îndată că adormise ; că se trezise după o scurtă ațipire. Afară era aproape ziuă. Acum, într-adevăr, nu mai putu închide ochii timp îndelungat.

Abia pe seară porniră mai departe. Bătrînul pădurar se dovedi a fi un mare guraliv. În căruța mică la care înhămase un singur cal, prin cărări cunoscute doar de el, transportă băieții, fără să înceteze o clipă pălăvrăgeala și îndemnurile cu care dădea zor căluțului lui mărunțel și sur. În pădure, era o frumoasă seară de mai. Întunecimea albastră se înălța drept în sus, de sub crengile plecate ale stejarilor, sau, în partea unde creșteau pinii, se concentra într-o masă compactă. Din cînd în cînd apăreau, în zare, cîmpuri întinse, mai luminate parcă. Înaintau mereu pe marginea pădurii, drumul fiind lipsit de așezări omenești. Abia tîrziu, în noapte, ajunși într-un loc pustiu, o apucară în partea ce părea a fi o șosea largă, chiar foarte largă și cu urme adînci de roți. Răcoarea se vede că pătrunsese căluțul cel sur, care înainta acum mai repejor, așa încît pădurarul începu să facă tot mai lungi pauze în povestirile lui de vînătoare, de război, de prădăciuni. Janusz se culcase în căruță, cu spatele rezemat de banchetă pe care era proțăpit pădurarul, iar alături de el avînd pe Staś Czyż și pe Józio. Henryk ocupase loc în codîrla căruții, cu picioarele atîrnînd afară. Uneori își întorcea capul spre stele, ca și cum ar fi vrut să le întrebe ceva și atunci, pe fundalul de întuneric, profilul lui

— altminteri neclar — se schița mai luminos. Starea de somnolență era generală, deși dormiseră bine cu toții. Din cînd în cînd mai borboroseau cîteva vorbe, apoi tăcerea grea se lăsa din nou. Căruța zdrăngănea într-una, hurducîndu-se peste hîrtoape, în timp ce pădurarul își agita mereu biciul. Janusz, urmărind privirile lui Henryk, se uita și el la stele. De mult timp nu le mai văzuse așa, adunate deasupra lui, pe o suprafață imensă și deschisă parcă de-a dreptul peste toată stepa ; căruța care mergea pe drum făcea impresia că-i mai degrabă un corp ceresc alergînd prin spațiul stelar. Janusz simți direct fiorul infinitului și fu cuprins de o ușoară amețeală. De asemenea și Józio era cu ochii țintă pe cer.

— Uite, vezi, se adresă el deodată lui Henryk, nici un pictor n-ar fi în stare să redea priveliștea asta.

— Și nici un poet n-o poate descrie, adăugă Janusz.

Henryk se întinse pe spate, așa că acum nu mai privea stelele pe furiș.

— Pictura nu constă în reproducerea naturii, zise el la un moment dat, și aș vrea să înțelegeți bine lucrul acesta.

— Da, eu înțeleg, mormăi Janusz oarecum contrariat, dar... impresioniștii francezi și-au dat totuși silința să exprime lumea exterioară.

— Așa ți se pare, răspunse Henryk, fiecare artist se pictează pe sine, după cum fiecare scriitor vorbește numai despre sine.

— Nu sînt de acord, ripostă Janusz, cu și mai multă hotărîre. Fiecare artist caută adevărul.

— Aș ! se mulțumi să mormăie Antoniewski.

De cîtva timp aerul cald și înmiresmat era străbătut de adieri ușoare, reci. Miresmele deveneau tot mai tari, undeva hăt-departe se apropia parcă ceva ce semăna cu răcoarea unei ape. Orizontul — și nu numai spre răsărit — începuse să-și schimbe culoarea, fețele băieților devenind cenușii.

— Dar de ce fel de adevăr vorbeai ? reveni Henryk din nou la convorbirea începută.

— Adevărul este unul singur, ca stelele, ca iubirea, continuă Henryk pe neașteptate, chiar pentru el însuși, constatînd cu neplăcere că pusese prea mult sentiment în aceste cuvinte. El nu voise să exprime toate astea chiar așa cum făcuse.

Cîtva timp continuară să meargă în tăcere. Acum, coborau pe un drum larg spre o livadă albastră, întunecată încă, de unde se răspîndea un miros de ierburi tămăduitoare. Deodată, chiar de lîngă una din roțile căruței, zvîcni o ciocîrlie care, cu un ciripit zglobiu, porni să se înalțe spre cerul cenușiu, pe care stelele străluceau încă. Băieții se înfășurară mai bine în paltoanele lor.

— Uite, vezi, zise Henryk încet, dîndu-și la o parte părul care-i căzuse peste frunte și ochi, eu cred în artă.

— Da, răspunse Janusz, căruia declarația lui Henryk i se păru destul de naivă, eu însă cred în viață. Din viața asta a noastră ceva tot trebuie să iasă...

— Dar ce anume ? întrebă deodată Józio.

— O învățătură morală.

— Pentru cine ? spuse în silă Henryk.

— Pentru toți, pentru noi, pentru oameni. Uite, tu crezi în artă și ai vrea să pictezi... și chiar pe tine însuți ! Acum însă mergi cu noi la război...

Fiindcă socot că asta nu va fi o vorbă goală...

— Sper, mormăi Józio.

— Nu-mi va lipsi prilejul și nici inspirația, suspină Antoniewski.

— Da, însă tu nu mergi singur, tu organizezi plecarea noastră. Și lucrul ăsta îl faci tot pentru arta ta ?

— Sigur, e doar un imperativ...

— În numele cui ? La asta să-mi răspunzi. Iar tu, cum se vede, nu-mi poți răspunde...

Căruța pătrunse în răcoarea și ceața întîlnite înainte de ivirea zorilor în livada înmiresmată, iar acum se îndreptă în sus pe dealul din față, înaintînd în zig-zag, cînd pe o latură, cînd pe alta a drumului larg de țară. Repede se făcu tot mai multă lumină și dealul era acum vizibil în întregime. Cînd ajunseră pe coamă pădurarul trase iute de hățuri, opri căruța și, întinzînd biciul în față, le zise :

— Uite-i, vin !

Băieții întoarseră imediat capul într-acolo.

Dealul pe care-l urcaseră era mai abrupt pe celălalt versant. Din locul unde opriseră, se deschidea perspectiva unui șes întins pînă-n zare năpădit de lumina palidă a aurorei de vară. Șesul acesta se contopea cu orizontul întunecat și cu cerul, pe care stăruiau doar stelele mai mari. Jos, nu departe, pe un drum transversal înainta armata. De aici convoiul făcea impresia unui șir de furnici mari ; soldații, caii, căruțele mergeau în șiruri înghesuite, dar distincte. Pe alocurea, deasupra unui soldat sclipea ascuțișul unei baionete. Alteori, în intervalele dintre unitățile de infanterie, apărea silueta unui turn. Convoiul ieșea din noapte și pătrundea, din nou, în noapte.

XXI

Căruța coborî și băieții se alăturaseră convoiului chiar din mers. De aproape soldații arătau ceva mai bine. Se anunța o dimineață luminoasă ; totul era acoperit de rouă. Nimeni nu le dădu însă vreo importanță. De-abia după circa un kilometru îi acostă un ofițer călare.

— Încotro ? Încotro ? strigă el de departe. Unde vă vîrîți ?

— Voluntari, domnule locotenent, strigă la rîndu-i pădurarul.

— Ați fi putut veni mai devreme ! exclamă locotenentul, apropiindu-se. Ce să facem acum cu voi ?

— Să ajungem deocamdată la cel mai apropiat punct de oprire, spuse Henryk.

— Naiba v-a adus și pe voi ? Și așa ne tîrîm ca o broască țestoasă.

Abia după convorbirea asta cu locotenentul, se destrămă oarecum pînza care ascundea căruța de privirile soldaților. Îndată, cei din căruță fură înconjurați de-a valma și cum convoiul înainta într-adevăr foarte încet — iar din cînd în cînd ordinele care veneau din față și treceau repede de-a lungul masei de oameni în mers îl opreau cu desăvîrșire — soldații începură să le pună tot felul de întrebări : „De unde veniți ? Mai e mult pînă la Kiev ? Pe nemți i-ați văzut ? La ce vă pricepeți ?"

Cel mai bucuros răspundea pădurarul. Henryk sărise și el din căruță, își scosese bereta și, răscolindu-și părul, alungă într-o oarecare măsură urmele reveriei nocturne ce i se întipărise pe obraz. Ochii, cu care citise în stele, îi erau acum și mai pătrunzători. Scruta chipurile oamenilor

care-l întrebau și el însuși punea întrebări. Lucrurile nu prea erau clare nici pentru unii, nici pentru ceilalți. Care va fi sfîrșitul ? Încotro îi va duce generalul ? Repetau în gînd cuvintele manifestului, cuvîntările lui Haller și Żymierski — firește că era vorba de germani. Războiul dura însă de atîta timp, oamenii se gîndeau de-acum la sfîrșitul lui, la întoarcerea lor acasă ; iar aici, în loc să meargă acasă, mărșăluiau într-o cu totul altă direcție. Desigur, nemții pot fi bătuți ! Ce se va întîmpla însă pe urmă ?

Józio, aplecat peste căruță, stătea de vorbă, așa într-o doară, cu cîțiva soldați care mărșăluiau alături. Unul din ei era un bărbos bătrîn, înalt și cu o figură cuvioasă ; altul, mai mărunțel, neastîmpărat, cu fața rotundă ca o lună și pe care-l chema Ludwiś, zîmbea ca un copil ; în sfîrșit un al treilea, un om chipeș, viguros, puternic și cu un nas de vultur privea cu simpatie la „voluntari". Din primul moment legară o convorbire de ordin tehnic. Soldații informară pe Józio de cîte zile sînt pe drum, cum s-a desfășurat străpungerea inelului austriac de la Rarancea, ce fel de parc regimentar au, și unde se află în clipa aceea Haller împreună cu statul său major. In schimb Józio le povesti cum se prezenta instrucția în armata rusă. Apoi examinară foarte amănunțit deosebirile și superioritatea armamentului austriac și rusesc, apreciind valoarea artileriei celor două armate, iar cînd ajunseră la problema puștilor-mitraliere, discuția dură neîntrerupt pînă la amiază. Ludwiś, și mai ales chipeșul Franek, țăran de lîngă Tarnobrzeg, se împrietenirā la toartă cu Józio.

În sfîrșit se opriră într-un sat la cîteva verste de Kaniov. Era vădit că Haller se îndrepta spre

Nipru și succesul acțiunii sale depindea de faptul dacă germanii îi vor permite să treacă fluviul. Într-o casă mică de lîngă biserică se oprise statul major, iar în clădirea școlii erau primiți voluntarii. Cînd băieții noștri ajunseră acolo, se întîlniră cu alți vreo douăzeci de tineri — unii așteptînd să fie primiți, alții repartizați deja la diferite unități — dintre care mulți căpătaseră carabine austriace cu baionete plate în formă de cuțit. Staś Czyż descoperi chiar cunoscuți de la echipa de fotbal a Societății polone de gimnastică din Kiev.

În fața grădiniței școlii erau două bănci de lemn, pe care se așezaseră oamenii care-și așteptau rîndul. Era o galerie întreagă de tineri de toate tipurile, din părțile centrale ale țării, ca și de la marginea ei, care îi cam luau peste picior pe soldații „austrieci“ ai lui Haller. Pădurarul își luă rămas bun și porni înapoi spre casă. Primirea carabinelor, repartizarea și înregistrarea erau treburi executate de subofițerii comandamentului și de furieri, cu multă greutate — totul dînd impresia unei stări de haos — iar așteptarea dura de multă vreme. Staționarea ordonată la miezul zilei se prelungea peste măsură, iar bucătăriile de cîmp nu mai apăreau. Era trecut bine de amiază — să fi fost orele două — cînd deodată, în fața școlii, apăru din nou căluțul sur al pădurarului și mica lui căruță. Henryk se repezi la el. Pădurarul, cu un aer misterios, se aplecă de pe capră și-i șopti :

— Sîntem impresurați. Nu m-am putut întoarce.

— Cum impresurați ?

— Nemții au mers pe urmele noastre, și acum nu mai lasă să treacă pe nimeni.

Cam în același timp sosi la școală, în goană, și un sergent gîfîind tare. Cîțiva subofițeri din cancelarie săriră îndată, pornind să conducă la posturile lor pe voluntarii „înrolați“. Cei care nu fuseseră încă primiți, neștiind ce să facă, stăteau în fața școlii. Janusz intră pe coridor și se uită în „cancelarie“, unde nu mai era nimeni.

Casa parohială se afla la cîțiva pași de școală. Acolo începu acum o mare forfotă, ca în fața unui stup. Intrările și ieșirile curierilor, ale aghiotanților și ofițerilor, prin ușile scunde ale casei zugrăvite în albastru, se înteţiră nespus.

Staś Czyż, colegul său de fotbal, un lungan care juca în apărare și era poreclit „Pipsa“, slăbănogul Hieronim Dobrzyński, Janusz și Henryk rămăseseră în fața școlii neștiind ce să facă. Józio pornise spre comandament să afle ce se întîmplă.

Bătrînul pădurar își duse calul într-o mică șură din spatele școlii, apoi se întoarse și-i zise lui Henryk :

— N-am ce face, va trebui să încerc din nou la noapte. Eu cunosc drumurile mai bine decît ei...

În clipa aceea, în ușa comandamentului — pentru moment liberă — apăru, grăbit, fără chipiu, un ofițer înalt, blond și cu capul rotund care, dînd cu ochii de Józio, îl întrebă :

— Cine ești tu ?

— Voluntarul Royski, răspunse el puțin cam prea tare, fost locotenent în armata rusă.

— Domnule locotenent, i se adresă atunci ofițerul cel înalt, din ușa comandamentului, du-te repede la capătul satului, în penultima casă din dreapta, se află căpitanul Kniaziewicz. Să vină îndată la mine.

— Am înțeles, zise Józio care salută și, răsucindu-se pe călcîie, porni în goană. Ofițerul de stat major se întoarse în casa parohială.

Zîmbind, Henryk se uită după Janusz.

În clipa aceea răsunară împușcături îndepărtate, disparate, după care urmă o salvă regulată și apoi totul amuți. Soldații fură scoși din case și postați de-a lungul străzii sătești pe două rînduri. Uitară cu toții de tinerii care așteptau în fața școlii. „Pipsa" și Czyż începură să umble de colo pînă colo ; într-o mică încăpere din fundul școlii descoperiră un diacon speriat cu soția lui, de la care primiră o pîine mare neagră, bine coaptă, și cîțiva castraveți murați. Se așezară cu toții în grădinița din fața școlii, sub pomi, și mîncară. Prin ulucile vechi, pe alocuri rupte și acoperite de tufe, se putea vedea intrarea la comandament. Acolo, nici o mișcare. Nu mai apăru nici Józio.

Se auzi motorul unui automobil, care se opri repede, în fața comandamentului. Pe scările lui stătea unul din ofițerii lui Haller, arătînd drumul. Din automobil coborîră patru ofițeri germani purtînd chipie noi cu fire de argint sclipitoare. Intrară grăbiți în casa comandamentului, împreună cu ofițerul care-i însoțea. Tinerii din grădiniță se culcară pe burtă și, tîrîndu-se puțin mai aproape de zăplaz, își fixară privirile asupra scundei intrări în casa parohială. Pădurarul, care se afla și el pe acolo, ofta și gîfîia de mama focului.

Nu trecură nici douăzeci de minute și nemții ieșiră din casă, se urcară în automobil și plecară, fără să spună vreun cuvînt. De data aceasta fără călăuză. După ei se repeziră îndată ofițerii comandamentului și, ținînd în mîini săbiile și chipiele, alergară de-a lungul șirurilor lungi, cenușii.

— Drepți, drepți ! răsunau comenzile lor.

Rîndurile ostașilor erau acum nemișcate, iar baionetele alăturate dădeau impresia unui uriaș pieptene.

În ușa casei parohiale apăru atunci un militar mărunțel, cu fața palidă și bărbuță neagră. Ușa era scundă, iar pragul înalt ; militarul, cu trese de colonel, păși peste prag cu oarecare greutate. Șchiopătînd, se sprijinea pe un baston obișnuit, cu mînerul încovoiat. Ieși singur, abia pe urmă apăru căpitanul acela înalt, care îi dase ordine lui Józio, și încă vreo cîțiva aghiotanți.

— E Haller, șopti pădurarul.

Micul colonel trecu șchiopătînd prin fața rîndurilor cenușii de ostași. Nu i se vedea decît bastonul de culoare roșietică. Se opri și începu să vorbească.

Cerul era albastru și ciocîrliile cîntau în văzduh ; fiica diaconului, speriată, ieșise după apă ; printre frunze, cu toate că era plină amiază, bondarii se porniră să bîzîie și să zboare, într-un număr neobișnuit de mare în anul acela. Undeva, departe, se auzea din cînd în cînd cîte o împușcătură. Haller trecu de-a lungul satului pînă la capătul rîndurilor ; între timp ofițerii dădeau ordine soldaților postați în apropierea lor. În sfîrșit fură aduși caii colonelului și ai suitei lui, după care se îndreptară spre unitățile brigăzii cantonate mai departe. Soarele începu să scapete de-a binelea.

Janusz mai așteptă puțin și apoi grăbi în căutarea lui Józio, de-a lungul uliței, printre gardurile de nuiele împletite arătos. Viața, în căsuțele albe, se stinsese, rareori ivindu-se cîte un moș-

neag sau o băbuță care dădeau de mîncare animalelor. Prin curți încremeniseră căruțele neînhămate, dar încărcate cu ranițe, cu pîine, sau cu saci de ovăz. Józio nicăieri !

Abia dincolo de sat, lîngă o troiță, descoperi cîțiva ofițeri cu binoclurile la ochi. Cu ei era și Józio. Văzîndu-l cum se apropia, îi făcu semn cu mîna, iar Janusz nu întîrzie să vină spre el.

— Vino ! vino ! striga Józio, vom avea aici un admirabil punct de observație. Nemții nu sînt departe.

Janusz cercetă cu ochii drumul pe care veniseră, dar nu remarcă nimic. Larga șosea era scăldată de razele soarelui, iar stepa se întindea uniform pînă către orizont, unde se mai înălța un pic. Văzduhul tremura, parcă, de căldură și secara măruntă — fără spice — se agita precum undele unui lac. Era o tăcere fremătătoare.

Și deodată, în liniștea asta, răsună o bubuitură îndepărtată, slabă, de tun, se auzi chiar zborul proiectilului și, apoi, o a doua explozie, mai îndepărtată. Józio lăsă binoclul în jos și zise :

— A început.

Ofițerii se retraseră, iar băieții se așezară jos, lîngă troiță. Janusz își cuprinse genunchii cu mîinile, privind stepa. Seara se apropia.

Tunurile începură acum să cînte cu regularitate un soi de simfonie. Józio era nespus de emoționat. Puștile-mitraliere țăcăneau și ele.

— Uite, mă simt așa, zise el, de parcă m-aș afla pentru întîia oară în mijlocul focului.

— Păi ăsta-i foc ? întrebă Janusz.

— Dar ce-ai crezut ? Józio dădu din umeri. Eu cred, adăugă el peste o clipă, cum să-ți spun ? Ni se pare nouă așa, pentru că este prima noastră bătălie. Bătălia noastră, proprie...

— Cum proprie ?

— Bătălia poloneză ! Pe riscul nostru.

— Oare nu-i tot una ?

— E limpede că toate astea au un scop.

— Cum adică, ne luptăm cu nemții ? Așa-i ?

— Da, firește, în sfîrșit...

— Nu crezi că o să ne bată ?

— De data asta, desigur, și nici nu-i ultima dată...

— Dar nici prima. Războiul este oare lucrul cel mai important ? cel mai firesc ?

— Cred că-i mult mai mult decît arta lui Henryk !

— Da, se poate, mai ales că Henryk luptă acum. Uite-l, tocmai se apropie.

Henryk venea în goană din sat și se opri lîngă troiță strigînd celor patru soldați care-l urmau cărînd o pușcă-mitralieră :

— Aici ! aici !... și le ordonă s-o așeze între cele patru tufe care înconjurau troița. Józio se indignă :

— Asta nu-i ascunzătoare ! Ascultă, ai înnebunit, oricine poate bănui că aici e un cuib. Habar n-ai de așa ceva.

— Pușca-mitralieră trebuie să rămînă aici ! strigă Henryk, stacojiu la față. Înțelegi ?

— Aici, însă, o să ne facă praf ! răspunse Józio.

— Ești liber să nu stai aici. Doar n-ai ordin.

— Eu n-am primit, în general, nici un fel de ordin.

— Atunci, ce tot te învîrtești pe-aici ?

Janusz observă în cele din urmă că fuseseră obligați să ridice mult glasul. Acum abia își dete seama că văzduhul tot vuia de salvele tunurilor.

Privind spre stepă, zări deodată la o mare depărtare mici mogîldețe alergînd în tiraliori și aruncîndu-se la pămînt. Pe alocurea mogîldețele se ridicau repede și fugeau mai departe. Janusz știa de-acum cum șuieră gloanțele. Cîteva din ele trecură chiar deasupra capetelor lor. Un ofițer veni în goană, roșu ca sfecla, cu părul negru, ciufulit, ieșindu-i vîlvoi de sub chipiul albastru și comandă :

— Trageți, trageți !

— Doamne, ce balamuc, se adresă Józio lui Janusz.

În clipa asta pușca-mitralieră de sub tufe începu să pîrîie și Janusz își întoarse fața, curios, în direcția aceea, cînd deodată lui Józio i se înmuiară picioarele de la genunchi și încet, ca un actor pe scenă, se prăbuși cu capul înainte. Janusz se repezi la el. Józio încearcă să se ridice.

— Ajută-mă, zise, am fost rănit în coastă. Henryk se apropie și el. Amîndoi îl ridicară, Józio era palid, cu gura încleștată. Nu-i curgea sînge.

— Să mergem, să mergem, spuse Janusz.

Îl conduseră în direcția satului. La început umbla destul de bine, chiar glumi :

— Nu mă doare nimic.

Apoi însă începu să-și miște greu picioarele. Aproape că-l duceau de subțiori. Așa au ajuns la prima căsuță. În curte se afla o grămadă de lucernă, verde ca smaragdul, proaspăt cosită. Il duseră pînă la ea ; mai degrabă îl purtară pe sus — nu mai mișca picioarele. Deodată, gemu încet.

Janusz își ridică privirea și, pur și simplu, văzu cum pe chipul prietenului trecu încet mîna

morții. Mai întîi îi amorți gura, apoi nasul i se subție peste măsură, ochii lui oglindiră pentru o clipă expresia spaimei și apoi deveniră sticloși și nemișcați. Cea din urmă — învăluindu-se de o paloare gălbuie — se stinse fruntea, deasupra căreia se mișca, în adierea de primăvară, o șuviță blondă. Și Józio se prăbuși ca o bucată de lemn peste așternutul verde de lucernă.

VARŞOVIA

I

În anul acela, deşi vara era frumoasă, puţini oameni părăseau Varşovia şi, cînd plecau, era pentru totdeauna. Străzile, însorite, deveneau pustii, iar circulaţia extrem de redusă. Janusz se instalase într-o odăiţă la mansarda casei familiei Biliński, unde se simţea foarte bine. Pe sora sa o întîlnea des ; pe bătrîna prinţesă Bilińska, care locuia pe strada Bracka, mai rar, atmosfera de familie fiind menţinută doar de domnişoara Tekla Biesiadowska, conducătoarea întregii gospodării şi de bătrînul Stanisław. Acesta, după fuga de la Mańkówka se strecurase prin Kiev şi Brest pînă la Varşovia şi, aterizînd la familia Biliński, reveni astfel la vechiul său cămin, pe care nu-l părăsise decît în timpul războiului. Micul palat din Bracka fusese de fapt transformat într-o mare casă de raport cu multe etaje, care nu numai că masca discret reşedinţa unor magnaţi, dar aducea şi un venit destul de apreciabil — cu toate măsurile de „protecţie a chiriaşilor" ce fuseseră introduse. Îndeosebi ea constituia însă un azil pentru bătrîna prinţesă, în mare măsură ruinată, pentru nora ei îndurerată de întîmplările din Ucraina, ca şi pentru nepotul Alo, acum un tînăr chipeş. Doamna Royska, de cîte ori venea din Puste Łąki în capitală — în vara aceea poposise aici de-a binelea, fără să ştie cînd se va întoarce acasă — trăgea la familia Gołąbek, care ocupa o locuinţă mare pe strada Czacki. Tot aici locuia şi Walerek, la început înscris la facultatea de drept, iar acum aflat în armată.

Janusz cunoscuse în acea vreme un tînăr jurist, Cherubin Kołyszko, care locuia cu părinţii lui într-o casă mică lîngă biserica Fecioara Maria din strada Nowy Swiat. Janusz îl întîlnea la Ola, fiind o bună cunoştinţă a familiei Gołąbek. Tatăl lui Cherubin, în calitate de organist al bisericii, avea aici locuinţa — legată de serviciu — la etajul întîi, chiar deasupra azilului de bătrîni al prinţesei Anna Mazowiecka. Era o anfiladă de odăi de modă veche, încăpătoare şi scunde, cu puţine mobile, vechi. Odaia lui Cherubin era la capătul acestei anfilade şi trebuia să traversezi întreaga locuinţă, pentru a putea ajunge în odaia asta, plină de cărţi şi de tăieturi din jurnale, prinse cu ace în tapetele decolorate. În curte creştea viţă sălbatică, ale cărei împletituri căzînd pe ferestrele mici făceau ca lumina să pară filtrată printr-o sită verde. Janusz obişnuia să piardă multe ore ascultînd monoloagele lui Cherubin.

Numele tînărului jurist — şi puţin poet, căci scria din cînd în cînd şi unele versuri satirice — era o negaţie totală a aspectului său exterior. Înalt, slab şi neglijent, cu nasul strîmb spînzurînd deasupra gurii căzute în jos Cherubin, deşi foarte urît, avea farmecul irezistibil al intelectului şi umorului, atît de preţuit de Janusz. Uneori, Janusz îndrăznea să opună spuselor sclipitoare ale lui Cherubin modestele lui păreri.

— E uimitor, îi spuse el într-o zi, cît de mult m-a intimidat Varşovia.

Era o după-amiază luminoasă, în primele zile ale lui iulie din acea frumoasă vară.

Cherubin căzu puţin pe gînduri, apoi se uită pătrunzător la noul său prieten şi-i spuse :

— Mărturisesc că nu pricep. Ce-ai vrut să spui ?

Janusz zîmbi. Îşi luase obiceiul să se apere prin zîmbete, considerînd că-i o bună metodă faţă de cutezanţa oamenilor.

— Vezi dumneata, zise el desprinzîndu-şi privirile de pe chipul lui Kołyszko, cu toată originea mea poloneză, am fost foarte puţin pregătit să trăiesc la Varşovia. Nu înţeleg oraşul acesta şi totodată nici nu prea îmi place. Pe de o parte mă supără scara socială — cu mult mai redusă, în toate privinţele, decît aceea cu care am fost obişnuit — iar pe de alta, în raport cu firea sclipitoare a oamenilor de aici mă simt lipsit de inteligenţă şi de supleţe. Aşa, de pildă, dumneata mă intimidezi în mare măsură.

Zîmbetul lui Cherubin părea un fel de triumf.

— Vezi dumneata, aşa se întîmplă întotdeauna cu voi toţi... Vă trageţi dinspre părţile răsăritene şi asta explică totul !

Janusz îşi întoarse faţa spre fereastră. După o clipă începu să se preumble prin odaia încăpătoare.

— Am impresia, zise el cu oarecare tristeţe, că tocmai spusele dumitale dau dovadă că nu înţelegi nimic din toată problema. Scuză-mă, adăugă el văzînd că Cherubin se indignează, n-am vrut să te supăr ! Dar, într-adevăr, dumneata nu pricepi. Dacă am amintit despre scară, m-am referit la scara problemelor noastre poloneze. Am impresia că Varşovia nu le vede, la propriu, din moment ce un om atît de inteligent, cum eşti dumneata, ai atît de false idei în această privinţă. Nici chiar dumneata nu eşti orientat asupra celor ce discutăm, iar eu nu sînt în stare să-ţi explic mai precis...

— Cred că dumneata nu ţii să mă insulţi, spuse Cherubin, dînd din umeri.

Janusz continuase să se preumble prin cameră. Din ultimele vorbe ale lui Kołyszko înţelegînd însă că acesta este iritat, se opri din mers şi adăugă :

— Domnule Cherubin, cred că nu spui cuvintele astea în serios... Eu mă simt, pur şi simplu, străin.

— Eşti aici de un an şi jumătate şi încă nu te-ai obişnuit ?

— După cum vezi, nu m-am obişnuit.

— De fapt, cu ce te ocupi dumneata ?

— Cu nimic — şi Janusz porni din nou să se preumble prin odaie — cu nimic. Vreau să mă mai orientez în ce priveşte politica, oamenii... m-am înscris la drept, am dat patru examene, dar dumneata ştii universităţile din ziua de azi...

— Şi ce-ai de gînd să faci ?

— Mă tem să-ţi răspund. Dumneata vei spune, din nou, că-i o influenţă răsăriteană.

Cherubin zîmbi.

— Într-adevăr, preciză el, nu te înţeleg... Şi poate tocmai de aceea îmi trezeşti atîta interes...

— Mulţumesc, surîse Janusz galben. Vezi numai să nu cazi jos cînd vei auzi ce-am să-ţi spun... Caut oameni adevăraţi.

— Bună distracţie, făcu Cherubin, n-am ce zice ! Vei căuta mult şi bine.

După o clipă însă adăugă :

— La ce-ţi trebuie ?

— Socot că ar putea da un sens oarecare vieții mele. Un om adevărat... Dumneata, oare, îți imaginezi cum ar putea să arate el ?

Cherubin zîmbi din nou și-l întrebă :

— Scuză-mă, dar cîți ani ai dumneata ?

Janusz, fără să mai surîdă, dar și fără mînie răspunse :

— Douăzeci și patru. Am crescut într-o bogată familie de moșieri.

— O, asta se răzbună, zise ironic Cherubin.

— Știu. Dar am trecut prin foarte multe încercări : moartea tragică a tatălui meu, revoluția, luptele de la Odesa, armata poloneză, bătălia de la Kaniov... La Kiev l-am văzut pe Haller în izmene, cum își schimba hainele și îmbrăca pantalonii prietenului meu Staś Czyż... Toate astea, cred, sînt destule încercări, ce zici ? Intr-un cuvînt, viața nu m-a cruțat.

— Dar femeile ? întrebă deodată Cherubin.

Janusz se îmbujoră și se opri la jumătatea cuvîntului.

Apoi se hotărî să fie sincer pînă la capăt.

— Într-adevăr, zîmbi el, prea puțin am avut de-a face cu ele.

— Vezi, iar lucrul acesta e cel mai important !

În cuvintele lui Cherubin, Janusz descoperi nu atît falsitatea lor — fuseseră pronunțate pe un ton glumeț — cît mai degrabă dorința de a ocoli un răspuns serios. Lucrul acesta i se mai întîmplase, de multe ori, în convorbirile cu acest om. De îndată ce ajungeau la o problemă care, pentru Janusz, era cu adevărat o problemă — oricît de naivă ar fi fost formularea ei — Cherubin se sustrăgea, printr-un spirit, prin erudiție sau printr-o frază superficială. Toată însemnătatea problemei cădea baltă, rămînînd doar zîmbetul.

Și tocmai lucrul acesta era pentru el stema Varșoviei. La drept vorbind venise aici cu un scop bine determinat. El socotea că Cherubin este un om inteligent, capabil să-i răspundă la o întrebare concretă, ce-l frămînta de cîtva timp. Gluma privind „femeile“ împinsese însă problema pe un făgaș cu totul altul. Ființa Ariadnei îi apăru și de astădată, aproape tot atît de concret, ca și atunci cînd o visase, în casa pădurarului de lîngă Kaniov. Știa mai de mult că Ariadna se află la Paris, dar mai știa că nu exista încă nici o legătură poștală regulată cu capitala Franței, și cu atît mai mult nu putea visa la o călătorie. Era un lucru extrem de rar ca o persoană oficială, un om cu mult noroc, un participant la Conferința de pace de la Versailles sau vreun diplomat să poată merge la Spa sau la Paris. Janusz, în urmă cu o jumătate de an trimisese o scrisoare printr-o verișoară, fără însă o adresă precisă, ci doar cu mențiunea „Comitetul rușilor albi“. Cum nu primise încă nici un răspuns, socotea că scrisoarea nu parvenise Ariadnei.

Discuția lor fu urmată de o pauză. Cherubin zîmbind se tot uita la Janusz.

— Amintiri ? întrebă el aprinzînd o țigară.

Un băiat micuț, îmbrăcat sărăcăcios dar cu mănuși albe de bumbac, aduse pe o tavă cafea și prăjituri. Cafeaua se găsea încă destul de greu la Varșovia, dar Cherubin sconta efectul produs, dovadă mănușile albe ale micului servitor. Janusz surîse amintindu-și *grand train* [1]-ul familiei Biliński, și chiar al familiei Royski și-și spuse în gînd :

[1] Viața pe picior mare (fr.).

„Ai fi rămas, băiete, cu gura căscată dacă l-ai fi văzut așa cum era".

Firește, cuvîntul „băiete" se referea la Kołyszko, nu la servitor — și Janusz își dădu bine seama că-l cam lua la vale pe noul său cunoscut. Ce-ar fi putut, deci, să însemne opinia acestuia într-o chestiune sau în alta ?

Turnînd cafeaua, Cherubin aruncă o privire micului servitor, care se oprise lîngă ușă, privire în care era atîta răutate, încît Janusz rămase uimit, deși voia să nu condamne pe nimeni.

— Hai, cară-te, alungă Kołyszko, destul de brutal, pe micul servitor.

În casă răsunară, în surdină, tonurile unui armoniu. Tatăl lui Cherubin executa niște lucrări de orgă, pe care fiul său le asculta cu oarecare neplăcere. Janusz își aduse aminte de pianola tatălui său. Vai, cum o mai urîse și el, deși n-ar fi trebuit să-și îngăduie un astfel de sentiment. Întinse mîna spre prăjitură și, aproape pe neașteptate chiar pentru el însuși, rosti :

— Vezi, domnule, dumneata poți să consideri și lucrul acesta drept o influență răsăriteană. Eu însă am venit tocmai la dumneata cu o anumită întrebare. Nu prea sînt dispus să mă înrolez în armată. Cum crezi că va fi considerat acest lucru ?

Privindu-și gazda Janusz simți, pe loc, că n-ar fi trebuit să-i pună o astfel de întrebare. În orice caz, Cherubin făcu o mutră de parcă și-ar fi spus în gînd : „Întrebarea asta n-am să ți-o iert nicicînd în viață". Își încleștă dinții — ceea ce făcu să-i cadă gura în jos și mai mult, iar nasul să i se lungească — și se uită drept înainte, cu o privire ascuțită. Janusz înțelese : nu asta era prietenia visată de tineret. Nu aici era locul unde

să-și spună pe față toate gîndurile, tot ceea ce constituia adică propria lui viață. Omul acesta nu era Józio Royski, nici chiar Władzio Sobański. Și nu era nici Edgar („de ce nu l-am mai văzut oare de atîta vreme pe Edgar ?" se întrebă el în gînd). Nu, asta nu era o discuție, ci un joc. Temele, problemele, chestiunile trebuiau alese cu multă prudență, așa ca în relațiile dintre adulți, și poate chiar dintre unii oameni din apus. Simți că era mult prea dintr-o bucată pentru spiritul Varșoviei...

După un minut de tăcere — timp în care Cherubin îi oferi a doua ceașcă de cafea, cu prăjituri și țigarete — Janusz pricepu pe deplin care-i situația. Nici Kołyszko nu intenționa să se înroleze, hotărîre pe care însă o păstra doar pentru el, pentru uzul lui particular. Se considera — și incontestabil, pe drept cuvînt — o excepție și că era păcat de umorul, de știința și inteligența lui, să le irosească într-o oștire de voluntari. Totuși, considera hotărîrea asta ceva cu totul neobișnuit. Janusz se convinse că pentru Cherubin el este doar o fărîmă din mulțime, cineva fără nici o importanță, că soarta lui nu-l interesa nici cît negrul sub unghie.

— Cum să-ți spun, domnule ? începu Cherubin, amestecînd cu un zel exagerat zahărul în ceașcă. Nimeni nu poate lua o decizie pentru altul. Am însă impresia că în situația dumitale lucrul nu va fi în adevăr bine văzut. În armată se înrolează acum cu toții...

— Cu toții ? se miră Janusz și gîndindu-se mai bine își dădu seama că săvîrșise o nouă gafă.

— Firește, continuă Cherubin, nerăbdător și vizibil indignat, nu-i vorba de Berent și nici de

Miriam... [1] Imaginează-ţi-l o secundă pe Miriam în uniformă !

Şi pe loc trecu la înfăţişarea amănunţită a acestuia — cu cărarea lui pieptănată rigid pe chelie — în vălmăşagul vieţii de ostaş. Şi se porni să hohotească, dezvelindu-şi prin buzele lăbărţate dinţii prematur găunoşi. Situaţia era foarte neplăcută şi Janusz dorea să-i schimbe cursul. Tot privea cîrceii mlădiţelor de viţă, dar nu-i venea nici o idee. Ascultă şi acordurile domoale ale armoniului, ceea ce îi ocaziona a treia gafă :

— Tatăl dumitale cîntă foarte frumos. Dar... ce bucată o fi asta ?

Cherubin încruntă sprîncenele.

— E doar meseria lui... improvizează desigur, răspunse el pe un ton ce vroia să confirme că bătrînul Kołyszko nu-i un organist de duzină. Janusz îi prinse intenţia din zbor, adăugînd :

— E un adevărat artist !

Simţea bine că trebuie să plece, dar nu-i venea să se mişte din loc.

Vedea bine că prezenţa lui îl face nerăbdător pe Cherubin, care, nefiind destul de bine educat, nu-şi putea masca sentimentele. Cum totuşi simpatiza pe tînărul jurist, în a cărui casă liniştită îi plăcea să vină şi cum înţelegea că pe viitor nu va mai fi un oaspe prea des — dorea să-şi prelungească şederea. Pe deasupra îi plăceau cu adevărat şi sunetele armoniului.

— Trebuie să plec, mărturisi el, dar nu-mi vine să mă urnesc.

Propria sa sinceritate îl făcu să zîmbească. De data asta ea nu-i displăcu lui Kołyszko, care îl şi îmbie :

---

[1] Doi scriitori polonezi cunoscuţi şi populari pe vremea aceea.

— Mai stai, domnule, poate... încă puţină cafea ?

— Nu, de fapt trebuie să plec. Janusz se ridică în picioare și-i întinse mîna lui Cherubin. Mulțumesc.

Kołyszko îl conduse prin șirul de încăperi. Deabia în a patra întîlniră lîngă instrument un bătrînel mărunt cu un bogat păr alb. Cîntînd se foia neliniștit, lucru care îl miră pe Janusz. Cherubin nu-l prezentă însă tatălui său, deși acesta se ridicase în grabă de lîngă armoniu.

În antreu își întrebă din nou musafirul, dar numai din vîrful buzelor :

— Şi care va fi hotărîrea dumitale ?

Janusz dădu din umeri.

— Vom mai vedea ! și ieși în curtea bisericii. Dinspre Vistula sufla o adiere calmă, proaspătă. Se apropia seara. Janusz simți totuși că hotărîrea fusese luată.

II

De ce tocmai în acele zile hotărîse Bilińska să pună la punct treburile privitoare la avere... nu se știe ! Ea începuse să discute cu Janusz, care pricepuse repede că soră-sa luase deja hotărîrile cele mai importante. Fu oarecum surprins, deși în fond lucrurile îl lăsau rece.

Modul de viață în micul palat de pe Bracka era strict reglementat. Bătrîna prințesă ținea mult la acest lucru, susținînd că viața organizată conservă tinerețea. Nu se înșela, incontestabil, căci arăta minunat. Figura ei mare, impunătoare, ochii negri vioi, mișcările degajate erau o dovadă a sănătății pe care și-o păstrase intactă pînă la cei șaptezeci de ani ai săi. Era o cucoană mare, ale

cărei legături și avere erau cunoscute în țară și peste hotare ; fusese de asemenea celebră, la sfîrșitul veacului trecut, prin aventurile ei sentimentale. În Rusia fusese doamnă de onoare a împărătesei Maria Teodorovna, iar, ca majoritatea aristocrației poloneze avea în vine ceva din sîngele Ecaterinei a II-a, fiind considerată la curte ca o rudă colaterală a Romanovilor. Avea, deopotrivă, întinse relații în Apus, fratele ei căsătorindu-se cu infanta spaniolă Alfonsina, în timp ce fiica ei cea mai mare se măritase cu prințul Bourbon-Parma. Le cumpărase chiar un castel în sudul Franței. După exilarea fostei familii regale din republica franceză, acum locuiau în Sicilia, la Palermo, unde bătrîna Bilińska venea adesea să-i viziteze.

Vechile splendori însă trecuseră. Astăzi, bătrîna prințesă rămăsese cu puțin, doar casa și micul palat din Varșovia, niște terenuri, puțin numerar în Bank of England și o mulțime de hîrtii de valoare rusești, cărora împuternicitul prințesei, Szuszkiewicz, le pusese de mult cruce.

Căsătoria fiului ei mezin cu Myszyńska o considerase drept o mezalianță, ba chiar mai puțin decît o mezalianță, ceva cu mult mai rău :

— *Un mariage d'amour* [1], cum spunea întotdeauna, cu o nedefinită ironie, de cîte ori era vorba în fața ei despre Maria. E drept că se bucurase foarte mult de nepot, adusese pentru el o miss englezoaică și avea grijă deosebită ca în fiecare dimineață să fie frecat cu peria și apă rece. De fiecare dată Alo urla însă pînă nu mai putea, gura lui fiind auzită în tot palatul. Miss Crips îl trezea la orele șase dimineața, îi dădea să bea un ceai tare, iar la orele opt vîra în el o porție

[1] Căsătorie din dragoste (fr.).

de „porridge", deși aceasta îi provoca, din cînd în cînd, țipete și mai mari. Prințesa se scula la orele nouă, îl vizita pe nepot în odaia lui, situată la același etaj cu dormitorul ei, apoi se instala în budoar cu o bună carte franceză în mînă. De regulă erau memorii sau cărți istorice, publicate de Hachette sau Payot. Maria rămînea de obicei în pat pînă la douăsprezece. La unu se servea dejunul. Prințesa ținea ca toți ai casei să vină la masă, unde luau loc, de asemenea, miss Crips și domnișoara Tekla, ori de cîte ori nu erau oaspeți, iar de două ori pe săptămînă apărea, foarte corect, și mărunțelul domn cu părul cărunt, Szuszkiewicz. În zilele acestea, îndată după dejun, prințesa se închidea în cabinet cu împuternicitul ei și făcea socoteli. La masă apărea, de asemenea, o *„dame de compagnie"* a prințesei, o mică bătrînică căruntă într-un străvechi costum, domnișoara Potelos, grecoaică, căreia prințesa îi spunea : „Hélène !"

Dejunurile acestea îl oboseau pe Janusz ; soră-sa îl rugase însă să nu lipsească de la ele. Aprovizionarea Varșoviei, în acele zile, lăsa mult de dorit, iar mijloacele materiale ale prințesei mame și ale Mariei erau aproape epuizate. Amîndouă aceste cauze nu justificau însă excesiva modestie a mîncărurilor, servite totuși pe servicii de porțelan cu blazon. Acționa aici o a treia cauză : neînfrînata zgîrcenie a prințesei cînd era vorba de lucruri mărunte. „Dejunul" era alcătuit dintr-o supă slabă de legume, o bucată de carne sau de pește strict numărate în raport cu numărul persoanelor așezate la masă, niște mere pătate, de calitatea a treia („Unde găsesc ei oare astfel de fructe ?" întrebă într-o zi Janusz pe vecina sa, domnișoara Potelos) și o felioară din

brînzeturile indigene. Doar vinul servit la masă amintea în ce fel de casă te afli. Beciul scăpase în întregime neatins și cînd Stanisław aducea zilnic cîte două sticle din bufet și le destupa — buchetul burgundului excelent inunda îndată toată încăperea. Momentul în care bătrînul lacheu se apleca deasupra capului său și-l întreba discret : „Alb sau roșu ?“ era pentru Janusz singurul moment agreabil al tuturor acestor mese. Meniul nu suferea nici o schimbare nici cînd la masă erau oaspeți. Se vede treaba că prințesa considera invitația la masa ei ca o astfel de cinste pentru „persoana“ respectivă, încît nu mai era necesar să se gîndească și la delectarea cerului gurii acesteia.

Prințesa îl simpatiza de altfel pe Janusz, conversa cu el la masă și făcea impresia că-l preferă norei sale. Probabil că-l considera mai inteligent decît aceasta — cum și era de fapt — și ori de cîte ori se vorbea despre vreo carte sau de evenimente politice, i se adresa întotdeauna lui. Bătrîna era deșteaptă, instruită și-i detesta la culme pe nemți. Se interesa îndeaproape de diplomație și toate misiunile străine care se opreau, pe acea vreme, la Varșovia, în legătură cu plebiscitele și cu ajutorul Apusului pentru Polonia, trebuiau să guste la masa ei din merele cu pete (bălțate) și din brînzeturile tăiate în felioare subțirele.

În salonul de lîngă sufragerie unde așteptau cu toții să fie deschisă ușa, apăru într-o zi un domn mărunt cu baston și în uniformă de general. Janusz recunoscu pe Haller. Cînd fu prezentat bătrînului general, Janusz spuse că a avut deja cinstea să-l întîlnească.

Generalul îl întrebă unde, iar Janusz îi răspunse că a luat parte la bătălia de la Kaniov, unde

și-a pierdut prietenul. Vru să-i mai amintească de Kiev și de locuința familiei Czyż, dar se opri la timp. Își dăduse seama că reamintirea numai a Kaniov-ului și era destul de neplăcută pentru Haller, deci cu atît mai mult ar fi fost scena travestirii în boarfe străine. Bătrîna prințesă netezi însă situația spunînd cu glasul ei îngroșat :

— Da, domnule general, i-ai bătut bine pe nemți, păcat doar că n-a durat mai mult ; nu mă îndoiesc însă că se va mai ivi prilejul.

Haller, nesigur, zîmbi.

Maria se amestecă și ea în conversație :

— Oh, eu îi prefer pe nemți... Restul îl completă printr-un suspin.

Prințesa mamă dădu din umeri :

— *On ne sait jamais* [1], zise ea.

În clipa aceea ușa se deschise și Haller dădu politicos brațul prințesei. În aceeași zi, îndată după plecarea generalului, Janusz fu chemat jos, la sora lui. În micul ei buduar găsi întruniți pe bătrîna prințesă, pe Maria și pe domnul Szuszkiewicz. Se cruci.

— Îți închipui, poate, că-i un consiliu de război, întrebă bătrîna.

Luă cuvîntul Maria. Ședea într-un fotoliu adînc în care trupul ei slab și înalt se afunda. Frumosul ei cap, puțin cam de pasăre, îl mișca parcă mai greu. Continua să fie plăpîndă și fără putere. Nu mai părăsise Varșovia după întoarcerea de la Viena, iar orașul o obosea. Cuvintele le rostea cu greutate parcă.

— Uite, Janusz, mătușa — cum îi spunea ea soacră-si — mi-a atras atenția...

— Vai, dar eu n-am zis nimic, întrerupse bătrîna Bilińska, cred că ți-ai fi dat seama și singură.

[1] Cine poate ști (fr.).

— Mătușa mi-a atras atenția asupra poziției tale materiale nedefinite. Și aș fi vrut să găsesc o soluție...

Aici se amestecă Szuszkiewicz, cu obișnuita sa amabilitate :

— Vă rog să mă scuzați, domnule conte, dar aș vrea să știu cu ce vă ocupați acum.

Janusz se strînse pe scaun.

— Eu ? întrebă el. Cu nimic. După pierderea moșiei Mańkówka, nu mai avem nimic. Nu-i așa ? se adresă el soră-si. Fiindcă hîrtiile de bancă nu fac astăzi nici doi bani.

— Eu îi dau unele mici sume în contul veniturilor casei noastre de la Cracovia, explică Maria lui Szuszkiewicz. Și cred că și chestiunea înscrisurilor Societății de Credit se va lămuri, desigur.

— Sumele astea îmi sînt de-ajuns, observă Janusz ; o parte din costumele cumnatului meu, găsite la Varșovia, îmi vin bine — și arătă costumul de culoare deschisă, din șeviot englezesc, pe care-l purta.

— Bine, bine, se amestecă bătrîna cu basul ei, dar lucrurile nu pot rămîne așa timp îndelungat. Maria este aici ca în casa ei ; ba chiar fără nici un „ca“ ci, pur și simplu, în casa ei... dar tu...

Janusz începu să intre la bănuieli. Era vorba de vreun interes personal al prințesei Anna ? Să fie oare chiar felioara de brînză *„de trop“* [1], cum o denumea Potelos ?

— Așadar, există o casă în comun, la Cracovia ? întrebă politicos Szuszkiewicz. Dar hîrtiile de valoare ?

— Da, răspunse Maria în grabă. Hîrtiile sînt o poziție moartă ; în plus, două terenuri în cartierul Mokotów, niște acțiuni ale minelor franceze depuse la Crédit Lyonnais...

— Ce fel de acțiuni ? se interesă bătrîna prințesă.

— Nu-mi amintesc, mătușă. Am undeva o însemnare ; tata le-a depus la Paris pe numele meu, deși ele ne aparțin amîndurora. Suma nu este însă mare. Mai sînt, în plus, hîrtiile Societății de Credit Urban din Kiev... însumînd o cifră destul de importantă, dar care azi nu au nici o valoare.

— Din păcate, zise Szuszkiewicz, încrucișîndu-și brațele.

— Mai există încă o poliță de asigurare la o societate din New York, dar la Petersburg...

— Vom vedea, se învioră Szuszkiewicz, mai putem avea oarecari speranțe.

Szuszkiewicz aparținea acelor oameni cărora le face plăcere cînd alții au bani. Spera, totodată, că-i va putea „rula“, cum spunea el frecîndu-și mîinile.

— Într-un cuvînt, conchise Janusz, ajungem la spusele mele : n-avem nimic.

Maria își întoarse fața spre el. Pe trăsăturile ei de obicei reci se reflecta o oarecare emoție. Chiar se îmbujorase.

— Îți mai aduci aminte de legăturica pe care mi-a dat-o cazacul Semen în gang, cînd am sosit la Mańkówka ?

— În cursul pogromului ?

— Da. Era legăturica cu bijuteriile mamei noastre. Am considerat-o proprietatea mea... am vîndut-o.

— Ai vîndut-o ? Acum ? Janusz își întoarse privirea de la Maria spre Szuszkiewicz. Acesta

[1] În plus (fr.).

lăsă ochii în jos și își încrucișă neputincios brațele, zîmbind ca un copil.

— Pe astfel de hîrtii ? întrebă Janusz, care, cu toate acestea, era impresionat de lipsa de pricepere a sorei sale.

— A trebuit să plasez banii îndată, în ceva. Am arvunit o mică fermă lîngă Sochaczew, continuă Maria, care, cu toată dezinteresarea ei aparentă, trăda din fragedă tinerețe simțul afacerilor — care însă doresc să fie proprietatea ta. Mîine vom încheia actul. Trebuie să-l semnezi tu însuți...

— Eu însă nu vreau... O mică fermă ?

— Patruzeci de hectare, casă, grădină cu pomi fructiferi..., zise Szuszkiewicz, care se vede treaba că fusese informat amănunțit asupra tranzacției.

— Asta a fost ideea mea, adăugă prințesa Anna, să nu fie mai mare de cincizeci de hectare. În cazul unei reforme agrare...

Szuszkiewicz se mișcă pe scaun tulburat și, lăsînd mîinile în jos, se înroși :

— Vai de mine, doamnă prințesă, dar cine vorbește despre reformă agrară ?

— Cum cine ? strigă prințesa. Se ridică de pe scaun și începu să se plimbe prin cameră. Reforma agrară este chiar votată. Dumneata știi bine, nu-i așa ? Vărul meu a votat pentru reformă...

— De la vot pînă la aplicare e drum lung, zise Szuszkiewicz, lăsînd puțin pleoapele în jos.

Arătînd cu degetul spre noră-sa, prințesa adăugă :

— La ea, acolo, reforma a fost aplicată. Și încă cum !

— Ferească Domnul, oftă Szuszkiewicz, doamna prințesă nu se teme de cuvinte. Aici e doar Polonia.

— Polonia, ne-Polonia, rosti prințesa Anna, făcînd un gest de parcă ar fi vrut să despice aerul cu tăișul palmei, oricum, e mai bine că ați cumpărat patruzeci de hectare pentru Janusz.

— Și tu, ce spui ? zise Maria, întorcîndu-se spre Janusz.

— Cum ce spun ? răspunse Janusz, cu un fel de indignare. Ați hotărît fără mine ! Din moment ce arvuna e dată...

— Vei avea casa ta proprie, zise Maria, neputincioasă.

— Cred că nu-i cel mai rău lucru, adăugă servil Szuszkiewicz.

— Oare ferma aceasta... cum îi spune ?

— Komorów, răspunse împuternicitul.

— Oare pentru ferma aceasta, continuă Janusz, se va folosi întreaga sumă obținută din vînzarea bijuteriilor ?

— O, nu ! răspunse soră-sa, înroșindu-se și mai tare, am împărțit-o în două...

— Așa da, se liniști Janusz.

— Printre bijuterii erau și smaragdele.

— Cum, ai vîndut și smaragdele ?

— Ce era să fac cu ele ? Tot n-aveam să le mai port niciodată, iar așa ai și tu ceva și eu... rosti Maria, cu un ușor regret, lăsîndu-se din nou în adîncul fotoliului.

Bătrîna prințesă continua să se preumble prin încăpere cu pași mari de dragon. Intr-o rochie lungă, de culoare deschisă, à la regina Mary, părea uriașă. Mișcîndu-se, nu înceta să se uite ironic, dar binevoitoare, la noră-sa.

În clipa aceea intră Stanisław.

— Doamnă prințesă, a sosit domnul Spychała de la Ministerul Afacerilor Externe.

Maria, contrariată, răspunse :

— Poftește-l în salon.

Apoi se ridică alene din fotoliu, aruncîndu-și pe umeri un șal lung de mătase. Doar în colțul buzelor se vedea o anume înviorare. Se adresă soacră-si :

— Scuză-mă, mătușă...

— *Mais, ma chère*[1], zise prințesa, dînd din umeri. De altfel am impresia că am și terminat, se adresă ea lui Szuszkiewicz. Nu-i așa ?

Bătrînul mărunțel se ridică repede pe picioarele lui scurte și își frecă mîinile.

— Da, desigur. Mîine la douăsprezece, la Cartea funciară, se adresă el lui Janusz.

Și se despărțiră.

Deci, a doua zi, *volens nolens*, Janusz se duse la Cartea funciară și încă în calitate de cumpărător al unei proprietăți ! Niciodată nu visase așa ceva. Presupunînd că toată tranzacția asta era doar un pretext pentru vreo altă mașinație a Mariei, nu voia să i se opună. În realitate, el își compătimea sora.

Cartea funciară din Varșovia fusese întotdeauna indicatorul situației economice sau cel puțin valutare a țării. Cînd oamenii își pierdeau încrederea în bani, tranzacțiile deveneau mai numeroase, iar coridoarele acestei ciudate clădiri mult mai frecventate. În momentul acela masa largă a oamenilor nu înțelegea încă ce se întîmplă, devalorizarea banului nu era cunoscută nici măcar ca nume, însă „scumpetea crescîndă", majorarea taxelor comunale și a prețului biletelor de cale ferată subminau deja încrederea în marca polonă... Așa că pe coridorul de la etajul doi Janusz a trebuit să se strecoare cu greu pînă la biroul

[1] Poftim, draga mea (fr.).

notarului, printr-o mulțime destul de deasă de evrei, țărani și indivizi ciudați. La notar nu sosise încă nici una din persoanele care lua parte la tranzacție. Secretarul, înalt și slab, îmbrăcat impecabil, îl asigură că actul „pentru domnul conte" este deja întocmit, dar că trebuie să mai aștepte o clipă. Janusz se întoarse pe coridor și se opri lîngă o fereastră. Pe o bancă, alături, ședea o întreagă familie de țărani (Oficiul rezolva și chestiuni districtuale), care se vede că venise pentru o împărțire de pămînturi. Era acolo o mamă, măruntă, speriată, cu ochii umezi și umflați, doi băieți bine dezvoltați, puternici, dintre care unul era chior și două fete, una îmbrăcată orășenește, cealaltă țărănește, cu broboadă. Întreaga familie era foarte rușinată, ședea sfioasă pe o margine a băncii, numai băiatul fără un ochi încerca să facă pe grozavul, vorbind tare. Chiar în fața lui se opri un ins bătrîn, înalt, într-un pardesiu lung de pînză groasă țărănească, cum în oraș nu se mai vedea de mult — și începu să-l întrebe de ce a venit la Cartea funciară. Țăranca bătrînă îi explică ceva, dar atît de încet, încît fu silit să-și aplece urechea spre ea. De-abia atunci observă Janusz că la spatele omului cu haină lungă stătea o fată tînără, măruntă, într-o rochie de vară roz și cu o pălăriuță de pînză. Cu o mutră nemulțumită, își încrunta sprîncenele ei scurte, groase și negre, de parcă erau date cu funingine. Se vede treaba că o necăjea faptul că tatăl — căci omul acela era desigur tatăl ei — intră în vorbă cu oameni necunoscuți și le pune întrebări amănunțite. De aceea își și întorcea ea — de la cei ce ședeau pe bancă — ochii mari, cenușii, profund mîhniți. În mișcarea lor, ochii i se opriră o clipă pe fața lui Janusz. El regretă

că stă în dreptul ferestrei, fiindcă ochii ei clipiră din cauza luminii prea puternice de vară și se fixară pe peretele de deasupra capetelor țăranilor, unde spînzura un manifest bătător la ochi.

În clipa aceea Janusz observă, înghesuindu-se în mulțimea de evrei, silueta înaltă a Bilińskăi urmată, anevoie, de Szuszkiewicz, care făcea impresia că înoată prin mulțime. Maria făcu semn lui Janusz cu mănușa albă, strigîndu-i de departe :

— *Nous y voilà !...*[1]

Janusz, contrariat de franțuzeasca surorei sale — care aici nu era la locul ei — făcu cîțiva pași către ușa notarului. Cu toții, împreună, ajunseră lîngă clanță și, spre uimirea lui Janusz, Szuszkiewicz îi prezentă pe domnul cu haină lungă și pe fata cu ochii albaștri. Tocmai ei erau proprietarii fermei Komorów : domnul Zgorzelski și fiica lui Zosia.

Cînd intrară în cancelarie, se produse oarecare mișcare. Bilińska se opri în mijlocul înaltei încăperi și se uită în jur, cu o figură destul de mirată ; pe loc, secretarul îi oferi un scaun împletit. În picioare, domnișoara Zgorzelska se uită — cu o privire ce mărturisea că nu pricepe nimic — la domnul Szuszkiewicz care-i tot explica ceva. Janusz își încordă urechea. Împuternicitul o asigura că vînzînd Komorów fac o bună afacere.

— Eu știu, zise domnișoara Zosia, din cadrul ferestrei deschise, doar atît că-mi pare nespus de rău. Și prelungi aceste ultime cuvinte cu un astfel de accent, încît Janusz, cuprins de regrete amarnice, ar fi dorit chiar să renunțe la toată tranzacția.

---

[1] Iată-ne !... (fr.).

Dar, cu actul în mînă, se apropia domnul notar, un bărbat de talie mijlocie, cărunt, cu inel-„șevalieră" pe mîna albă, îmbrăcat într-un costum maro și mai impecabil decît secretarul. Pe cravata lui — observă Janusz — avea o perlă frumoasă prinsă într-o ramă de aur, ca o ghiară de uliu... Notarul își aplecă deasupra mîinii prințesei capul lui cărunt, salută în treacăt pe bătrînul Zgorzelski și-i zîmbi prietenește lui Szuszkiewiecz. Se așeză apoi la birou. Abia atunci Janusz oferi un scaun domnișoarei Zgorzelska care, mulțumind, îl examină cu atenție.

Notarul își trase pantalonii pe dungă, își sprijini palma cu inelul-„șevalieră" pe hîrtia pe care o așezase în fața lui și, căutînd pătrunzător la „părți", adică spre Zgorzelski din dreapta și spre Bilińska din stînga biroului, întrebă destul de solemn :

— Putem începe ?

Janusz, care nu prea pricepea despre ce e vorba, văzu că nici domnișoara Zosia nu înțelege, deopotrivă, nimic. Notarul, continuînd să ignoreze prezența acestora, începu însă citirea actului.

— „Întocmit în orașul capitală Varșovia în ziua de... (introduse data cu creionul). În fața mea, notarul Alexander Olszowski, se prezentară cetățenii polonezi pe care-i cunosc personal..."

Aici notarul Olszowski citind cu uimire numele înscrise în act își întoarse capul spre Szuszkiewicz oarecum întrebător.

— Da, da, zise acesta în grabă „vinde domnișoara Zosia Agnieszka Zgorzelska și cumpără domnul Janusz Stanisław Myszyński..."

— Ah, așa-i, zîmbi notarul și atunci îl observă pe Janusz. Îi făcea un semn protector cu mîna... Așadar, continuă el, „domnișoara Zosia

Agnieszka Zgorzelska, domiciliată și alegîndu-și drept domiciliu legal..." Unde ? se adresă fetei.
Zosia nu înțelese.
— Unde locuiți, domnișoară ? întrebă Szuszkiewicz.
Zosia, lăsînd capul în jos zise :
— Nu știu.
— Deocamdată locuim în Komorów, adăugă repede tată-său.
— Dar cînd Komorów va fi vîndut, nu știu unde vom locui, preciză Zosia cu hotărîre.
Janusz se uită la ea uimit.
— Dar..., începu el.
Îl întrerupse Szuszkiewicz :
— Domnule notar, treceți : Komorów.
— Foarte bine, zise notarul cu glas echilibrat, „domiciliată și alegîndu-și drept domiciliu legal în Komorów, comuna Zuków, districtul Suchaczew, și Janusz Teodor Stanisław Myszyński, domiciliat și alegînd drept domiciliu legal..."
— La Varșovia, strada Bracka douăzeci, fi dictă Szuszkiewicz.
Notarul, însemnînd adresa aruncă o privire tristă prințesei, ca și cum i-ar fi reproșat că ea nu participă activ sub nici o formă la tranzacție. Maria zîmbi evaziv, îndepărtînd mînerul umbrelei la o oarecare distanță de ea.
Singur Szuszkiewicz, așa cum se cădea să procedeze un om de afaceri, puse întrebări cu privire la terți, ipoteci, datorii, impozite și alte lucruri asemănătoare. Se putu constata, firește, că totul era în ordine. Cînd veni rîndul să fie menționată suma pentru care domnișoara Zosia „semna de primire domnului Janusz Myszyński", Szuszkiewicz scoase din buzunar un pachet de bancnote și le numără împreună cu domnul

Zgorzelski, la o măsuță așezată mai la o parte. Notarul Olszowski se prefăcu că nu vede lucrul acesta și o întrebă pe Maria :
— Prințesa este de mult la Varșovia ?
Înlăuntrul acestei pauze, Janusz cătă la Zosia care, cu pălăriuța ei albă de pînză stătea posomorîtă, neclintită și rece, cu ochii la fereastra de unde — pe fondul cerului albastru de deasupra străzii Kapucyńska — se vedeau rîndunicile zburînd. Și, deodată, Janusz simți față de ea o puternică simpatie și o arzătoare dorință de a se plimba împreună pe străzile Varșoviei sau în pădurea de la Komorów. Fu atît de distrat, tot uitîndu-se la Zosia, încît nu observă că notarul terminase citirea actului și că întinsese domnișoarei Zgorzelska tocul, arătîndu-i locul însemnat cu cruce, unde trebuia să semneze : „Zosia Agnieszka Zgorzelska".
Notarul se adresă apoi lui Janusz :
— Vă rog, aici, alături, cu toate prenumele, domnule conte.
Janusz, neobișnuit, se încurcă la numele de Teodor și rîse încet.
— Nu face nimic, nu face nimic, interveni notarul.
După ce iscăli, Janusz se uită din nou la Zosia. Continua să stea posomorîtă. Doar o roșeață închisă, puternic revărsată pe față, i se întindea și pe frunte și pe gît. Își luară cu toții rămas bun.
— De acum înainte dumneavoastră sînteți proprietar la Komorów, rosti notarul, dîndu-i mîna. Janusz ar fi dorit să întocmească, pe loc, un act de donație pe numele domnișoarei Zgorzelska, atît de mult îl mișcase glasul ei grav și emoționat. Strînse puternic mîna ce-i fusese întinsă și privi din nou ochii ei adînci și înnourați.

— Să mergem, tată, spuse ea.

Szuszkiewicz și Janusz au mai rămas să achite taxele actului. Cînd însă Zgorzelski cu fiica au ajuns lîngă ușă, Szuszkiewicz se apropie repede de ei și le spuse cu glas tare :

— Poimîine vom veni cu contele Janusz la Komorów. Noul gospodar își va face instalarea, adăugă el, adresîndu-se prințesei Bilińska.

Janusz își dădu seama pe deplin, că este mult prea mult la cheremul altora. Rochița roz dispăruse însă dincolo de ușă, fără a se mai opri, măcar o clipă.

III

Locuința ocupată de familia Gołąbek pe strada Czacki era foarte mare, înaltă, poate prea întunecoasă și cam încărcată de mobilele cumpărate de domnul Franciszek fără rost, la nimereală. Ola și-a început gospodărirea cu îndepărtarea multora din obiectele inutile. O parte le-a depus spre păstrare, iar o alta le-a dăruit simpaticei doamne Koszekowa, sora mai vîrstnică a soțului, care ședea în cartierul Praga. Locuința deveni astfel mai spațioasă. Din salon fură scoase otomanele grele cu rame de stejar și în schimb fu adus un pian mare Blüthner, cumpărat destul de ieftin în colțul străzii Mazowiecka. Mătușa Michasia își avea micul său buduar imediat la dreapta din antreu și acolo își primea musafirii : sora, doamna Koszekowa, cu care se împrietenise, și doamna Szymanowska (născută Wolowska, ca și celebra pianistă), care ocupa deasupra lor un apartament imens. Domnul Franciszek ieșea în zori la brutărie și cofetărie, aflate în apropiere, chiar în colțul

străzii Świętokrzyska. Micuțul Antoś, de un an și jumătate, își avea odaia la capătul unui coridor lung, fiind sub îngrijirea domnișoarei Romana, educatoare premiată ; iar Ola, destul de stingheră, rătăcea prin odăile pustii, citind sau cosînd un nou trusou de copil, ori atingînd din cînd în cînd claviatura și deschizînd chiar notele cu arii de Wolf sau Duparc. Recent învățase frumoasa arie *Invitation au voyage* a acestui compozitor, dar n-o ascultase nimeni, în afara servitoarelor care spălau geamurile locuințelor învecinate. Franciszek nu putea părăsi brutăria, iar Ola nu voia să plece singură în vilegiatură. Antoś urma să meargă la mare însoțit de domnișoara Romana. Doamna Michasia își îndemna fiica să nu renunțe, Ola însă nu făcea numai un gest de pură renunțare. Ea își purta greu a doua sarcină, căzuse într-un fel de apatie și nu-i venea nici să se miște din loc, nici să facă altceva. Umbla prin odaie cu pași egali, fredonînd aria lui Duprac :

Mon enfant, ma soeur
Songe à la douceur
D'aller la-bas vivre ensemble,
Aimer à loisir,
Aimer et mourir
Au pays qui te ressemble... [1]

Uneori se oprea în mijlocul salonului cel mare cu tablouri îngrozitoare, pe care Franciszek nu

---

[1] Copilul meu, sora mea,
Visează la plăcerea
De a porni acolo împreună,
De a iubi în voie,
De a iubi și muri
În țara ce-ți seamănă... (fr.).
(Traducere liberă după Baudelaire)

îngăduia să fie îndepărtate, și repeta cu glas tare : *Aimer et mourir au pays qui te ressemble...*

Știa însă bine — și lucrul ăsta era cel mai rău — că nici să iubească, nici să moară nu-i era cu putință și nici nu trebuia să fie, după cum mai știa că nu-i pe lume țară care să-i semene lui.

Kazimierz ! Ce țară oare ar fi putut să-i semene ? Era originar din Sokal sau din Rzeszów, orașe ce în mintea Olei — care habar n-avea de geografia Galiției, și cu atît mai puțin de ținuturile acestea — se contopeau într-unul singur. Ele — era mai mult ca sigur — n-aveau nimic din acele : *„pays lointains"* [1] ale lui Baudelaire. N-avea nici corăbii cu catarge înalte, nici acel „la bemol" pătrunzător, înalt, care trebuia atacat pianissimo la *„ton moindre desir"* [2], și nici chiar acel liniștit „do major" cu care se termina aria. Lucrurile existau numai în poezie și în cîntec, iar acolo — în acel Sokal sau Rzeszów — era doar o stație de cale ferată obișnuită, cu semafoare, gherete și lumini, de unde șinele manevrate prin macazuri complicate, porneau în linii paralele către orizontul apropiat. Lîngă stație : castani mărunți sau alt fel de pomi, iar la etaj, trei locuințe cu cîte o odaie și bucătărie. Într-una din ele crescuse Kazimierz ; tată-su sculîndu-se și plecînd la lucru la orele patru, iar mă-sa trezindu-și odorul la orele opt : „Scoală-te, Kazik, trebuie să înveți !" Și Kazik învăța. „Bunicuțu" venea din sat aducînd pîine neagră, două bucăți de brînză înfășurate într-o cîrpă albă și cîțiva pumni de cartofi. Și Kazik era în

[1] Țări îndepărtate (fr.).
[2] Dorința ta cea mai modestă (fr.).

adevăr un băiat obișnuit, ce nu semăna cu nici o țară vrăjită.

În răstimp, Edgar, care locuia la hotel, aflînd că Ola are pian acasă, o rugă să-i îngăduie să vină la ei, să cînte și să compună, ceea ce reprezenta o înviorare imensă a vieții monotone pe care o ducea Ola. În dormitorul ei spațios, pe o canapea albastră de pluș, cosînd cămășuțe albastre pentru copilul ce urma să se nască (va fi fată — era sigură), asculta cum Edgar zdrăngănea la pian, improvizînd uneori timp îndelungat, alteori cîntînd numai cîteva măsuri sau cîteva acorduri, după care urma o nesfîrșită tăcere. Ola nu cuteza să-l întrebe cum compune, dacă-și notează acordurile, notele astea venite de-a valma și fără să se știe ce puteau să însemne, crucindu-se doar că dintr-un astfel de haos, din astfel de germeni se pot naște partituri întregi, pline de armonie.

În ziua cînd devenise proprietarul Komorówului, Janusz întîlni pe stradă pe Edgar, mergînd la Ola. Îl însoți și sunară la marea ușă neagră, pe care se putea citi : „Soții Franciszek Gołąbek". Ola se bucură de sosirea lor, dar, în același timp, se rușină de neglijența ei. Înspăimîntată, se întreba despre ce vor vorbi ? Edgar îi impusese întotdeauna, se temea chiar un pic de el și se minuna că totuși dorea să stea de vorbă cu o prostuță ca ea. Ola își închipuia că dragostea pentru Kazimierz o prostise cu desăvîrșire, după cum căsătoria cu Gołąbek îi luase tot farmecul. Și se preocupa mereu de lucrul acesta, mai ales cînd erau de față și alte persoane. Intimidată complet, lega cu greutate cîteva cuvinte. Pe Janusz îl cunoștea de copil, dar și el, aici la

Varșovia, i se părea că-i altul, de neînțeles și oarecum învăluit de o misterioasă ceață.

Cînd toți trei intrară în salon și se așezară în grelele fotolii, fiecare în parte și pe neașteptate își simți propria lui singurătate. Edgar, încă neobișnuit cu Varșovia, Janusz răvășit și neștiind ce trebuie să facă, iar Ola avînd mereu impresia că se găsește pe altă lume. La început vorbiră, în general, despre ceea ce interesa la Varșovia pe toată lumea; apoi amuțiră. Ziua se apropia de amurg și locuința sumbră a familiei Gołąbek se întunecase de tot.

Cîndva, doamna Royska spusese lui Janusz, că dacă, uneori, atmosfera devine greoaie în societate, cel mai bine este să începi să vorbești chiar despre acest lucru; atunci, situația se diluează și foarte adesea se limpezește, iar atmosfera se purifică. Acum își reaminti lucrul acesta.

— Uite, grăi el deodată, am impresia că nu prea ne descurcăm în Varșovia asta. Mă simt foarte prost în casa sorei mele, iar bătrîna mă obosește groaznic cu înaltele ei maniere. Și bănuiesc că nici voi, amîndoi, nu vă simțiți prea în largul vostru. Mai ales în clipa asta.

Edgar se ridică, plimbîndu-se prin odaie. Se opri în fața pianului, deschise caietul cu arii de Duparc și zise:

— Pentru mine, cel mai important lucru este muzica mea, dar... acum, de unde muzică?

— Vai, am atîta treabă, rosti la rîndu-i Ola, pe un ton lipsit de sinceritate și continuînd să împungă cu acul în pînză, eu nu mă mai gîndesc la nimic.

— Eu însă mă gîndesc, spuse Edgar, accentuînd apăsat fiecare cuvînt, eu mă gîndesc. Ar trebui să plec din Polonia asta; numai că, acum, ar fi o lașitate, și iată că trebuie să rămîn. Peste cîteva zile plec la Arkadia, lîngă Lowicz. Poate că acolo voi putea compune.

— Fugă? îl întrebă Janusz pe neașteptate.

Edgar dădu din umeri.

— Firește, dacă vrei, fugă. Eu, însă, fug de mine însumi.

Ola zîmbi cu totul nefiresc și-l întrebă așa, într-o doară:

— De la Elźunia ai vești?

— Da, răspunse Edgar, contrariat, pleacă peste o lună în America.

— A obținut un angajament?

— Nu știu, nu mi-a scris, dar, desigur, din moment ce-mi scrie: „Voi pleca acum să cînt în America..."

— Fericită! suspină Ola.

— O invidiezi? se miră Edgar — pentru ce?

— În primul rînd, pentru că știe să cînte, iar apoi...

Janusz o întrerupse:

— Uite, vezi, nu poți ști niciodată pentru ce anume trebuie să invidiezi pe cineva. De cele mai multe ori, omul nu știe nici măcar ce posedă. Eu, abia atunci am înțeles ce prieten a fost pentru mine Józio, cînd l-am pierdut.

— Da, așa-i, dar doamna Royska? întrebă Edgar.

— Este la Varșovia, răspunse Ola, locuiește la noi, acum s-a dus însă la o întrunire a femeilor, ori la un miting. Se țin atîtea în zilele noastre.

— N-am văzut-o de mult, cum o duce? făcu Szyller.

— Bine. Toată întîmplarea cu moartea lui Józio a ascuns-o în inima ei. Niciodată nu scoate

un cuvînt despre ea și nici de vremurile de la Molińce. Se consacră acțiunilor sociale și este nespus de prinsă.

— Dar Walerek ?

Ola începu să coasă din nou.

— Cum să-ți spun ? Walerek se ocupă prea puțin de mama lui. S-a făcut chipeș de tot, e în regimentul 17 ulani. A fost rănit, acum însă e plecat din nou...

Răsună soneria și în salon pătrunse repede Franciszek Gołąbek. Se îngrășase mult în ultimul timp ; broboane de sudoare luceau pe fața lui stacojie ; se opri în mijlocul odăii, gîfîi o secundă, și apoi, fără să dea bună ziua cuiva, exclamă :

— Imaginați-vă, mi-au spart geamurile de la cofetărie.

— Jezus-Maria, cine le-a spart ? întreabă Ola.

— O, iartă-mă, copila mea, o alintă domnul Gołąbek, nu-ți fie teamă, nu s-a întîmplat nimic.

— Nu mă tem, vreau doar să știu.

— Mi le-au spart niște femei, cu bastoane, cu pietre, mai știu și eu. Cineva le-a ațîțat, erau pornite să trimită oamenii pe front. Cînd văzură lumea multă din cafenea se năpustiră cu bastoanele, iar eu, în doi timpi și trei mișcări, am închis ușa cu cheia. Ele începură să amenințe pe clienți prin ferestre, urlînd : „Mergeți pe front, pe front !“ ; aceștia o zbughiră prin grădiniță, iar ele, buf, buf, asupra geamurilor, făcură țăndări patru din ele. Vă puteți închipui paguba...

Ola se ridică și calmă îi spuse :

— Șezi, Franciszek, n-are nici un rost să te enervezi. Voi porunci să-ți aducă o cafea.

Sună, dar în locul servitoarei apăru domnișoara Romana.

— În bucătărie nu-i nimeni, zise ea.

— Pregătește te rog cafea pentru patru persoane și, așezîndu-se pe brațul fotoliului, Ola îmbrățișă pe Franciszek.

— Nu te alarma, Franek, geamurile vor fi puse la loc și totul va fi în ordine.

— Nu-i chiar așa de ușor să găsești acum sticlă în Varșovia.

— Într-un fel se va găsi, îl asigură Ola, calmă. Uite, vezi, am discutat aici cu Edgar și Janusz despre cu totul altceva.

— Despre ce altceva se poate discuta acum ? întrebă domnul Franciszek, oarecum înspăimîntat.

— Despre viață, singurătate, artă.

— Nebunie, exclamă cofetarul care, ridicîndu-se, începu să se plimbe prin salon cu mîinile la spate, ceea ce îi punea și mai mult în relief abdomenul.

— Eu socot, continuă Ola, că un mod de a gîndi despre orice chestiuni este și acela prin eliminare.

— Aveți într-adevăr preferințe, zise domnul Franciszek, care nu înțelesese nimic, sînteți de invidiat !

— Prin eliminare, repetă Janusz, așa ca pentru sine.

Cînd ieșiră pe stradă, se întunecase aproape de-a binelea. Un cer străveziu de vară se întindea deasupra Varșoviei. Edgar, mergînd fără nici o grabă, începu să vorbească. Nu vorbise niciodată cu atîta sete, ceea ce îl cam miră pe Janusz, care bănuia că în sufletul lui adunase atît de multe, încît trebuia să se reverse.

— Gîndirea prin eliminare este o strălucită invenție și cine și-ar fi putut închipui că tocmai biata Ola va descoperi această idee. Mă

duc la ei, ca să compun, aproape în fiecare zi, dar... nu prea merge. Nu merge chiar deloc. Pentru a crea ai nevoie de atmosferă și acolo atmosfera asta nu există. Ola are o fire potolită, nimic de zis; pianul e bun și liniște la ei cîtă vrei. Numai că tablourile acelea de pe pereți sînt groaznice. Mai ales mimoza aceea galbenă pe fondul de mătase albastru închis! De cîte ori o văd, de atîtea ori trebuie să-mi curm inspirația. Așa cum spune și poetul:

Jîvoim nî v mire nerazgadanom,
Na odnoi iz udobnîh planet,
Gde iesti mnogo cego ne nado nam,
Togoj cito nam hocetsia — net...[1]

— Vezi ce bine ar fi să ai o astfel de Olă..., zise Edgar.

Ca să-i audă vorbele, Janusz se aplecase spre Edgar, mișcarea de pe stradă, ca și zgomotul automobilelor deranjîndu-l tare, mai ales că Edgar vorbea încet, parcă mai mult pentru el.

— Cred că și eu compun, deopotrivă, tot cam prin eliminare. Compoziția elimină adică din viața mea toate celelalte preocupări, cărora nu le-aș fi putut face față. Pur și simplu, n-aș fi fost în stare... Am încercat lucrul acesta în Rusia, pe vremea revoluției. Nu eram în stare să fac față problemelor despre care se vorbea în jurul meu și cu care-mi împuia capul Volodia. Știi, înainte de a pleca din Odesa, mă întîlneam adesea cu Volodia, care nu avea însă nici un fel de știri de

[1] Viețuim într-o lume fără de-nțeles
Și pe o planetă așa de comodă,
Unde multele-i lucruri nu ni-s de folos,
Iar cele dorite ne lipsesc cu totul (rus.).
(Citat din Igor Severianin)

la Ariadna, de la care nu primise nimic, adăugă el în grabă, ca și cum ar fi simțit întrebarea ce clocotea în sufletul lui Janusz. Așadar, revenind la muzică, trebuie să recunosc că am ales-o prin eliminare, de nimic altceva nu mă simt în stare și nimic altceva n-aș putea face. Ieri, o zi întreagă am analizat variațiile lui Brahms — acelea pe o temă de Paganini — și, uite, de mult n-am mai încercat o așa de mare bucurie. N-are decît să se prăbușească pămîntul, dar... să supraviețuiască variațiile lui Brahms.

— Dacă însă nu va avea nimeni nevoie de ele? Dacă se vor prăbuși și ele? întrebă Janusz.

Edgar nu răspunse nimic.

— Între timp în casa familiei Gołąbek alerga prin salon micul Antek, mereu sub supravegherea domnișoarei Romana. Abia învățase să umble și-și sălta atît de nostim piciorușele, ținîndu-și mînuțele ridicate în sus și mișcîndu-și întregul trupșor. Era rotofei și roz, semăna foarte bine cu domnul Franciszek. Și Ola și domnișoara Romana erau încîntate. Micuțul alerga de colo pînă colo pe covor, trecea din brațele domnișoarei Romana în brațele mamei și gîngurea voios, pînă ce, în cele din urmă căzu și începu să plîngă.

— Așa se termină totul, de fiecare dată, zise Franciszek fără să-și alunge zîmbetul.

Mătușa Michasia intră alarmată.

— Ce s-a întîmplat? Ce s-a întîmplat?

Plînsul copilului nu ținu însă mult. Ola îl luă în brațe și-l strînse la piept, în timp ce micuțul, desprinzîndu-se din mîinile ei arăta cu degetul lui roz spre tată-său, silabisind cu seriozitate:

— Ta-ta, ta-ta, cuvînt pe care-l învățase nu de mult.

Ola îl strînse și mai tare în brațe, acoperindu-l de sărutări.

— Ești fericită, pentru că îl iubești... cel puțin pe el, grăi domnul Franciszek.

IV

În ziua a treia, după cum fusese stabilit, Szuszkiewicz și Janusz porniră să viziteze noua proprietate. Bătrîna prințesă le împrumută încăpătorul său automobil, cu o formă atît de ciudată și care avea motorul ca un clopot. În mai puțin de o oră fură la fața locului. Călătoriră pe șoseaua ce ducea la Sochaczew; cotiră mai înainte de a ajunge în orășeul acesta, la dreapta, pe un drumeag îngust, printre castani bătrîni. La cîțiva kilometri de la șosea se găsea ferma. Peisajul era trist și monoton, ca un preludiu de Chopin. Drumul îngust, printre castani, ducea direct la fermă. Mașina intrînd pe poartă, opri, iar Janusz coborî și privi în jur.

Curtea mare, înconjurată din trei părți cu clădiri în destul de bună stare, părea cu mult mai spațioasă decît ar fi fost necesar unei gospodării așa de modeste. La dreapta, aproape de poartă, erau grajdurile și șoproanele, la stînga o șură mare continuată cu un hambar ceva mai mic, iar în fund, mai la o parte, o căsuță înaltă zugrăvită în cafeniu, cu pervazurile ferestrelor și ușilor albe. In casă se intra printr-un cerdac de lemn, deasupra căruia trona capul unui mistreț. În spatele casei se întindea livada de pomi.

În timp ce privea în jurul său, ieși din cerdac domnul Zgorzelski într-o scurtă de pînză, cu o biciușcă în mînă. Salută cît se poate de cordial

pe cei sosiți. Dinții lui albi luciră sub mustățile cărunte.

— Doriți să vizitați mai întîi acareturile, sau intrăm de-a dreptul în casă? întrebă el.

Szuszkiewicz se uită la Janusz.

— Să intrăm în casă, zise Janusz simțind bine că se îmbujorează.

Trecură prin curtea a cărei întreținere cam lăsa de dorit, fiind plină toată de resturi de paie. Un om venind dinspre hambar purta ceva, într-un sac, pe spinare. Zgorzelski se tulbură.

— Ce duci acolo, Ignat? strigă el din cerdac.

— Domnule moșier, Mymka n-a ieșit astăzi la păscut.

— Aha, bine, bine, mormăi Zgorzelski și-i pofti pe oaspeți în casă.

Intrară într-o săliță lungă și cam deteriorată, unde erau numai cuiere și cîteva coarne pe pereți. Scările duceau la etaj.

— Acolo mai sînt încă două camere, zise Zgorzelski.

— Cîte sînt în total? întrebă Szyszkiewicz.

— Trei și bucătăria de jos, iar sus două, atîta tot.

— Destule pentru un burlac, rîse împuternicitul.

— Chiar dacă domnul conte se va căsători, glumi gazda.

— Janusz încruntă sprîncenele.

„Va trebui să locuiesc aici? își zise el în gînd. Singur?“ Și simți pe loc că se cam lăsase prins în mrejele acestei ferme.

Intrară în odaia din stînga. Aici, domnișoara Zosia se ocupa de masă. Întinse mîna lui Janusz fără să-l privească, și se întoarse imediat spre bufet, de unde începu să scoată pahare și păhă-

rele. Domnii intrară în odaia alăturată, de unde, printr-o fereastră largă, se desfășura priveliștea spre grădină, spre ogoarele de dincolo de grădină și spre pădurea din apropiere. Toate astea n-aveau dimensiuni prea mari.

— Grădina-i mică, constată Szuszkiewicz, cu oarecare decepție.

Zosia, auzindu-i din sufragerie cuvintele protestă :

— E însă foarte frumoasă.

Janusz se așeză la masa ovală, acoperită cu o față de pluș, fără să știe ce trebuie să spună. Din fericire, îi veni în ajutor Szuszkiewicz, care începu să discute cu Zgorzelski despre recolta ce se anunța bună, despre inventarul viu și înmulțirea lui, precum și despre muncitorii care lucraseră la fermă, cîți au fost și de care. Janusz se gîndi cu spaimă că va trebui să se ocupe el singur de acești oameni, de traiul lor, de condițiile lor de muncă. Primi deci bucuros propunerea domnișoarei Zosia de a vizita grădina. Ieșiră prin coridor într-o cămăruță din fund, de unde un mic cerdac ducea direct spre cărările grădinii. Janusz privea atent tot ce întîlnea în cale, dîndu-și seama tot timpul că numai astăzi va vedea el toate astea aievea. Apoi, totul — Komorów, casa și tot cuprinsul ei — vor deveni lucruri atît de obișnuite, încît vor pierde perspectiva de azi, întreaga lor prospețime. De altfel, nici nu-și imagina că va putea cîndva locui aici. Casa și amenajarea ei erau foarte comune, aproape primitive, iar el nu numai că n-ar fi știut să și-o aranjeze, dar mai mult, n-ar fi știut nici cum să se apuce de această treabă.

Zosia mergea înainte pe o alee mai largă, printre meri, pe laturile căreia creșteau flori

simple de vară ; floxuri, calendule și campanule întîrziate — violete și roz — asemănătoare cu cele din ghivecele așezate pe farfurioare. Merii erau bătrîni și acoperiți cu belșug de fructe, încă necoapte. În mijlocul grădinii se afla un iaz mic și murdar, acoperit pînă la jumătate cu o pojghiță de lintiță verde. Dincolo de iaz creșteau aluni deși, deasupra cărora se înălța un stejar drept. Toate acestea, de altfel, ar fi încăput și într-un spațiu restrîns. Pe iaz pluteau rațe albe. Zosia se opri lîngă iaz și i se adresă lui Janusz cu tristețe :

— Așa se prezintă întreaga noastră gospodărie. Mică și neîngrijită.

— E foarte plăcut, zise Janusz banal.

— Dumneavoastră totul vă este străin, eu însă m-am născut aici, spuse Zosia.

— Nu-i prea mult timp de-atunci, constată Janusz rîzînd.

Ea își întoarse capul și păși mai departe, înainte, iar după o clipă adăugă :

— Cît a trăit mama, totul era altfel.

— De mult nu mai trăiește mama dumneavoastră ?

— De doi ani.

Se opriră lîngă un șanț. Dincolo era un ogor acoperit cu secară, prin care o potecuță îngustă șerpuia spre pădure.

— Doriți să mergeți în pădure ? întrebă Zosia.

— Bucuros. Oriunde vreți dumneavoastră...

Porniră înainte pe potecă. Spicele grele de secară o izbeau peste piept și, puse în mișcare de pașii ei, îl loveau și pe Janusz. Cerul era curat și tăcerea spînzura în văzduh. Din păcate și între cei doi tineri ce mergeau să se plimbe domnea aceeași tăcere. Nu știau ce să-și spună, iar Zosia

era desigur și indispusă, poate chiar puțin jenată. Cam pe la jumătatea drumului spre pădure, ea îl întrebă :

— Domnul conte este pentru prima oară prin părțile astea ?

Janusz se supără.

— Vă rog să nu-mi mai spuneți conte. Bine ?

— Domnul Szuszkiewicz cînd vorbește despre dumneavoastră spune întotdeauna : domnul conte.

— Nu-mai place să mi se spună așa, zise Myszyński, și-apoi ce titlu mai e și ăsta !

— Papal ? întrebă Zosia curioasă.

— Firește. Și încă dobîndit într-un mod cît se poate de amuzant. Bunicul meu i-a trimis lui Leon XIII, la jubileu, două vagoane de zahăr de la fabrica noastră din Podolia și în schimb a primit titlul de conte pentru sine și pentru fiul său mai vîrstnic. Și cum tatăl meu era fiu mezin, n-avea nici dreptul să poarte titlul acesta, așa mizer cum era. Dar, din obișnuință, oamenii i-au spus așa...

— Ce ridicole sînt toate lucrurile astea, zise Zosia rîzînd cu fruntea descrețită — toate aceste titluri. Ce prostie !

— Asta-i și părerea mea, confirmă Janusz asprele ei cuvinte.

Intrară în pădure. Nu mai era atît de cald. La margine erau pini și brazi înalți — plantați se vede treaba în formă de parc — dar mai încolo, la cîteva zeci de metri, începea alunișul crescut în voie, mestecenii și scorușii tineri, iar, mai sus, se înălțau, în chip surprinzător, stejari și tei bătrîni. Pădurea era minunată.

Mergeau alături unul de celălalt. Pe cărarea din pădure Zosia devenise, dintr-odată, mai mică, și de-abia aici Janusz își dădu seama cît este de

plăpîndă, de măruntă, dar, în același timp, de calmă, de stăpînă pe sine. Conversația lîncezea, tot ca mai înainte.

— E mare pădurea ? întrebă Janusz.

— Da, foarte mare. Se întinde cîțiva kilometri și face legătura cu codrii Kampinoși. Pe aici se poate ajunge, prin pădure, pînă la Sochaczew, în direcția Varșoviei. Pădurea se întinde chiar pînă la Vistula. Dacă cineva vrea să se ascundă, aici o poate face admirabil...

— Să se ascundă ? Pentru ce ?

— Mai știu și eu ? Ceva bandiți, sau oameni din gherilă...

— Aveți un mod romantic de a gîndi, zise Janusz.

— Fiindcă socot că trăim într-o epocă romantică.

— Epocile romantice, suspină Janusz, sînt frumoase în cărți.

— Da, așa-i, confirmă Zosia.

Intrară adînc în pădure. De-a curmezișul cărării, la un anumit loc, era un șanț destul de adînc. De-a lungul lui, se înșiruiau din nou brazi plantați care străjuiau ca o coroană neagră șanțul acesta. Dincolo de șanț se întindea o mică pajiște verde. Mai merseră cîțiva pași și se așezară sub brazi.

— Ce zi minunată, spuse Janusz așa, ca să spună ceva... Zosia, întoarsă puțin cu spatele spre el, se juca cu degetul în mușchiul pe care se așezaseră, ținînd în gură un fir lung de iarbă. Janusz se uită la profilul ei, pe care se amestecau umbrele crengilor cu petele de soare. Pe sus, se porni, pe neașteptate, vîntul și freamătul ramurilor. Cîteva frunze de tei galbene ca lămîia se desprinseră de undeva de pe copacii-

mamă căzînd pe lăstarii de brazi, de culoare închisă. Lui Janusz i se făcu milă de Zosia, care, credea el, era gata să se pună pe plîns. O apucă de mînă.

— Ce s-a întîmplat ?

Ea se întoarse spre el și-l privi în ochi. De aproape, fața ei era palidă, pupilele mari, lărgite, sprîncenele pufoase, negre, de parcă ar fi fost desenate în cărbune, iar fruntea joasă, albă și frumoasă. Îl privea, în ochi, aproape cu ură, în timp ce buzele îi tremurau într-un spasm tulburător. Janusz se aplecă și cuprinzînd-o de umeri, vru să o sărute. Ea, calmă și energică, se feri însă dîndu-se la o parte și, continuînd să-l privească în ochi, zise rar :

— Domnul conte își închipuie oare că m-a cumpărat împreună cu ferma ?

Janusz simți cum îi cad mîinile, se îndepărtă, privind mai departe pădurea. Își dădea seama că Zosia nu-și lua ochii de la el.

— Domnișoară, zise el după o clipă, nu sînteți bună.

— Da, zise Zosia surîzînd nedefinit, tot ce se poate...

Porniră înapoi, spre casă.

— Szuszkiewicz, desigur, este disperat că lipsim de atîta vreme, spuse el, pășind pe cărarea din ogorul plantat cu secară, în direcția tufelor grădinii.

— Oare nu este el obișnuit cu ciudățeniile dumneavoastră ? întrebă Zosia.

— Am eu oare ciudățenii ? zise Janusz, întrebîndu-se mai degrabă pe sine însuși.

Într-adevăr, Szuszkiewicz pornise în mare grabă să-i întîmpine, pe cărarea dintre meri.

— Ce se întîmplă cu dumneavoastră, domnule ? strigă el, pe unde ați fost ? Domnul Zgorzelski mi-a arătat deja toată gospodăria și totul este în ordine exemplară.

— Cu atît mai bine, mormăi Janusz, ne putem întoarce, îndată, la Varșovia.

V

Într-una din zile Spychała sună la poarta micului palat de pe Bracka și, ca de obicei, ceru să fie anunțat prințesei Maria. Stanisław îl pofti în salonașul de la etaj, lîngă dormitorul Bilińskăi. După cîteva clipe de așteptare văzu cum se deschide ușa și în locul Mariei apăru bătrîna prințesă Anna.

Pînă atunci Spychała o văzuse în treacăt, o singură dată. Acum, în rochia lungă de culoare deschisă, cu părul alb prins cu măiestrie pe cap, cu bastonul în mînă, i se păru uriașă, asemenea unei vestale. Îl salută foarte politicos :

— Maria va veni îndată, trebuie să așteptați puțin și, dacă nu vă plictisește societatea unei femei bătrîne, o vom aștepta împreună.

Kazimierz, în intervalul de un an și jumătate de cînd era la Ministerul Afacerilor Externe, căpătase manierele unui om de lume. Nu mai purta acum bocancii aceia mari și grei, iar picioarele și le mișca foarte elegant în timpul plecăciunilor cu care răspunse cuvintelor bătrînei prințese.

— Poftiți, luați loc. Ce mai e nou în politică ?

Spychała făcu un gest nedefinit.

— Desigur că știți, prințesă, cu ce s-a întors Grabski de la Spa.

— Voi toate le vedeţi în culori negre, zise bătrîna, dînd din umeri, duşmanul nostru nr. 1 este Germania.

Scoase o tabacheră de baga, din care luă o ţigară. Kazimierz îi oferi foc.

— Nemţii sînt bătuţi, observă el timid.

— Bătuţi ? Nemţii ? Dumneavoastră nu-i cunoaşteţi Eu îi cunosc bine de tot. Că Wily a fugit ? Un fleac. Wilhelm era un mucos, l-am cunoscut doar de copil. După votarea legii de expropriere, nu l-am mai primit. Pricepi dumneata : camerista i-a răspuns că prinţesa nu primeşte. În loc să dea ordin să fiu condusă la frontieră, mi-a trimis a doua zi un buchet de roze... Un mucos ! Acolo acţionează alte forţe şi acestea n-au fost înfrînate...

Gîfîi o clipă şi apoi continuă :

— Ar trebui, pare-se, să-i cunoaştem. Sînt vecinii noştri cei mai apropiaţi ! Iar noi nici idee n-avem cine sînt nemţii. Eu mai ştiu cîte ceva, am eu însămi sînge german în vine... dar alţii...

Spychała evită discuţia. Ştia că nu te poţi lua la hartă cu dragonul ăsta în fustă.

— Spune-mi, cum v-aţi aranjat la Varşovia ? întrebă bătrîna, văzînd aversiunea lui pentru o discuţie politică. Foarte cu greu poţi găsi acum o locuinţă.

— Într-adevăr, zise Spychała, dar am găsit din întîmplare două camere pe Smolna.

Prinţesa îl examina atent, iar Spychała, sub privirea ei, se îmbujoră.

— Două camere ? întrebă ea trăgînd bine din ţigară. S-ar părea că nu intenţionaţi să vă însuraţi ?

Spychała zîmbi, simţind că se îmbujora şi mai tare.

— Să mă însor ? La vîrsta mea e încă prea devreme.

— Cîţi ani aveţi ? întrebă prinţesa şi se uită la el prin „face-a-main"-ul de aur ce-i atîrna la gît, de un lănţişor tot de aur.

— Douăzeci şi opt..., zise Spychała aproape bîlbîindu-se...

— Într-adevăr, e prea devreme. Să nu vă însuraţi domnule.

— De ce, prinţesă ?

— Vezi — prinţesa nu se uita însă la Spychała, ci la marele buchet de garoafe de pe pian — acum e foarte greu să găseşti o soţie bună. De altfel, trebuie să vă gîndiţi la carieră... Dacă aţi obţine o numire de ministru plenipotenţiar...

Spychała, de asemenea, privi buchetul de garoafe ce fusese adus în cursul dimineţii, cu un bilet din partea lui. Nu ştia dacă prinţesa bănuia ceva.

— Da, recunoscu el, ţinînd seama de cariera diplomatică, ar trebui să mă însor bine.

Prinţesa trase din nou adînc din ţigară.

— Vedeţi, domnule, nu poţi şti, întotdeauna, ce e bine. Uneori, ceea ce ţi se pare că e bine, e bine numai în aparenţă. Nu o dată un mariaj strălucit devine o mare povară.

— Ah, nu m-am gîndit la un mariaj strălucit, dădu înapoi Spychała.

— Uite, domnule, continuă prinţesa, cu un suspin, ca şi cum ar fi început o mare cuvîntare, o căsătorie strălucită ar fi poate, pentru dumneavoastră, ceva nefiresc. Ar putea să vă întunece cariera, ar putea chiar să vă pună beţe în roate. Vă spun acestea din simpatie pentru dumneavoastră. Maria mi-a povestit multe despre

dumneavoastră și mi-a spus cît ați fost de bun cu ea, cît de mare sprijin a găsit în dumneavoastră, în grelele încercări prin care a trecut. Prințesa privea cu multă bunăvoință pe tînărul din fața ei, iar Kazimierz simți sinceritatea cordialității ei. Dumneavoastră trebuie să vă găsiți o domnișoară instruită, tînără, sănătoasă. Și scuzați-mă că v-o spun în față, o fată din mediul dumneavoastră !

Kazimierz se cam agită pe scaun.

— Dumneavoastră credeți că vorbesc așa pentru că sînt o aristocrată bătrînă care nu i-a permis lui Wilhelm să-i treacă pragul. Nu-i deloc așa ! Indiferent de obîrșia mea — dumneavoastră stați de vorbă cu o femeie care cunoaște viața și privește lumea cu ochii deschiși, cu toți cei peste șaptezeci de ani ai ei. Eu înțeleg... și înțeleg bine, spre ce anume se îndreaptă lumea... Că pentru noi e tot mai puțin loc pe lume... ba chiar pe alocuri am și fost alungați... și de asemenea chiar de acolo, zise ea arătînd fotografia casei din Mihalowo, care atîrna pe perete. Firește, poate să vă impună încă blazonul, și casa de pe Bracka... noi însă știm că astea-s ultimele rămășițe. Viața merge înainte, domnule Kazimierz...

Kazimierz ședea cu capul aplecat și simțea cum devine tot mai purpuriu. Urechile îi frigeau.

— Deci, dumneavoastră, doamnă, nu credeți în dragoste ? întrebă el.

— Eu ? Nu cred eu în dragoste ? rîse prințesa. Nu, eu n-am spus niciodată așa ceva. Dimpotrivă, am impresia acum, cînd mă aflu pe ultima treaptă, cînd stau și mă gîndesc dacă trebuie să fac sau nu pasul acela — *do you know?* [1] — am impresia că singurul lucru pe lume care mai are încă o oarecare valoare este tocmai dragostea. Nu, într-adevăr, eu n-am spus ceea ce-mi atribuiți dumneavoastră. Numai...

— Iubirea, doamnă, aruncă punți peste toate prăpastiile.

Prințesa se ridică și, după obiceiul ei, se plimbă prin odaie. Se opri lîngă vaza cu garoafe, scoase o floare purpurie și jucîndu-se — plină de gingășie — cu ea, îi apăru lui Kazimierz, acum, ca și cum ar fi întinerit.

— Eu socot, continuă Kazimierz, văzînd că prințesa nu răspunde, că dragostea poate îndrăzni acum un lucru atît de nemaiauzit, cum ar fi căsătoriile inegale și tocmai în aceasta constau timpurile noi...

— Da, evident, evident, zise prințesa mirosind garoafa purpurie, cu care, în mînă, se apropie apoi de Kazimierz și din nou se așeză în fotoliul pe care îl ocupase mai înainte.

— Cred că tocmai acum poate cuteza cineva să încerce acest lucru.

— Vedeți, domnule, rosti prințesa cu oarecare încetineală, și fără a-și lua privirea de la floare, eu cred că deja ați comis o anumită eroare. Nu mă refer la faptul că ați intrat la Ministerul Afacerilor Externe...

— Aceasta a fost dispoziția superiorilor mei, explică Spychała.

— *I know, i know.* [2] Ei vă vor avea mereu în vedere. Eu mă refer însă la faptul că v-ați schimbat stilul de viață. Ca și cum ați fi renunțat la obîrșia dumneavoastră.

---

[1] Știi ? (engl.).
[2] Știu, știu (engl.).

— Dar, prințesă, vă rog — și Spychała simți cum îl cuprinde mînia — știți poate, prințesă, că n-am rupt relațiile cu familia mea. Tocmai nu de mult m-am ocupat de tatăl meu...

— Știu — răspunse prințesa care se vedea bine că suporta discuția cu destulă silă — firește că știu. I-ai cumpărat tatălui o gospodărie lîngă Rzeszów și știu chiar cine v-a... împrumutat bani pentru lucrul acesta.

Spychała gîfîi și-și lăsă din nou capul în jos. Inima îi bătea ca un ciocan.

— Vedeți, domnule, continuă bătrîna monoton și nemilos, eu tocmai lucrul acesta îl numesc o schimbare a stilului de viață. Incontestabil, viitorul vă aparține, dar trebuie să rămîneți așa cum sînteți. A juca, în fața ta, rolul unei alte persoane decît aceea care ești tu iată un lucru extrem de primejdios, lucru pe care îl văd pretutindeni în jurul meu.

— Nu-s la fel cu toți ceilalți, șopti Spychała. strivit cu desăvîrșire de această conversație.

— Aș vrea foarte mult, spuse prințesa cu politeță, să fie așa, dat fiindcă veți avea, desigur. o mare influență asupra nepotului meu. Și aș dori ca el să trăiască, iar nu să joace în lume un rol. Poate veți zîmbi, veți crede poate că sînt o bătrînă egoistă dacă voi mărturisi că îl iubesc nespus de mult.

— Eu de asemenea, zise Kazimierz, rostind fiecare cuvînt foarte încet.

— Și, vedeți, zise prințesa prefăcîndu-se că nu-i înțelege confesiunea și lovindu-l cu garoafa pe mînă, consider nepotrivit stilul dumneavoastră de viață. Dacă, din păcate, vă veți... căsători. oarecum nefiresc, voi socoti lucrul acesta ca o trădare.

— Trădare? șopti Spychała ridicînd neputincios ochii spre bătrînă.

— Da, trădare. Veți regreta foarte mult pasul acesta. O, am însă impresia că vine Maria...

— Așadar, întrebă foarte pe șleau Kazimierz, prințesă, vă rog, cum rămîne?

— Așa cum este, așa trebuie să rămînă. Spre binele dumitale și, de asemenea, spre binele ei. Da, și spre binele lui Alo al meu.

— Foarte grea situație, zise Spychała.

— A, da, recunoscu prințesa, înțeleg. Dumneata ai comis o greșeală cînd ți-ai părăsit logodnica.

Spychała se uită din nou la prințesa Anna.

— Mi-a spus-o bătrîna Royska, zîmbi ea, am discutat mult despre dumneata. Ai în ea o mare prietenă.

Intră Maria, zveltă, într-un costum de culoare închisă, cu o pălărie al cărei voal era prins cu un buchețel de violete.

— *Good afternoon* [1], zise bătrîna prințesă, ridicîndu-se, către nora sa, l-am distrat cum am putut pe domnul Spychała. Socot că *our friend* [2] nu s-a plictisit... Ce flori minunate, adăugă ea, punînd garoafa înapoi în glastră și uitîndu-se la Maria și la Kazimierz, care ședeau în mijlocul odăii fără să scoată un cuvînt. Deocamdată, *à bientôt* [3], veniți la mine, la ceai... Și, sprijinindu-se în bastonul ei de os, ieși din cameră.

Kazimierz respiră din greu, ușurat.

Maria se apropie de el repede și-i puse mîinile pe umeri.

---

[1] Bună ziua (engl.).
[2] Prietenul nostru (engl.).
[3] Pe curînd (fr.).

— Kazi, zise ea, ce s-a întîmplat? De ce ai aerul ăsta stupid?

Kazimierz nu răspunse însă nimic. Luîndu-i mîinile — cu mănușile lor gris — de pe umeri, le sărută pe rînd, pe amîndouă, în tăcere.

VI

În micul palat de pe Bracka piesele de recepție erau situate la parter, la primul etaj erau dormitoarele celor două doamne și al lui Alo, iar etajul al doilea era străbătut de un coridor lung, din care dădeai într-o serie de mici dormitoare. Coridorul ducea la bucătărie și la ieșirea de serviciu. Într-una din odăile acestea mici, într-un colț, locuia Janusz. Henryk Antoniewski, aflat acum la spitalul Ujazdowski din Varșovia, avea obiceiul să vină spre seară la Janusz. Rana de la mînă era pe cale de vindecare și urma în curînd să se întoarcă pe front. Venea de regulă pe la bucătărie, fiindcă nu-i plăceau „lingăii", cum le spunea el celor ce-i deschideau ușa din față. În bucătărie avea deja cunoscuții lui, iar domnișoara Tekla de asemenea îl primea cordial.

— Este, este Janusz, spunea ea, suspinînd adînc, mergeți la el, e atît de singur.

Henryk saluta persoanele din bucătărie cu un gest prietenesc și trecea mai departe pe coridor, în camera lui Janusz. Stăteau de vorbă, ca de obicei, pînă tîrziu, și de-abia pe la orele zece Henryk sărea în sus.

— Doamne, am bilet de voie numai pînă la zece..., exclama și începea, pe loc, să-și ia rămas bun, ceea ce nu însemna însă că sfîrșiseră conversația. Janusz îl conducea destul de des prin

piața Trzech Krzyzy și prin strada Wiejska pînă la spital.

În seara aceea Henryk îl găsise pe Janusz aruncînd pe foc diferite hîrtii și aranjîndu-și biroul. În cămăruță domnea o căldură neobișnuită, seara de iulie fiind nespus de arzătoare.

— Uite, zise Henryk, am ieșit astăzi din spital fiindcă am căpătat o permisie de o săptămînă...

— Permisie? Acum? Toate concediile, după cîte știu, sînt anulate.

— Da, dar sînt norocos, completă Henryk, și pe deasupra, mai întotdeauna, dau și eu o mînă de ajutor norocului. Nu, nu, protestă el văzînd privirea semnificativă a lui Janusz, am o permisie cu totul legală. Numai atîta că m-am rugat mult de ei!

Janusz, stînd la birou, se întoarse spre el. În amurg, soarele de vară strălucea puternic în geamuri.

— Și ce-ai de gînd să faci cu concediul? întrebă el.

— Știi ceva? hai la Zakopane...

Janusz ridică mîinile în sus.

— Omule! Ce-ți trece prin gînd? Chiar mîine vreau să mă înrolez în armată.

— Te vei înrola peste o săptămînă.

— Poate că va fi prea tîrziu.

— Peste o săptămînă? Nu, fii sigur că nu.

Și așezîndu-se în fața lui Janusz, se uită la el rugător.

— Hai, fii de acord, Janusz! Fără tine nu plec!

— Tocmai acum ți-a venit poftă de Zakopane?

— Foarte! N-am fost de mult. Va fi pustiu la Zakopane. Vom sta acolo cel mult patru zile.

— Uite, știi ceva? consimți Janusz, să-l luăm cu noi și pe Edgar!

— Nu, nu, pentru nimic în lume. Vreau să umblu prin munți.

— Eu însă n-am umblat niciodată prin munți.

— Cu atît mai bine. Te voi învăța, categoric! Să mergem! Avem tren la unsprezece.

— Chiar astăzi!

— Da, categoric! N-am nici măcar unde înnopta.

— Ai putea rămîne la mine peste noapte.

— Nu, nu, păcat de timp. Fă-ți repede valiza și să plecăm.

— N-am nici bani. În buzunar am numai cinci sute de mărci.

— Ajunge. Mai am și eu ceva bani. Hai, Janusz!

— Bine, tu întotdeauna te pricepi să-l convingi pe om.

Te-am convins să vii la Kaniov. Regreți?

— Cînd mă gîndesc la Józio, regret.

— Da, ai dreptate. Henryk se posomorî. Îi trecu însă repede.

— O previn pe soră-mea și mă întorc îndată, spuse Janusz ieșind. Pe coridor ca și pe scări era deja întuneric. Se coborî tiptil la etajul întîi și, fără să bată, deschise ușa salonului soră-si. Încăperea era luminată de o singură lampă mare, cu picior. Sub lampă, într-un fotoliu adînc ședea Maria, iar în fața ei, în genunchi, un bărbat cu capul în poala ei. Avea părul negru, lung, atît de răvășit încît Janusz, în primul moment, nu-l recunoscu. Era Spychała. Șovăi o clipă; cum nu fusese observat, rămase nemișcat.

Bilińska își afundă mîinile în părul negru al lui Kazimierz și-i zise calmă:

— *Kazi, ne pleurez-pas, mon cher*[1], totul se va termina cu bine.

— Vezi bine, așa nu mai poate dura, zise Kazimierz printre lacrimi.

Janusz se retrase în vîrful picioarelor, fără să închidă ușa. Se duse sus și bătu la ușa domnișoarei Tekla. Ședea la masă și, la lumina unei lămpi nu prea mari, repara șervete. Își ridică ochii deasupra ochelarilor. În odaia aceea mică și albă era întotdeauna liniște și lui Janusz îi plăcea să treacă serile pe acolo.

— Vrei ceva, copilul meu? întrebă domnișoara Tekla, aplecîndu-și ochii din nou asupra lucrului. Acul lucea în mîna ei. Janusz uitase chiar pentru ce venise aici. Voia doar să stea o clipă în odăița aceea. Deasupra patului atîrna un covoraș făcut din petece de diferite stofe, încheînăruit într-o catifea neagră. Își amintea de covorașul ăsta încă din anii copilăriei. Deasupra lui era o gravură ce-l înfățișa pe Christos binecuvîntînd, iar mai sus un motiv decorativ în formă de palmă făcut din pene.

— Nu, nu, Biesiadosia, spuse Janusz, am venit doar numai așa; sînt însă mîhnit.

— De ce ești mîhnit? Te-ai îndrăgostit?

— O, asta-i poveste veche, Biesiadosia. Ce se va întîmpla însă cu Marysia și Kazio?

Domnișoara Tekla tăcu o secundă, grăbind parcă lucrul. Apoi zise:

— Ce se va întîmpla? Nu se va întîmpla nimic. Nu te necăji pe chestia asta. Va trece de la sine.

— Crezi?

— Astfel de lucruri vin și trec întotdeauna.

[1] Kazi, nu plînge, dragul meu (fr.).

— Nu întotdeauna, suspină Janusz.
— Vei trăi și vei vedea. Dar tu ce zici ?
— Eu, nimic. Am doar impresia că-i o mare iubire.
— Bătrîna prințesă a trecut prin destule amoruri mari, și nu i s-a mai întîmplat nimic.
— Îți reamintești ?
— Nu, nu-mi mai reamintesc. Timpuri de mult apuse. La fel se va întîmpla și cu Marysia.
— Am impresia că nu se va căsători cu el.
Domnișoara Tekla puse lucrul la o parte.
— Ea ? Marysia ? întrebă indignată. O prințesă Bilińska să se mărite cu Spychała ? Ți-ai pierdut mintea, Januszek ?
— Tocmai asta spun și eu. Nu-i va fi soție.
— Se va ivi careva corespunzător ! De ce nu ? E tînără, e frumoasă...
— De, îmi pare rău de Kazio.
— Mie nu-mi pare rău. Un țărănoi ! Ce caută porcul în grădina altuia ?
Janusz rîse, apucînd-o pe Biesiadosia de mînă.
— Dar, în grădina lui, porcul poate să intre ? Oh, Biesiadosia, ceva-ceva nu-i în regulă în vorbele tale.
Biesiadosia rîse și ea.
— Bine, dar Henryk ? întrebă ea. L-am văzut în bucătărie.
— Bine că mi-ai adus aminte, zise Janusz, îngrijorat. E la mine în odaie. Vrea să plec cu el la Zakopane.
— Bună idee. Călătorește puțin, îți va face bine. În casa asta domnește pîcla.
— El pleacă însă imediat. Peste o oră...
— Ei și ? Cineva sau ceva te ține aici ?
— Tocmai asta-i. Nimic nu mă ține aici. Dar n-am bani.

— Îți dau eu — și domnișoara Tekla se sculă, lăsă cusătura, se apropie de scrinul din colț. Cît vrei ? întrebă ea deschizînd o cutie care stătea pe scrin — două mii ți-ajung ?
— Ai înnebunit ? Asta înseamnează o avere. De unde am să ți-i restitui ?
— Mi-i vei restitui, n-ai grijă ! Dacă nu mai de vreme, atunci mai tîrziu. Te voi găsi întotdeauna, la bătrînețe.
— Ești un om nespus de bun.
Janusz o îmbrățișă pe Tekla, sărutînd-o pe amîndoi obrajii ei uscați. Fugi apoi repede în odaia lui. Henryk ședea așa cum îl lăsase.
— Plecăm, zise Janusz, plecăm. Teklunia mi-a dat bani. Lumea-i a noastră...
— Pentru toată săptămîna — adăugă Henryk — hai, împachetează-ți boarfele.
La gară domnea o nespusă înghesuială. Sala de așteptare, construită nu de mult, gemea de călători. Domina însă publicul ales, bine îmbrăcat și cu valize foarte elegante. Henryk îi arătă lui Janusz geamantanele acelea :
— Privește, se vîntură spuma.
Trenul de Zakopane era tras deja în gară și încărcat pînă la refuz. Oamenii intrau în vagoane prin ferestrele sparte, iar unii, folosindu-se de timpul călduros, se instalau pe tampoane și pe acoperișul vagoanelor.
— De cîți ani călătorește omenirea așa, spuse Henryk, filozofic, cînd trecură cu mutre disperate pe lîngă vagoanele arhipline.
— Și cîți ani va mai călători încă așa ? se întrebă Janusz.
Avură noroc. La unul din ultimele vagoane văzură o cabină de frînă, înaltă, în care se putea urca pe o scară. Se uitară înăuntru, cabina era

goală, dar ușa închisă. Ocoliră locomotiva și priviră din partea opusă ; într-adevăr, acolo ușa putea fi deschisă. Cabina era atît de îngustă, încît abia încăpură în ea ; lîngă perete se afla însă o banchetă, pe care Henryk se și întinse imediat. Janusz se așeză lîngă el. Lumina felinarelor din gară, deși pătrundea slab în cabină, le lumina totuși fețele, care, în întunericul albăstrui al nopții de vară, păreau fosforescente. Rotocoalele albe și negre de aburi și fum ale locomotivei apropiate le acopereau uneori fereastra. Nu-i deranjă nimeni. După vreo jumătate de oră de la sosirea lor, trenul șuieră prelung și porni gîfîind din greu.

Janusz încercă să-i povestească lui Henryk ce simte el cînd aude șuieratul prelung al trenurilor ; se convinse însă că-i foarte greu să explici unei persoane ceva despre care aceasta nu știa însă nimic. Cuvintele se dovediră prea sărace. Henryk devenind nerăbdător, Janusz renunță și începu să discute despre altceva. Dincolo de fereastră, în masa vînătă a nopții, se perindau copacii, clădirile stațiilor, pereți albi iluminați de felinare ; deodată apărură și porțiuni întregi de cer împodobite cu stele, apoi șesuri netede, întinse, nesfîrșite...

— Știi ceva, spuse Janusz, la drept vorbind, nu cunosc deloc Polonia. Niciodată n-am fost la Zakopane și nici chiar la Cracovia.

— Nu-i mare lucru, căscă Henryk, Polonia... o țărișoară mică, un popor mic... nimic deosebit... totul obișnuit.

— Da, șovăi Janusz, pentru mine însă este o revelație. Toate acestea le cunosc numai din cărți. Și totul îmi pare exotic. Varșovia am cunoscut-o. Și, într-adevăr, ai dreptate, în comparație cu Rusia, aici toate ți se par mărunte, limitate, înguste.

— Te vei obișnui, zise Henryk, acum și mie, după cei cîțiva ani petrecuți la Kiev, mi se par toate altfel.

— Dar de unde ești tu în realitate ? întrebă Janusz. E un lucru curios, dar pînă acum nu știu nimic despre tine.

— Nu prea am cu ce să mă laud. Sînt din orașul Lodz. Propriu-zis de lîngă Lodz. Nici n-ai crede cît de repede se transformă împrejurimile orașului Lodz... în sate adevărate. Acolo este un rîu, Moszczenica, sînt și iazuri. Tatăl meu are acolo o moară. Cred că o are, căci din anul nouă sute cincisprezece nu mai știu nimic despre familia mea...

— De ce ?

— Tata n-a mai vrut să știe de mine de cînd am plecat să mă înscriu la Academie. În vara anului 1914 am renovat o biserică ortodoxă lîngă Kiev, împreună cu profesorul Pawlici. Apoi, uite, vezi... am rămas acolo, și așa a trecut timpul...

— Desigur, n-ai pe nimeni la Varșovia.

— Ba da, am niște foști colegi cu care am pictat împreună...

Trenul huruia monoton înaintînd nu prea repede în direcția Skierniewice. Janusz privea pe fereastră, dincolo de care lunecau cozi luminoase de scîntei.

— Aici peisagiul nu-i frumos, zise Henryk, acolo, lîngă Cracovia, este mult mai frumos, dar și mai sărac.

— Așa-i, ăsta-i cel mai rău lucru, șopti Janusz, sărăcia lucie.

— Ce să-i faci ? Nu poți schimba lumea.

— Ba poate că da! Poţi, poate, să schimbi chiar totul, dacă vrei cu toată puterea...

— De vrut, s-ar mai putea, dar cum să te apuci de aşa o treabă ?

— Tocmai lucrul acesta nu-l ştiu. Nu ştiu nici dacă voi putea să mă apuc de aşa ceva... Imi place aşa de mult să citesc versuri...

— Mă tem, zise Henryk, zîmbind, că-ţi place mai degrabă să faci versuri.

— Nici cu versuri nu poţi schimba omenirea, răspunse Janusz în doi peri.

Henryk rîse de data asta încet.

— Uitaţi-vă la el, un mare reformator.

— Tu, de asemenea, vrei să pictezi bine...

— Pictura e cu totul altceva.

— Desigur. Eu am însă impresia că toate acestea se sprijină pe o confuzie, pe un neadevăr.

— Cum adică : toate astea ?

— Aşa, toate. Adică Polonia întreagă.

— Ho, ho, ho ! încercă Henryk să-l potolească, te rog să nu te precipiţi aşa.

— Da, aşa-i, desigur că-i aşa. Vezi, există o lume întreagă — uriaşă, largă, înaltă, profundă. Şi pe ea un locşor atît de mic. Cum poate oare locşorul acesta să persiste şi să existe ? Să dureze ? Valuri, din toate părţile... Şi măcar de-ar exista o fărîmă de adevăr în lumea asta...

Henryk se aşeză pe banchetă şi-l examină atent pe Janusz. Faţa lui palidă, slabă, cu trăsături sculpturale, se schimonosise într-o grimasă de adîncă durere. Părul i se răvăşise peste frunte, într-o dezordine exuberantă. În clipa aceea Janusz i se păru nu atît frumos — căci niciodată nu fusese frumos — cît vrednic să fie desenat.

— Uite, îi spuse el, te-aş desena aşa cum eşti acum.

— Hai, dă-i drumul, aprobă Janusz.

Tăcură o clipă.

— Fiindcă trebuie să existe, reluă Janusz firul discuţiei, un adevăr, pe care noi nu-l cunoaştem.

— Toate astea sînt doar vorbe goale, fleacuri. Nu există nici un fel de adevăruri obiective pe care să le accepţi fără discuţie. Viaţa trebuie s-o cucereşti, şi gata. În definitiv, ceea ce mă defineşte este faptul că m-am născut în moara de pe Moszczenica. Şi n-am puterea să mă descotorosesc de naşterea asta. Şi, chiar dacă aş picta ca Rembrandt, tot n-aş putea să scap de ea.

— Rembrandt s-a născut şi el tot într-o moară.

— Ce spui ? N-am ştiut, mărturisi Henryk, cu un interes mult mai mare decît s-ar fi putut aştepta de la el.

— Se vede, rîse Janusz, că ai încă speranţa să devii un Rembrandt.

— Tot ce se poate.

— N-ai să poţi fi însă ca el, fiindcă tu nu eşti în stare să suferi ca Rembrandt.

— Dar tu poţi ?

— Uite, vezi, răspunse Janusz rar, durerea este numai unul din adevăruri. Dar nici eu nu ştiu să sufăr. Ce-i drept, mă chinuiesc... şi încă foarte mult... De pildă, acum, cu Polonia asta. Ce ieşire ar putea exista aici, la noi ? Dar acolo, în Rusia, mai înainte ? Nici idee n-ai cum am simţit eu clipele acelea ale revoluţiei ruse. A fost aproape... o suferinţă. Şi-apoi — trădarea...

— Te-a trădat ? întrebă Henryk, naiv.

— Ariadna ? Nu, nu pe mine. A trădat cauza în care crezuse mai mult decît mine. Cel puţin aşa mi se părea. Dar, nu ! Se vede treaba că nu

credea. Şi dacă ea n-a crezut, în fond, nici nu merita să crezi ?

— Din cauza unei muieri proaste...

— Te rog, nu vorbi aşa...

— Vrei să spui că ai iubit-o ?

— O iubesc încă. Şi tocmai asta mi-e suferinţa. Fiindcă ştiu bine că nu merită să fie iubită.

Henryk dădu din umeri.

— Nu merita să fie iubită ! Într-adevăr, Janusz, tu eşti încă foarte copil.

— Da, ştiu. Unii oameni rămîn însă copii o viaţă întreagă. Şi tocmai lucrul acesta îi chinuieşte. Copiii se chinuiesc. N-ai auzit oare cum plîng ei adeseori şi cum gem din adîncul inimii ? Am un nepot, are trei ani. Nici n-ai idee cît de dureros plînge, cu ce gemete, cînd cineva îi ia arlechinul îndrăgit... Atunci el este cu adevărat nefericit.

— Care va să zică, frăţioare, zise Henryk bătîndu-l pe Janusz pe umăr, ţi-au luat arlechinul ?

Janusz nu răspunse. Îşi ascunse faţa în umbră şi trăsăturile nu-i mai sclipiră în întunericul cabinei.

— Vorbăria asta, continuă Henryk, nu poate fi folositoare nici Poloniei, nici nouă.

— Tocmai acest lucru este cel mai rău. Omul nu are nici un fel de orientare, nu ştie nimic sigur, nu vede nici un fel de conturuiri, ci numai ceaţă.

— Eşti pesimist, şopti Henryk, hai, culcă-te. Întinde pledul.

— Nu, nu sînt pesimist. Este oare pesimist un om care crede ?

— Şi în ce crezi tu, Janusz, dragul meu ?

— Cred în om, în omenie, în adevăr... cred în toate. Numai că nu ştiu nimic.

— Bine, culcă-te acum.

Henryk îi făcu loc pe banchetă, Janusz se întinse alături punîndu-şi rucsacul sub cap.

— Viaţa nu-i o idilă, conchise pictorul.

— Dar este foarte interesantă, rosti Janusz, căruia, fără să ştie de ce, îi veni în minte ferma, al cărei proprietar devenise nu de mult.

VII

Fireşte, cînd au ajuns la Zakopane, ploua. Şi totuşi s-au dus la Hala Gąsiewicowa. Ceaţa era atît de deasă, încît nu numai că acoperea munţii cu o perdea de nepătruns, dar chiar şi pe pămînt nu puteai vedea nimic, la doi paşi. Perdeaua, albă ca laptele, era străpunsă pe alocuri de sclipirile tulpinilor de brazi şi ale tufelor de pini pitici care păreau o armată la pîndă. Prin ceaţa asta nu răzbăteau decît clopotele vacilor şi berbecilor, al căror clinchet uscat, ciobănesc, răsuna cînd departe, cînd aproape şi apoi din nou se îndepărta. Peste zi, poposiră în faţa cabanei Bustrycki. Jos se înecau în ceaţă grămezile de bolovani cenuşii aduşi pentru construcţia cabanei Societăţii Tatra, iar mai departe ceaţa şi mai deasă se întindea ca o mare compactă. Janusz nu putea să creadă, de altfel, că acolo sînt ascunşi munţii.

Împreună cu ei veniseră la cabană numai un tuberculos, poet din Vilna, şi doi băieţi tineri de cincisprezece-şaisprezece ani. Unul era blond, celălalt brunet, unul se chema Rudzio, celălalt Piotruś. Toată ziua ori mîncau afine negre cu lapte bătut, ori jucau zaruri. Janusz şi Henryk erau atît de plictisiţi, încît către sfîrşitul zilei se apu-

cară să joace cu ei. Henryk cîştiga, Janusz pierdea, iar amîndoi băieţii, fără nici un motiv, rîdeau de se prăpădeau. La cină li se alătură poetul tuberculos, care începu să le povestească despre toate întîmplările posibile şi imposibile din munţi. Fireşte, cele mai multe povestiri erau în legătură cu misterioasa Zamarła Turnia, pe al cărei perete muriseră atîţia oameni tineri. Piscul Zamarła Turnia era acum cufundat în masa albă a ceţei, încît omul nu şi-l putea imagina. Cei doi băieţi ascultau povestirile cu ochii larg deschiși, în timp ce poetul, sorbind ceaiul cu rom, povestea tot mai pitoresc. În cele din urmă ceaţa se înnegri, se întunecă peste tot, iar cabana Bustrycki fu învăluită şi ea în tăcerea aceea pe care n-o poţi simţi decît în munţi. Mai înainte de culcare Janusz ieşi în faţa casei şi se rezemă o clipă de gardul tocmit din vreascuri de brădiș uscate. Tăcerea muntelui îl copleşea. Undeva, în vale, cam în locul unde se afla grămada de bolovani, se auzea un susur ce nu putea fi însă al unui pîrîiaş, fiindcă era mult prea armonios. Simţind cum îl pătrunde liniştea din jur, Janusz mai stătu cîteva clipe. Întîmplările din Varşovia, gîndurile despre Paris îl părăsiră pe neaşteptate, se prăbuşiră parcă într-o prăpastie şi toată neliniştea lumii îi deveni de neînţeles : „De ce oare se chinuiesc ei, aşa, cînd aici liniştea-i atît de mare" îşi zise el, în gînd, dîndu-și seama în acelaşi timp că nu-i vorba de liniștea morţii.

A doua zi vremea fu neschimbată, deşi barometrul avea tendinţă de urcare. Totuşi, drumeţii adunaţi hotărîră — poate că vremea se va schimba — să meargă la lacul Morskie Oko, prin Zawrat, căci rămînerea în cabană fără rost nu putea aduce nimic bun. Îşi luară rucsacurile în spate

şi-şi înfăşurară pledurile. Vizibilitatea era parcă mai bună, ceaţa transformîndu-se în burniţă care umezea îmbrăcămintea şi echipamentul cu picăturile ei mari. Băură lapte cald. În faţa casei, pe o bancă, lîngă o masă improvizată din scînduri nedate la rindea, poetul din Vilna cînta din muzicuţă. Nu cînta frumos, mai degrabă bîzîia, iar cele cîteva note duble pe care le sufla răsunau ca un ciripit de pasăre tristă. Janusz şi Henryk, împreună cu Rudzio şi Piotruś, coborînd pe cărăruie în jos, erau urmăriţi într-una de slăbănoaga melodie a muzicuţei care făcea impresia că-i doar ecoul respiraţiei stinse a ofticosului.

Acum înaintau pe o potecă largă, mai lesnicioasă și mai bine bătută, care ducea spre Czarny Staw (Lacul Negru). Marginile cărării, pe care creşteau brazi pitici şi tufe de afine negre, erau încărcate cu stropi de ploaie care picurau. Janusz rupea din cînd în cînd, înnegrindu-și degetele, cîte o afină umedă care avea gustul apei de munte, mirosul ramurilor de brad şi amărăciunea răşinei.

Cînd se opriră la Czarny Staw, ceaţa plutea încă la cîţiva metri deasupra apei. Munţii rămîneau însă tot ascunși. Oglinda — de oţel parcă — a lacului se vedea de departe, iar pietrele din fundul apei puteau fi văzute strălucind ca niște perle albastre. Pe o potecă ce se îngusta — înălţîndu-se uşor, în timp ce adîncimea lacului sporea parcă, pe partea dreaptă — începură să ocolească lacul. Se vedea și o insulă micuţă, cu brazi pitici, asemenea unei movile sau unui leagăn de copil aruncat în apă.

Încet-încet străbătură ceaţa căţărîndu-se binișor pe grohotișurile care li se fărîmiţau sub picioare. Tinerii — care la început pălăvrăgeau într-un

chip de nesuferit — gîfîiră ușor și tăcură. Piotruś își întoarse fața spre Janusz ca pentru o întrebare și Janusz observă că băiatul este foarte aprins. Urmară primele piroane înfipte în piatră. Stînca netedă, cu piscul ei cu tot, era cufundată în ceață dînd impresia, de jos, că suprafața ei sclipitoare se întinde pînă la infinit. La înălțimea Lacului Înghețat (Zmarzły Staw), care nu se vedea încă, zăriră prima zăpadă. Mai sus, zăpada căzuse și pe potecă, iar piroanele și lanțurile din apropierea piscului erau atît de înfășurate în gheață, încît pîrjoleau mîinile ce le atingeau, ca niște puncte de foc. Ultimele cotituri obosiră pe Janusz, care voia să ajungă la trecătoare cît mai repede. Băieții rămăseseră în urmă și se cățărau cu greutate. Unul din ei chiar alunecase împreună cu grohotișul, cîțiva metri în jos și, pe cît se pare, se speriase destul de tare. Pe stîncile din partea dreaptă, deasupra punctului numit Stary Zawrat, peste un strașnic troian de zăpadă, se zărea prin ceață, ca o nălucă, statuia Fecioarei Maria, ridicată aici cîndva de preotul Stolarczyk.

De partea cealaltă a trecătorii, ceața era tot atît de deasă, dar mai agitată. Vîrtejuri mari o urneau de jos, ridicînd-o în rotocoale la înălțimea trecătorii, de unde o prăvăleau la vale. Dintr-acolo sufla însă un vînt înghețat, așa că poposiră un pic în trecătoare. Janusz urmărea în tăcere mișcările bruște ale ceței, în timp ce Henryk striga băieții rămași în urmă și care, cu mîinile amorțite, prindeau ultimele lanțuri.

Piotruś, ajuns primul la trecătoare, privi spre Henryk cu niște ochi înfricoșați, și-i zise :

— N-am știut că-i atît de groaznic în munți.

— Nu-i deloc groaznic, răspunse rîzînd acesta, e chiar plăcut.

— Da, este și plăcut, zise băiatul ce nu putuse încă să-și revină, dar e și groaznic.

Îl așteptară și pe Rudzio și împreună începură să coboare spre Valea celor Cinci Lacuri (Dolina Pięciu Stawów). Pereții stîncoși și apropiați făceau impresia că ating cerul. Masa lor neagră, umedă acum, se pierdea în sus străpungînd pur și simplu — nu i se vedea în nici un fel sfîrșitul — cerul alb, lăptos.

După un marș de o oră, cînd ajunseră în mijlocul Văii celor Cinci Lacuri, pînza albă și deasă de ceață începu să se subțieze, contururile povîrnișurilor și coastele abrupte începură să devină vizibile, iar priveliștile mai îndepărtate să iasă și ele la iveală. Deodată, toată ceața porni să se ridice repede în sus, să devină tot mai străvezie, destrămîndu-se în fîșii și petece înguste. Într-o clipită, întreaga vale, sălbatică și mohorîtă, ieși la lumină și apăru, în bătaia soarelui, în întreaga ei splendoare. Jos, în vale, lacurile, pînă atunci cenușii și mate, străluciră pe neașteptate, albastre. Și, pînă să se trezească din uimire, drumeții zăriră deasupra lor cerul azuriu, nespus de intens colorat, ca o mătase întinsă deasupra coamei piscurilor negre.

Cînd începură să se cațere pe Świstówka, avînd în partea stîngă valea Roztoki — luminoasă ca un curcubeu — pe coastele Wołoszyn-ului mai stăruiau încă nourași mici, lunguieți, care se înălțau repede, oblic în sus și se topeau în cerul tot mai senin.

— Barometrul n-a mințit, spuse Henryk.

Janusz, amuțit de admirație, nu mai zicea nimic. Priveliștea spre Roztoki îl zguduise. Fără să se oprească, prefăcîndu-se, rușinos, că nu se uită în partea aceea, tremura însă cotropit de o uimire

lăuntrică. Brazii cei mici, ca niște jucării de copii, rămăseseră în vale, jos; în partea de sus se ridicau stîncile sure, luminate pe alocuri de sclipiri gălbui. Vîjîitul torentului ajungea pînă sus, auzindu-se tot mai tare.

Pe măsură ce urcau pe Świstówka, creștea și belșugul vegetației. Tufele de afine negre deveneau compacte, povîrnișurile munților erau acum acoperite de o iarbă tot mai deasă și mai lungă, cedrii înalți și scoruși mărunți nu întîrziaseră să apară și ei. Prin zmeuriș sclipeau, pe alocuri, tufe de gențiană, albastre.

Pe dreapta, într-un loc, se deschidea priveliștea spre Morskie Oko, cu suprafața lui netedă, de culoare vînăt-închisă și cu șirul verde al piscurilor Mięguszowieckie, întinse de-a curmezișul și înfățișînd trei arcuri simetrice deasupra lacului, ce părea că-i afundat undeva departe, ferit de lume. Se opriră o clipă, admirînd nestemata asta — aruncată în vale — și care sclipea, sub cerul senin, ca un taler de plumb.

— Acolo, arătă Henryk spre Mięguszowieckie, vom merge mîine.

Proiectul i se păru lui Janusz cu neputință de realizat. Cum să te urci acolo, pe spinările acelea întunecate și care profilează un contur așa de vizibil, dințat? Omul poate găsi însă întotdeauna o cărare, chiar către cele mai inaccesibile piscuri! Înțelese, pentru întîia oară, psihologia „umbletului pe munte“ și chiar nevoia de a urca munții ca o confirmare a propriei voințe. Se bucura, acum, că se lăsase convins de Henryk să pornească la drum. I-o și spuse:

— Vezi, răspunse Henryk, trebuie întotdeauna să te folosești de posibilitățile ce se ivesc. Aici nu se aud tunurile.

Porniră să coboare spre vale, dispărînd cu totul în tufele de zmeuriș, gențiane, valeriane și merișoare. Ploaia începuse să cadă din nou, umbrind cu dungi albe, oblice și lucind în soare, priveliștea deschisă spre cenușiul Morskie Oko, ori de cîte ori acesta se ivea de după o cotitură a potecii. Intrară apoi printre brazii înalți; lacul parcă pierise. Ploaia devenea tot mai deasă, iar sclipirile soarelui dispărură și ele.

A doua zi — cînd se sculară la orele șase dimineața spre a merge la trecătoarea Mięguszowiecka, lîngă Chłopek — cerul era luminos, vreme senină, de nimic tulburată, ziua anunțîndu-se frumoasă, călduroasă.

Rudzio și Piotruś dormeau în paturile lor; părul lor răvășit, blond și închis, ca și brațele lor goale și atîrnînde îi făceau să semene cu cei căzuți pe cîmpul de luptă. Janusz refuză să reflecteze mai îndelung asupra imaginii acesteia care-i venise în minte fără voie. Cabana era pustie; nu mai erau alți vizitatori. Hotelul întreg, mirosind a vanilie, era locuit numai de ei și de o cunoscută actriță din Cracovia, ai cărei pantofi — de culoare deschisă și cu tocuri înalte — erau puși în fața ușii camerei pe care o ocupa. Trecînd pe coridor, Henryk îi arătă lui Janusz, în tăcere. Janusz se mulțumi să dea din umeri.

În veranda cu geamlîc băură cîte o cană cu lapte cald. O femeie blondă, trupeșă și încă somnoroasă, le servi apoi micul dejun, după care, arătîndu-le cu mîna stîncile albastre încă neluminate de soare — și, fără luciu, precum solzii păstrăvilor fierți — le zise:

— Azi vom avea o zi frumoasă.

Porniră bine dispuși. Îi cuprinse însă răcoarea muntelui, resimțită încă destul de multă vreme,

pînă ce tot mergînd se încălziră. Ocoliră lacul — pe suprafaţa căruia undele lungi ce se iscau se spărgeau într-un unghi ascuţit — de jur-împrejur şi abia după un sfert de oră îşi sumecară mînecile şi îşi desfăcură nasturii de la gulerul cămăşii. Bocancii lor potcoviţi loveau pietrele cu zgomot, imprimînd tot desenul cuielor lor pe locurile mai umede ale potecii. Începură să urce spre Lacul Negru pe o potecă nespus de incomodă, ale cărei trepte în stîncă erau cu mult mai înalte decît cele normale, călcarea lor provocînd dureri în muşchii gleznelor şi ai gambelor. Se opriră la jumătatea drumului şi priviră cîteva clipe cascada albă şi zgomotoasă care-şi prăvălea apele în jos, paralel cu drumul lor. Doar vuietul apelor înspumate prin lovirea lor de bolovani tulbura tăcerea deplină a locului. Undeva, departe, către un dîmb triunghiular de zăpadă, alb cu margini cenuşii, ce se întindea chiar sub azuriul piscurilor Mieguszowieckie — acoperite de un voal fumuriu — se auzi şuieratul ritmic al unei veveriţe de munte care, repetat de ecou, se pierdu repede în partea opusă lacului spre care se îndreptau. O pasăre — un fel de uliu — se înălţă ca o săgeată deasupra piscului Żabia Lalka, planînd nemişcat pe cerul albastru. Drumeţii se avîntară din nou pe treptele obositoare.

Nici Janusz, nici Henryk nu fură vorbăreţi în cursul drumului. Înaintau şi acum tăcuţi. Janusz începu să gîfîie. I se făcu şi sete. Simţea că-l înăbuşe ceva în gîtlej. Totuşi mergea cu paşi egali, deşi bocancii, grei de atîtea cuie de fier, îi apăsau tălpile.

Sus, pe morena Lacului Negru, se aşezară pe o bancă. La spatele lor era o cruce scundă, de culoare închisă, cioplită gros. Pinii pitici creşteau

deasupra morenei. Lacul Negru — dormind încă şi întreg în umbră — era cu mult mai întunecat decît Morskie Oko — ce se vedea mai la vale, numai în parte, asemănător unui cerc albastru de pe penele unui păun. În jurul Lacului Negru, în jurul căldării sale, se înălţau piscurile dinţate: Żabie Szczyty, Rysy, şi — dincolo de Rysy —, Piramida Wysokiej... Aici încă nu pieriseră umbrele nopţii abia trecute, care n-apucaseră să despoaie munţii de zdrenţele straielor ei.

Aerul curat le alungase oboseala uimitor de repede, cu mîna parcă. Putură, din nou, să pornească. Se adînciră în brădetul de la dreapta crucii şi merseră destul de repede în sus, voind să ajungă cît mai grabnic pe stîncă. În scurtă vreme începu faza cea mai plăcută a drumeţiei lor: trecerea, în salturi, peste zmeurişuri mari, netede, printre care creşteau pe alocuri lichenii, cu firele lor gălbui. Ocoliră un bolovan mare, cenuşiu, în jurul căruia iarba verde-albăstruie îşi înălţase capul printre pietre. Un singur nouraş nespus de alb şi care părea c-ar putea fi atins chiar cu mîna, se ivi deasupra piscului Mięguszowieckie şi se îndreptă repede spre nord, rostogolindu-se, ca şi cum s-ar fi mişcat pe labe. Janusz, privindu-i albeaţa imaculată, se opri în loc şi începu să recite versurile lui Miciński:

Deasupra mea zboară spre albastrul mării
Nourul hrănit cu laptele munţilor...

Henryk privi şi el norul, apoi pe Janusz şi, domol, porni mai departe păşind energic. Cuiele bocancilor izbeau stînca, scăpărînd uneori scîntei.

Poteca urca tot mai sus. Pe partea stîngă se întindea Iezerul Negru, liniştit şi micuţ — ca o oglinjoară de copil — pe a cărui suprafaţă apă-

rură, pe rînd, primele luciri ale soarelui ce se reflecta acum în undele lui întunecate. În sfîrșit ajunseseră la locul unde era înfipt în stîncă pironul cel mare. Adică la locul preferat — după cum spunea Henryk. Aici, apucai pironul de partea dreaptă și făceai un pas mic deasupra văgăunii, care — între cele două stînci — se deschidea în jos într-un triunghi abrupt și adînc de cîteva sute de metri, pînă la apa Iezerului Negru. Povîrnișul ameţitor, așternut cu grohotișuri și bolovani, semăna cu trena unei hlamide bogat împodobite. Janusz, făcînd pasul acela mic deasupra prăpăstiei, simţi o ușoară ameţeală. Henryk, care era în frunte, trecuse de locul pironului și începuse să fluiere o melodie voioasă de drumeţie în care Janusz recunoscu marșul nupţial al lui Mendelssohn.

Ajunseră apoi la un loc cu pietre netede. Trecură printre stînci mai mici, sfărîmicioase, și deodată, în faţa lor se înfăţișă defileul. Iezerul Negru dispăruse dincolo de cotitura din stînga. La dreapta, se făcea o potecă dreaptă și lungă ce se îndrepta — printr-o costișă lină, așternută cu grohotiș mărunt — direct spre trecătoare, deasupra căreia se înălţa un stei, avînd profilul unui om ce ascultă vuietul vîntului.

Șuierăturile veveriţelor de munte se auziră din nou, de undeva. La dreapta, într-o uriașă prăpastie de o mie de metri, se oploșise Morskie Oko. Pe lac luneca acum o barcă în chip de plută. Hotelul unde poposiseră li se părea mititel, cu tot acoperișul lui lucios, clipind prin toate ferestrele bătute în plin de soarele dimineţii.

O luară pe o potecă urcînd pieziș. Janusz se căznea să nu privească prăpastia din dreapta. Bulgări mărunţi de grohotiș alunecau sub tălpi

și, pornind ușor, se rostogoleau apoi în salturi din ce în ce mai mari, în hău. Era ultima parte a drumului. Cîteva stînci încă, mai mici și... iată trecătoarea !

Se opriră căutînd în direcţia opusă. Între Szatan și ramificaţiile negre ale piscului Wysoka, se desfășura, într-o vale adîncă, iezerul Hinczowy, care — de departe — făcea impresia că-i doar o apșoară la suprafaţa pămîntului. Nu priveliștea asta era însă cea mai frumoasă, ci marele șes galben, inundat de soare și învolburat ca valurile mării, ce se întindea mai jos, pînă la orizontul îndepărtat. Aici era Slovacia.

Stînd așa în trecătoarea întunecată și răcoroasă — aerul aici era într-adevăr reavăn — și privind nu spre ţărmurile negre, împădurite, ale lacului Morskie Oko, ci spre șesul străveziu de dincolo, lui Janusz i se păru că are în faţă pămîntul făgăduinţei. Cîmpia luminoasă părea scăldată, toată, în roua unui vin sclipitor : ţara îndepărtatei fericiri. Undeva, spre mijlocul ei, mijeau numeroase parcele, printre care se strecura unda albicioasă a unui abur ce semăna cu puful de vrabie luat de adierea vîntului.

Se așezară la o margine ferită de vînt și-și întoarseră capetele spre soare, către miazăzi. Nu-și puteau însă desprinde ochii de pe ţinutul acela.

— Închipuiește-ţi, grăi Janusz, am putea să coborîm aici, să ne urcăm în tren și peste cîteva ore să fim undeva... departe.

— Mare scofală ! mormăi Henryk, deși se vedea bine că gîndul lui era altul, că și el ar fi coborît bucuros în vale și s-ar fi urcat în trenul ce l-ar fi dus spre locuri necunoscute.

— Privește, continuă Janusz, acolo e sudul, cu vinurile lui, acolo-s orașele frumoase, acolo e pa-

tria noastră : Praga, Viena, Roma... Parisul... De ce oare n-am pleca acolo, spre sud ?

— Nu-ți face iluzii, răspunse Henryk, încercînd din nou să dea glasului său un ton de cumințenie, nu te înșela pe tine însuți, și nici pe alții. Nu asta-i patria noastră, și nu-i pentru noi vinul însorit al sudului. Patria noastră e în spatele nostru, spre nord.

— De ce nu ne-am putea coborî acolo ? și Janusz, întinzînd mîna, schiță un arc larg.

— Sîntem doar polonezi. Vezi, asta ne e soarta, zise Henryk rîzînd cu destulă tristețe. Și trebuie să ne întoarcem îndată : te așteaptă carabina pe tine, iar pe mine — tunul. Iată Europa ta, patria ta, Roma... Rahat, nu Roma. Asta-i. O aiureală. Nimic mai mult !

— Parisul, Parisul ! exclamă Janusz.

— Apucă-te și fă-i o poză...

Janusz se lăsă, brusc, pe spate. Din prima clipă văzu — de ambele părți ale stîncii cenușii — azurul dens, străveziu, netulburat de nimeni și de nimic. Un fluture alb, alungat de vînt, se aciuase tocmai aici și bătea din aripioare deasupra stîncii, chiar în centrul baldachinului albastru. Închise apoi ochii și Janusz zări un oraș necunoscut, îndepărtat și silueta măruntică a unei femei care pășea pe un drum larg, în mijlocul asfaltului cenușiu.

VIII

Edgar se instalase într-o căsuță, la marginea parcului. Mai locuia aici și un tînăr horticultor cu soția. El îi pregătea dejunul de dimineață și cina, iar prînzul îl aduceau zilnic de la Nieborów.

În odaia scundă dar spațioasă, așternută cu covoare vechi, instalaseră o pianină și un pat larg. Era încă o masă mare și cîteva scaune ; nimic în plus. S-ar fi simțit bine aici, dacă nu l-ar fi părăsit tocmai atunci inspirația și dacă n-ar fi resimțit golul acela lăuntric, îngrozitor de chinuitor, care-l strivea ori de cîte ori nu era în stare să compună. Luase o sumedenie de cărți, dar nici să citească nu putea. În ajunul plecării primise (prin Spychała, de la Externe) o scrisoare de la Elźunia, nespus de confuză. Lucrurile mergeau bine în ce privea angajamentul. La toamnă avea să cînte la New York în *Aida*, *Madame Butterfly* și *Răpirea din serai*. Apoi, o serie de concerte la New York, Chicago, Boston. Deci, o stiuație bună. Un compozitor englez, al cărui nume era atît de străin lui Edgar încît îl și uitase îndată după citirea epistolei, scrisese pentru ea un concert — voce și orchestră — cu care urma să apară în cadrul unui program simfonic. Îi scria că e o lucrare foarte frumoasă, de efect.

„Frumoasă, de efect..." repetă Edgar în gînd, îmi închipui eu ce poate fi !".

Mai mult și mai mult îl neliniștea însă faptul că Elźunia nu-i împărtășise nimic despre treburile ei personale : cum locuiește, pe cine vede. Scurta însemnare despre familia Pawel Kochański, cu care urma să plece de la Southampton la New York, era mult prea puțin. Nici un cuvînt despre Rubinstein. Ce s-o fi întîmplat cu bancherul ? Îl trimisese undeva ? Rămăsese la Constantinopol ? Împărăteasa Maria Teodorovna ajunsese la Copenhaga, la familia ei. Rubinstein o însoțește oare pe Elźunia în America ? În faptul că nu-i scria nici o vorbă despre el, Edgar vedea o semnifica-

ție ascunsă. Să fi jucat oare bătrînul bancher un rol, mai important, în viața Elźuniei ?

Zilele erau frumoase. Neputînd compune, Edgar se plimba toată ziua prin parc. Arcadia era minunată. Copacii, încărcați de frunze mari, exuberante, păreau și mai impunători, ridicîndu-se vetuști și gravi sub cupola cerului și bucurîndu-se de viață. Eleșteul, năpădit de trestie, din fața templului Dianei, era acoperit pînă la jumătate cu o pojghiță verde de lintiță, cealaltă jumătate fiind neagră. Îi plăcea să șadă pe treptele care coborau în apă, gîndindu-se mult la sora lui. Îi auzea chiar glasul ; dacă în primele note nu răsuna încă plenitudinea acelei rezonanțe dulci, pe care o vestea, glasul ei căpăta tonuri adînci, mișcătoare, pe măsură ce se încălzea. Ce arie cîntase la Odesa, după sosirea din Viena ? Da, *Verborgenheit*, cu sublima cvartă săltînd sus, într-o sonoritate atît de lină. Mai tîrziu Ola, în arșița verii, exersase și ea aceeași arie, atît de pătrunzătoare și de plină de miez. „Se vede că a fost un om tare înțelept meșterul Brahms", își zise el în gînd. Apoi, gîndul îi lunecă de la Ola la Maria, rivala ei. De fapt, Edgar nu prea știa ce fel de sentimente îl legau de femeia asta. Se arăta plină de entuziasm pentru muzica lui. Într-o seară invitase chiar un cunoscut violonist să cînte din compozițiile lui Szyller. Ascultase sonata pentru pian, interpretată chiar de Edgar, iar el îi arătase schițele concertului pentru pian, pe care-l proiectase. Scrisese cîteva studii, pe care dorea să i le dedice. Cu toate acestea, simțea un fel de gol și de fățărnicie în relațiile lor. Nu de mult se înțeleseseră să ia ceaiul împreună, în parcul Łazienki, într-o după-amiază. Venise cu o pălărie mică, neagră, împodobită cu un buchet

de violete și cu voal scurt, ce-i estompa puțin culoarea prea deschisă a ochilor ei albaștri. Zveltă și subțire, într-un taior negru, a stat în fața lui la o măsuță albă, lăcuită ; scoțîndu-și mănușile i-a văzut degetele lungi, albe, pe unul din ele purtînd un mare rubin înconjurat de briliante. Maria — în ochii căreia lucea o întrebare — l-a tot privit, iar el, indiferent, fuma țigară după țigară. Au vorbit despre muzică, dar s-au ferit, cu tot dinadinsul, de orice le-ar fi putut aminti de Odesa. Fiindcă acolo — față de clipele grele prin care trecuseră și cu toate că nu-și spuseseră nimic esențial — avuseseră o comportare prea liberă, poate. Aici, în schimb, în casa bătrînei prințese, în atmosfera micului ei palat, Bilińska își recăpătase siguranța. Firește, n-au discutat despre Kazimierz, deși Edgar se gîndea necontenit la el. Maria adusese elogii muzicii lui Edgar într-un mod care vădea că nu-i atribuie o însemnătate deosebită, tratînd-o ca un soi de literatură — și încă nu de cea mai bună calitate. Lucrul acesta l-a cam iritat pe Edgar, care n-a cutezat s-o contrazică, socotind-o prea frumoasă și — fără să știe de ce — inaccesibilă. Prefera să-și mărturisească fățiș, din capul locului, că totul e în zadar și să se mențină în rezerva asta, care răspundea mai bine stării lui de spirit, avînd chiar impresia că-i înlesnește și creația. De altfel, cum era să-i explice un lucru pe care el însuși nu-l pricepea ? Cum să-i facă accesibilă gravitatea sunetului care-l împresura din toate părțile, gol și stăruitor, neconținînd în el nimic altceva decît muzică ? Excesul sonor din clipele de creație era un lucru imposibil de împărtășit, chiar oamenilor sensibili, și cu atît mai mult unei femei, care sesiza totul în mod exterior, superficial.

Acum, așa cum ședea pe malul eleșteului arcadian, și-o închipuia pe Maria ca pe o ființă foarte îndepărtată, de care nu te poți apropia, dar nu în sensul neputinței de a înnoda cu ea firul unei idile, ci în sensul neputinței de a pătrunde în cugetul ei, de a o zgudui prin ceea ce simți tu însuți. Maria nu fusese întotdeauna așa cum o văzuse el ultima oară la Varșovia, la pianul împodobit cu un imens buchet de garoafe ; sau, mai de mult, în parcul Łazienki, cînd, un voal scurt îi acoperea ochii, acei ochi ce nu vor fi niciodată, pentru el, „prea grăitori“.

Singurătatea din Arcadia — cînd nu-l ajuta să creeze — îl cam apăsa. De fapt, el nu prea avea nimic de făcut. Părinții lui erau foarte ocupați cu fabrica de zahăr de la Włocławek, iar Elżbieta dispăruse într-o ceață îndepărtată și tulbure. Se gîndea mult la ea, dar acest „mult“ era foarte puțin. Hoinărea prin împrejurimi, deoarece parcul cel mare — atît de straniu prin construcțiile lui artificiale — începuse să-l cam plictisească și prefera să iasă la cîmp ! Mult de tot îi plăcea aleea de salcîmi, simplă, de la o margine a parcului unde, șezînd pe una din băncile drepte, vedea, alături, cîmpul. Era la începutul lui august. Se mai vedeau încă din loc în loc căpițe de fîn, deși cele mai multe fuseseră duse, iar miriștea fusese chiar arată. Priveliștea se schimba văzînd cu ochii, sfîrșitul verii îmbinîndu-se cu începutul toamnei. Edgar era în stare să rămînă ore întregi pe bancă și să privească cum ară oamenii.

— Iată o muncă adevărată, își zicea el în gînd. Dar eu, eu ce fac ? Sînt ca o coromîslă [1] deasupra apei.

[1] *Odonata,* insecte rapace, ale căror larve trăiesc în apă (Coromîsla ucrain).

Dincolo de parc, în partea opusă, pe o pajiște verde era un iaz mic cu apă adîncă, deasupra căruia se înălțau mereu plăpîndele coromîsle albastre. Edgar ofta de cîte ori privea aceste insecte slăbănoage.

„Și încă, își spunea el în gînd, nu sînt sigur că ceea ce pentru mine este atît de important, poate avea vreo valoare obiectivă. De fapt, pentru mine n-are preț în lume decît muzica mea și cum aceasta nu interesează, *cu adevărat,* pe nimeni, iată de unde-mi vine singurătatea.“

Organistul din Łowicz, bătrînul Jarzyna, aflînd despre prezența unui „muzicant“ în Arcadia, porni într-o după-amiază să-l viziteze pe Edgar. Horticultorul avea o fetiță de trei ani, Danusia, care venea des la Edgar. Copil liniștit și tăcut, se juca ore întregi într-un colț al odăii, cu păpușile de hîrtie, pe care i le făcea Edgar din ziare vechi, sau cu florile și fructele decupate din îngălbenite cataloage horticole. Edgar își amintea de timpurile de demult, cînd, locuind la fabrică, mai apoi la Odesa, mama lui primea cataloage germane și rusești, splendid ilustrate, cu flori mai frumos desenate decît erau ele în realitate. El le colora și apoi le decupa lipindu-le pe cartoane și făcînd paravane pentru păpușile Elźuniei. Odată, făcuse din florile acestea chiar un abajur pentru tatăl său, care poruncise însă să fie aruncat la pod — întîmplare ce l-a durut. Acum găsise în odaia horticultorului un morman de cataloage. Nu avea vopseli și nici creioane colorate. Decupa dar florile de pe coperte și planșe, așa cum erau, iar Danusia, încîntată, le așeza în cerc spunînd că sînt grădinița ei. Cum în această grădiniță trebuia însă să locuiască cineva, Edgar făcea din ziare și niște păpuși mici, simple de tot, cîte una

singură, ori cîte două, ca fraţii siamezi. Alteori făcea cîteva, sau chiar mai multe, ţinîndu-se de mînă. Fetiţa era fericită şi drept răsplată pentru buna ei purtare căpăta învoirea mamei să meargă în odaia lui Edgar.

Cînd bătrînul Jarzyna, transpirat şi ostenit de drumul făcut sub soarele de vară, bătu la uşa „muzicantului", îi răspunse un glăscior subţirel cu gravitatea obişnuită unui copil : „Poftim". Muzicantul, într-un costum foarte frumos, şedea la masă şi decupa un omuleţ de hîrtie, iar alături, rezemată cu încredere de genunchiul lui, stătea fetiţa, într-o rochiţă roz, cu un năsuc cîrn şi cu o codiţă subţire ce-i atîrna pe spate, aşa precum năsucul în faţă.

— Aş putea sta de vorbă cu artistul muzicant ? întrebă organistul.

Edgar zîmbi.

— Sînt organistul parohiei din Łowicz, zise omul ştergîndu-şi mustăţile de sudoare, şi am venit să vă cunosc.

Edgar îi întinse mîna.

— Îmi cer iertare că nu mă pot scula în picioare, spuse el, dar cînd Danusia îmi spune să şed, nu-i chip să mă scol, pînă ce nu se plictiseşte. Altfel, ţipă îngrozitor.. Nu-i aşa, Danusia ?

Danusia se uită neliniştită la vizitator. Apoi îşi întoarse ochii cu toată încrederea spre Edgar şi zise cu un glas sigur :

— Taie...

Edgar îl invită pe bătrîn să ia loc la masă, în faţa lui şi, sfîrşind cu destulă îndemînare făcutul păpuşii, întrebă :

— Sînteţi de mult organist la Łowicz ?

— O, domnule, sîntem o întreagă dinastie, oftă el. Şi tata a fost organist aici ; m-a învăţat să cînt de mic copil, iar acum şi eu voi avea un urmaş.

— Fiul dumneavoastră ? spuse Edgar, oferindu-i Danusei opera.

Micuţa luă păpuşa, o examină pe-ndelete — ca şi cum decupajul schematic ar fi putut avea şi unele variante — apoi rosti amabil : „Mulţumesc", aşa cum o învăţase Edgar şi se duse în colţul ei. În mers, codiţa i se mişca amuzant pe cap, cînd încoace, cînd încolo. Se aşeză pe podea şi compară păpuşa nouă cu celelalte vechi.

— Nu, domnule, e nepotul meu ! zise organistul zîmbind. Am un nepot foarte priceput şi aş fi vrut să vă rog să-l examinaţi. Sînteţi un om cu carte, aţi studiat la oraş, vă puteţi pronunţa. Poate că merită să-l trimit la conservator...

Edgar încercă un sentiment de uşoară compasiune, deşi era plictisit : ascultarea unei muzici proaste era pentru el un adevărat chin. Totuşi zise, în silă :

— Foarte bucuros...

— De fapt, domnule artist, adăugă moşul, vizibil jenat, aş dori să vă invit joi la masă. Aici, pe un instrument necunoscut, i-ar fi frică să cînte. Vă rog, domnule, să nu ne refuzaţi. Îl voi ruga pe paroh să ne împrumute caii. Voi trimite brişca după dumneavoastră... domnule artist !

— De acord, zîmbi Edgar, dar cu o singură condiţie. Să nu-mi mai spuneţi domnule artist. Bine ?

— Dar cum să vă spun ? întrebă bătrînul, înroşindu-se.

— Simplu : domnule Edgar.

— Aş putea cuteza ?

— Atunci : domnule Szyller.

— Așadar, cum rămîne, domnule Szyller ? întrebă el.

— În regulă. Vă rog să trimiteți caii joi... La ce oră ?

— La douăsprezece !

Și așa, joi la amiază, Edgar se trezi în trăsura parohului — foarte comodă — pe șesul dintre Arcadia și Łowicz. Prevenitorul Jarzyna îi trimisese și o haină lungă de pînză împotriva prafului și bine făcuse, căci era o arșiță îngrozitoare, iar pulberea de pe drum — răscolită de roțile trăsurii — se înălța albă și supărătoare, rămînînd suspendată îndelung în văzduh. Cerul azuriu era cam spălăcit din cauza căldurii. De pe niște petece de pămînt pline de flori galbene — învecinate cu miriști și arături — nipralele își răspîndeau mireasma.

În Łowicz trăsura se opri lîngă o căsuță scundă de lemn cu mici coloane în față, nu departe de Piața Veche. Jarzyna ieși, salută cu plecăciuni pe Edgar și-l conduse într-o încăpere spațioasă, nu prea înaltă, cu ferestre de amîndouă laturile. Mirosea a mucegai și igrasie. Pe pereți erau atîrnate tablouri religioase și un crucifix mare, negru. Masa era pusă pentru prînz, între ferestre. În mijlocul camerei era un pian mare, cu coadă, de culoarea bronzului ; avea capacul ridicat, lăsînd să se vadă aparatura dințată a ciocănelelor albe-roșii. Deasupra claviaturii, într-o ramă încrustată cu frunze lucioase, Edgar citi : Krall & Seidler.

Apăru și soția organistului, o bătrînică uscățivă, nu prea simpatică, purtînd un șorț albastru-închis, cu picățele albe.

Edgar fu poftit să ia loc pe o canapea veche vișinie, în fața mesei, iar organistul începu, îndată, să umple păhărelele.

— La rachiuri, constată el, cel mai bine se pricep farmacistul și organistul.

Edgar gustă din licoarea de păducel, care-i plăcu mult.

— Dar unde-i nepoțelul ? întrebă el.

— Vine, vine îndată.

Masa era pusă pentru cinci persoane. Soția organistului ieși discret, iar peste cîteva clipe apăru o domnișoară înaltă, brunetă, cu părul de pe frunte ridicat în sus și încolăcit într-un conci imens, pe creștetul capului.

— E fiica mea cea mai tînără, spuse organistul.

Domnișoara privi cutezător în ochii lui Edgar și, întinzîndu-i mîna, rosti cu o voce gravă :

— Elena Jarzynianka. Domnule, vă salut.

După o clipă soția organistului reveni cu un băiat de vreo paisprezece ani. Intimidat, băiatul se ținea foarte aproape de bunica lui. Era foarte slab, dar destul de înalt. Edgar observă imediat că unul din omoplați, foarte ridicat, semăna cu o cocoașă. Avea fruntea înaltă, puțin cam lată și acoperită cu un moț blond, iar ochii mari, albaștri, erau apoși.

— Rysio, salută pe domnul, grăi organistul.

— E un băiat tare sălbatic, explică domnișoara Elena lui Edgar.

Rysio întinse o mînă lungă, osoasă, foarte mare și rece la pipăit.

— Poftiți, vă rog, zise organistul ocupînd locul din dreapta lui Edgar. Concertul va urma după masă.

— Și ce mai concert ! rosti Elena, dînd din umeri și așezîndu-se în fața lui Edgar. Alături

de ea era Rysio, care, ocupat cu furculița, arunca, doar pe furiș, din ochii lui cețoși, cîte o privire compozitorului. Doamna Jarzynina reveni în odaie purtînd un castron mare învăluit în aburi și-l așeză alături, pe măsuță.

— Supă de raci, constată Rysio pe neașteptate, cu voce tare.

— Îți place supa de raci? întrebă Edgar zîmbind.

— Rysio, du farfuriile! spuse bunica.

Rysio se ridică și servi farfuriile cu supă. Acum, apăru și mai vizibil cocoașa de pe omoplatul drept. Și mîinile lui foarte lungi, ca de maimuță. Domnișoara Elena turnă vodcă tuturor și bău, fără să-i aștepte pe ceilalți. Bătrînul Jarzyna o privi atent, oferindu-i lui Edgar pîinea și untul.

Supa era foarte gustoasă. Mîncînd și totodată vorbind cu organistul, Edgar examina pe cei din fața lui. Era izbitor contrastul dintre domnișoara Elena — plinuță, frumoasă, prezentabilă, cu obrajii rumeni, părul negru-lins și fața lui Rysio — — mică, slabă, ascuțită, cu ochii țintă la farfuria pe care a și golit-o foarte repede, fără ca bunica să-i mai ofere una. În schimb, ea-l îndemna stăruitor pe Edgar să mai servească, spunîndu-i, firește, că nu mai urmează nimic. Urmară totuși și alte feluri: o rață umplută cu cartofi, salată verde plutind în smîntînă, pandișpan cu dulceață de vișine — pufos și aromat —, silindu-l pe Edgar să consume porții uriașe din fiecare fel.

— Desigur, sînteți obișnuit cu alte mîncăruri, rosti Elena, privindu-l admirativ, dar și cu un strop de ironie, pe care Edgar o reținu cu destulă neplăcere.

— De mult n-am mai mîncat așa de bine, răspunse Szyller.

— Vreți să rîdeți de un bătrîn organist, zise Jarzyna, deși era limpede că vorbele musafirului îi făcuseră plăcere.

— Bucătăria polonă e cea mai bună, adăugă Edgar.

— Ați călătorit mult? îl întrebă Elena, și glasul ei, cu timbru grav, răsună ca o invitație la călătorie.

Edgar căută la ea, atent.

— Da, mult, totuși prea puțin pentru mine. Îmi place să călătoresc nespus de mult.

Doamna Jarzynina ridică masa și puse în fața comesenilor ceștile de cafea neagră.

— Și acum, Rysio, hotărî domnul Jarzyna, cîntă ceva la pian pentru domnul Szyller.

Rysio se înroși pînă în albul ochilor și șopti, implorînd:

— Prefer la orgă.

— Mai tîrziu, mai tîrziu vei cînta și la orgă. Acum, la pian. Rysio se apropie de instrument cu mișcări hotărîte, așeză notele pregătite pe pupitru și începu, fără elan, finalul uneia din sonatinele lui Dussec „à la tarantella". Greși, se opri, o luă de la început. Cînta copilărește încă, punea accentele precis, executînd fiecare staccato cu bravură. Edgar încercă o senzație dezagreabilă. Terminînd sonatina, Rysio se uită la Edgar ca un cîine bătut.

— Pianul e cam hodorogit, spuse organistul, cînd tăcerea deveni apăsătoare, un instrument vechi și dezacordat.

— Într-adevăr, confirmă Edgar, pe un astfel de instrument cu greu poți să-ți faci o idee asupra interpretării.

— Părerea mea, zise domnișoara Elena, cu glasul ei sonor și sigur, e că Rysio nu se prea pricepe la muzică.

— Parcă tu te pricepi, mormăi mama.

— Ce, dacă-s croitoreasă înseamnă că nu mă pricep la muzică ? se rățoi Elena. Din copilărie am tot auzit muzica voastră. Dar dumneavoastră ce părere aveți ? se adresă ea lui Edgar.

— E greu să mă pronunț, zise Szyller jenat. Vom sta de vorbă mai tîrziu cu tatăl dumneavoastră.

Rysio mai zdrăngăni un studiu de Czerny. Avea, fără îndoială, o anumită agilitate a degetelor, dar prea puțin în plus. Edgar fuma, bea cafea și asculta poveștile ce i le turuia, fără cruțare, bătrînul Jarzyna despre prinții din Łowicz, ocolind cu multă grijă privirile micului cocoșat. După cîtva timp se deplasară la biserica „Colegiata", organistul conducîndu-l pe Edgar, mai întîi, prin toată clădirea, arătîndu-i mormintele episcopilor, altarele și tablourile care nu prezentau, de altfel, un interes prea mare. Luară apoi loc în bănci iar Rysio urcă în balconul corului, la orgă. Edgar căzu pe gînduri. În biserică domnea liniștea verii. La început nici nu reținu sunetul încet al orgii. Rysio improviza atît de lin și de simplu, încît muzica lui putea trece neobservată. Era, de fapt, un alt ecou al verii, ca și izbirea frunzelor late ale arțarilor de ferestrele înalte, ca ciripitul rîndunelelor, ori ca boarea ușoară de vară din turnul dantelat al clopotelor. Sonoritățile orgii deveneau însă tot mai ample și atunci observă Edgar că Rysio cîntă foarte frumos.

— Improvizează ? întrebă el aplecîndu-se spre Jarzyna.

— Da. Cîntă frumos, nu-i așa ? și zîmbetul blajin al bucuriei lumină fața bătrînului.

Elena ședea, greoaie, în banca a treia din fața lor. Edgar nu-i vedea fața, dar după linia brațelor înțelegea că-i nemulțumită și încruntată.

Orga răsună cu registrul întreg în cîteva acorduri prelungi, apoi sunetele deveniră tot mai slabe, distingîndu-se doar „vox humana", „flauto" și încă unele tuburi mai line. Și iată că la sunetele orgii se alătură o voce gingașă, suavă. Cineva, sus, în incinta corului, începuse să cînte cu o dulceață nespusă, cu un timbru de tenor, delicat, dar minunat.

Magnificat, anima mea, Dominum... [1]

Vocea era atît de surprinzător de proaspătă și de armonioasă, atît de aleasă prin însăși natura ei, încît lui Edgar nici nu-i venea să creadă, în primul moment, că omul care cîntă este cocoșatul Rysio. De-abia zîmbetul angelic al bunicului îi confirmă impresia.

Fu foarte uimit. Se adresă bătrînului :

— I s-a schimbat deja vocea ?

— Da, acum doi ani, răspunse organistul.

— N-ar trebui încă să cînte.

— Dacă-i place atît de mult...

Rysio cîntă două strofe din psalmul vecerniei, apoi tăcu.

Orga, cu sonoritățile simple, jucăușe, atacă finalul. Se mai auziră și cîteva registre mai accentuate, treptat însă și domol sunetele se stinseră. Rysio se opri.

— A fost foarte frumos, mărturisi Edgar.

Jos, în tinda bisericii, se întîlniră și cu Rysio, care cobora de pe trepte ca de pe un munte înalt.

[1] O, inima mea, preamărește-l pe domnul... (lat.).

Fața lui palidă fusese năpădită de pete cărămizii, iar fruntea de broboane de sudoare. Se opri în ușa care dădea spre cor, își duse mîinile la spate și își pironi ochii luminoși pe chipul lui Edgar. Acesta, în tăcere, îl sărută pe frunte.

Ziua era acum în toiul ei de lumină. Adia și o boare lină. Piața gemea de lume. Edgar dădu bătrînului adresele profesorilor de la Conservator, care puteau să se ocupe de micul muzicant. Caii așteptau în fața pridvorului. Edgar își luă îndată rămas bun și plecă. Cîmpul era larg deschis, ca întotdeauna în august. Soarele cobora spre asfințit. Copacii de pe marginea drumului fremătau ritmic ; adia un vînt potolit, în stare totuși să le legene frunzele verzi. Edgar reuși să facă să-i revină în memorie glasul lui Rysio cîntînd *Magnificat*. Emoțiile trăite în biserică îi umpluseră sufletul de o bucurie liniștită. Își făgădui că va începe să compună îndată ce se va întoarce acasă. Și își mai zise în gînd :

„Ce uimitoare tovarășă a zilelor noastre pămîntene este muzica — fidelă, nedezlipită și necontenit minunată !"

Peste cîteva zile întîlni pe domnișoara Elena în parc. Mergea la soția unuia din demnitarii Arcadiei, să-i ducă o rochie la probă. De atunci, veni mai des. Fură văzuți chiar cum se plimbau, sau, așezați pe banca din aleia salcîmilor, privind ogoarele timpuriu arate.

IX

În zilele de la sfîrșitul lui august și începutul lui septembrie, cînd se porni schimbarea vremii, Janusz și compania lui se aflau într-un marș forțat spre Łomźa, iar mai apoi spre frontiera

Prusiei răsăritene. Ploaia ținuse fără întrerupere cinci zile și cinci nopți, iar ei mărșăluiau rapid, patruzeci de kilometri pe zi. Oamenii erau trudiți, convoaiele de căruțe se rătăciseră pe undeva, cît despre mîncare caldă nici vorbă, fiindcă bucătăriile de cîmp nu mai prididеau și nici nu aveau destul combustibil. Apa le pătrundea pe lîngă gulere și, în șiroaie subțiri și aproape dureroase, se prelingea pînă la piele. Mantalele, vestoanele, bocancii și moletierele deveneau tot mai grele de apă, ca niște pietroaie și oamenii umblau anevoie, pas după pas. Soldații, extrem de osteniți și de iritați, ar fi rupt pe oricine cu dinții ; erau însă sleiți de puteri și unde se opreau să înnopteze, se prăbușeau pe paie, pe pămîntul argilos sau chiar în noroi și dormeau duși, ca niște bolovani. Chinul lor părea să n-aibă sfîrșit și cu toate că răsunau, din cînd în cînd, pe undeva, împușcături, el rămînea lipsit de orice sens, de orice explicație. În plutonul lui Janusz erau cîțiva oameni simpatici : Wilhelm — un silezian agreabil, Edzio — fiul unui berar din Varșovia pasionat cunoscător al operetelor, Józio — solist la Opera din Varșovia și micul Zbyszek — proaspăt bacalaureat, feciorul unui cunoscut medic. Grupul avea mult umor și inițiativă, nu rămînea niciodată flămînd, se pricepea de minune să cîștige încrederea țărăncilor întîlnite, făcînd lucrul acesta cu mult farmec — ori să-și însușească ceva mere din grădinile pe lîngă care trecea. Dar chiar și elanul grupului se stinse — ca și inteligența sclipitoare a lui Edzio, bravura juvenilă a lui Zbyszek, perseverența și bonomia lui Wilhelm — în fața șiroaielor reci ale ploii. Józio înjura de mama focului și încetase să-și mai încerce din cînd în

cînd vocea, ceea ce făcuse chiar și cînd stătea ghemuit în tranșee, sub focul proiectilelor.

Săptămîna petrecută în munți fusese pentru Janusz un bun antrenament în marșurile forțate, mai ales că instrucția de cîteva zile făcută în Citadela Varșoviei nu-i putuse da cine știe ce pricepere militărească. Instrucția de bază o dobîndise, în oarecare măsură, la Corpul al III-lea, iar acum îi era de-ajuns. În cursul primei bătălii, micul Alojzy, din compania lui, după ce trăsese o dată cu carabina, apăsase din nou pe trăgaci și se crucise că glonțul nu pornește. Nu-l învățase nimeni că arma trebuia pusă din nou în stare de tragere.

Totuși, înaintau mereu, iar la deșteptare erau, într-un fel sau altul, prezenți. Dimineața nu le lipsea nici umorul ; pe la amiază începeau însă să simtă foamea și, tot mărșăluind în rînduri de cîte patru, prietenii noștri erau pînă la urmă dominați de gînduri sumbre.

Tot examinînd cerul, Edek le vestea, de fiecare dată, că se limpezește. Dar ploaia ce turna cu găleata din norii ăștia albi și joși, părea răspunsul plin de răutate dat unor asemenea proorociri.

În ultima zi, a cincea, pe la orele patru după-amiază, ajunseră într-un sat mare, situat într-o pădure, din ținutul Kurpie. Spre uimirea soldaților, comandamentul ordonă să rămînă aici peste noapte. Așa că, în loc să umble toată ziua pînă-n seară, să sosească pe întuneric la casele unor necunoscuți și să întîlnească, firesc, niște gospodari puțin primitori, s-au putut opri, încă de cu ziua, să-și pregătească un culcuș mai ca lumea, să cunoască oamenii din sat și să-și gătească vreo fiertură oarecare. De bucurie, oboseala nu le mai fu o atît de grea povară. Ostașilor noștri li se indică o casă frumoasă, la marginea satului, lîngă pădure, unde gospodarul, în puterea vîrstei, era om cu carte, avînd pe policioară, alături de blidurile de lut împodobite cu păsări roșii, și cîteva cărți. Cînd soldații intrară în casă, țăranul luă repede cărțile de pe policioară și le vîrî într-un cufăr, acoperindu-le cu un cojoc. Edzio și Sbyszek încercară s-o convingă pe gospodină să le dea ceva ouă, niște lapte, vreo găină, spunîndu-i că de cinci zile n-au îmbucat nimic. Grześ, un soldat din alt pluton care venise și el aici, împreună cu ei, tăiase o găină fără să mai ceară voie și o curățise repede de pene, în dosul casei. Janusz și Edzio săriră la stogul din fața șopronului, să ia paie pentru așternut. Țăranul însă, pînă atunci liniștit, se repezi la ei și le strigă să nu se atingă de paie. Soldații protestară. El le spuse atunci să intre în casă, să cineze, că le va aduce el singur paiele și fînul. Ostașii se supuseră fără prea multă tragere de inimă ; Janusz, singur, nu se urni din loc. Țăranul deschise larg ușa șopronului, luă de acolo un braț mare de fîn și paie de ovăz, îl legă cu o sfoară și porni cu el spre casă. Janusz se așeză pe pragul șopronului, și începu să fluiere încet. Țăranul căuta la el neîncrezător, dar Janusz era atît de obosit încît ațipi pe loc. Văzîndu-l nemișcat, țăranul se mai liniști dinspre partea lui. Peste cîteva clipe colegii ieșiră în tindă și-l chemară pe Janusz la o omletă, deocamdată. Găina pusă la fiert avea să fie gata la „cina a doua", cum spunea Zbyszek. Omleta i se păru nespus de gustoasă. După ce mîncă, se pregăti să se întindă pe fîn. Erau cu toții atît de osteniți, încît nimeni nu rîdea și nu glumea. Începură chiar să se culce,

fiindcă în noaptea aceea, nefiind stare de alarmă, li se dăduse voie să se dezbrace. Janusz, întorcînd capul spre tindă, văzu că gospodarul stă în prag și se uită la el cam ciudat, ca și cum l-ar fi cercetat cu privirea, sau ar fi vrut să-i spună ceva.

Janusz, neliniștit, se apropie de el, tîrșîindu-și din greu picioarele. Țăranul, fără să zică o vorbă îl apucă strîns de mînă (Janusz era în cămașă) și-l trase în tindă.

— Domnule ostaș, nu mă veți spune nimănui ? zise el aplecîndu-se la urechea lui Janusz.

Afară se întunecase de-a binelea ; în ciuda prevestirilor lui Edward, ploaia făcea parcă bezna și mai deasă în aceste prime zile de septembrie. De pe acoperișul tindei de lemn, fără jgheab, picăturile cădeau pleoscîind atît de zgomotos, încît abia de se putea distinge vocea gospodarului.

— Uite ce-i, domnișorule, șopti el pe un ton misterios, se află aici un om care vrea să vă vadă...

— Un om ? Ce fel de om ? întrebă Janusz destul de tare.

— Psss, făcu țăranul ducînd degetul la buze și trăgîndu-l în curte, sub ploaia care-i pătrundea cămașa, umezindu-i și pieptul gol. Nu vorbiți nimic, domnișorule, că-i moarte de om. El... spune că vă cunoaște, că sînteți grof. Vrea să vă vadă.

— Unde ? Cine ? Cum ? întrebă Janusz uimit, de data asta, tot în șoaptă.

Din șoaptele astea conspirative se născu un soi de înțelegere între ei ; țăranul arătîndu-i acum mai multă încredere și bucurîndu-se chiar că și acesta-i vorbește tot în șoaptă.

— Domnule, veniți cu mine, veniți — și-l trase pe Janusz spre șopron —, dar, să nu scoateți nici o vorbă ; altfel, ne paște moartea pe amîndoi.

Trăgîndu-l așa, îl duse la șopron, deschise repede ușa, împinse pe Janusz înăuntru printr-o deschizătură îngustă și apoi, intrînd și el, închise ușa la loc. În șopron era întuneric beznă. Janusz simțea cum țăranul îl ținea de mînă și — fără să-i spună un cuvînt — îl tot trăgea înăuntru.

„S-a zis cu mine“, își spuse Janusz în gînd.

Țăranul îl trase pînă în colțul hambarului, lîngă o vînturătoare. Janusz simți că acolo, rezemat de vînturătoare, era cineva — și auzi poate chiar cum răsuflă. Țăranul întrebă :

— Unde ești ?

Nu răspunse nimeni. Janusz simți însă în mîna lui o altă mînă, rece și moale, care i-o luă pe a lui și i-o duse la piept, unde sub cojoc ghici insigna de metal.

— Cine ești ? întrebă el.

O voce calmă îi răspunse :

— *Eto ia, Volodia* [1].

Janusz amuți pentru o clipă. Inima îi bătea în gîtlej. Țăranul le zise brusc :

— Rămîneți aici, domnilor. Mă duc să stau de pază în fața șopronului.

Și dispăru ca o umbră, către ieșire ; ușa scîrții ușor. Janusz își auzi mai departe bătăile inimii. Apoi zise :

— Cum ai ajuns aici ?

Glasul din beznă răspunse încet, cu un ușor suflu ironic în intonație :

— Aștept pînă veți pleca.

Brusc, Janusz își dădu seama de realitate ; pipăi omul ascuns în umbră, după vînturătoare, și-i atinse fața ușor, cu palma. Avea obrazul

[1] Eu sînt, Volodia (rus.).

ñeras de multă vreme. Ca un orb îi recunoscu, pipăindu-l, trăsăturile.

— Volodia, șopti el, Volodia, nu-mi vine să cred. Aici, riști să fii ucis.

— Nu-ți fie teamă, n-au să mă ucidă, sînt la oameni de-ai mei, se auzi glasul lui calm, șoptind în întuneric. Numai tu să nu mă trădezi.

— Ești un idiot, rîse Janusz. Ești un om atît de cutezător. Cum de nu ți-e frică ?

— A trebuit. Sînt rănit ușor la gleznă. Nu mă pot mișca pînă ce rana nu se închide. Țăranul, are el grijă să mă ascundă bine, iar voi plecați mîine, nu-i așa ?

Janusz nu răspunse. În clipa aceea își dădu seama că vorbea cu un dușman.

Volodia înțelese. Zise pe alt ton :

— M-am ascuns în stogul de paie. Am văzut cum ședeai pe pragul șopronului. Erai foarte obosit. Mi s-a făcut milă de tine.

— Da, așa-i, sîntem foarte osteniți. De cinci zile mărșăluim fără întrerupere, din zori și pînă-n noapte.

Apoi, dîndu-și seama că, poate, nu-i delicat ce spune, se opri brusc.

— Camarazii vor observa lipsa ta și vor începe să te caute. Trebuie să te întorci.

— Da, zise Janusz prelung. Sînt însă atît de trudiți încît vor ațipi pe loc. Nu mă vor căuta.

— A fost foarte riscant să te chem aici, se auzi glasul lui Volodia, dar am vrut să aflu... N-ai cumva vreo știre de la Ariadna ?

Janusz tresări.

— Am primit o scrisoare, răspunse el cu greutate.

— De mult ?

— Da, de mult. Acum un an.

— De unde ?

— Din Paris. Scria că și-a găsit acolo un rost.

— Nu ții minte adresa ?

— Nu.

— Ah, fir-ar să fie ! Dar dacă-i vei scrie... cred că-i vei scrie, desigur...

— Mai știu eu ? Acum sîntem doar în război.

— Se va termina însă curînd.

— Da. Așa-i. Sper și eu.

— Dacă-i vei scrie, spune-i că m-ai văzut...

— Că te-am văzut, ar fi exagerat...

Volodia rîse.

— Atunci spune-i că ai vorbit cu mine.

Rîsul scurt al lui Volodia îi reaminti clipele de odinioară ; zări chiar mica odaie de pe Dvorțova.

— Volodia, rosti el, uimit de situație.

— Spune-i că totul e în ordine. Locuiesc la Moscova. Scrie-i să se întoarcă.

— Îi voi scrie, șopti Janusz.

— Scrie-i să se întoarcă, repetă Volodia apăsat. Nu prea are sens să mai rămînă acolo. Ce face ea la Paris ?

— Se pare că desenează... Proiecte de rochii pentru o casă de mode.

— Desenează rochii, izbucni Volodia, ptiu ! Ce porcărie !

Janusz amuți.

— Hai, trebuie să te duci, spuse Volodia din nou, fără convingere și Janusz simți bine că Volodia ar fi dorit să mai stea de vorbă. De altfel, nu se grăbea, fiind sigur că dorm toți fără să mai aștepte să fiarbă găina.

— Îți închipui ce-am simțit zărindu-te pe pragul șopronului. Puțin cîte puțin am dat la o parte paiele și-am tras cu ochiul.. cînd colo, te văd cum

șezi pe prag! Și cum fluieri valsul din *Evgheni Oneghin,* ca și cum ai fi făcut-o dinadins. Minune că n-am țipat.

— Ai simțit cum îți îngheață inima? zîmbi Janusz în întuneric.

— Și încă cum. Îți dai seama?

— Cum să nu!

— Și-apoi, întîlnirea asta, adăugă Volodia, ca și cum, în sinea lui, s-ar fi mirat, noi doi avem mereu parte de întîlniri. Îți amintești, în casa ta?

— N-o voi uita pînă la sfîrșitul zilelor mele, zise Janusz domol.

— Ai vrea să te răzbuni?

— Nu, dar nu voi uita...

— Dacă tot ne-am întîlnit, poate că ne vom mai întîlni cîndva. Pe căile noastre, comune. Nu-i așa?

— Poate.

— Îți mai aduci aminte de ultima noastră convorbire, înainte de plecarea ta în armata polonă? Și ce a fost cu armata aia?

— Ce să fie? Un episod.

— Dar cu asta?

— Știi ceva? Ar fi mai bine să nu vorbim despre lucrul acesta.

— Versuri mai scrii? întrebă brusc Tarło, cu glas tare.

— Versuri? De unde știi că scriu versuri, nu ți-am vorbit niciodată de asta.

— Mi-a spus Ariadna.

— Uite, să știi, nici ei nu i-am spus. Dar versuri scriu.

— Ești un romantic!

— Am mai stat de vorbă despre lucrul acesta. Altfel, nu-i cu putință.

— Contele Henryk...

— Cunoști *Nedivina* [1]?

— Am citit-o cîndva. În ediția mică, de cîțiva groși. Îți amintești?

— Da, îmi amintesc... La Odesa, pe stradă... da...

— Contele Henryk. Ești mereu cu gîndul la Mańkówka. Ați pornit s-o cuceriți?

— Nu fi plicticos. Ți-am mai spus că nu.

— Poate tu nu... dar ceilalți...

— Te rog, Volodia...

— Bine, bine. Eu aproape că te înțeleg, deși ești... un intervenționist!...

Janusz zise printre dinți:

— La revedere.

Simți cum Volodia își reazemă mîinile pe pieptul lui.

— Ce? Ești în cămașă? E frig. Vei îngheța.

— Îți mulțumesc pentru grija ce mi-o porți, zise Janusz, înțepat.

— Să-ți fie rușine, șopti Volodia.

Janusz îl apucă de mîini.

— Lasă, lasă, Volodia, m-am bucurat într-adevăr atît de mult. Înțelege, eu țin mult la tine. Tu ești doar fratele... Ariadnei.

— N-ai uitat-o încă?

— Nu. Și nici n-am s-o uit.

— Romantic!

— Nu-ți convine?

— Ba da, de ce nu?

Volodia îl trase brusc pe Janusz spre el, în colțul de după vînturătoare și începu să-i șoptească:

---

[1] Piesă de teatru intitulată *Comedia nedivină* de scriitorul polonez Zygmunt Krasinski, în care contele Henryk este unul din personajele principale.

— Ascultă, ascultă, nu uita că ai în mine un prieten. Aș vrea nespus de mult să înțelegi ideea noastră. Dacă nu ne vom mai întîlni niciodată... să nu uiți lucrul acesta. Să te gîndești la ideea pentru care lupt eu...

Janusz înțelese umilința prietenului ascuns în beznă, ca și cauzele și situațiile complexe care-i despărțiseră fără nici o speranță de revenire.

— Sînt un intervenționist, așa-i, șopti el.

Volodia reîncepu să vorbească, repede, în întuneric :

— Janusz, înțelege, înțelege o dată pentru ce luptăm noi. Tu ai fost atît de aproape de noi... Vrem și noi ca Polonia să existe, o Polonie mai bună, nu așa cum este acum, a grofilor... Voi toți ați devenit un fel de grofiști... Desigur că și tu ai, undeva, ceva moșii... Îți surîde și Mańkówka... Te-ai întoarce... Nu-i așa că te-ai întoarce ?

Janusz, ferindu-se de șoptitul acesta precipitat, zise :

— Cred că n-o să mă mai întorc acolo.

— Nu te fă mai bun decît ești. Spune-mi, cum de-ai ajuns în armata asta ?

— N-am vrut.

Volodia rîse încet.

— N-ai vrut, dar ești.

— Sînt cauze și mai puternice decît omul.

— Dar e și mai bine cînd cauzele mai puternice sînt drepte. De ce te afli de partea celor nedrepți ?

— Socot că dreptatea-i de partea noastră.

— Gîndește-te bine, Janusz, gîndește-te bine. Nu poți merge numai după valul curentului. Îți amintești ce s-a întîmplat în casa din Dvorțova ? Ariadna...

— Da... Ariadna... a fugit... a fugit...

Volodia înjură urît.

— Ține, zise el în întuneric, ține...

Janusz simți că-i dă un caiet sau o cărțulie. O luă.

— Ascunde-o la piept, zise Volodia, să n-o vadă nimeni. Și citește-o.

Janusz rîse.

— Tot agitator ai rămas, spuse el.

— Nu, eu nu agit, șopti Volodia, eu iubesc... te iubesc pe tine... iubesc omenirea... și aș fi vrut...

Tăcu o clipă.

— Poate că vei pleca la Paris, rosti el după o clipă, de parcă ar fi cărat o povară pe umeri. Să o săruți pe Ariadna...

Țăranul din fața șopronului devenise nerăbdător. I se auzeau pașii în fața ușii în care apoi bătu încet.

— Trebuie să plec, zise Janusz și se îndepărtă de Volodia. Făcu un pas în întuneric și Volodia dispăru în beznă, ca și cum nici n-ar fi existat. Janusz se strecură prin ușa întredeschisă. Văzîndu-l, țăranul se răsti brusc :

— De ce ați stat atîta de vorbă ? Vrei să te trezești cu fața la zid ? Crezi că am să-mi pun eu capul pentru dumneata ?

Janusz nu-i răspunse. Se ghemui de frig sub șuvoaiele ploii și traversă în goană distanța dintre șopron și tindă. În casă, într-adevăr, toți dormeau pe paiele întinse jos, pe pămînt. Cînd Janusz intră, doar Zbyszek înălță capul ciufulit și întrebă :

— Ce s-a întîmplat, Janusz ? Unde ai stat atîta ?

— Fir-ar să fie ! M-a pocnit o cufureală de... și termină înjurînd.

Folosise anume un cuvînt ordinar (poate pentru întîia oară în viață) ca și cum ar fi vrut să ridice un zid între el și cele întîmplate în șopron și în același timp să se adapteze la nivelul camarazilor care sforăiau de zor, în odaie. Cuvîntul folosit nu-i fu însă de nici un folos. Mult timp nu putu ațipi, atît de mult îl zguduise întîlnirea din beznă.

După cîteva clipe simți că ține strîns în mînă cărticica pe care i-o dăduse Volodia. Scoase lanterna din raniță și-o proiectă ușor pe copertă. În razele de-o clipă citi doar un singur cuvînt :

— Lenin.

X

La „Teatr Polski" din Vorșovia se juca *Milostenia* de Rostworowski.[1] Ola și Franciszek ședeau în primele rînduri. Franciszek se plictisea de moarte și numai cînd apărea în fața cortinei Dziadówka, se mai amuza și el ; apoi, însă, de-a lungul peripețiilor simbolice ale dramei, nu-și mai găsea locul pe scaun, căsca într-una și se uita pieziș la nevastă-sa. Ola era într-o situație foarte neplăcută. Mergea foarte rar la teatru, își convinsese cu greu soțul să facă această excepție și acum simțea bine că-i va face reproșuri că și-a pierdut timpul în zadar. Nici ea nu pricepea cine știe ce din piesă, dar jocul actorilor, decorul, rolurile principale interpretate de Ryszard Bolesławski și Broniszówna o impresionau.

— Nu te mai foi atîta pe scaun, șopti ea.

[1] *Karol Hubert Rostworowski* (1877—1938), dramaturg polonez, catolic și tradiționalist, autorul piesei *Milostenia* (1920).

— Vai, ce mare prostie, exclamă cofetarul, cu jumătate de glas.

Cîteva persoane vecine îl auziră și îl priviră urît. Ola se înroși toată și suspină adînc. El dădu doar din umeri, în timp ce Ola urmărea acțiunea de pe scenă cu sprîncenele dureros crispate.

Cînd însă se lăsă cortina, după actul întîi, și luminile plafonului se aprinseră deodată inundînd frumoasa sală cu nuanțe galbene și gri, Ola își descreți fruntea.

— Hai să ne plimbăm puțin, zise ea soțului.

Deși era însărcinată în luna a noua, se ridică cu ușurință de pe scaun și își făcu loc printre rînduri. Ieșiră pe culoar și urcară scara spre foaierul teatrului. Ola dorea să bea la bufet un pahar de sifon. Pe vremea aceea bufetul nu avea nici prăjituri și nici ciocolată, servea doar niște bomboane numite „Palermo", un soi de fructe prăjite în zahăr. Ola mîncă vreo cîteva.

— Ai atîtea dulciuri acasă și niciodată nu mănînci, mormăi el. Cu o mutră plictisită plăti și începu să se uite la public. Salută pe cîțiva cunoscuți, clienți vechi ai cofetăriei. Ola bău încet sifonul, savurînd micile bășicuțe de gaz, care se ridicau la suprafață și-i înțepau nările și limba.

— Vai, ce bosumflat ești, zise ea soțului. Fii și tu mai bine dispus.

Sărmanul Franciszek dădu iarăși din umeri. Se întoarseră. La coborîrea scării, lîngă o splendidă vază de marmoră care împodobea balustrada, stătea Edgar. Singur, cu zîmbetul pe buze, ca și cum ar fi stat de vorbă cu el însuși. Ola se bucură ; i se păru că vede pe cineva din lumea veche, apusă. Și, lucru ciudat, deși înainte de a pleca la Łowicz îl vedea în fiecare zi — venind la ea să cînte la pian — acum însă avu impresia

că-l vede pentru întîia oară, după o absență de mai mulți ani. Rîzînd, îi întinse mîna:

— La ce te gîndești? Faci impresia unui om atît de îndepărtat de lumea întreagă.

Fața lui Edgar se lumină pentru o clipă, apoi deveni din nou gravă.

— Stam de vorbă cu mine însumi, zise el, căci mi-a năzărit ceva în cap. O ideie muzicală.

Franciszek îl salută pe Edgar în tăcere. Apoi zise:

— Cobor după niște țigări.

Ola îi zîmbi, pe loc, cît putu de amabil.

— Bine, dragul meu, ne vom întîlni la locurile noastre.

Și începu să discute cu Edgar despre piesa lui Rotsworowski. Lui Edgar nu-i plăcea, dar Ola nu putea înțelege de ce nu-i place. Edgar regretă că nu joacă Gorbal, probabil că era încă în armată.

— Știi de unde mi-a venit zîmbetul? spuse Szyller brusc, în mijlocul conversației. Am primit astăzi o scrisoare de la Elżbietka, din America...

— Adevărat? se bucură Ola.

— O scrisoare cu vești foarte bune, continuă Edgar. Elżbietka a repurtat succese mari în America, i-au prelungit contractul și în plus... în plus... îi este tare dor...

— Ar vrea să se reîntoarcă la noi?

— Nu... vrea să plec eu în America.

— Și dumneata stai pe gînduri?

— Da. Chiar așa. Nu știu ce să fac. E un lucru foarte greu s-o pornești, așa singur, pînă în America...

— Ți-e teamă?

— Știi bine cît de greu îmi vine să mă urnesc din loc, sau să iau o hotărîre, în orice privință... Aș vrea însă s-o văd, s-o aud pe scena de la Metropolitan. Cel mai mare succes l-a avut în *Răpirea din serai*...

— Îmi imaginez, suspină Ola. Rolul ăsta îl cîntă atît de minunat.

Edgar o apucă de mînă.

— Ai putea să încerci și dumneata... să cînți pe scenă.

Ola rămase uimită. Deveni rece și se dădu puțin la o parte.

— Eu? Vai de mine! Nu vezi dumneata în ce stare mă aflu? E al doilea copil. Înțelegi... soțul... copiii... — și din nou rîse nesincer.

— Pot să-ți afirm că Elżbietka mi-a spus de mai multe ori: „Micuța asta îmi va lua cîndva locul. Nici n-ai idee cît e de talentată...".

— Adevărat? se miră Ola. Niciodată nu m-am gîndit la așa ceva. Cîntatul a fost pentru mine doar o distracție... Uneori... — și se uită la Edgar cu o privire expresivă — uneori, m-am gîndit... dar e mai bine să lăsăm visele în pace...

În clipa aceea observă, uimită, cum Edgar se îmbujorează. Stătea cu spatele la scară și nu vedea cine urcă treptele. Înțelese însă din comportarea lui că se apropie o cunoștință inoportună. Simți cum îi ard urechile. Își întoarse capul.

Pe scară se urca Maria Bilińska, însoțită de Spychała. Ola se întoarse repede spre Szyller și începu, oarecum înviorată, să-i vorbească despre spectacol, deși lucrul nu prea avea sens.

Trecînd pe lîngă ei, îi salutară. Ola răspunse cu destulă indiferență. Bilińska purta o blană splendidă de vulpi albe și o rochie neagră, lungă. Trecură prin foaier pînă la loja lor. Fata de serviciu, îmbrăcată cu un șorț alb, le deschise ușa, înclinîndu-se. Ola, uitîndu-se la Bilińska, își întrerupse fraza la jumătate și amuți; văzu doar

numărul — înflorat în stilul *secession* — al lojei de pe ușa pe care Kazimierz o închise cu zgomot.

Edgar propuse :

— Nu vrei să ne plimbăm puțin, doamnă Ola ? Îndată va începe actul al doilea.

— Dă-mi, te rog, brațul, nu prea mă simt sigură pe picioarele mele, răspunse Ola.

Edgar, domol, o ajută să coboare scara. Ola, ca și cum de-abia atunci își simțea starea, umbla greu, pas după pas. Ajunși la platforma scării, îi spuse lui Edgar :

— Marysia arăta frumos, nu-i așa ?

— Și are o blană splendidă, adăugă Edgar, fără să vrea.

Se uită la el.

— Dumneata te uiți la astfel de lucruri ? întrebă ea neliniștită.

— Nu, dar blana asta îi stă bine.

— Orice s-ar zice, este o doamnă adevărată, spuse Ola pornind mai departe.

— O, da ! confirmă Edgar, cu convingere.

În timpul actului al doilea Franciszek ațipi puțin. De data aceasta Ola nu se mai enervă, i se făcu doar milă de el. În antract propuse deci să plece acasă. El consimți bucuros. Ieșind, Ola își aruncă privirea spre loja ocupată de Marysia și Kazimierz. Zări doar blana ca zăpada și profilul lui Spychała, care, aplecat, îi șoptea ceva. Nasul proeminent și bărbia pătimașă formau o linie bine conturată, decupată parcă din hîrtie, pe fondul draperiei de culoare închisă. Cu o privire fugară cuprinse imaginea și îl urmă repede pe soț. Cînd ieșiră în fața teatrului, se sprijini de brațul lui.

— Pînă acasă nu-i departe, zise ea, hai să mergem pe jos.

Era o seară de toamnă timpurie, rece dar senină. La Lijewski ferestrele erau puternic luminate și cineva închise cu zgomot ușile de sticlă. Biserica Sfintei Cruci se ridica înaltă, neagră și, oarecum, surdă. Traversară Krakowskie Przedmieście, pustie la ora aceea. Ola era cu mult mai scundă decît Franciszek. Ridicînd capul, văzu fața lui mare, grasă, cu profilul frumos, cu ochii albaștri bombați, și cu modul acela ciudat de a-și ține capul, puțin tras spre spate, așa cum îl țin uneori păsările cînd dorm în cuiburi. Franciszek umbla cu pași mărunți tîrșindu-și picioarele, ca acasă, în pantofii lui de pîslă. Pe Ola o enerva lucrul acesta, ca și întreaga lui ținută, dar, în același timp, continua să-i fie milă de el.

Ridică capul și-i zise :

— Sînt oare chiar atît de rea cu tine ?

El nu-și schimbă pașii și nici nu se uită la ea. Răspunse, nepăsător :

— Rea ? Da de unde, Ola, ești foarte bună.

În tăcere trecură prin strada Traugutt și cotiră spre strada Czacki. Ea urcă destul de greu pînă la etajul întîi. Sunară ; le deschise Michasia, cu moațe și scufie pe cap.

— O noutate, zise ea, a sosit Kozlowski de la Puste Łąki, la Ewelina. Ea se poate întoarce deacum la fermă.

— E distrusă rău ? întrebă Franciszek, dezbrăcîndu-se.

— Nu, inventarul viu a rămas pe jumătate, mobila din casă a fost însă luată. Încolo, totul e în ordine. Ewelina vrea să plece chiar mîine.

— Păcat, zise Ola, ne simțeam atît de bine cu mătușa Ewa. Ce face, doarme ?

— Nu, nu doarme, se auzi glasul doamnei Royska, care apăru în antreu.

— Minunat, exclamă Ola, vom lua ceaiul împreună.

În sufragerie se înfiripă iute o atmosferă de voioșie. Ola era bine dispusă, doamna Royska era și mai bucuroasă. Ola le spuse că l-au întîlnit la teatru pe Spychała. Doamna Royska suspină.

— Vai, ce-o mai fi și cu băiatul ăsta ! Ce rost are toată povestea cu Marysia ?

— Că bine zici, dădu din cap Michasia. Tare supărați trebuie că sînt părinții lui.

Franciszek nu era prea mulțumit de tema conversației. Auzind cele spuse, rîse.

— Cine poate ști, mamă soacră ? zise el. Poate că pentru părinții lui Spychała e o mare cinste.

Ola se înroși din nou.

— De la Walerek n-am nici o știre, zise doamna Royska. Se vede că-i mereu în marș, pe front.

— Încă puțin și se termină, zise Franciszek, pe un ton de ușurare.

De-abia cînd se aflară în odaia lor, Franciszek reveni la întrebarea pe care i-o pusese Ola pe stradă.

— De ce socotești că nu ești bună cu mine ? o întrebă el așezîndu-se pe pat. Ola, în fața oglinzii, își pieptăna părul.

— Nu știu, uneori am impresia că ai să-mi reproșezi ceva.

— Să-ți reproșez ? Da de unde ! Tu ai putea să-mi reproșezi că sînt atît de prost, că dorm la teatru, că nu știu să „întrețin o conversație“, cum spune maică-ta. Că sînt fiu de țăran. Eu înțeleg, tu mă cam disprețuiești.

— Tocmai de aceea socot că nu sînt bună cu tine.

— Vezi, doar eu sînt de vină de toate astea.

N-ar fi trebuit să mă însor cu tine, știind bine că nu mă iubești. Și-apoi, neamul meu. Mama venea în fiecare zi cu trenul din satul Bartodzieje la Varșovia, cu bidoanele cu lapte. Cînd m-au dat ucenic la un cofetar, a crezut că l-a apucat pe Dumnezeu de picior... Iar tu...

— Ce, eu ?...

— De neam nobil.

Ola rîse.

— De neam nobil cu ghetele găurite...

— N-ar fi trebuit să mă însor cu tine, știind bine că nu mă iubești.

— Da, așa-i, suspină Ola.

— Uite, în clipa asta nu ești bună cu mine ; asta-i așa, zise el calm și blajin. Dar, în general, ești bună. Îți mai aduci aminte de conversația noastră din seara nunții ?

— Da, nici atunci n-am fost bună. N-ar fi trebuit să mă cunun cu tine numai pentru că Spychała nu m-a vrut și a preferat-o pe Marysia. Te-am înșelat ; tu însă nu m-ai înșelat.

— Ți-am spus mereu că te iubesc. Așa că...

Ola își întoarse fața spre oglindă.

— Dar acum, mă mai iubești oare ? întrebă ea.

— Da, desigur, răspunse el dînd din umeri.

Ola se apropie de el și-i puse mîna pe cap.

— Ești un om foarte bun.

— Numai că-s prost, oftă el.

— Foarte bun...

Ola se așeză lîngă el și-l îmbrățișă, apropiindu-și fața de pieptul lui larg. El observă că plînge.

— Ola, copila mea, nu plînge, aici eu nu-ți pot fi de nici un ajutor.

— Așa-i, făcu Ola plîngînd înăbușit, eu nu-s deloc bună cu tine.

Peste trei ore Franciszek bătu la ușa soacrei.

— Mamă, trezește slujnica și spune-i să dea o fugă pînă la doamna Ruszkowska. Ola are primele dureri. Eu îi voi telefona doctorului Zaborowski. Trebuie să vină îndată. Au apucat-o prea devreme.

Michasia se sculă cît putu mai repede. Se repezi la bucătărie, trezi fata și o trimise în strada Śliska, la moașă, spunîndu-i :

— Agnisia, să iei o trăsură, trebuie să te grăbești.

Cînd se întoarse în dormitor, Ola ședea în pat, cu părul în dezordine, ușor transpirată. Își trăsese plapuma pînă sub bărbie și făcea impresia că are frisoane. Franciszek nu era în cameră, telefona la doctor.

— Doamne, zise Seczykowska, prea devreme te-au apucat. Poate că-i numai o părere.

— Nu, mamă, nu mi se pare. Am mai avut dureri, foarte mari, de două ori. S-ar putea să fi greșit socoteala.

— Doctorul spunea că de-abia în noiembrie...

— Doctorii întotdeauna greșesc.

Intră Franciszek.

— Mi-a spus doctorul să-i telefonez, cînd vor începe durerile pentru a patra oară.

— Ce înseamnează „a patra oară" ? întrebă Ola.

— Ah, tu, prostuțule, zise mătușa Michasia, cuvîntul pe care l-a folosit doctorul nu înseamnează „a patra oară", ci „durerile facerii". [1] N-ai înțeles bine la telefon.

— Da, tot ce se poate, oftă Franciszek, nu mă pricep la treburile astea.

[1] Joc de cuvinte, în limba polonă : „*Czwarte bóle*" și „*parte bóle*", adică : „durerea a patra" și respectiv „durerea facerii".

— Ascultă, Franciszek, zise mătușa Michasia, trebuie să pregătim odaia. În primul rînd vom despărți paturile. Ar fi bine ca Ola să nască în patul tău.

Se apucară de lucru. Ola avea din nou frisoane nervoase ; trăsese plapuma pînă sub bărbie și cu o privire rece urmărea pregătirile mamei și soțului. Ei traseră patul lui Franciszek în mijlocul odăii, mobila și scaunele mai mici le așezară lîngă pereți și doamna Michasia le acoperi cu cearșafuri. Patul îl acoperi cu o mușama albă, peste care întinse o cuvertură de in ; apoi schimbă fața de plapumă și așează o pernă joasă, plată, spunînd :

— Sub cap trebuie să aibă o pernă joasă.

O conduseră apoi pe Ola la patul înalt. Durerile nu se mai repetară.

Franciszek și Michasia se așezară pe fotolii vorbind încet. Ola nu scotea nici un cuvînt. Din cînd în cînd gemea. Doamna Michasia se prefăcea că nu aude. Franciszek, însă, nu-și găsea astîmpăr, se tot ridica și se tot apropia de Ola.

— Nu-i nimic, spunea ea, nu-i nimic, va trece îndată.

După trei sferturi de oră apăru Ruszkowska, îmbrăcată într-un halat alb, curat, pieptănată cu bucle ondulate. Cu mișcări degajate luă în stăpînire întreaga încăpere, pe Ola, pe domnul Franciszek și tot restul, cu glasul ei calm, dar sonor.

— Dumneata, domnule, n-ai ce face aici, astea sînt treburi de-ale noastre, băbești, îi zise lui Franciszek. Du-te, deci, domnule, și te culcă în salon sau în birou. Aici rămîn numai femeile. Apă caldă este ? o întrebă pe doamna Michasia.

— Voi pune îndată să fiarbă, răspunse mama Olei.

— Uite, nimeni nu s-a gîndit la acest lucru, zise moașa, triumfătoare.

Franciszek, intimidat și docil, își luă perna și pledul și porni spre ușă.

— Cînd va fi nevoie de doctor, îți voi spune, domnule, zise Ruszowska, ca să-i telefonezi. Nu știu dacă-i nevoie să fie chemat, adăugă ea dînd din umeri, doar poate pentru că așa doriți dumneavoastră.

— Oricum, e mai bine, zise doamna Michasia, reîntoarsă din bucătărie.

Domnul Gołąbek era la ușă, cînd Ola îl chemă.

— Franek !

Mirat, își întoarse fața. Ola îi făcu un semn să se apropie. El veni lîngă ea.

Ola întinse brațele goale de sub plapomă și îl îmbrățișă.

— Nu fi supărat pe mine, Franek, îi șopti ea la ureche.

Franciszek o sărută pe frunte.

— Scumpa mea, zise el.

— Crezi că va fi fată ?

— Cred că va fi tot băiat.

— Și ai vrea ?

— Da, aș vrea.

— Aș prefera să fie fată, zise ea.

În clipa aceea o apucară durerile din nou. Prinse grilajul patului și își întoarse capul.

— Du-te acum, du-te, spuse ea făcînd un efort.

Franciszek ieși din dormitor în vîrful degetelor. Se culcă pe sofaua din birou. La început nu putu ațipi. Își încorda auzul să prindă tot ce se întîmplă în dormitor. Apoi adormi. Îl trezi brusc Ruszowska, mișcîndu-l de umăr.

— Domnule, telefonează doctorului. Imediat !

— Ce s-a întîmplat ? Vreo complicație ?

— Nu, nu, dar e nevoie de doctor.

Franciszek se repezi în antreu și, încă somnoros, ceru numărul. Din dormitor ajunse pînă la el țipătul soției, puternic. Așteptă mult pînă se trezi doctorul care-i făgădui că vine îndată. Franciszek se întoarse în birou, începu să umble de colo pînă colo, fără să aprindă lampa și ciocnindu-se de mobile. Medicul se grăbise și într-un sfert de oră sună la intrare. Franciszek îi deschise. Doctorul își scoase calm paltonul și îl atîrnă pe cuier.

— Ce s-a întîmplat ? Emoții mari ? zise el voios.

Franciszek îl pofti în sufragerie, de unde se putea trece în dormitor. Acolo, domnea liniștea. Doctorul vru să-și spele mîinile, gazda îl conduse la baie. Din bucătărie se auzea o conversație cu glas tare. Deschise ușa : domnișoara Romana, bucătăreasa și servitoarea doamnei Szymanowska de la etajul de deasupra, stăteau de vorbă și rîdeau zgomotos. Văzîndu-l, tăcură :

— Anton doarme ? o întrebă el pe domnișoara Romana.

— Ca un îngeraș, răspunse bona cu un aer plictisit și artificial.

Servitoarea doamnei Szymanowska se apropie de Franciszek.

— Stăpîna mea vă roagă să-i dați de știre, de îndată ce se va naște ceva...

— Nu se va naște ceva, ci un copil, rosti Franciszek sever și închise ușa bucătăriei.

Doctorul își spălă mîinile și se grăbi spre dormitor. Franciszek nu fu lăsat să intre. Se opri în sufragerie, rămase lîngă ușă și-și încordă auzul. Gemetele Olei încetară și se auzea doar zgomotul instrumentelor și vaselor. Franciszek își schim-

bă poziţia capului cînd la dreapta, cînd la stînga, ca un dulău, dar din sunetele vagi care ajungeau pînă la el nu putea înţelege nimic.

Porni să umble în jurul mesei. Deşi Ola scosese din această încăpere multă mobilă, locul continua să fie prea strîmt pentru el, care se ciocnea cînd de bufet, cînd se împiedica de scaune.

Deodată se opri. De după uşă se auzi un geamăt lung, tot mai accentuat, apoi un ţipăt, în care cu greu s-ar fi putut recunoaşte glasul Olei. Ţipătul se întrerupse şi din dormitor străbătu o mişcare foarte vie. Franciszek simţi cum i se înmoaie picioarele şi se lăsă să pice pe un scaun de lîngă uşă. În clipa aceea se auzi un glăscior încă necunoscut, încet, pe jumătate scîncet, pe jumătate plînset, neobişnuit şi fără înţeles. Franciszek îşi vîrî degetul în gură şi-l muşcă tare, cît putu de tare.

Deodată, uşa dormitorului se deschise şi apăru doctorul. Pe acelaşi ton cu care salutase pe Franciszek, la sosire, îi spuse :

— Ei, ce spui, domnule ? Ai un fiu.

Franciszek se repezi. Vru să intre, doctorul însă îl opri.

— Nu, nu, domnule, încă nu. Îţi voi permite peste cîteva clipe.

Franciszek se retrase, neştiind ce să facă. Deodată fugi în antreu, la telefon şi făcu în grabă numărul surorii sale. Nu aşteptă mult.

— Ascultă, Alis, ascultă, avem un al doilea fiu.

— Ah, Doamne, se frămîntă Koszekowa, ai vrut o fetiţă...

— Eh, fetiţă ! E fiu, tu, al doilea fiu. Ai să-l ţii în braţe la botez, te rugăm, se va numi Andrei.

— Andrei ? De ce ?

— Mai ştiu şi eu ? Andrei, şi gata ! Să-ţi spun drept... sînt cu mult mai emoţionat decît la primul. Nici nu ştiu cum să-ţi explic. Ola a fost azi atît de drăguţă cu mine... Ne-am dus la teatru... şi de-abia întorşi acasă...

— Frumos de-abia, n-am ce zice, e doar ora cinci, zise Koszekowa cu oarecare reproş în glas.

— Cinci ? Vai de mine... te-am trezit din somn ! Dar uite, sînt atît de fericit...

Lăsă receptorul. În sufragerie erau deja adunate doamna Royska şi mătuşa Michasia, domnişoara Romana şi slujnica doamnei Szymanowska.

Moaşa deschise uşa şi-i făcu un semn cu mîna. El intră. Ola zăcea palidă, cu zîmbetul pe buze. Îşi trăsese din nou plapoma pînă sub bărbie. Ea nu zise nimic. El o sărută pe frunte.

În colţul odăii, pe un fotoliu, se afla un soi de boccea înfăşurată în cearşafuri şi pături, din care porneau nişte sunete uşoare, ca un fel de sforăit. Franciszek se apropie şi văzu un obrăjor micuţ, stacojiu, ce-şi încreţea pielea în semn de nemulţumire, pufnind ca o pisicuţă. Se aplecă asupra ei.

— Ce-i fiule, zise el cu multă duioşie, nu-ţi place lumea asta ? Te scapi pe toate cele ? Nu-i aşa ?

Iar lacrima ce-i picură din ochi pe pătura cenuşie, se transformă într-o pată mică de culoare închisă.

XI

În casa de pe Bracka viaţa oficială a amfitrionilor se scurgea monoton şi liniştit, între prînz şi cină. Atît prinţesa bătrînă, cît şi cea tînără nu

erau o povară prea mare și duceau o existență mai mult tăcută. Nici domnișoara Potelos nu ducea o viață mai vie. În schimb, alături de ritmul acesta potolit, se desfășura un altul mai furtunos și mai zgomotos. Valul acesta era al personalului de serviciu : domnișoara Tekla, bucătăreasa, camerista Dorcia, paznicul Michał, valetul Stanisław. Viața domoală domnea în apartamentele mari și pustii, iar cea furtunoasă trăia înghesuită în camerele mici, în boxele din mansardă, prin coridoarele dosnice. Stanisław locuia într-o cămăruță sub scară, unde se intra prin holul principal, boxa avînd o singură ferăstruică mică, rotundă, spre curte. În cămăruță era un pat acoperit cu o pătură veche, o mică măsuță cu oglindă — la care valetul se bărbierea în fiecare zi — un scaun și nimic mai mult. Nu mai era loc pentru altceva și, de altfel, Stanisław nu mai avea nevoie de nimic. Singurul cusur al acestei boxe era greutatea de a ajunge acolo. Janek, fiul lui Stanisław, trebuia să treacă prin bucătăria de la etaj și apoi să se furișeze, fără să-l observe cineva, pe scara principală, pînă la locuința tatălui său. Drept e că scara era aproape întotdeauna pustie și cu greu putea fi întîlnit cineva pe ea, totuși riscul rămînea. Scara era splendidă, de mahon, cu un preș mare, roșu, prins în bare sclipitoare ; tatăl lui Janek le freca cu cîrpa și cu un praf special, în care adesea scuipa. Seara ardea pe scară un singur bec slab. La lumina lui draperiile ușilor și gobelinul mare ce atîrna de pe balustrada de sus făceau o neașteptată impresie. Gobelinul înfățișa imaginea lui Lot cu fiicele sale și a soției lui Lot schimbată într-o stană de sare, iar în fund Sodoma în flăcări ; pe primul

plan un stejar imens, iar la tulpina lui o oaie zbătîndu-se, prinsă în spinii tufelor. Janek se uita întotdeauna cu admirație la tapiseria asta și cînd era sigur că nimeni nu vine pe scară, se oprea cîteva clipe în fața lui Lot. Stanisław cunoștea, după spusele oaspeților, atît prețul gobelinului cît și originea lui franceză. El îi spusese și fiului său că tapiseria provenea dintr-o localitate din împrejurimile Parisului și că era nevoie mare de scumpă, adăugînd : la ce naiba o fi fost atîrnată aici ? Ca să sporească praful ? Atitudinea aceasta a tatălui față de un obiect atît de frumos îl indigna pe Janek. Pe el, de altfel, splendoarea palatului Biliński mai mult îl încînta, decît îi impunea. Cu tatăl-său nu se prea înțelegea fiindcă în timpul războiului, cînd Stanisław plecase în Ucraina, băiatul era tocmai în perioada de creștere, iar cînd bătrînul apăru din nou, băiatul își făcuse de acum o lume a lui, avînd convingeri deja formate. Janek locuia la mama lui, cu frații mai mici, pe strada Wronia. Venea uneori, serile, la tatăl său, nu atît din atașament cît din dorința de a căpăta ceva bani pentru mama lui și, mai ales, pentru a traversa scara minunată ce ducea la cămăruța tatălui. Acum avea optsprezece ani și lucra de un an la fabrică, în hala cazanelor, astfel încît sfaturile tatălui erau de prisos. Îi plăcea în schimb să se oprească, la o vorbă, în bucătărie, cu domnișoara Tekla, cu Dorcia și cu bucătăreasa, o femeie deșteaptă și cu experiență.

În seara cînd Bilińska fusese la teatru cu Spychała, Janek, vennid la bucătărie, dase acolo peste o adevărată petrecere. Femeile adunate în jurul plitei prăjeau minciunèle și se țineau de bîrfeli. Venise și un cavalerist, un „ulan", fosta ordonanță a prințului Stanisław Radziwiłł, ce că-

zuse în luptă în chiar primăvara acelui an. Ostașul era de statură mijlocie, dar chipeș. Janek bănuia că se preface doar că-i îndrăgostit de domnișoara Dorcia. Fata se tot învîrtea în jurul lui, dar și celelalte femei îi făceau ochi dulci. De cîte ori venea în bucătărie, aducea cu el o puternică înviorare. Lui Janek nu-i prea plăcea atmosfera asta, în realitate însă era gelos pe ulan, pentru că era frumos și se pricepea să curteze fetele.

— Tata-i aici ? întrebă el pe bucătăreasă, care tocmai scotea, cu multă pricepere, minciunelele din tigaia plină cu untură, așezîndu-le cu ajutorul unei furculițe lungi de lemn pe un platou, unde domnișoara Tekla le presăra cu zahăr.

— E la el, sub scară, răspunse bucătăreasa, uitîndu-se urît la Janek, deși era mai degrabă pornită împotriva valetului.

— Nu te du acolo, domnule Janek, interveni Dorcia. Rămîi mai bine cu noi ! Domnul Ludwik va aduce vodcă.

— Eu nu beau vodcă, zise Janek posomorît, dar luînd totuși loc la masa din bucătărie.

— Te credem, așa o fi cum spui, rîse de el ostașul, te pomenești că la voi, în mahalaua Wola, vodca curge prin jgheaburi...

Janek dădu din umeri.

— N-am văzut acolo vodcă, și nici jgheaburi.

Domnișoara puse în fața lui o farfurioară cu minciunele proaspete.

— Ce-i azi la voi ? Bal sau altceva ? întrebă Janek, fără măcar a mulțumi.

— La noi, întotdeauna e bal cînd vine domnul Ludwik, zise Dorcia. Între timp Ludwik turnase vodcă în niște păhărele de cristal bine spălate.

Bucătăreasa bău, își șterse gura cu mîna și mușcă dintr-o felie de pîine. De minciunele nici nu se atinse. Nu-i plăceau propriile ei preparate.

— Nu-i nimeni acasă ? întrebă Janek.

— Tînăra s-a dus la teatru, îi explică Dorcia, iar bătrîna la cină, la surorile canonice.

— Cînd pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă, spuse Ludwik.

Janek bău totuși un păhărel de vodcă, gustă cîteva minciunele și se ridică.

— Mă duc la tata, zise el.

Se furișă pe scară în jos, dar, știind că nu-i nimeni acasă, merse mai încet. Se opri din nou în fața gobelinului, figurile lui Lot și a celor două fiice îl fascinară din nou ; putu de astă dată să le cerceteze îndelung. Una era cenușie, cealaltă roz. Bătu apoi la ușa tatălui său.

Bătrînul Stanisław ședea drept, pe un scăunel, ținînd în sus o cărțulie din care citea la lumina lămpii atîrnate de tavan, fiindcă altă lumină nu exista. Ridică ochii peste ochelarii cu ramă de oțel uitîndu-se la fiul lui, și apoi continuă să citească. Era o carte de Dumas : *Contele de Monte-Cristo*.

Janek se apropie de el și-l sărută pe obraz. Se așeză pe pat, care sub povara lui scîrțîi.

Contrariat, Stanisław lăsă cartea la o parte.

— Ce e nou ? Ce face mama ? întrebă el.

— Ce să facă, e sănătoasă, puțin cam obosită.

— Copiii merg la școală ?

— Da.

— Ai mîncat ?

— Da.

Urmară cîteva clipe de tăcere.

— Vreau să-ți spun ceva, tată, începu Janek, după o clipă, și cu o oarecare greutate.

— Spune.
— Vor să mă trimită în Silezia.
— În Silezia ? La Sosnowiec ?
— Mai departe.
— Vor ? Cine ?
— Cei de la partid. Pe toți băieții serioși îi trimit acolo.
— De ce ?
— Te prefaci că nu știi, tată. E vorba de plebiscit.
— Plebiscit, plebiscit... Știu, mi-a vorbit bătrîna prințesă. Se va întîmpla ca în Mazuria. Nu-i așa ? De două ori au început... A fost frumos, n-am ce zice.. Fir-ar să fie...
— Tocmai, ei vor ca a treia oară să fie mai bine. Se spune că nemții se poartă acolo urît cu ai noștri... Și multe alte năzbîtii se întîmplă acolo...
— Ți-au spus cînd urmează să pleci ?
— Încă nu.
Bătrînul puse ochelarii la o parte, pe măsuță. Apoi, se întoarse cu tot corpul spre fiul său. Lumini aspre îi licăreau în ochi.
— Și de ce vii la mine cu așa ceva ? Vrei să dai impresia că asculți de sfatul părintelui tău ! În anii cît n-am fost aici, te-ai îndepărtat de mine, iar acum te prefaci că-mi ceri sfatul. Eu nu-ți pot da nici un sfat. Singur ți-ai ales meseria, partidul și celelalte... Nici cînd te vei însura n-ai să mă întrebi. E lucru știut. Așa te-a crescut mă-ta.
Janek se posomorî.
— Mama a muncit ca un cal ca să avem ce mînca. Iar tu ți-ai petrecut timpul printre conți, la pîine ușoară. Nu te teme, știu că ai vrut să

faci și din mine un lacheu ; eu însă știu ce vreau. N-am să port țucalul conților...
Bătrînul simți cum fierbe mînia în el, dar se stăpîni.
— Nu port țucalul nimănui și, oricum, ai avea o ocupație mai bună dacă m-ai asculta. Arăți mai bine decît destui conți. Ești un tînăr falnic, ca un stejar.
— Tocmai, mormăi Janek, numai bun pentru o doamnă prințesă.
Stanisław deveni stacojiu și-și încleștă pumnii.
— Taci, zise el în șoaptă.
Janek tăcu, își răsuci cascheta în mînă, uitîndu-se la perete. Bătrînul luă o piele moale de pe masă și își șterse tacticos ochelarii. Trecură cîteva clipe.
— Și-acum, spune-mi, tată, zise Janek cu glas blînd, să plec ?
— Mai știu și eu ? Crezi tu că eu pricep ceva din toate treburile astea ?
— Atîta ai umblat prin lume, tată, cum poți spune acum că nu pricepi nimic ?, zise Janek cu oarecare dispreț.
— Crezi tu că am făcut cine știe ce ? Găinile sînt pretutindeni la fel, la Palermo sau la Roma, în Michałowo sau aici pe Bracka. Iar din lume am văzut doar atît : găini și palate ; am deschis ușile conților și le-am turnat vin... Pretutindeni, la fel. Și spui tu... pîine ușoară...
— Da, dar nici chiar atît de grea, rosti Janek, de data asta pe un ton vădit batjocoritor.
— Pîine ușoară, dar îți iese pe sub nas, oftă Stanisław, examinînd dacă sticlele ochelarilor sînt bine șterse. Urmă din nou o clipă de tăcere.
— Bine, mă duc, sfîrși discuția Janek, iar în ce privește Silezia, mă voi înscrie.

— Fă cum crezi, răspunse Stanisław, cu un gest de indiferență.

În clipa aceea răsună clopoțelul de la intrare.

— S-a întors, desigur, bătrîna, spuse Stanisław. E prea devreme să fi ieșit de la teatru.

Își îndreptă trupul brusc, de-i troznirà șalele, își netezi poalele fracului albastru-închis și porni spre intrare, fără să închidă ușa boxei. Janek nu știa ce să facă, să rămînă sau să se furișeze mai înainte ca tatăl său să deschidă ușa de la intrare. Cind în sfîrșit se hotărî să iasă, în antreu Stanisław o ajuta pe prințesa Anna să-și scoată haina. Bătrîna îl zări pe Janek.

— O, Stanisław, e fiul tău, zise ea, hai, băiete, arată-te.

Janek se apropie de prințesă și-i sărută mîna. Ea îl mîngîie ușor pe păr.

— Ai un băiat frumos, îi zise ea. Cu ce se ocupă ?

— Lucrează la Lilpop, la fabrică, răspunse valetul pe un ton acru.

— Da, într-adevăr, păcat de băiat, e prea frumos, zîmbi prințesa și porni să urce scara.

Janek, îmbujorat, rămase cu ochii în jos. Apoi — după ce prințesa făcuse cîțiva pași — îi ridică și se uită după ea. Avu impresia că-i soția lui Lot, în clipa cînd fusese transformată în stană de sare.

Stanisław se apropie de scară.

— Doamnă prințesă, zise el, vor să-l trimită în Silezia. E posibil ?

Prințesa se opri o clipă, sprijinită de baston, apoi, oarecum mișcată, privi la Janek.

— În Silezia ? zise ea, hm ! interesant.

— Împotriva nemților, explică Stanisław.

— Nu-i rău, continuă prințesa oarecum perplexă. Să meargă. Neamțul e puternic, căpcăun (prințesa folosea astfel de cuvinte cînd stătea de vorbă cu cei pe care-i numea *„The mob“* [1]), cu cît vor jumuli mai mulți, cu atît va fi mai bine.

Janek își luă inima în dinți.

— Mai bine, pentru cine ? întrebă el.

Zîmbind, prințesa se uită la el. Se putea vedea că-i prețuiește întreaga frumusețe.

— Va fi mai bine, răspunse ea rar, pentru noi, polonezii.

Și apoi adăugă.

— Ai grijă să nu te ucidă. Va fi păcat de tine. Și tatăl tău te va jeli.

Adresîndu-se apoi lui Stanisław, întrebă :

— *A propos,* Stanisław, de atîția ani ești la noi, și nu știu nici care-i numele tău de familie ?

Stanisław se înclină :

— Wiewiórski, înaltă doamnă.

— Da, într-adevăr. Va fi deci păcat de dumneata, domnule Wiewiórski, rosti ea întinzînd mîna spre Janek. Iar tatăl tău te va jeli foarte mult.

Apoi, destul de repede, dispăru după o draperie.

Janek izbi mînios cascheta de balustrada scării și, fără să-și ia rămas bun de la tatăl său, urcă repede treptele. Trecînd prin bucătărie, unde atmosfera era deja cît se poate de veselă, le strigă tuturor : „La revedere“ și, fugind pe scara de serviciu, ieși în strada întunecoasă.

---

[1] Gloată (engl.).

XII

Două escadroane ale regimentului 246 de ulani (pe vremea aceea foloseau în armată cifre fanteziste pentru numerotarea regimentelor) ocupară Łuck, printr-un atac cutezător, mai înainte chiar de a se însera. De-abia a doua zi dimineața sosi statul major al diviziei în orășelul ruinat. Pe alocurea, mai fumega încă scrumul unor case, iar în piață ardea, toată în flăcări, o mare casă evreiască, incendiată desigur recent. Statul major se instală în hotelul cel mai mare de pe strada principală și, la drept vorbind, singura. Locotenentul Royski, cazat în casa parohială de lîngă catedrală, primi prin ordonanță ordinul de a se prezenta imediat la statul major. Neștiind despre ce este vorba, porni într-acolo cu pași calmi, atingînd cu sabia pietrele caldarîmului și făcînd să-i răsune pintenii. Pe drum, întîlni pe Gorbal, pe care de altfel îl mai văzuse adeseori în cursul ultimelor săptămîni, deoarece Gorbal fusese repartizat la același regiment. Walerek îi zîmbi și-i făcu un gest prietenesc cu mîna, dar Gorbal îi răspunse cu un zîmbet silit și-și întoarse imediat capul cu o mutră ostilă. Royski rămase nedumerit.

Cînd ajunse la hotel fu lăsat să intre imediat în sala restaurantului, unde era biroul locotenent-colonelului Mirski. În încăpere nu era nimeni, în afară de Mirski. Prin fața ferestrelor cîțiva soldați de la transmisiuni instalau rețeaua telefonică, mișcîndu-se de colo pînă colo. Cîteva aparate se aflau deja instalate pe o masă mare, care-i servea colonelului drept birou. Walerek se prezentă, reglementar, în fața superiorului. Acesta, blond și înalt, își ridică ochii lui de miop de pe hîrtiile de pe masă, privind cîteva clipe atent și pătrunzător la Royski; apoi reveni la lectura dosarelor. Walerek rămase în fața mesei, neștiind ce să facă. În sfîrșit, colonelul dădu hîrtiile la o parte, le netezi cu palma și se uită la tînărul din fața lui. Walerek era chipeș, zvelt, brun, cu părul des și negru ce-i cădea puțin pe fruntea bronzată, cu nasul cam armenesc și gura moale, senzuală. Colonelul se uita la el cu oarecare curiozitate.

— Royski, zise el în sfîrșit, de unde cunosc eu numele acesta?

— Fratele meu a pierit la Kaniov, răspunse Walerek, știind bine că locotenent-colonelul Mirski făcuse parte din statul major al generalului Haller.

— Aha, era fratele dumitale. L-am văzut chiar în clipa morții. Era voluntar din Kiev?

— Da, domnule colonel, răspunse Walerek, pe un ton de serviciu, admirînd memoria colonelului.

— Ce-ar spune fratele dumitale de isprăvile astea?

Walerek nu răspunse nimic. Nici prin cap nu-i trecea la ce se referea superiorul lui.

— Ce, nu răspunzi, domnule locotenent? făcu Mirski pe un ton ceva mai ridicat.

— Nu știu despre ce-i vorba, domnule colonel.

— Despre ce este vorba? De tribunal, domnule locotenent. Mă văd silit să te trimit în fața tribunalului marțial. Îți dai seama care pot fi consecințele.

Walerek nu făcu nici o mișcare.

— Pentru ce, domnule colonel?

— Pentru ce? Aici, după ocuparea orașului, ți-ai făcut de cap împreună cu escadronul dumitale, sau cu o parte din el. Am impresia că pentru dumneata Kmicic[1] continuă să fie idealul soldatului polonez. Timpurile însă s-au schimbat...

Colonelul se uită în ochii lui Walerek, rece și calm; locotenentul, tînăr, rezistă tot atît de calm la privirea aceasta, doar cîteva broboane de sudoare îi apărură pe frunte și începură să i se prelingă de-a lungul tîmplei.

Tăcerea, doar de o clipă, fu atît de lungă, încît lui Walerek i se păru un veac. Deodată, colonelul izbi cu pumnul în masă; izbitura răsună ca un trăsnet prin sala goală.

— Cum ai îndrăznit? urlă el.

Totuși se stăpîni și, întorcîndu-se spre Rovski, se concentră și începu să bată toba cu degetele pe masă.

— Domnule colonel, bîigui Walerek, pentru cei cîțiva evrei...

— Nu ți-e rușine, zise colonelul, mai calm, să pătezi uniforma de ofițer polonez? Într-o astfel de clipă! Acum, cînd trebuie să arătăm populației locale cine sîntem noi...

— Trebuie să le fie frică de noi, rosti Walerek cu un glas mai sigur.

— Dumneata ești un prost. Asta ești. Ce pricepi dumneata din tot ce se petrece? Cum ai putut să faci una ca asta?... Cine a dat foc casei din piață? Oamenii dumitale?

— Da.

— De ce?

— Domnule colonel, vă raportez că evreii ăia erau toți niște bolșevici...

[1] Unul dintre eroii romanului *Potopul* de H. Sienkiewicz.

— De unde știi dumneata?

— Toți evreii sînt bolșevici...

Colonelul, fără să zică un cuvînt, se uită la Walerek cu atenție și la urmă dădu din umeri.

— Începeți frumos, n-am ce zice, exclamă el. Walerek se simți stăpîn pe situație.

— Vom termina și mai frumos!

— O, ho, ho! îl opri Mirski cu mîna. Să nu-ți închipui că poți glumi cu mine. A fost pentru prima oară?

Walerek șovăi.

— Nu, izbucni el, pe neașteptate.

— Cel puțin ești sincer. Așadar, din principiu?

— Domnule colonel, dumneavoastră nu știți ce se petrece la noi în armată?

— Știu, știu. Mirski căzu pe gînduri. Apoi continuă: am impresia că nu te orientezi, băiete.

— Nu mă pricep la politica mare, zise Walerek de data asta cu totul degajat. Evreul e evreu, trebuie izbit pretutindeni. Și basta.

— Domnule locotenent, făcu colonelul capitulînd, dumneata trebuie să pricepi cel puțin un lucru, dacă nu poți mai mult, și anume că în clipa asta nu ne putem deda la pogromuri.

— Înțeleg, spuse Walerek zîmbind, e vorba de străinătate.

— Acum nu-i vorba nici de străinătate, ci pur și simplu de hotarele noastre. Dumneata nu știi, domnule, cît sînt evreii de puternici?

— Domnule colonel, cînd văd un evreu, îmi pierd capul și simt mîncărime în pumni. Și mai știu că ei sînt întotdeauna de partea dușmanilor noștri.

— Și au dreptate, rosti colonelul ridicînd din nou tonul. Au dreptate. Dacă dumneata vei continua să-i tai cu sabia, e firesc să țină cu cei care nu-i taie. Dumneata nu pricepi lucrul acesta?

— Nu pricep, domnule colonel, răspunse Walerek obraznic.

Mirski făcu un gest de renunțare.

— Pentru memoria fratelui dumitale opresc procesul aici, dar dacă te va apuca încă o dată turbarea, atunci să știi că vei fi judecat și te așteaptă glonțul în ceafă. Lucrul acesta îl pricepi desigur și dumneata. Și-acum, stînga-mpre...

Walerek făcu o semi-întoarcece și se retrase spre ușă. Cînd fu aproape de prag, colonelul îl chemă :

— Locotenent Royski !

Se întoarse :

— Ordonați !

— Locotenent Royski, cînd vei avea prilejul spune-i mamei că știu unde este îngropat fratele dumitale. Poate că va voi cîndva să-i ia de acolo rămășițele pămîntești.

— Înțeles ! răspunse Walerek, care apucase să-și pună chipiul, salută și ieși pe stradă. De-abia acum își reaminti de întîlnirea cu Gorbal și de privirea acestuia atît de confuză. Înțelesese că Gorbal a fost acela care l-a spus colonelului.

— Fir-ar să fie — și-l înjură — trebuie să mă răfuiesc cu el.

Îl căută pe Gorbal ziua întreagă. Îl găsi spre seară, într-una din casele din piață. Dar cum în cursul căutării înghițise destule păhărele, împreună cu vodca i se evaporase nu numai mînia dar și dorul de răzbunare. Gorbal avea o odaie în locuința medicului din localitate. Își cosea pe veston nasturele de argint cu „vulturul". Walerek, deja bine afumat, îl îmbrățișă pe Gorbal peste umeri.

— Tu, păcătosule, zise el bîlbîindu-se puțin, ca și mama lui, ar trebui să-ți trag un glonte în

ceafă. Să te ucid pe loc, da, să te ucid. să te strivesc ca pe o ploșniță...

— Bagă de seamă, am acul în mînă, răspunse actorul supărat, dîndu-l la o parte cu mîna.

— Dar nu, n-am să te ucid, cîine ce ești, căci te iubesc. Așa cum o iubesc pe Maica Domnului din Częstochowa, măi Gorbal...

Și își lipi gura roșie de obrazul lui Gorbal și-l pupă din toată puterea, pleoscăind de răsună odaia.

Lui Gorbal îi era teamă de Walerek. Ieri seară, întrecuse orice măsură, chiar pentru stările de pe front. Gorbal își mărturisi, în gînd, că nu-i lipsea mult lui Walerek să-și transforme amenințarea în faptă.

„Slavă Domnului că vodca îi înmoaie caracterul", gîndi el.

— Nu, nu te voi ucide, nu te voi ucide, repetă Walerek, dar, oricum, pui de cățea, ai urlat la ștab ca un cîine, ca un cîine... Știu că-l cunoști pe Mirski, adică sînteți prieteni, păcătoșilor, el colonel de stat major și tu un actoraș, fir-ați să fiți...

— Ascultă, făcu Gorbal rupînd firul, beat-nebeat ține-ți limba, mă pricep și eu să plesnesc peste bot... Nici mînuța mea nu-i de paradă. Și-i vîrî sub nas un pumn mare, bronzat, cu păr mărunt și des pe el.

Gestul îl înduioșă pe Walerek.

— Lasă, omule, nu te supăra, nu te supăra. Eu știu că tu ești cel mai mare actor polonez. Numai că în loc să joci pe scenă, hoinărești fără rost pe toate fronturile. Și minți, minți din caleafară. Toate minciunile despre mine tu i le-ai turnat colonelului ăstuia, mama lui... Unul ca ăsta îmi stă frumos la statul major... Știe el oare ce-i frontul ?

Gorbal privi atent pe Royski, cu ochii lui mici ca de potaie, și-i zise :

— De, tu și cînd nu ești pe front ești în stare...

Apoi se ridică, își scutură vestonul și-l îmbrăcă. Walerek se prefăcu că nu aude spusele actorului. Îl îmbrățișă din nou și-l trase spre ușă.

— Hai Ștefane să ciocnim de împăcare. Eu te iert pentru tot ce-ai făcut. Chiar te iert, de tot, așa cum mă cheamă Royski, pricepi ?

— Lasă-mă, păcătosule, făcu Gorbal, dîndu-l la o parte, te-ai îmbătat ca un porc. Și cînd te gîndești că mama ta e o femeie cumsecade...

— Ce știi tu despre mama mea ? se stăpîni, puțin, Walerek. Și, clipind din ochi, își supse buzele moi și își îndreptă puțin corpul. Nu te atinge de mama mea ! Eu n-am spus nimic de a ta.

— Asta ar mai lipsi, rosti Gorbal îmbrăcîndu-și mantaua, să te atingi și de mama mea, care-i o învățătoare cinstită, în apropiere de Tarnów și despre care nu știi nimic.

Pînă la urmă Walerek își reveni în fire. Se putea vedea că face eforturi supraomenești ca să alunge ceața tulbure ce-i domnea în cap. Bătu din pinteni, încercînd să vadă dacă mai este în stare să-și apropie călcîiele unul de celălalt. Apoi, cu o duioșie de bețivan, strigă :

— Hai, Gorbal, vino să ciocnim un păhărel.

Gorbal își aranjă chipiul în fața unei mici oglinzi atîrnate pe perete.

— Vezi doar că mă pregătesc să ies.

— Atunci, hai să mergem.

Ieșiră ; pe scară Walerek se poticni și-l apucă pe Gorbal de braț. Afară în piață mirosea a scrum și a încă ceva, mai urît. Casa incendiată lucea în întuneric, tăciunii scăpărau din cînd în cînd scîntei.

— Vai, ce-i afară ! exclamă Gorbal.

În piață domnea o mișcare neobișnuită. Soldații și ofițerii umblau de colo pînă colo, se apropiau unii de alții, schimbau cîteva cuvinte. În prag întîlniră un maior cunoscut. I-a salutat ridicînd amîndouă mîinile în sus.

— Ați aflat ? Știți ? Armistițiu ! Mîine întreg regimentul la raport, în piață ! La opt !

— Uraa ! izbucni Walerek subit.

— Nu urla, afurisitule, îl trase Gorbal de mînă, nețimînd seama de grad.

Maiorul mai făcu cîteva semne cu mîna și porni repede mai departe, cu știrea. Cei doi își continuară drumul de-a lungul trotuarelor, umezite de ceața toamnei.

— De ce te bucuri, idiotule, mormăi Gorbal. Va urma demobilizarea și vei deveni civil. Ce-ai să te faci tu, civil ?

Intrară într-o cîrciumă, relativ goală. Căutară o masă în fund, dincolo de tejghea, unde era mai întuneric. Gorbal își dădea silința să nu observe oamenii că e cu un ofițer beat. Aerul proaspăt îl înviorase pe Walerek, care acum se ținea destul de bine. De altfel prezența în local a altor ofițeri și soldați îi obliga să-și frîneze pornirile. Se așezară.

— Hai, spune, ce-ai să te faci tu, civil ? repetă Gorbal.

Walerek, aproape treaz, se uită la el.

— Mă voi înscrie la Universitate, la drept. Trebuie să încep o viață normală. Îți închipui că o viață întreagă îi voi bate pe evrei ? Am abia douăzeci de ani. În fața mea sînt deschise toate porțile, nu-i așa ?

Gorbal comandă vodcă și bere, ceva cîrnați și puțină pîine ostășească. Băură cîte un păhărel.

— Tu să nu mai bei, zise Gorbal, ai băut destul.

— Astăzi cred că toţi vor fi beţi, protestă Walerek, e armistiţiu !

— Da, ai dreptate, dar mai bine să nu mai bei, căci vei vrea să mă ucizi...

— Pe tine ? Nu ești tu prietenul meu cel mai bun ? răspunse Walerek din nou, cu același ton de mai înainte. Pe cine am eu în afară de tine ?

— Lasă, măi, lasă, făcu Gorbal oprindu-l, iar începi cu duioșiile. Ești un om imposibil. De unde pînă unde, eu, prietenul tău ? Doar ne cunoaștem încă de la Odesa, adăugă el apăsat.

— Da, tocmai asta, de la Odesa, se agăţă Walerek de cuvîntul acesta, amintirile tinereţii...

— Lasă, nu fii sentimental ! Ai frumoase amintiri, n-am ce zice.

O clipă, Walerek amuţi, luptîndu-se cu un sughiţ ce-l năpădise din senin.

— Da am, să știi că am..., repetă el. Îţi amintești de Hania Wolska ? Îţi amintești ?

— Da, desigur, îmi amintesc. Să nu-mi amintesc eu de o astfel de femeiușcă ?

— Dar știi ce s-a întîmplat cu ea ?

— Nu, nu știu.

— Într-o zi l-am întîlnit pe Kalikst. Ascultă numai... La Constantinopol a cunoscut un american, doctor sau așa ceva, și îndată după primul armistiţiu s-a și măritat cu el. Acum locuiesc în America. I-a scris nu de mult lui Kalikst. Soţul ei e bătrîn, ca dracu, dar putred de bogat...

— Măi, măi, repetă Gorbal ca de obicei, ce mai năzbîtie ! Dar pe Kalikst îi mai vezi ?

— L-am văzut o dată — Walerek se posomorî — acum este undeva pe frontul de nord. L-am întîlnit la Varșovia.

— V-aţi reamintit de isprăvile voastre, nu-i așa ?

Gorbal rosti cuvintele astea pe jumătate glumind, dar regretă pe loc. Walerek păli pe neașteptate, ca un cadavru, se încordă și lăsă să-i cadă amîndouă mîinile pe masă. Își supse din nou buzele, de data asta însă nu din cauza sughiţului. Abia după o clipă se uită la Gorbal, dar privirea ochilor lui negri, mari, era atît de rece, de stinsă, încît făcea impresia că privește din cealaltă lume.

— Ascultă, Ştefane, nu glumi cu astfel de lucruri. Ştiu că ai cunoștinţă de ele, dar nu-mi poţi face nimic. Eu știu și că nu-mi vei face nimic. La ce ţi-ar folosi ?

Gorbal răspunse ceva nedeslușit.

— Să știi, Ştefane, continuă Walerek, de data asta treaz de-a binelea, n-am să uit niciodată. Atunci aveam optsprezece ani. Au trecut doar doi ani și mi se pare că a trecut un veac întreg. Tu știi oare ce înseamnă să ucizi, la optsprezece ani, un om ?

Gorbal simţi fiori reci. Bău, în tăcere, al treilea păhărel. Numai după gestul cu care Royski dădu la o parte păhărelul lui, se putea vedea cît era de beat. Vorbea totuși cît se poate de normal. Atîta doar că lungea cam prea mult vorba.

— Tu îţi dai seama, Gorbal, ce înseamnă să ucizi un om pe la spate, cu un glonte în ceafă, cînd stătea de vorbă cu Kalikst ? Tu pricepi ? Şi-atunci să-l cari pînă la mare ? Tu pricepi ? Să mergi cu cadavrul în trăsura lui Kalikst, o trăsură elegantă, în care el o scotea pe Hania la plimbare, îţi amintești ? În trăsura aia. Mai ţii minte ?

— Cum să nu ? dădu Gorbal din umeri, nerăbdător și contrariat că trezise aceste confesiuni inutile.

— Vezi, continuă Walerek, acum sînt beat — buzele moi i se mișcau singure, cînd nu le sugea între dinți — sînt beat criță, tu știi, și așa se face că-ți vorbesc doar despre asta. Mai tîrziu n-am să-ți mai spun niciodată nimic, înțelegi ? N-am să-ți spun chiar dacă ai vrea tu... chiar dacă m-ai întreba. Voi nega ! Voi spune că nu e adevărat. N-am să mai vorbesc, n-am să mai vorbesc, repeta el cu încăpățînare, îți spun că n-am să mai scot nici o vorbă, pentru nimic în lume. Despre lucrul acesta vorbesc azi pentru ultima oară. Războiul se termină, începe pacea, dar pricepe : eu n-am să uit niciodată.

Pe neașteptate, își acoperi fața cu mîinile. Gorbal observă că are mîinile lungi, foarte frumoase, de rasă, cu degete albe și subțiri. Nu-și putea imagina pete de sînge pe aceste mîini. Nu, deși era la curent cu cele întîmplate, deși zărise urmele spălate și chiar cîrpa udă pe coridor. Știa că nimeni altul nu putuse spăla petele de sînge, decît numai Walerek. Cunoștea toate amănuntele și acum îi era necaz că se trădase. Știa de asemenea că și Royski e la curent ; ar fi fost bine să nu-i vorbească, totul ar fi rămas doar între ei și poate, vreodată, mai tîrziu, i-ar fi folosit. Cu ochi răzbunători privi la Walerek. Bine că acesta nu băgă de seamă privirea ochilor ăștia mici, rotunzi și oarecum pe jumătate închiși ai actorului. Walerek continua să-și țină fața ascunsă în palme.

— Ascultă, afurisitule, grăi Gorbal, termină cu isteria asta. Ia-ți labele de pe bot.

Walerek își descoperi fața și se uită la Gorbal.

Avea ochii pierduți, dar altfel decît înainte : acum i se mișcau fără să-i mai poată stăpîni.

— Dacă n-aș fi actor, ți-aș spune : nu te subestima, omule. N-ai tras tu ieri, cu arma, în evrei ? Spune, nu-i așa ?

Walerek își umflă disprețuitor buzele.

— E altceva, nu-i ca întîia oară. Acum, chestiile astea nu mai fac impresie.

— Ai vrea tu să se repete primul caz ? întrebă Gorbal.

Walerek îl apucă de umăr.

— Ștefane, primul caz a fost îngrozitor. Înțelegi, îngrozitor. Căci totul a fost pentru niște bani, de care eu n-aveam cunoștință. Toată suma a înghițit-o Kalikst. A fost ceva înspăimîntător. Uneori aș vrea să se repete momentul acela. Să simt pînă în adîncuri fiorul de atunci, cum se prăbușește totul în mine, cum totul devine rece...

Walerek se cutremură puternic.

Gorbal avu un șoc neplăcut.

— Liniștește-te, rosti el aspru, liniștește-te. Ești ca o bătrînă isterică.

Walerek, zîmbind palid, spuse cu amărăciune :

— Am abia douăzeci de ani.

— Ce mai pramatie va ieși din tine ! zise Gorbal cu dispreț.

— A și ieșit.

— Nu te subestima, băiete, îți spun încă o dată. Vei fi civil, vei merge la Universitate, vei uita.

— Nu, Ștefane, asemenea lucruri nu se uită.

În clipa aceea se ridică în mijlocul sălii un maior și strigă, ca în fața unui front de soldați :

— Domnilor, azi s-a încheiat un armistițiu. Ne vom întoarce acasă, ne vom întoarce la viața civilă, sau vom rămîne în armată, un singur țel

ne va lumina însă calea : refacerea patriei noi, libere. Trăiască Polonia !

Cu toţi ridicară paharele şi le goliră. Lui Walerek îi tremura mîna cînd puse paharul gol pe masă. Acum toţi cei din jur strigară :

— Trăiască Polonia ! Trăiască armata polonă !

Walerek îi spuse lui Gorbal :

— Mi-ajunge. Hai să plecăm de-aici.

Se strecurară repede prin mulţime şi ieşiră în curte. Se făcuse întuneric de-a binelea şi ceaţa începuse să se aşeze pe mantale şi pe trotuare, sub forma unor picături reci. Totul se schimbă în ploaie de toamnă. Walerek îl luă de braţ pe Gorbal şi porniră spre piaţă. Paşii lor răsunau în pustietatea străzilor. Soldaţii se retrăseseră deja în cantonamentele lor.

Se opriră în faţa casei medicului. Walerek îşi luă rămas bun.

— Să-ţi spun ceva, Ştefane, mi-e cam teamă să intrăm în viaţa civilă. M-am dezobişnuit.

— Nici n-ai avut cînd să te obişnuieşti.

— Da, aşa-i. Şi acum trebuie să mă duc. Cum spunea maiorul ? Trebuie să mergem să construim o Polonie nouă ? Da, aşa a spus ? Păi, să ne-apucăm de construit...

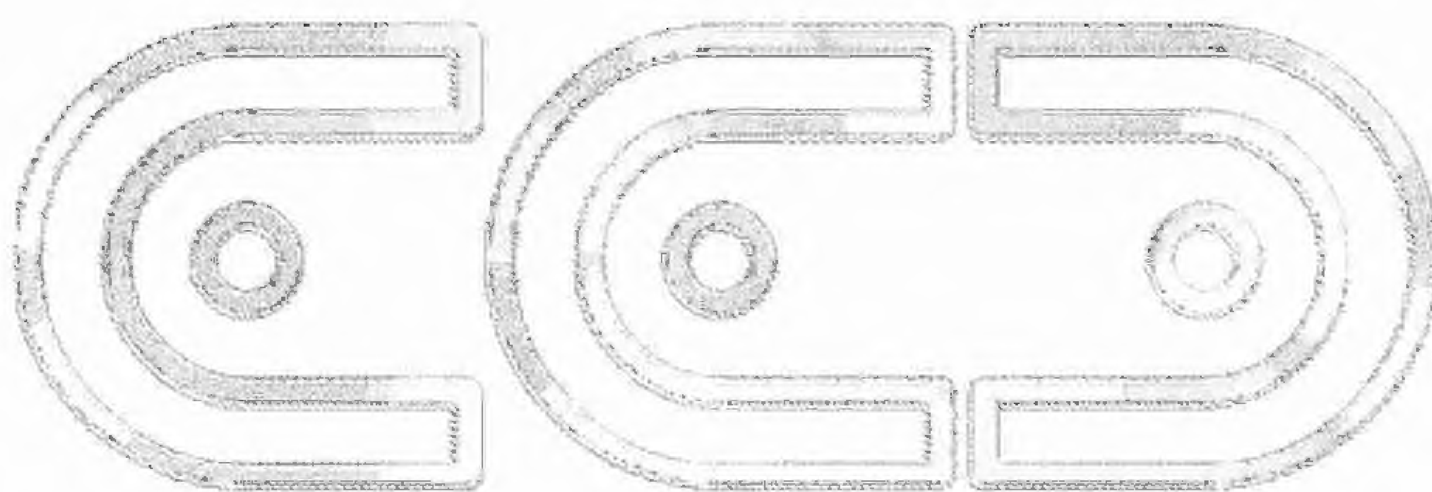
Porni cu mers nesigur spre biserică. După cîteva clipe paşii îi deveniră mai siguri ; pintenii zornăiau regulat şi sabia izbea trotuarul bătînd în ritm, chiar după ce dispăru din ochii lui Gorbal, în ceaţa sumbră a toamnei.

Acesta nu se mişca din loc. Privea ţintă pe urmele lui Walerek.

— Frumoasă Polonie vei mai construi tu, prăpăditule, rosti el, în sfîrşit, printre dinţi. Apoi se îndreptă spre locul unde fusese încartiruit.

C U P R I N S

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

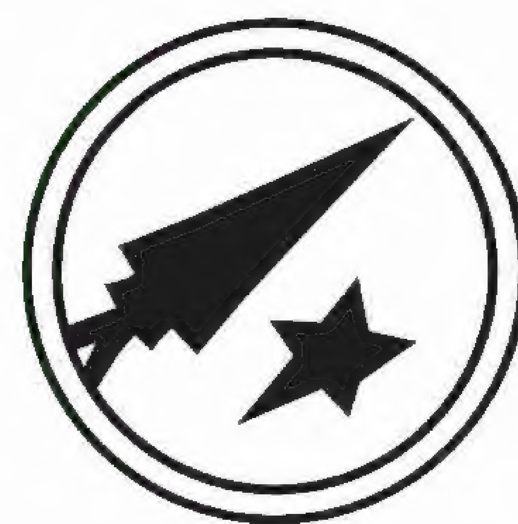

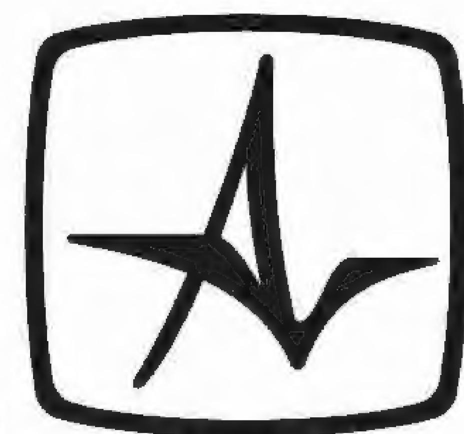
și

CAT Graur

Antwerpen

2024

